

«TK MEGANOM»

ISSN 2520-7474

PARADIGM OF KNOWLEDGE

Multidisciplinary
Scientific Journal

№ 5(43)

Frankfurt 2020

ISSN 2520-7474

DOI 10.26886/Paradigm.2520-7474.5(43)2020

**SCIENTIFIC JOURNAL
PARADIGM OF KNOWLEDGE**

**No. 5(43), 2020
November, 17**

FOUNDER: CENTER FOR
INTERNATIONAL COOPERATION
TK MEGANOM, LLC

WAS FOUNDED IN 2014

IT IS ISSUED SIX TIMES A YEAR

<http://naukajournal.org/index.php/Paradigm/>

Edition address: Zeil 12,
60313 Frankfurt, Germany

Edition e-mail: paradred@gmail.com

Phone: + 496921246293

© Center for international scientific
cooperation TK Meganom, LLC

Reprint of materials without the written permission of edition forbidden

Editorial Board:

The Editor-in-chief Doctor of Political Science, Professor, Valery Kornienko, Academician of the Ukrainian Academy of Political Science, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"

Economic Sciences

- Doctor of Economics Sciences, Professor Bashnyanin G., Head of the Department of Economics, Lviv Commercial Academy;
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Barsky Y. M., Lutsk National Technical University;
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Shvets N. R., Director of Institute of Banking Technologies and Business "University of Banking";
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Shevchuk A. V., Novovolynsk Research-Education Institute of Economics and Management Ternopil National Economic University;
- Doctor of Economics Sciences, Associate Professor, Vdovenko N. M., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Zahorna T. O., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Economics Sciences, Associate Professor, Hrapkina V. V. Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;

Historical Sciences

- Doctor of Historical Sciences, Professor, Orehovsky V., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;

- Doctor of Historical Sciences, Professor, Yuriy M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Historical Sciences, Bezarov O., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Tsyganenko L., Izmail State Humanitarian University
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Roebuck Igor Y., Kharkiv National Medical University;
- Doctor of Historical Sciences, Nikitenko K. V., Lviv National Academy of Arts;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, I.B. Datskiv, Ternopil National Economic University;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Cotsur Nadiya, Gregory Skovoroda Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University;

Philosophical sciences

- Doctor of Philosophy, Alatoom Mohammad Fayiz Ahmad;
- Ramadan Emhemad Jweli Kanan, Doctor of Philosophy (PhD), Elmergib University, Libya;
- Doctor of Philosophy, Professor, Chikarkova M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Philosophy, Professor, Andriyenko O. V. Donetsk National University;
- Doctor of Philosophy, Dulyan P. G., Mikolaiv National University;

Political Sciences

- Doctor of Political Science, Professor, Kornienko V., Academician of the Ukrainian Academy of Political Science, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"
- Doctor of Political Sciences, Professor, Tkach O. I., Taras Shevchenko National University of Kyiv;
- Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Denysyuk Svetlana G., Vinnytsia National Technical University;

Pedagogical Sciences

- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Belmaz Y. Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy; Academy;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vlasenko K. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Donbass State Engineering Academy;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Prima R. M., Lesya Ukrainka Eastern European National University;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kozhevnikov V. M., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Tarnopolskyi O. B., Doctor of Pedagogical Sciences, Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Poluboiaryna I. I., Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts;

Psychological Sciences

- Doctor of Psychology, Professor, Volzhentseva I., Makeyevka Economics and Humanities Institute;
- Doctor of Psychology, Professor, Simonenko S., K.D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University;
- Associate Professor, Murat Eliozy, Ondokuz Mayıs University, Yasar Dogu Faculty Of Sport Sciences, Samsun, Turkey;

Medical Sciences

- Doctor of Medical Sciences, Professor, Mikhail Lebedyuk, Head of the Department of Dermatology and Venereology, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medical Sciences, Professor, Bocharov Vasily Andreevich, Head of the Department of Pharmaceutical and Cosmetology Technologies, Odessa Medical Institute of the International Humanities University;
- PhD in Medical Sciences, Bocharova Veronika Vladimirovna, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Kuts Larissa Viktorovna, Head of the course of dermatovenereology, clinical immunology, allergology, Medical Institute of the Sumy State University;
- Doctor of Medical Sciences, Zubkova L., Medical center "ORTO DENT" (Odessa, Ukraine);
- Doctor of Medical Sciences, Gladchuk V., «Hladchuk Medical Aesthetic Center» (Kiev, Ukraine)
- Doctor of Medicine, Professor, Peklina G. P., Odessa Medical Institute International Humanitarian University;

Technical Sciences

- Doctor of Technical Sciences, Professor, Waldemar Wójcik, Lublin University of Technology;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Baranowski V. M., Ternopil National Technical University;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Gogo V. B., Donetsk National Technical University;
- PHD in Engineering Sciences, Alatoom Mohammad Fayiz Ahmad

Juridical sciences

- Doctor of Law, Professor, Krinitsky I. E., Professor, Research Laboratory number 1, Research Institute of Finance;
- Doctor of Law, Professor, Gumin A. M., Training and Research Institute of Law and Psychology, National University "Lviv Polytechnic"

Art

- Doctor of Art, Professor, Crul P. F. V.Stefanik Prikarpatsky University;
- Doctor of Art, Professor, Olena Sizova, P. Tchaikovsky South Ural State Institute of Arts;
- Doctor of Art, Professor, Katerina Stanislavska, National Academy of Leaders Culture and Arts;
- Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, Prokopova Natalia Leonidovna, Dean of the Faculty of Directing and Actor Art, Kemerovo State Institute of Culture;
- Doctor of Art, Rusudan Kvaratskhelia, Caucasus International University;
- Doctor of Art, Professor, Andriy Puchkov, Boris Grnchenko Kyiv University;
- PhD in Art, Evhen Kushch, National Academy of Leaders Culture and Arts;

Geographical Sciences

- Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ilyin L. V., Head of the Department of Tourism and Hospitality Lesya Ukrainka East-European National University;

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

DOI (Digital object identifier)

Publishing house is a member of CrossRef

Indexing:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH
ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

I. ECONOMIC AND AGRICULTURE

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.1

UDC: 330.322:001.895

PROMISING AREAS OF THE STATE REGULATION IMPROVEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN CONSTRUCTION

L. Zgalat-Lozynska, PhD of Economics

<https://orcid.org/0000-0002-2063-5738>

e-mail: zgalatlozynska@gmail.com

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine, Kyiv

The article considers the issue of determining the promising areas of improving the state regulation of innovation in construction. The purpose of the study is to determine the functions and specify the most important levers of the innovative activity state regulation in construction. The levers of state regulation are characterized in accordance with the studied functions: forecasting and strategic planning, program-target, legislative and normative-legal, administrative-organizational, financial-investment, stimulating, fiscal, monetary, coordination, insurance, control. Objects of state regulation of innovation are identified. The state of implementation of the levers of state regulation of innovation, in particular in construction, was discussed. The analysis of the functions and levers of state regulation of innovation in construction allowed to determine the directions of its priority improvement.

Key words: construction, innovative enterprise, direct state regulation, national innovation system, levers of the state regulation.

*кандидат економічних наук, доцент, Згалат-Лозинська Л.,
Перспективні напрями удосконалення державного регулювання*

інноваційної діяльності в будівництві/ Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна, Київ

У статті розглядається питання визначення пріоритетних напрямів удосконалення державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві. Метою нашого дослідження є визначення функцій та конкретизація найбільш вагомих важелів державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві. Охарактеризовано важелі державного регулювання у відповідності до досліджуваних функцій: прогнозування та стратегічного планування, програмно-цільова, законодавча та нормативно-правова, адміністративно-організаційна, фінансово-інвестиційна, стимулююча, фіскальна, грошово-кредитна, координаційна, страхова, контрольна. Визначено об'єкти державного регулювання інноваційної діяльності. Обговорюється стан реалізації важелів державного регулювання інноваційної діяльності, зокрема в будівництві. Проведений аналіз функцій та важелів державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві дозволив визначити напрями його пріоритетного удосконалення.

Ключові слова: будівництво, інноваційне підприємство, пряме державне регулювання, національна інноваційна система, важелі державного регулювання.

Постановка проблеми. В сучасних умовах переходу до нової економіки, заснованої на знаннях, основним джерелом переваг у конкурентній боротьбі є інноваційна діяльність, без якої неможливо підвищити ефективність будь-якого сектора економіки. Зважаючи на це, державне регулювання інноваційною діяльністю повинно стати серцевиною всього економічного господарського механізму, адже тільки використання науково-технічних досягнень може дати необхідне нову

якість економічного зростання і одночасно прискорити його темпи. Що ж стосується чинного господарського механізму, то він не тільки не вирішує проблеми розвитку підприємства, а й посилює їх, роблячи науково-технічний розвиток часто не вигідним для підприємств з точки зору їх тактичних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сприйняття інноваційного розвитку як основоположного чинника економічного зростання знайшло своє відображення у фундаментальних дослідженнях закордонних учених Р. Акоффа, П. Друкера, Б. Санто, Й. Шумпетера. Суттєвий вклад у дослідження проблематики державного регулювання інноваційної діяльності будівельної галузі внесли такі вітчизняні вчені як: О.П. Бубенко, О.М. Волк, М.В. Шашко, І.О. Драган, А.П. Дука, Т.А. Заяць, А.Д. Есипенко, І.І. Кичко, В.Ф. Савченко, Ю.В. Кучма, І.Б. Хома, А.І. Хоменко, О.В. Чернова та інші. В працях Ю.М. Бажала, В.П. Александрової [1], В.О. Гусєва, О.О. Мужилко [2], В.Ф. Савченко, Л.М. Мекшун, І.І. Кичко [3, с.8-29], В.М. Геєця, Л.І. Федулової [1,4] досліджуються питання формування моделі інноваційного розвитку держави на основі оцінки окремих елементів інноваційної стратегії України. Попри достатню змістовність проведених наукових досліджень, їх результати поки що не повною мірою враховані для підвищення ефективності державного регулювання інноваційної діяльності за сучасних умов, що обумовлює необхідність подальших досліджень. Зокрема, сучасному етапу інноваційного розвитку в будівельній галузі притаманна низка проблем: скорочення витрат на інновації, викликане кардинальним зменшенням інвестицій в технічне переозброєння та оновлення виробництва продукції, в науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки; різке скорочення чисельності науково-дослідних працівників, установ, широкомасштабний відтік висококваліфікованої робочої сили за кордон; надмірна тривалість

інноваційних процесів, особливо на початковій та заключній стадії життєвого циклу інновацій; надзвичайно низька частка радикальних інновацій в загальному обсязі [5, с.132]; відсутність достатньої зацікавленості учасників в інноваціях в силу специфіки будівельної галузі та інноваційного процесу в будівництві [6, с.116]; практично повне припинення інвестиційних програм технічного переозброєння і модернізації виробництва з боку державних та регіональних владних структур. Всі ці особливості вимагають розробки пріоритетних напрямів удосконалення державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві.

Мета статті та завдання. Метою статті є систематизація функцій та важелів державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві, оцінка стану їх реалізації задля визначення пріоритетних напрямів удосконалення державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві.

Досягнення мети обумовило необхідність виконання наступних завдань:

- визначити зміст інноваційної діяльності в будівництві;
- встановити функції та відповідні важелі державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві;
- оцінити стан їх реалізації та визначити пріоритетні напрями удосконалення державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання інноваційної діяльності в будівництві спрямоване на створення передумов для швидкого та ефективного впровадження прогресивних технологій будівництва, нових будівельних матеріалів, а також соціально-економічних і правових умов використання науково-

технічного потенціалу будівництва, матеріального і кадрового забезпечення інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність охоплює: проведення інноваційних розробок, які забезпечують початковий попит, потім знаходять поширення на ринку будівельної продукції при застосуванні інструментів державного регулювання інноваційної діяльності [7, с.205]; ефективну взаємодію різних секторів науки і стимулювання кооперації в галузі інноваційних розробок в будівництві з вищими навчальними закладами; координацію інноваційної діяльності в регіонах; створення та удосконалення правової бази інноваційного розвитку; регулювання міжнародних зв'язків будівельної індустрії в сфері інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність в будівництві здійснюється у відповідності до реалізації розширення пріоритетних напрямів наукових досліджень (фундаментальних, пошукових, прикладних) з питань нових технології в будівництві, кадрового, матеріального забезпечення інноваційного потенціалу, соціально-економічної політики держави; структурної перебудови економіки галузі; забезпечення інноваційної діяльності в будівництві; розробки різноманітних програм (національних, регіональних, галузевих), спрямованих на підвищення інноваційної активності будівельних підприємств; формування державних замовлень у вигляді контрактів.

Державне регулювання інноваційної діяльності в будівництві здійснюється шляхом реалізації наступних функцій: прогнозування та стратегічне планування; програмно-цільова; законодавча та нормативно-правова; адміністративно-організаційна; фінансово-інвестиційна, стимулююча, фіскальна, грошово-кредитна, координаційна, страхова, контрольна [4, 5, 7, 10] (таблиця 1,2).

Таблиця 1

**Функції та важелі прямого державного регулювання
інноваційної діяльності в будівництві**

Функції	Важелі державного регулювання
Прогнозування та стратегічне планування	Прогнозування тенденцій інноваційного розвитку України та визначення стратегічних державних пріоритетів науково-технічного та інноваційного розвитку економіки та будівельної галузі Планування державного фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок
Програмно-цільова	Розробка та реалізація галузевої програми інноваційного розвитку у відповідності до загальнонаціональної, регіональних програм інноваційного розвитку, спрямованих на окреслення пріоритетних напрямів наукових досліджень та науково-технічних розробок, їх фінансування Участь та розробка міжнародних програм співпраці в науковій та інноваційній сфері
Законодавча та нормативно-правова	Створення та удосконалення нормативно-правової бази щодо визначення сутності та змісту інноваційної діяльності в чинних нормативно-правових актах, що регламентує порядок розробки, реєстрації та впровадження інновацій, створення економічних зон, інноваційних структур (технополісів, технопарків), створення та розвитку інноваційної інфраструктури Ратифікації міждержавних угод співпраці в науково-технічній сфері з урахуванням пріоритетів розвитку будівництва та суміжних галузей Визначення ліцензійних умов провадження діяльності наукових установ, інноваційних підприємств, експертизи їх діяльності
Адміністративно-організаційна	Встановлення вертикалі органів, відповідальних за провадження інноваційної політики, розподіл функцій та повноважень між міністерствами та відомствами, органами державного нагляду, влади на місцях, в тому числі за участю громадських рад з метою здійснення моніторингових, адміністративно-розпорядчих та контрольних функцій щодо виконання програм інноваційного розвитку, забезпечення фінансування видатків на інноваційну діяльність, в особливості на покриття кадрових, матеріально-технічних потреб Створення спеціальних структур, які проводять інноваційну політику : Міністерство освіти і науки як орган, який забезпечує формування та реалізацію державної інноваційної політики, трансферу (передачі) технологій; Міністерство економічного розвитку як орган, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності, державно-приватного партнерства, забезпечує управління у сфері інноваційної діяльності у промисловому секторі економіки; консультативно-дорадчі органи Кабінету Міністрів України, зокрема Рада з розвитку інновацій, Національна рада України з питань розвитку науки і технологій; науково-дослідні установи Національної академії наук України та галузевих академій наук) Створення установ реєстрації та правової охорони інтелектуальної власності (Державне підприємство "Український інститут

	інтелектуальної власності”). Створення організаційних структур сприяння інноваційного розвитку (технопарки, кластери, бізнес-інкубатори) Створення спеціальних фондів, утворених за рахунок бюджетних асигнувань та податкових відрахувань (Національний фонд досліджень України)
Фінансово-інвестиційна	Безпосереднє державне фінансування наукових установ, інноваційних підприємств через систему участі в конкурсах проектів, грантів на науково-дослідні розробки у відповідності до визначених пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень з питань розробки нових економічно та енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій в будівництві Інвестування бюджетних коштів в інноваційні проекти, що пройшли конкурсний відбір, через Національний фонд досліджень України. Забезпечення державного замовлення для провідних науково-дослідних установ, що опікуються питаннями розробки інноваційних технологій та матеріалів для будівельного комплексу, забезпечують цифровізацію, автоматизацію та оптимізацію процесів планування, організації та виконання будівельно-монтажних робіт; надання їм довгострокових та короткострокових позик, дотацій Формування альтернативних джерел фінансування науково-технічних розробок, залучення коштів підприємців, в тому числі за рахунок розвитку державно-приватного партнерства, створення умов для розвитку компаній управління активами, в тому числі венчурних фондів, створення державних установ для капіталізації активів будівництва (іпотечних фондів, де одиницею капіталу виступатиме квадратний метр житла певного класу)
Контрольна	Контроль за виконанням державних інноваційних програм, за суб'єктами інноваційної діяльності, станом інноваційної структури та реалізацією, контроль темпів та показників інноваційного розвитку

Таблиця 2

Функції та важелі непрямого державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві

Функції	Важелі державного регулювання
Стимулююча	Стимулювання попиту на інноваційну продукцію, в тому числі за рахунок формування державних замовлень, в т.ч. у вигляді контрактів на дрібносерійне виробництво з перспективою його масштабування (це запустить ланцюг «зростання прибутку від комерціалізації інновацій– трансфер технологій у виробництво – просування інноваційної продукції на внутрішній та зовнішній ринок – зростання обсягів випуску інноваційної продукції – зростання прибутку та підвищення рівня конкурентоспроможності» і так далі по спіралі). Сприяння розвитку інноваційної інфраструктури, підвищенню інноваційної активності підприємств в країні та у будівельному комплексі зокрема Визначення обсягів сплати за користування об'єктами

	інтелектуальної власності
Фіскальна	Податкове регламентування пільгового оподаткування інноваційних підприємств, сплати оренди комунального майна, зменшення величини оподатковуваного прибутку на видатки на інноваційну діяльність, використання механізму прискореної амортизації не лише на машини та обладнання, а також на прилади, нематеріальні активи, зниження, відстрочки та звільнення від сплати державного мита для інноваційних підприємств, забезпечення захисту прав інтелектуальної власності на етапах продукування, трансферту та впровадження інновацій, введення мораторію на оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності в перший рік діяльності
Грошово-кредитна	Забезпечення стабільності грошової одиниці за рахунок контролю над обсягами грошової маси, встановлення оптимальної норм резервування та рівня облікової ставки НБУ, валютні інтервенції. Формування фондів кредитування будівельних підприємств, надання кредитів на пільгових умовах, кредитування фізичних та юридичних осіб, що реалізують проекти енерго та тепло збереження. Формування механізму іпотечного кредитування та перекредитування в будівництві, в результаті якого перерозподіляються ризики між фінансовими установами
Соціально-трудова	Сприяння розвитку інтелектуально-інноваційного капіталу як у формі винахідницько-інноваційного потенціалу дослідників та раціоналізаторів (на етапах формування, розвитку та використання), так і в формі об'єктів інтелектуальної власності, заохочення зростання патентної активності та якості патентної роботи
Обліково-діагностична	Встановлення правил обліку, оцінки інновацій. Так, в положеннях по веденню бухгалтерського обліку та звітності не визначені прямі рахунки для встановлення інноваційних витрат та прибутків від інноваційної діяльності, правила обліку і погашення вартості нематеріальних активів організації. Оцінка динаміки показників інноваційної ефективності України у співставленні з економічно розвиненими країнами та визначення методів, інструментів державного регулювання інноваційної діяльності, які доцільно було б застосувати на даному етапі розвитку економіки України. Динамічний аналіз показників інноваційної активності згідно моніторингових показників інноваційної діяльності
Координаційна	Забезпечення координації положень інноваційної, фіскальної, бюджетної та соціально-економічної, інвестиційної та структурно-галузевої політики держави, в особливості щодо забезпечення соціальних стандартів та пільг для інноваційних підприємств
Страхова	Страхування фінансових ризиків з поступовим розширенням переліку страхових ризиків, з включенням в нього технічних та інших ризиків, пов'язаних з реалізацією інноваційних проектів

В умовах незрілості інноваційної системи України, нерозвиненості інноваційної інфраструктури практично усі важелі державного регулювання інноваційної діяльності вимагають термінової уваги щодо

впровадження в практику господарського механізму та подальшої розбудови, до якої мають бути залучені усі об'єкти державного регулювання (рис.1).

Рис. 1. Об'єкти державного регулювання інноваційної діяльності
Джерело: складено автором на основі [6-11]

Таким чином, основним завданням у процесі реалізації інноваційної політики в країні, і будівельної галузі зокрема, має бути формування нової національної інноваційної системи, яка б поєднала сфери генерування нових знань (науку), їх поширення (систему освіти, підготовки та підвищення кваліфікації кадрів) та реалізацію або комерціалізацію інновацій (технополіси, високотехнологічні виробництва, інноваційне підприємництво).

Внаслідок підпорядкованості підприємств будівельного комплексу за регіональним принципом дана система державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві, з одного боку, має складатися з відповідних регіональних систем, а з іншого боку, - бути невідривною

складовою системи загальнодержавного рівня та, окрім того, забезпечувати достатньо високий якісний рівень та доступ вітчизняних інтелектуальних продуктів до міжнародних ринків продуктів інтелектуальної власності, а не лише виконувати субпідрядні замовлення за низькими цінами.

Перед державою сьогодні стоїть велике завдання щодо розвитку потужного інтелектуально-інноваційного сектору будівництва з інфраструктурою, здатною поєднати всі етапи інноваційного процесу, головним стрижнем якого мають стати науково-дослідні установи та потужні інноваційні будівельні підприємства та кластери [8 ,с. 83]. Особливе значення для інноваційного розвитку економіки та будівництва зокрема, має формування нових інноваційних підприємств (бізнес-центрів, технополісів, венчурних підприємств тощо).

Концепція інноваційного розвитку будівництва заснована на широкому колі питань, що стосуються як самої інноваційної діяльності підприємств галузі та стейкхолдерів, але в більшій мірі в майбутньому буде визначатися зовнішніми умовами розвитку суспільства, що продиктовані сучасними екологічними, кліматичними, економічними, соціальними умовами. Наразі слід акцентувати увагу на зміні підходів до містобудівної діяльності та архітектурного планування майбутніх міст, застосуванні прогресивних архітектурно-проектних рішень, технологій будівельного виробництва та інноваційних матеріалів. В свою чергу, міністерству розвитку громад та територій України доведеться переглянути норми в будівництві та підходи до архітектурного проектування та інфраструктури загалом. Все це вимагатиме формування інститутів взаємодії інноваційних підприємств з органами місцевої влади (державно-приватне партнерство, компаній з управління активами в будівництві) для реалізації спочатку пілотних, а потім масштабних проектів, розвитку фінансово-кредитних інститутів, що

дозволять акумулювати кошти інвесторів у будівництві, залучити установи науково-технічного профілю в процес проектування систем життєзабезпечення населених пунктів та окремих будинків [11, с.81]. Зрозуміло, що такі проекти внаслідок своєї масштабності, не можуть бути реалізовані лише окремими забудовниками, адже вимагатимуть суттєвих адміністративних та економічних методів державної підтримки.

Можливості використання в будівельній галузі науково-технічних розробок і продуктів поступово розширюються, що буде сприяти підвищенню ефективності інноваційної діяльності як будівельних підприємств, так і будівельного комплексу в цілому.

Однією з основних проблем політики активізації інноваційної діяльності як в цілому в державі, так і в будівельній галузі зокрема, є недостатня розвиненість інноваційної інфраструктури, зокрема тієї її частина, що забезпечує доступ до патентів, наукових розробок. Так, за кодомом з переліком патентів можна ознайомитись он лайн, скориставшись пошуковими системами та сплативши вартість інформаційного забезпечення. В Україні ж такий доступ може бути отриманий в разі зазначення номеру патенту та паролю, водночас наразі каталог патентів спеціалізований в розрізі галузей та хронологічно, що не є зручним. Окрім того, вартість захисту патентів часто сплачується не самими дослідниками – авторами патентів, а юридичними особами, які не завжди зацікавлені та компетентні у співпраці з інвесторами, тому трансферт технологій реалізується вкрай повільно. Внаслідок високої вартості захисту прав інтелектуальної власності та підтримки цих прав, автори-винахідники вимушені патентувати їх як ноу-хау, що часто призводить до неправомірного використання розробок, піратства. Відтак виникає необхідність створення системи взаємопов'язаних та взаємодіючих установ, що не просто акумулюють інформацію про перелік наявних патентів, технічних розробок, ноу-хау, але й опікуються

питаннями їх активної комерціалізації. Необхідним є створення так званої інноваційної інфраструктури, що об'єднує організації різних видів: інвесторів, посередників, наукових та дослідних установ, які своїми функціями покривають весь інноваційний цикл — від створення інноваційної науково-технічної ідеї (науково-дослідні установи, проектно-конструкторські підрозділи виробничих підприємств) до впровадження, фізичної реалізації нововведення. Такі організації активно функціонують в економічно розвинених країнах, а цифрові технології та надійний захист інформації дозволяють не виходячи з офісу оформити права на використання патенту на винахід чи корисну модель, ноу-хау. В Україні поки що ринок інноваційних продуктів та сама інноваційна інфраструктура знаходиться в стадії формування. Водночас соціально-економічні, політичні процеси та міжнародні події поки що захоплюють представників державної еліти більше, ніж проблеми інноваційного розвитку економіки.

Слід відзначити, що в Україні, на відміну від економічно та промислово розвинених країн світу, поки що не налагоджений механізм та інфраструктура для спільного державного та приватного фінансування інноваційної діяльності, хоча наразі вже прийняті деякі відповідні нормативно-правові засади. Це стосується проєктів на засадах державно-приватного партнерства, венчурних інвестиційних фондів, науково-технічних інноваційних кластерів, що вже набули широкого поширення у інших країнах.

Також на державному рівні необхідним є створення низки умов щодо подолання корупції відносно прозорого отримання дозвільних документів на будівництво, щодо зміни фіскального законодавства для стимулювання інноваційної активності підприємств, розвитку фондового та страхового ринків, девелопменту.

Крім того, держава має забезпечувати фінансування масштабних прогнозно-статистичних досліджень для окреслення пріоритетних напрямів науково-технологічної та інноваційної діяльності [11, с.85]. Такі дослідження потребують залучення не лише вітчизняного науково-технічного потенціалу, а й можливих представників закордонних консалтингових та науково-інноваційних структур.

Прямого державного сприяння потребує організація в регіонах мережових інноваційних структур на основі кластерного підходу, що підтримували б розширення співробітництва між підприємцями, науковими установами, фінансовими установами, місцевими адміністраціями.

Також необхідно приділяти більше уваги розгортанню інфраструктури захисту прав інтелектуальної власності, до складу якої мають бути включені не тільки органи, що видають відповідні захисні документи, а й патентні бібліотеки, які мали б змогу на сучасному рівні допомагати вітчизняним авторам здійснювати патентний пошук, захист прав їх інтересів у судах, тощо. Принципово важливим для проникнення українських товарів і технологій, в тому числі будівельних, на світовий ринок є зараз патентування за кордоном винаходів та знаків для товарів і послуг вітчизняних виробників у розвинених країнах світу та закріплення прав інтелектуальної власності за українськими винахідниками й виробниками. В цьому аспекті для України важливою є гармонізація вітчизняних положень законодавчих та нормативних актів регулювання інноваційної діяльності в сфері продукування та трансферу технологій з нормами ЄС.

Слід зазначити, що трансфер технологій в галузі будівництва звузився практично до впровадження нових будівельних матеріалів або інструментів. І це не дивно: візьмем до розгляду хоча б Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»,

яким передбачено було створення 16 технопарків (з яких 3 на сьогодні перебувають в зоні військово конфлікту), з них лише один опосередковано відноситься до будівельної галузі («Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона») [12]. Низька технологічність будівельних підприємств порівняно з аналогічними в ЄС ставить під сумнів можливість конкурувати на рівних.

Слід відзначити, що недостатнє інституційне забезпечення розробленої концепції інноваційного розвитку призводить до того, що навіть прикладні наукові розробки не знаходять свого належного застосування. Так, за даними Державного інституту промислової власності лише 16% патентів реалізуються на практиці. Низький стан впроваджень свідчить про досить низьку ефективність наукових розробок та зумовлює необхідність більш широкого впровадження на практиці.

Проведений аналіз сучасних реалій в сфері інноваційної діяльності вказує на необхідність зміни підходів до навчання фахівців з менеджменту інноваційної діяльності, які в подальшому зможуть займати посади в інноваційних структурах центральних державних і регіональних органів управління, венчурних фондах, інноваційно-інвестиційних агентствах, інноваційних фінансово-кредитних установах науково-виробничо-технічних комплексах, фінансово-промислових групах, технопарках та бізнес-інкубаторах. Підготовка таких фахівців не може бути здійснена на базі первинної професійної освіти. Лише спеціалісти, які мають досвід практичної наукової діяльності, залучені до міжнародних проектів або до проектів в асоціації з промисловим чи дослідним виробництвом, можуть реально сприйняти та оволодіти економічними та правовими питаннями реалізації інноваційних технологій.

Висновки. Проведений аналіз функцій та важелів державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві дозволив визначити напрями його пріоритетного удосконалення:

- сприяння регіоналізації інноваційної політики, що у свою чергу сприятиме формуванню регіональних інноваційних стратегій, трансферу технологій та інноваційних продуктів, створенню бізнес-інкубаторів, технопарків, а також інших інноваційних структур;

- створення умов формування науково-виробничих кластерів, що утворені на основі галузевих, територіальних та добровільних об'єднань підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими установами, органами місцевої влади, освітніми закладами, громадськими організаціями з метою підвищення конкурентоздатності власної будівельної продукції і сприяння економічному розвитку регіону;

- сприяння поетапному створенню національної мережі комерціалізації інноваційних продуктів і трансферу технології;

- експертиза і визначення найбільш актуальних винаходів українських авторів для їхньої господарської подальшої комерціалізації та введення в господарський обіг; створення цією метою бази даних перспективних українських винаходів, яку в подальшому необхідно постійно поповнювати;

- укладання договорів (державного контракту або іншої угоди) науково-технологічного партнерства між державними, академічними, галузевими, освітніми, науковими, та промислово-виробничими організаціями на роботі за усіма етапами інноваційного циклу;

- забезпечення поступового зростання реальної заробітної плати, що має стати джерелом підвищення рівня життя працівників в галузі науки, досліджень та розробок, до активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання в Україні та економічного зростання;

- сприяння розвитку інституту посередництва та підготовки технологічних менеджерів для наукового сектору економіки.

Література:

1. Бажал Ю.М., Александрова В.П., Федулова Л.І. (2005) *Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика*. К. Основа. 550 с.
2. Гусев, В.О., Мужилко, О.О. (2011) Парадигма сталого інноваційного розвитку України. *Економіка та держава*, 9 <http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_9_34> (2020, 20 квітня).
3. Савченко, В.Ф., Мекшун Л.М., Кичко І.І. (2018). *Здобутки і проблеми євроінтеграційних зрушень в Україні на сучасному етапі: монографія*. Чернігів. ЧНТУ.
4. Геець В.М., Федулова Л.І., Бажал Ю.М. (2007) *Національна інноваційна система: зарубіжний досвід, стан в Україні: Аналітичні матеріали до парламентських слухань*. К. НАН України. Ін-т економіки та прогнозування. 184 с.
5. Магомедов А.Г. (2004) Государственное регулирование инновационной деятельности предприятий. *Инновации в промышленном комплексе*, 1, 132-134.
6. Zgalat-Lozynska, L. (2020) State regulation as a key factor to stimulate innovation in construction. *Innovative Solutions in Modern Science*, 6(42), 110-123.
7. Дука А.П. (2014) Регулювання інноваційного розвитку будівельної сфери. *Економіка: реалії часу*, 3(13), 203-208.
8. Драган І.О. (2010) Запровадження інноваційних заходів державного управління розвитком житлово-комунального господарства. *Інвестиції: практика та досвід*. №20. С. 81–84

9. Заяць Т. А. (2020) Пріоритети державного регулювання інноваційної діяльності у будівництві України. *Ефективна економіка*. №8 DOI: 10.32702/2307-2105-2020.8.11
10. Кучма Ю.В. (2017) Інвестиційний розвиток будівельної галузі як об'єкт державного регулювання. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. Серія: Державне управління. Т. 290. Вип. 278, 70-75.
11. Якименко О.В. (2014) Напрями інноваційної політики розвитку підприємств будівельного комплексу України. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*, 5, 77–87.
12. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України №991-XIV від 16.07.1999. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14>> (2020, 20 квітня).

References:

1. Bazhal, Yu.M., Aleksandrova, V.P., Fedulova, L.I. (2005) *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky: model, systema upravlinnia, derzhavna polityka* [Innovative economic development: model, management system, public policy]. Kyiv. Osnova. [in Ukrainian].
2. Husiev, V.O., Muzhylko, O.O. (2011) Paradyhma staloho innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [The paradigm of sustainable innovation development of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and state]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_9_34 [in Ukrainian]. (2020, April 20).
3. Savchenko, V.F., Mekshun L.M., Kychko I.I. (2018). *Zdobutky i problemy yevrointehratsiinykh zrushen v Ukraini na suchasnomu etapi* [Achievements and problems of European integration changes in Ukraine at the present stage]. Chernihiv. ChNTU. [in Ukrainian]

4. Heiets, V. M., Fedulova, L. I., Bazhal, Yu. M. (2007) *Natsionalna innovatsiina systema: zarubizhnyi dosvid, stan v Ukraini: Analitychni materialy do parlamentskykh slukhan* [National innovation system: foreign experience, the situation in Ukraine: Analytical materials for parliamentary hearings]. Kyiv: NAS of Ukraine. Inst. of Economics and Forecasting. [in Ukrainian]
5. Magomedov, A. G. (2004) Gosudarstvennoe regulirovanie innovacionnoj dejatel'nosti predpriyatij [State regulation of innovative activities of enterprises]. *Innovacii v promyshlennom komplekse* [Industrial innovation]. no.1, 132-134 [in Russian]
6. Zgalat-Lozynska, L. (2020) State regulation as a key factor to stimulate innovation in construction. *Innovative Solutions in Modern Science*, 6(42), 110-123. [in English]
7. Duka, A.P. (2014) *Rehuliuвання innovatsiinoho rozvytku budivelnoi sfery* [Regulation of innovative development of the construction industry]. *Ekonomika: realii chasu* [Economy: the realities of time], no 3(13), 203-208. [in Ukrainian]
8. Drahan, I. O. (2010) Zaprovadzhennia innovatsiinykh zakhodiv derzhavnoho upravlinnia rozvytkom zhytlovo-komunalnoho hospodarstva [Introduction of innovative measures of state management of housing and communal services development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], no 20, 81–84. [in Ukrainian]
9. Zaiats T. A. (2020) Priorytety derzhavnoho rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti u budivnytstvi Ukrainy [Priorities of state regulation of innovation in the construction of Ukraine]. *Efficient economy*, no 8. [in Ukrainian]. DOI: 10.32702/2307-2105-.8.11
10. Kuchma, Yu.V. (2017) Investytsiinyi rozvytok budivelnoi haluzi yak ob'ekt derzhavnoho rehuliuвання [Investment development of the construction industry as an object of state regulation]. *Scientific works of the Petro Mohyla*

Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex. Series: Public Administration, vol. 290, no. 278, 70-75. [in Ukrainian]

11. Yakymenko O. V. (2014) Napriamy innovatsiinoi polityky rozvytku pidpryemstv budivelnoho kompleksu Ukrainy [Directions of innovation policy of development of enterprises of the construction complex of Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpryemstvamy mashynobudivnoi haluzi* [Economics and management of machine-building enterprises], no 5, 77–87. [in Ukrainian]

12. Zakon pro spetsialnyi rezhym innovatsiinoi diialnosti tekhnolohichnykh parkiv Ukrainy 1999 (Verkhovna Rada Ukrayiny). [Law On the special regime of innovative activity of technology parks of Ukraine 1999. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14> (2020, 20 квітня).

Citation: L. Zgalat-Lozynska (2020). PROMISING AREAS OF THE STATE REGULATION IMPROVEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN CONSTRUCTION. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowlege. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.1

Copyright: L. Zgalat-Lozynska ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.2

UDC: 630*4:630*17:582.475.4

**PATHOLOGICAL PROCESS OF ROOT SPONGE OF PINE
IN THE CONDITIONS OF FOREST EDATOPS AND CLIMATE CHANGE
STATE ENTERPRISE «ZARICHANSKE FORESTRY»**

V. Levchenko PhD of Agriculture, Associate Professor

e-mail: waleriy07@ukr.net

G. Martenuk, PhD of Agriculture, Associate Professor

I. Pasichnyk, PhD of Agriculture

T. Maksymova, teacher of the highest category

Zhytomyr Agrotechnical College, Ukraine, Zhytomyr

Topical issues of forest pathological monitoring of Scots pine plantations on old arable lands affected by root sponge, as well as the impact of different soil types and climate change on the degree of damage to 20-35-year-old pine stands are substantiated.

The subject of the work is the causative agent of the root sponge of Scots pine, which has become widespread in the old arable lands in the conditions of the State Enterprise "Zarichanske Forestry". The causative agent of the root sponge of Scots pine affects forest plantations aged 20-35 years on lands withdrawn from agricultural use. Climate change, in particular the increased temperature of the above-ground air layer, as well as the decrease in precipitation during June-August, exacerbate the pathological process of the root sponge pathogen of Scots pine, which forms epiphytosis in large areas.

The aim of the work is a detailed study of the pathology of the causative agent of the root sponge of Scots pine in old arable lands, as well as the impact of different soil types and climatic conditions on the spread of infection in forest edatops of the State Enterprise «Zarichanske Forestry».

The main methods of work are calculation and analytical collection and processing of phytopathological examination of pine plantations on old arable lands, monitoring of the impact of different types of forest soils on the spread of the root sponge of Scots pine in forest edatopes of the State Enterprise «Zarichanske Forestry» and pine stands with determination of the nature of drying depending on the degree of damage by the pathogen of the root sponge with changes in climatic conditions.

According to the results of the work it was established that the causative agent of the root sponge of Scots pine affects stands at a young age of 20-35 years, depending on the type of fallow soils used in agriculture, as well as changes in climatic factors. It is established that the increase in temperature in the surface layer of the soil in June-August to +32°C significantly reduces the resistance of pine stands to the pathogen of the root sponge.

The scope of the results is the forestry enterprises of the Zhytomyr Regional Department of Forestry and Hunting in order to preserve and protect the incoming pine forest plantations from the pathogen of the root sponge in the Polissya zone of Ukraine.

The conclusions of the research are that in pine plantations on old arable lands the decisive role belongs to the pathogen of the root sponge in the curtain drying of pine stands in the conditions of A_2-A_3 , B_2-B_3 of SE «Zarichanske Forestry». Foci of drying of Scots pine stands are formed on infertile soils lighter in mechanical composition. The decrease in rainfall and the increase in air temperature to +32, + 36°C for the period 2018-2020 has led to a significant decrease in the resistance of pine stands in old arable lands to the pathogen of the root sponge of Scots pine. High density of pine stands at a young age (25-30 years) and stopping the radial growth in conditions of excessive density without active differentiation and timely fall lead to a decrease in the resistance of Scots pine to the pathogen of the root

sponge and as a result - their complete drying. In the cells of pine stands from the causative agent of the root sponge, the effect of precipitation during active growth (June-August) is higher than the coefficient of determination $r=0.70$ $p<0.01$ than in the adjacent intact stand ($r=0.43$, $p <0.05$). This means the leading role of moisture in increasing the resistance of pine stands to the pathogen of the root sponge at 25-35 years of age. Reduction of precipitation from 420 to 210 mm during 2010-2020 in the areas of forest use of SE «Zarichanske LH» with a simultaneous increase in air temperature in the surface layer from 25 to 32 °C is one of the reasons for reducing the stability of pine plantations aged 25-30 years on old arable lands to the pathogen of the root sponge of Scots pine.

Keywords: pathogen, Scots pine, forest stands, epiphytosis, soil type, arable land, climate change.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент Левченко В. Б.,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент Мартенюк Г. М.,
кандидат сільськогосподарських наук Пасічник І. О., викладач вищої
категорії Максимова Т. М., Патологічний процес кореневої губки сосни
звичайної в умовах лісових едатоів та змін клімату Державного
підприємства «Зарічанське лісове господарство». Житомирський
агротехнічний коледж. Україна. Житомир.

Обґрунтовано актуальні питання лісопатологічного
моніторингу насаджень сосни звичайної на староорних землях, що
уражені кореневою губкою, а також вплив різних типів ґрунтів і зміни
клімату на ступінь ураження 20-35 річних соснових деревостанів.

Предметом роботи є збудник кореневої губки сосни звичайної, що
набув масового розповсюдження на староорних землях в умовах
Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство». Збудник
кореневої губки сосни звичайної уражує лісові насадження у віці від 20-
35 років на землях, виведених з сільськогосподарського користування.

Зміни клімату, зокрема підвищена температура надґрунтового повітряного шару, а також зменшення кількості опадів протягом червня-серпня, підсилюють патологічний процес збудника кореневої губки сосни звичайної, що утворює епіфітотію на великих територіях.

Метою роботи є детальне вивчення патології збудника кореневої губки сосни звичайної на староорних землях, а також вплив різних типів ґрунтів і змін кліматичних умов на поширення інфекції збудника в лісових едатопах Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство».

Основними методами проведення робіт є розрахунково-аналітичний по збору і обробці результатів фітопатологічної експертизи соснових насаджень на староорних землях, проведення моніторингу впливу різних типів лісових ґрунтів на розповсюдження збудника кореневої губки сосни звичайної в лісових едатопах Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство», а також проведення обстежень соснових деревостанів з визначенням характеру всихання в залежності від ступеня ураження збудником кореневої губки при змінах кліматичних показників.

За результатами роботи було встановлено, що збудник кореневої губки сосни звичайної уражує деревостани в молодому віці 20-35 років залежно від типу перелогових ґрунтів бувших у сільськогосподарському використанні, а також від зміни кліматичних чинників. Встановлено, що збільшення температури в приземному шарі ґрунту у червні-серпні до +32°C суттєво знижує резистентність соснових деревостанів до збудника кореневої губки.

Сферою застосування результатів є лісогосподарські підприємства Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства з метою збереження та захисту соснових

пристигаючих лісових насаджень від збудника кореневої губки в умовах зони Полісся України.

Висновки досліджень полягають в тому, що в соснових насадженнях на староорних землях визначальна роль належить збуднику кореневої губки в куртинному всиханні соснових деревостанів в умовах А₂-А₃, В₂-В₃ ДП «Зарічанське лісове господарство». Осередки всихання деревостанів сосни звичайної формуються на малородючих ґрунтах більш легких за механічним складом. Зменшення кількості опадів і зростання температури повітря до +32, +36°C за період 2018-2020 років призвело до суттєвого зниження резистентності соснових деревостанів на староорних землях до збудника кореневої губки сосни звичайної. Висока загущеність соснового деревостану в молодому віці (25-30 років) та зупинка радіального приросту в умовах надлишкової загущеності без активної диференціації та своєчасного відпаду ведуть до зниження стійкості сосни звичайної щодо збудника кореневої губки і як наслідок – повного їх всихання. В осередках соснових насаджень від збудника кореневої губки вплив опадів, що випадають в період активного росту (червень-серпень) вище значення коефіцієнта детермінації $r=0,70$ $p<0,01$, ніж в прилеглому непошкодженому деревостані ($r=0,43$, $p<0,05$). Це означає провідну роль вологозабезпечення в підвищенні стійкості соснових насаджень до збудника кореневої губки в 25-35 річному віці. Зниження кількості опадів з 420 до 210 мм протягом 2010-2020 років на територіях лісокористування ДП «Зарічанське ЛГ» при одночасному зростанні температури повітря в приземному шарі від 25 до 32°C є однією з причин зниження стійкості соснових насаджень у віці від 25-30 років на староорних землях до збудника кореневої губки сосни звичайної.

Ключові слова: збудник, сосна звичайна, лісові деревостани, епіфітотія, тип ґрунту, староорні землі, зміна клімату.

Вступ. Збудник кореневої губки сосни звичайної (*Heterobasidion annosum*) викликає масове ураження соснових лісостанів на староорних землях. Уражені збудником насадження є резерватами для масового поширення ентомошкідників, видовий склад яких визначається віком деревних порід, повнотою насаджень, близькістю осередків стовбурових шкідників та екологічними чинниками. У ослаблених дерев зменшується тиск живиці, яка механічно і фізіологічно захищає дерева від пошкодження стовбуровими шкідниками, спалахи розмноження яких відбуваються з нерегулярними інтервалами, але, як правило, типові для ослаблених деревостанів, що знаходяться в стані фізіологічного стресу. Масовому розповсюдженню як збудника кореневої губки сосни звичайної так і шкідників сприяють зміни кліматичних умов в зоні Полісся України. На сьогоднішній день в багатьох лісогосподарських підприємствах Житомирського обласного управління лісового і мисливського господарства спостерігається значна втрата товарної деревини через поширення збудника кореневої губки, кореневих гнилей сосни звичайної яку вони викликають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Коренева губка сосни звичайної (*Heterobasidion annosum*), на сьогоднішній день є досить патогенним захворюванням соснових лісостанів в зоні Житомирського Полісся [15, с.34-76]. Встановлено визначальну роль кореневої губки сосни звичайної в процесі масового всихання соснових насаджень в умовах Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство» на староорних та перелогових землях. Осередки ураження сосни звичайної у віці 35-40 років формуються на більш легких ґрунтах з частково змитим і дефльованим гумусовим горизонтом в межах 10-12 см [16, с.54-78]. Встановлено, що продуктивні деревостани сосни звичайної ростуть без характерних ознак ураження кореневими хворобами на середніх або

важких суглинках типів C₂-C₃, а також на важких ґрунтах в умовах C₃-D₃ з потужністю гумусового горизонту в межах 17-20 см [17, с.45-65]. Висока густота соснового деревостану і припинення радіального приросту у віці 25-35 років без активної диференціації та своєчасного відпаду веде до зниження стійкості деревостану щодо збудника кореневої губки і провокує куртинне всихання [18, с.65-72]. В осередках всихання насаджень сосни звичайної внаслідок патологічної дії кореневої губки спостерігається суттєвий вплив недостачі опадів, що особливо проявляється в період активного росту (червень-липень) вище коефіцієнта варіації в межах ($r = 0,70$, $p < 0,01$), ніж в прилеглому непошкодженному деревостані, при нормальній їх кількості в межах ($r=0,43$, $p<0,05$). Зниження кількості опадів протягом ряду років при одночасному зростанні температури приземного шару повітря стало причиною зниження стійкості соснових насаджень до кореневої губки і як наслідок його загибель [19, с.23-45]. Коренева губка (*Heterobasidion annosum* (Fr.) Bref. S. Str.) в умовах Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство» зустрічається на більш ніж 10 видах деревних лісоутворюючих порід рослин і вважається небезпечним збудником кореневої гнилі, особливо в насадженнях сосни, ялини, модрини звичайної. Цей збудник є досить розповсюдженим в умовах як зони Полісся України, так і Житомирського Полісся [1, с.34-56, 8, с.67-86]. Особливу небезпеку збудник кореневої губки сосни звичайної проявляє на площах, що були виведені з під тривалого сільськогосподарського користування [20, с.23-33]. Більшою мірою, це проявляється на староорних землях з порушеною гранулометричною структурою ґрунту і сформованою на глибині 25-30 см плужною підшвою [21, с.78-97]. При досягненні кореневою системою сосни звичайної ущільненого горизонту, розвивається поверхнева коренева система, що створює в подальшому сприятливі умови для розвитку патогену [2, с.56-123, 9, с.56-98]. При

цьому сосновий деревостан стає більш чутливими до будь-яких кліматичних аномалій, і в першу чергу, до ґрунтової та атмосферної посухи. При цьому значно знижується стійкість соснових насаджень до біотичного впливу інших патогенних хвороб. Навіть на рекультивованих територіях з відвалами пропромислового походження в останні десятиріччя зустрічається загибель деревостанів від збудника кореневої губки. Цю закономірність спостерігали в Німеччині при проведенні лісомеліоративних робіт [3, с.45-67, 10, с.44-78]. На сьогоднішній день запроваджено практичні рекомендації щодо обмеження створення культур сосни звичайної на землях, що раніше було виведено з-під сільськогосподарського користування [4, с.87-123, 11, с.34-67]. Умови зростання соснових деревостанів багато в чому є визначальними в розвитку збудника кореневої губки сосни звичайної, а також прояву її патологічних ознак [5, с.34-67, 12, с.54-65]. Для прикладу, в більшій мірі коренева губка уражує соснові насадження у віці 35-40 років з ступенем патологічного процесу на деревостані в межах - 35,0% [6, с.89-104, 13, с.43-56]. Далі в порядку зменшення патологічного процесу варіабельність захворювання насаджень на кореневу губку знаходяться в такому динамічному ряді: 20%-ялинники, брусничники і чорничники, 12,5% - сосняки на журавлинниках. В лісах на північному заході Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство» на менш дренованих ділянках патологічний процес кореневої губки виявляється набагато менший, ніж на добре дренованих [7, с.45-78, 14, с.67-85].

Формулювання мети статті та завдань досліджень. Метою наших досліджень були соснові деревостани Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство», а також осередки збудника кореневої губки, різні типи лісу та зміна кліматичних умов на цих територіях в умовах зони Полісся України. Крім цього досліджувались процеси, які проходять в лісових екосистемах, що в свою чергу лежать в

основі ураження сосни звичайної кореневою губкою. Завданням досліджень було проаналізувати вплив лісових еда톱ів, а також кліматичних чинників на розповсюдження збудника кореневої губки сосни звичайної в умовах як Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство» так і всього Житомирського Полісся зокрема, а також наведено практичні рекомендації щодо підвищення стійкості соснових насаджень в умовах Житомирського Полісся. Для проведення досліджень було обстежено осередки кореневої губки в чистих штучностворених насадженнях сосни звичайної на староорних землях в умовах Корбутівського лісництва ДП «Зарічанське ЛГ» у віці 30-40 років. Пробні площі закладено за загальноприйнятою методикою, на них здійснювали суцільний перелік дерев і фіксували їх стан за шкалою згідно з нормативним документом «Санітарні правила в лісах України». Характер розвитку осередків кореневої губки визначався біологічними особливостями збудників і умовами зовнішнього середовища, тому ураження часто носило осередковий характер. В осередках кореневої губки (ураженість насаджень становила від 35 до 75% відповідно) було виявлено масове всихання від кореневої губки сосни звичайної, на яких вже заселились стовбурові ентомошкідники. Проведення обліків в умовах пробних площ здійснювали по прокладених маршрутах. Для проведення обліків використовували методику обстеження пробних площ лісових масивів. В процесі проведення фітопатологічної експертизи особливу увагу звертали на виявлення основного та прихованого ураження насаджень сосни звичайної плодовими тілами кореневої губки на старорних землях. Крім цього ставилось завдання виявити вплив зміни клімату та едафічних факторів на ступінь ураження насаджень сосни звичайної збудником кореневої губкиї. Всі результати лісопатологічної експертизи записувались нами в реєстраційний журнал проведення досліджень.

Виклад основного матеріалу статті. Досліджувані деревостани середньою площею 6,6 га сосни звичайної природного походження V клас віку виникли на староорних землях після припинення тривалого їх сільськогосподарського використання на в умовах лісокористування Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство». Чисті однарусні сосняки характеризуються високими повнотою (від 0,6 до 0,8) і запасом (від 370 до 440 м³/га). В останні 10-20 років рівномірний відпад деревостану, що відстає у рості змінився осередковим, куртинним. Всиханню піддаються навіть домінуючі соснові деревостани I-II класів бонітету, а також помірного зростання, що відносяться до III класу бонітету. При цьому, розміщення осередків всихання досить не рівномірне по всій площі. Дослідження були проведені як в осередках куртини всихання сосни звичайної, так і в тих частинах деревостану, де ознаки ураження кореневими патогенами були відсутні. За характерними симптомами ураження деревостану сосни звичайної, а саме: куртинне всихання, засмолення стовбурів соснових деревостанів і ямчато-волокниста гниль коренів, зріджена крона, бліда укорочена хвоя, в якості робочої гіпотези була висунута нами причина-паразитичний процес збудника кореневої губки. Діагностика по виявленню формування і утворення плодових тіл кореневої губки на коренях загблих дерев була розроблена ще наприкінці 20 сторіччя, але вона виявилась не ефективною. Можливо, причина полягала в недостатньому зволоженні біотопу, що обмежує утворення базидії. Тому була зроблена спроба виділити чисті культури грибів з коренів уражених і ослаблених дерев в осередках всихання. Для ізолювання і подальшого культивування використовували не охмеленное пивне сусло з додаванням агару 1,5-2% для ущільнення поживного середовища середовища. Середовище стерилізували в автоклаві при режимі 1 атмосфера і розливали по чашках Петрі, безпосередньо перед розливанням до середовища

додавали молочну кислоту (4 мл/л середовища) для пригнічення росту бактерій. Перед нами стояло завдання не тільки встановити причину куртинного всихання соснових деревостанів, а й виявити кліматичні, орографічні, едафічні закономірності їх утворення. Параметром відношення сосни звичайної на кліматичні зміни були прийняті індекси радіального приросту, отримані видаленням вікового тренду і значного ценотичного впливу. Пошук залежностей рядів індексів приросту від метеорологічних змінних здійснювався методами кореляційного аналізу. Для виявлення кліматичної складової мінливості ходу росту сосни були розглянуті метеорологічні аномалії липня - вересня поточного і попередніх років. Найбільш близькими ґрунтами за генезисом, морфологією і рядом найважливіших властивостей можна вважати дерново-сильнопідзолисті супіщані та світло-сірі лісові опідзолені ґрунти. Вони є домінуючими на території Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство». Польові морфологічні дослідження цілого ряду ґрунтових розрізів виявили відносно незначні для такої площі лісових насаджень варіювання потужності гумусового горизонту (від 15 до 25-35 см) і практично однакових середньо суглинкових за гранулометричним складом. Поясненням цьому може бути тривале використання даної території як орних угідь, наслідком якого стало нивілювання відмінностей розглянутих показників гумусового горизонту між різними частинами досліджуваної ділянки, що належать до досліджуваного об'єкта. У той же час, з огляду на більш півстолітній період поширення досліджуваних нами ґрунтів під впливом лісової рослинності, ми визнали можливим не відносити їх верхній горизонт до техногенно-деградованих, а вважати їх природним гумусовим горизонтом. При потужності цього горизонту в 20 см, його нижня частина відрізняється меншою гумусованістю, на що вказує її більш світле забарвлення. Виходячи з цього, в даному випадку гумусовий горизонт виступає не чим іншим як лісо утворюючим

грунтовим базисом. В досліджуваних нами вогнищах кореневої губки сосни звичайної в умовах Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство», масове її всихання відмічається в останні 20 років (табл. 1). Причинами цієї активізації є як координальні зміни клімату так і лісорослинних умов.

Таблиця 1

Динаміка всихання соснових деревостанів від збудника кореневої губки в умовах ДП «Зарічанське ЛГ», (м³/га)

№ Пробної площі	Площа всихання, м²	Часовий проміжок:					
		до 5 років	10-15 років	10-15 років	15-20 років	20-25 років	Всього:
1	234	1,6	0,9	0,5	0,8	0,9	3,89
2	341	1,7	1	0,7	0,89	0,25	4,54
3	637	1,5	3,5	0,7	1,3	0,66	7,66

На стовбурах всохлих дерев в досліджуваних нами осередках були у великій кількості ходи *Tomicus minor* і *Tomicus piniperda*, що в свою чергу мають досить серйозні небезпеку для соснових лісів. Значно ослаблені кореневими патогенами дерева, не можуть забезпечити стійкий захист від комах, і в період їх масового розмноження вони як правило гинуть. Також соснові деревостани в умовах боліт були досить сильно ослаблені кореневими патогенами, що стають легко уражуються *Dendroctonus terebrans* і *Ips grandicollis* [18, с.56-78].

Найбільшу небезпеку для чистих сосняків типів А₁-А₃ представляють коренева губка та стовбурові шкідники - шестиізубчатий і верхівковий короїди [6, с.23-56]. Масовому нападу короїдів сосна здатна протистояти тільки в особливо сприятливих лісо типологічних умовах водного та мінерального живлення. Висока нерівномірність розміщення вогнищ всихання соснових насаджень від збудника кореневої губки сосни звичайної в досліджуваних нами деревостанах дозволила зробити гіпотетичні припущення про наявність фактора, що визначає зниження

стійкості соснових деревостанів до кореневої губки. Тому, нами було вирішено продовжити більш детальні дослідження ґрунтів в осередках всихання і прилеглих деревостанах без ознак їх ослаблення. При дослідженні потужності ґрунтових горизонтів і їх гранулометричного складу, нами було встановлено, що осередки куртинного всихання формуються в менш родючих умовах на легких за гранулометричним складом ґрунтах (рис. 1, 2) з частково змитим гумусовим горизонтом. Деревостани сосни звичайної без ознак ураження кореневими патогенами, виростають як на середніх або важких суглинках, так і на глинистих ґрунтах з глибиною гумусового горизонту 22-22 см. Для розуміння процесів формування деревостану з моменту його появи, нами були залучені методи дендрохронології. В результаті досліджень, нами було виділено чотири групи дерев. За винятком представників IV-V класів бонітету для дерев, що не відчували значного ценотического впливу (I-II - клас бонітету за Крафтом), характерна висока синхронність приросту річних кілець по ширині.

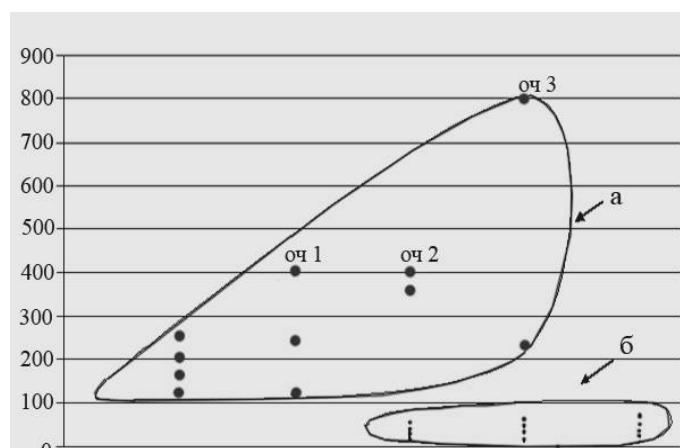

Рис. 1. Зв'язок між гранулометричним складом ґрунту та осередками всихання від збудника кореневої губки: а-вогнища кореневої губки; б-контрольні ділянки.

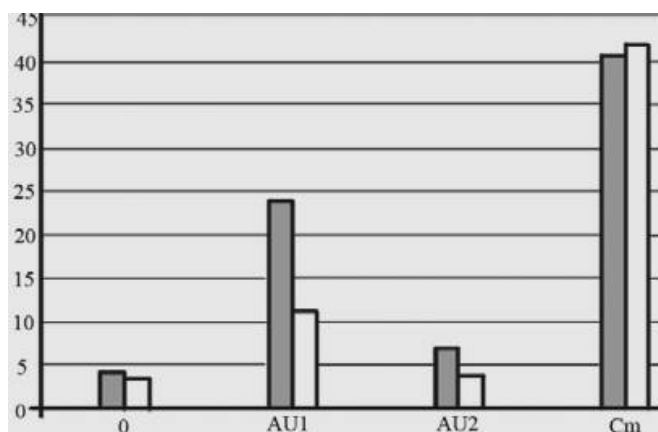

Рис. 2. Вплив глибини ґрунтових горизонтів на утворення осередків всихання сосни звичайної від збудника кореневої губки

В якості контролю було обрано чистий різновіковий деревостан сосни звичайної, що ріс без будь-яких ознак ураження кореневими патогенами та іншими хворобами. Він мав оптимальне для нормального зростання розміщення дерев, непорушений лісовий ґрунт, що в свою чергу забезпечує стійкий радіальний приріст який що перевищує на 30-50% від загального приросту сосни на староорних ґрунтах. Для живих дерев, що ростуть в безпосередній близькості від вогнища всихання, і в більшій мірі для вже загиблих дерев, характерно значне зниження радіального приросту в період 2005-2019 рр. Причина - раннє змикання крон загущеного відновлення і, як наслідок, недостатність забезпечення вологою і поживними речовинами. Далі, в результаті природного відпаду і оптимізації просторового розміщення дерев, радіальний приріст вирівнюється і майже досягає приросту дерев, що ростуть на віддалі від осередку всихання. Встановлена нами закономірність добре узгоджується з отриманими результатами аналізу гранулометричного складу ґрунтів. У вогнищах кореневої губки, на бідних і швидко пересихаючих пересихають староорних ґрунтах, ускладнене формування живого надґрунтового покриву і, як наслідок, створюються сприятливі умови для утворення загущеного відновлення сосни (через слабе задернення ґрунту). Досить природно, що при достатній кількості

насінневих дерев в безпосередній близькості відбувається значна конкуренція за поживні речовини. Підтверджується також закономірність, що була відмічена нами раніше. Для стійких соснових деревостанів (без ознак ураження збудником кореневої губки), характерно досить вільний ріст в молодому віці, про що і свідчить їх більш інтенсивне зростання. Вони змогли уникнути впливу «ефекту групового пригнічення» [4, с.45-67], який має місце в одновікових деревостанах при досить рівномірному розміщенні окремих особин на площі після змикання крон і вступу соснового деревостану в фазу жорсткої конкуренції і активної диференціації. Це підтверджує високу небезпеку тривалого знаходження соснового деревостану в умовах надлишкової загущеності без активної диференціації та своєчасного відпаду. Так, одним із можливих лісівничих засобів боротьби з кореневою губкою сосни звичайної є розріджена посадка з виключенням ранньої конкуренції коренів і крон. В 3-11-річних посадках з щільністю 1-2 тис. дерев/га., ступінь ураження сосни звичайної була значно нижчою. Загибелі деревостану сприяє зниження радіального приросту, проте це зниження, в усякому разі, спочатку йде синхронно з усіма іншими групами дерев.

Для пошуку закономірностей впливу клімату на зростання сосни звичайної в умовах Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство» нами попередньо було проведено індексування приросту деревостану (рис. 2). Як і слід було очікувати, в даних умовах сухого едатопу, лімітуючим фактором було зволоження. Особливо цей чинник відчувається в червні, коли проходить період активного росту соснового деревостану і проходить виснаження запасів вологи в ґрунті. Найбільш чутливими ($r=0,70$) до нестачі опадів в червні 2018-2020 років виявились деревостани I-III класів бонітету, в яких і були виявлені осередки всихання від збудника кореневої губки сосни звичайної. Для дерев за межами осередків всихання на важких суглинистих і глинистих ґрунтах

було характерно менший вплив опадів червня ($r = 0,50$), але більший вплив опадів за період з травня по серпень (рис. 3).

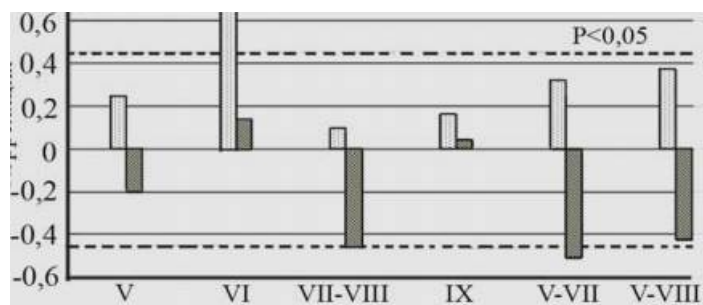
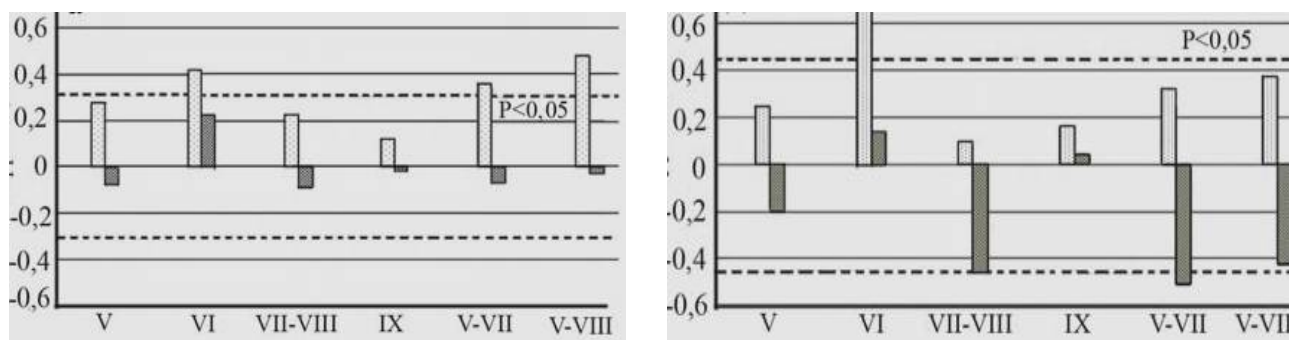

Рис. 3. Вплив кількості опадів на радіальний приріст сосни звичайної (середнє за 2018-2020 роки).

Причина полягає в більшій здатності ґрунтів важкого гранулометричного складу акумулювати і перерозподіляти вологу, тому нерівномірність опадів може бути компенсована ґрунтовим запасом. Так, в умовах Корбутівського лісництва Державного підприємства «Зарічанське лісове господарство» температури травня-серпня суттєво впливають на ріст соснового деревостану як на вологих, так і на сухих ділянках. Під час проведення спостережень і досліджень, вплив опадів на період формування приростів був слабким, але на сухому ґрунті істотним був вплив пізньозимових-ранньовесняних опадів. Дещо менше опадів випадає в червні, тому коефіцієнт кореляції цього показника становив $r=0,48$. Ця закономірність відмічалась нами на відстаючих в рості та всохлих деревостанів IV-V класу бонітету за Крафтом. Для примикаючих до вогнища кореневої губки живих деревостанів сосни звичайної (з частковим ураженням корених систем, у деяких з них була виділена коренева губка), зв'язок червневих опадів поточного року з приростом була помірною і коефіцієнт значущості при $p < 0,05$ становив $r = 0,43$. Для різновікових сосняків (контрольні пробні площі), характерна відсутність достовірного впливу червневих опадів поточного 2020 року. У той же час при включенні в кореляційний аналіз періоду з травня по серпень 2018-2020 років, зв'язок стає значущим і становить $r = 0,65$.

Температура приземного шару повітря, судячи за значеннями коефіцієнтів кореляції та детермінації, не є в розглянутих умовах лімітуючим фактором зростання ураження насаджень збудником кореневої губки, і не впливає на радіальний приріст (рис. 4 а, б).

а) контрольні пробні площі

б) досліджувані пробні площі

Рис. 4. Вплив кількості опадів на радіальний приріст сосни звичайної в умовах ДП «Зарічанське ЛГ».

Крім всього іншого, сосна звичайна відноситься до групи деревних лісо утворюючих порід, маловимогливих до тепла. В результаті досліджень, нами було встановлено позитивний вплив зростання температури попереднього 2019 року на поточний приріст. Причина полягає в тому, що для приросту поточного року важливим є розмір і якість вегетативної бруньки конусу наростання сосни звичайної, закладеного в попередньому році, а також кількість хвої минулих років, що здійснює донорські функції по відношенню до приросту.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку.

1. Нами встановлено, що в соснових насаджень на староорних землях визначальна роль належить збуднику кореневої губки в куртинному всиханні соснових деревостанів в умовах А₂-А₃, В₂-В₃ ДП «Зарічанське лісове господарство».

2. Ми встановили, що осередки всихання деревостанів сосни звичайної формуються на малородючих ґрунтах більш легкого за механічним складом.

3. Нами доведено, що зменшення кількості опадів і зростання температури повітря до +32, +36°C за період 2018-2020 років призвело до суттєвого зниження резистентності соснових деревостанів на староорних землях до збудника кореневої губки сосни звичайної.

4. Нами було обґрунтовано, що висока загушеність соснового деревостану в молодому віці (25-30 років) та зупинка радіального приросту в умовах надлишкової загушеності без активної диференціації та своєчасного відпаду ведуть до зниження стійкості сосни звичайної щодо збудника кореневої губки і як наслідок – повного їх всихання.

5. Ми з'ясували, що в осередках соснових насаджень від збудника кореневої губки вплив опадів, що випадають в період активного росту (червень-серпень) вище значення коефіцієнта детермінації $r=0,70$ $p<0,01$, ніж в прилеглому непошкодженому деревостані ($r=0,43$, $p<0,05$). Це означає провідну роль волого забезпечення в підвищенні стійкості соснових насаджень до збудника кореневої губки в 25-35 річному віці.

6. Ми з'ясували, що зниження кількості опадів з 420 до 210 мм протягом 2010-2020 років на територіях лісокористування ДП «Зарічанське ЛГ» при одночасному зростанні температури повітря в приземному шарі від 25 до 32 °C є однією з причин зниження стійкості соснових насаджень у віці від 25-30 років на староорних землях до збудника кореневої губки сосни звичайної.

Література:

1. Апарин Б. Ф. (2007). *Верификация «Классификации и диагностики почв Украины» по коллекции почвенных монолитов Центрального музея почвоведения им. В.В. Докучаева*. Киев, Наукова думка, 531.
2. Артюховский А. К. (1996). *О выращивании сосны на старопахотых землях*. Киев, Наукова думка, 176.

3. Евдокимов В. Н. (1987). *Особенности радиального прироста ели и влияние на него корневой губки*. Киев, Наукова думка, 256.
4. Коротков М. И. (2004). *Классификации и диагностики почв Украины*. Харьков, Знання, 341.
5. Коротков И. А. (1994). *Лесорастительное районирование Украины и республик бывшего СССР*. Харьков, Лыбидь, 437.
6. Лебедев А. В. (2000). *Патология деревьев в разных типах леса*. Омск, Кальвария, 190.
7. Лебедев А. В. (1999). *Патология деревьев сосны обыкновенной в древостоях разного возраста*. Полтава, Знання, 169.
8. Манаенков А. С. (1996). *Проблемы защиты сосняков Севера Украины*. Умань, Лесохозяйственная информация, 140.
9. Павлов И. Н. (2008). *Закономерности образования очагов *Heterobasidion annosum* (Fr.) Bref. s. str. в географических культурах сосны обыкновенной в северных районах Украины*. Винница, Лесная промышленность, 136.
10. Погребняк П.С. (1968). *Общее лесоводство*. Москва, Колос, 440.
11. Романовский М. Г. *Продуктивность, устойчивость и биоразнообразие равнинных лесов Украины и Беларуси*. Минск, МГУЛ, 197.
12. Cherubini P. (2002). *Treelife history prior to death: Two fungal root pathogens affect tree-ring growth differently*. Hanofer, Ecol, 850.
13. Erbilgin N. (2003). *Spatial analysis of forest gaps resulting from bark beetle colonization of red pines experiencing belowground herbivory and infection*. Ren, Forest, 153.
14. Heinsdorf D. (1998). *Heterobasidion annosum. Schaden in Kiefernstangenholzern auf Kippsubstraten durch den Pilz Heterobasidion annosum*. Bremen, AFZ/Wald, 699.

15. Heydeck P. (2000). *Bedeutung des Wurzelschwammes im nordost-deutschen Tiefland*, AFZ/Wald, 744.
16. Kozlowski T. (1997). *Growth Controle in Woody Plants*. Bonn, Academic Press, 644.
17. Linderholm H.W. *Climatic influence on scots pine growth on dry and wet soils in the central Scandinavian mountains, interpreted from tree-ring widths*. Silva, Fenn, 424.
18. Nobles M. K. (2019). *Identification of cultures of wood – in habiting Hymenomyces*. Frankfurt, Rill, 139.
19. Schonhar S. (2002). *Bekämpfung der Rotfaule bei Fichte*. Dortmund, AFZ/Wald, 100.
20. Shtukin S. S. (1997). *Changes in proportion of pine trees affected by root rots in cultivated stands*. Munhen, ARTF, 112.
21. Whitney R. D. (2002). *Relation ship of root rot to black spruce windfall and mortality following strip clearcutting*. Henn, Forest, 294.

References:

1. Aparyn B. F. (2007). Veryfykatsyia «Klasyfykatsyy y dyahnostyky pochv Ukrainy» po kolektsyy pochvennykh monolytov Tsentralnoho muzeia pochvovedenya ym. V.V. Dokuchaeva. Kyev, Naukova dumka, 531. [in Russian].
2. Artiukhovskiy A. K. (1996). O vyrashchyvany sosny na staropakhotnh zemliakh. Kyev, Naukova dumka, 176. [in Russian].
3. Evdokymov V. N. (1987). Osobennosty radialnoho pryrosta ely y vlyanye na neho kornevoi hubky. Kyev, Naukova dumka, 256. [in Russian].
4. Korotkov M. Y. (2004). Klasyfykatsyy y dyahnostyky pochv Ukrainy. Kharkov, Znanyia, 341. [in Russian].

5. Korotkov Y. A. (1994). Lesorastytelnoe raionirovanye Ukrainy y respublyk byvsheho SSSR. Khrkov, Lybyd, 437. [in Russian].
6. Lebedev A. V. (2000). Patolohyia derevev v raznykh typakh lesa. Omsk, Kalvaryia, 190. [in Russian].
7. Lebedev A. V. (1999). Patolohyia derevev sosny obyknovennoi v drevostoiakh raznoho vozrasta. Poltava, Znannia, 169. [in Russian].
8. Manaenkov A. S. (1996). Problemy zashchyty sosniakov Severa Ukrainy. Uman, Lesokhoziaistvennaia ynformatsyia, 140. [in Russian].
9. Pavlov Y. N. (2008). Zakonomernosty obrazovanyia ochahov Heterobasidion annosum (Fr.) Bref. s. str. v heohrafycheskykh kulturakh sosny obyknovennoi v severnykh raionakh Ukrainy. Vynnytsa, Lesnaia promyshlennost, 136. [in Russian].
10. Pohrebniak P.S. (1968). Obshchee lesovodstvo. Moskva, Kolos, 440. [in Russian].
11. Romanovskyi M. H. Produktivnost, ustoichyvost y byoraznoobrazye ravnynnykh lesov Ukrainy y Belarusyy. Mynsk, MHUL, 197. [in Russian].
12. Cherubini P. (2002). Treelife history prior to death: Two fungal root pathogens affect tree-ring growth differently. Hannofer, Ecol, 850. [in English].
13. Erbilgin N. (2003). Spatial analysis of forest gaps resulting from bark beetle colonization of red pines experienc-ing belowground herbivory and infection. Ren, Forest, 153. [in English].
14. Heinsdorf D. (1998). Heterobasidion annosum. Schaden in Kiefernstangenholzern auf Kippsubstraten durch den Pilz Heterobasidion annosum. Bremen, AFZ/Wald, 699. [in English].

15. Heydeck P. (2000). Bedeutung des Wurzelschwammes im nordost-deutschen Tiefland, AFZ/Wald, 744. [in English].
16. Kozlowski T. (1997). Growth Controle in Woody Plants. Bonn, Academic Press, 644. [in English].
17. Linderholm H.W. Climatic influence on scots pine growth on dry and wet soils in the central Scandinavian mountains, interpreted from tree-ring widths. Silva, Fenn, 424. [in English].
18. Nobles M. K. (2019). Identification of cultures of wood – in habiting Hymenomycetes. Frankfurt, Rill, 139. [in English].
19. Schonhar S. (2002). Bekämpfung der Rotfaule bei Fichte. Dortmund, AFZ/Wald, 100. [in English].
20. Shtukin S. S. (1997). Changes in proportion of pine trees affected by root rots in cultivated stands. Munhen, ARTF, 112. [in English].
21. Whitney R. D. (2002). Relation ship of root rot to black spruce windfall and mortality following strip clearcutting. Henn, Forest, 294. [in English].

Citation: V. Levchenko, G. Martenuk, I. Pasichnyk, T. Maksymova (2020). PATHOLOGICAL PROCESS OF ROOT SPONGE OF PINE IN THE CONDITIONS OF FOREST EDATOPS AND CLIMATE CHANGE STATE ENTERPRISE «ZARICHANSKE FORESTRY». Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowlege. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.2

Copyright: V. Levchenko, G. Martenuk, I. Pasichnyk, T. Maksymova ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

II. ARCHITECTURE

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.3

UDC 72.012.2.

FEATURES OF SUPERSTRUCTURE OF RESIDENTIAL BUILDINGS THE FIRST MASS SERIES OF TYPICAL PROJECTS

I. Hnes, Doctor of Architecture

<https://orcid.org/0000-0003-0810-7681>

e-mail: ihor.hnes@gmail.com

A-V. Humenna

e-mail: vika.lokaichuk1@gmail.com

National University "Lviv Polytechnic", Ukraine, Lviv

Based on the study of domestic and foreign experience, the results of field surveys, questionnaires, project modeling and logical analysis, options for the reconstruction of residential buildings of the 60-70s in terms of superstructure of several floors. The constructive and spatial planning features of typical houses, the main problems and tasks that need to be solved in the process of reconstruction are considered. The expediency of superstructures in contrast to wear is substantiated, variants of superstructures on substructures and with a support on bearing designs of houses, rational constructive systems, optimum receptions of the decision of out-of-apartment communications, demanded types of apartments are analyzed.

Key words: residential building, section, reconstruction, superstructure, constructions, elevators, floor, apartment.

*доктор архітектури Гнесь І. П., магістр Гуменна А-В. О.,
Особливості надбудови житлових будинків перших масових серій*

типових проектів/ Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

На основі вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду, результатів натурного обстеження, анкетування, проектного моделювання і логічного аналізу розглядаються варіанти реконструкції житлових будинків 60-70-х років в частині надбудови кількох поверхів. Розглядаються конструктивні і об'ємно-розпланувальні особливості типових будинків, основні проблеми і задачі, які необхідно вирішити в процесі реконструкції. Обґрунтовуються доцільність надбудов на противагу зносу, аналізуються варіанти надбудов на субконструкціях і з опиранням на несучі конструкції будинків, раціональні конструктивні системи, оптимальні прийоми вирішення позаквартирних комунікацій, затребувані типи квартир.

Ключові слова: житловий будинок, секція, реконструкція, надбудова, конструкції, ліфти, поверх, квартира.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. все більшої гостроти набуває питання реконструкції житлових будинків перших масових серій, які споруджувались в 60-70 роках XX ст. Актуальність цієї проблеми не викликає сумнівів серед фахівців і на сьогодні основні дискусії зосереджені навколо питань як і в яких масштабах здійснити реконструкцію цих будинків. В найближчі 10-15 років в Україні масове знесення 5-поверхових крупнопанельних житлових будинків з послідуочим будівництвом на вивільненому місці кварталів багатоповерхового житла, як це здійснюється в Москві і намагаються започаткувати в Києві, малореальне із-за ряду причин:

- **економічних** - з урахуванням вартості знесення будинків і вартості утилізації продуктів зносу (до 200\$ США за 1м²), необхідності забезпечення житлом мешканців всіх знесених будинків, великої вартості багатоповерхового житла як в процесі будівництва, так і експлуатації, проблем фінансування, вартість 1м² новозбудованого житла буде недоступною для основної маси споживача. Сподіватись, що новозбудоване житло стане об'єктом масового попиту заможних громадян також не приходиться, оскільки цей контингент на даний момент вже вирішив свої житлові проблеми;

- **соціально-психологічних** - як показали соціологічні дослідження, проведені у Львові кафедрою «Архітектурне проектування» НУ «Львівська політехніка», від 7% до 23% мешканців цих будинків цілком задоволені своїми нинішніми житловими умовами і не бажають жодних радикальних змін. Біля 10% не проти поміняти житло, але не довіряють тим, хто буде проводити реконструкцію. Беззастережно підтримують ідею реконструкції і готові поміняти своє помешкання на нову, в 1,5 раза більшу по площі квартиру в новому будинку тільки кожний п'ятий мешканець. На даний момент немає дієвих юридичних підстав здійснити примусову реконструкцію житлових районів 50-60-х років. І навіть якщо припустити, що відповідна законодавча база реконструкції з'явиться, той відносно невеликий прошарок противників реконструкції із знесенням, як правило досить галасливий, не буде пасивно спостерігати за реконструктивними роботами, місцеві органи влади неминуче зіткнуться з акціями протесту. Відомо, що прихильниками і ініціаторами такої реконструкції є не мешканці п'ятиповерхівок, а крупні будівельні фірми (з потужним парламентським лоббі), яких дуже приваблюють земельні ділянки, зайняті сьогодні забудовою 60-70 років.

В цьому плані досить багатообіцяючим і привабливим для інвесторів напрямком може стати надбудова житлових будинків перших масових

серій типових проєктів. Умовою для надбудови може бути зобов'язання інвесторів виконати комплекс робіт, пов'язаних із реконструкцією даних будинків.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій.

За останні два десятиліття науково-дослідними і проєктними інститутами розроблено десятки варіантів проєктів модернізації житла перших масових серій. Даній проблематиці присвячено немало наукових публікацій, реалізовано ряд експериментальних проєктів, захищено кілька дисертацій. Особливо значний досвід такої реконструкції накопичено в ФРН, яка в 90-х роках XX ст.. провела успішну реновацію житлових районів, споруджених в часи соціалізму в містах Східної Німеччини. Фактично дана тема постала як наукова проблема ще в кінці 70-х років XX ст., коли в деяких містах це житло ще продовжувало будуватись. Дослідження в цій сфері започаткували Б.Р.Рубаненко, М.Саєнко, Ю.Бахмутов [1]. В подальшому значний вклад в рішення архітектурно-планувальних і технічних проблем внесли спеціалісти ЦНДІЕП житла А.Співак, А.Сікачов, І.Лучкова, Е.Портер, Є.Блех, Л.Турганбаєва, а також А.Крашенінніков[2], Н.Міловідов, Б.Орловский [3] і багато інших дослідників. З кінця 90-х рр. XXст. дана проблема неодноразово обговорювалась на міжнародних наукових конференціях під егідою інституту «НДІПРОЕКТРЕКОНСТРУКЦІЯ», на шпальтах періодичних спеціалізованих видань, наукових збірників [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. В Харкові, Києві, Львові вже реалізовані пілотні проєкти реконструкції окремих житлових будинків. Апробовані різноманітні архітектурно-планувальні і конструктивні прийоми реконструкції, здійснено техніко-економічний аналіз варіантів.

Не зважаючи на багаторічне обговорення проблеми, єдиної стратегії щодо подальшої долі житла перших масових серій 60-70-х років в Україні досі не вироблено, основні дискусії з даної проблематики зосереджені

навколо питань, як і в яких масштабах здійснювати реконструкцію цієї забудови.

Мета роботи – запропонувати до обговорення варіант реконструкції житлових будинків 60-70-х років, яка полягає в надбудові цих будинків.

Робота не торкається питань комплексної реконструкції кварталів житлової забудови і санації самих будинків, які безумовно актуальні і потребують окремого розгляду. Основні положення даної роботи ґрунтуються на аналізі зарубіжного і вітчизняного досвіду в даній сфері, на результатах натурного обстеження та анкетування мешканців львівських мікрорайонів, які потенційно підпадають під першочергову реконструкцію, а також опираються на практичний досвід та проєктне моделювання варіантів реконструкції.

Виклад основного матеріалу.

При виборі варіанту надбудови необхідно постійно не випускати з уваги необхідність реалістичного підходу до надбудови. Мається на увазі, що на даний момент існує досить багато проєктних рішень і навіть реалізацій, які пропонують здійснювати надбудову таким чином, щоб довести висоту 4-5-поверхових будинків до 9-поверхової і навіть до 16-поверхової. Такі пропозиції ґрунтуються на застосуванні монолітних залізобетонних або металевих субконструкцій, які і сприйматимуть навантаження від надбудови.

На думку авторів даної статті такий шлях не перспективний, оскільки:

- замість 4-5-поверхової забудови зі всіма її недоліками архітектурно-композиційного характеру, які сьогодні в значній мірі нейтралізуються озелененням, ми отримаємо 9-поверхову або ще вищу забудову, яку не приховати вже ніякими деревами;

- спорудження субконструкцій вже саме по собі досить затратне міроприємство, яке ще й вимагає влаштування дорогих палевих фундаментів, інколи підсилення фундаментів існуючих будинків;

- далеко не у всіх серіях типових проєктів крок несучих стін житлових будинків, попри які влаштовані вентиляційні блоки і сантехнічні стояки, співпадає з оптимальним кроком субконструкцій; і ця ніби «дрібничка» в процесі робочого проєктування виростає в складні інженерні проблеми;

- надбудова на субконструкціях додаткових 4-5 поверхів вимагатиме влаштування повноцінного будмайданчика та відселення мешканців, частина яких завжди будуть проти таких перспектив і заблокують будівництво;

- збільшення по суті вдвічі житлового фонду породить додаткові проблеми містобудівного характеру: паркування індивідуального транспорту (це питання недостатньо вирішене навіть в сьогоdnішній забудові), додаткові місця в дитячих дошкільних закладах і школах, заміна всіх інженерних мереж. Вирішення всіх цих проблем потребуватиме додаткового фінансування, що знову ж таки відобразиться на вартості квадратного метра житла в надбудові.

Тому доцільним є такий варіант надбудови, який не потребуватиме вирішення вищезазначених проблем, або ці проблеми будуть мінімізовані. На думку авторів, це має бути надбудова не більше 2-х поверхів, яка опирається на несучі конструкції існуючого будинку, без їхнього підсилення і особливо - без дороговартісного підсилення фундаментів. Обійтись без підсилення фундаментів можливо, якщо вага надбудови не буде перевищувати 20-25% ваги існуючого будинку. Це зумовлено загальновідомим фактом, що протягом 5-6 років після зведення будь-якого будинку відбувається усадка фундаментів, в процесі якої ґрунт під подошвою фундаменту ущільнюється, а відтак і збільшується його несуча здатність на 20-30% (в залежності від типу

грунту). Тобто, через 5-6 років (а в нашій ситуації через 40-50 років) після будівництва будівлю можна довантажити на величину збільшення несучої здатності ґрунту під подошвою фундаменту. Відтак, якщо здійснювати надбудову в тих самих конструкціях, в яких зведений 4-5-поверховий будинок – це буде один поверх, а якщо в об'єднаних конструкціях – то 2 поверхи, можливо навіть з третім мансардним рівнем.

З позиції інвестора звичайно більш привабливим є варіант надбудови двох поверхів. Тому така надбудова мала би виконуватись в металокаркасі із заповненням стін легкими газоблоками, або будь-яким аналогічним матеріалом. Окрім малої ваги, металокаркас має ще кілька значних переваг:

- його монтаж можна здійснювати без баштових кранів, достатньо встановленого в торці будинку підйомника типу «Піонер». А це в свою чергу дає змогу здійснювати надбудову будинку без відселення його мешканців;
- монтаж можна здійснювати в будь-яку пору року;
- монтаж можна здійснювати не порушуючи гідроізоляцію крівлі існуючого будинку, тобто знову ж таки без відселення мешканців;
- металокаркас надає проєктанту більше можливостей для створення цікавої архітектури;
- застосування металокаркасних конструкцій значно спрощує проєктування інженерної інфраструктури житлового будинку;
- метал – доступний в Україні матеріал, це продукція української промисловості, а отже це додаткове стимулювання вітчизняного виробника і економіки загалом.

При проєктуванні надбудови необхідно мати на увазі, що будинки даного типу будувались без горищ, крівля виконувалась суміщеною. Тобто стеля в квартирах верхнього поверху має ухил порядку 5% в напрямку від середини будинку до зовнішніх стін. Перепад відміток

складе 25-30 см. Це не дуже помітно і для мешканців така нерівність стелі не є головним недоліком. Значно більшим недоліком суміщеної кривлі є її замокання внаслідок проникнення води крізь мікропори чи через пошкодження гідроізоляції. Взимку мешканців турбує промерзання суміщеної кривлі через недостатню товщину і якість утеплювача, яке супроводжується випаданням конденсату на стелі з наступним замоканням і небезпекою утворення грибка. Ясно, що надбудова хоча б одного поверху автоматично ліквідує ці проблеми. Однак суміщена кривля 4-5-поверхових будинків є поганою основою для влаштування підлоги надбудованого поверху. І проблема не тільки в тому, що вона нахилена під кутом 5%. Її ризиковано використовувати в якості основи підлоги поверху тому, що немає певності в її несучій здатності витримувати нормативне корисне навантаження. Справа в тому, що коли ці будинки зводились, на кривлю інколи (але не завжди) виготовлялись панелі із зменшеним армуванням, а відтак і з меншою несучою здатністю, що було достатньо для кривлі. Ззовні ці панелі нічим не відрізняються від панелей міжповерхового перекриття, а довідатись, які саме панелі використано для кривлі з проєктної документації на ці будинки сьогодні неможливо, оскільки вона давно безповоротно втрачена. Інтерв'ювання прорабів, які будували ці будинки, засвідчило, що часто вони в процесі будівництва відкладали браковані панелі міжповерхових перекриттів, щоб потім їх використати для кривлі. Тобто і в цьому випадку використання суміщеної кривлі в якості основи підлоги надбудованого поверху є проблематичним. Вихід з ситуації вбачається у влаштуванні дублюючого перекриття, як основи підлоги надбудованого поверху. Таке рішення дозволить також прокласти необхідні інженерні мережі в просторі між поверхнею існуючої кривлі і новим перекриттям.

Оскільки при надбудові 4-5-поверхових будинків навіть одним поверхом вступають в дію вимоги стосовно необхідності влаштування

ліфтів, автори статті пропонують наступні варіанти вирішення цієї проблеми:

1 - розглянути можливість внесення поправки до чинних норм для ситуацій, коли при надбудові 4-поверхових будинків не вимагати влаштування ліфтів. При цьому надбудова може бути 2-поверховою, якщо квартири в надбудові будуть 2-рівневі (з входом на рівні 5-го поверху). Таке рішення видається можливим з огляду на наявність в житловому фонді величезної кількості 5-поверхових будинків без ліфтів, а також, якщо це буде житло класу економ;

2 - в порядку винятку можуть бути без ліфтів і надбудови над 5-поверховими будинками, якщо вони призначаються для дешевої оренди для специфічних досить мобільних контингентів мешканців, для яких відсутність ліфта в будинку не є проблемою: для студентів чи працюючої молоді, для заробітчан, мігрантів, випускників дитячих будинків, бездомних...;

3 - якщо все таки в надбудові планується розмістити комерційні квартири, влаштування ліфтів є умовою забезпечення його конкурентоздатності на ринку житла. Окрім того, ліфти піднімуть комфортність і вартість квартир існуючого будинку. В цьому випадку можливі два варіанти:

Варіант 1 - влаштування ліфтів навпроти кожної сходової клітки існуючого будинку. Таке рішення досить затратне, оскільки ліфт буде обслуговувати зовсім невелику кількість квартир. Окрім того, не вдасться забезпечити доступність житла для неповносправних, бо відмітка ліфтового майданчика співпадатиме з відміткою проміжного майданчика сходів і мешканцям в обов'язковому порядку прийдеться спуститись чи піднятись на один марш, щоб досягти своєї квартири. На додачу таке рішення призведе до погіршення природного освітлення сходової клітки і майданчика перед квартирами.

Варіант 2 – ліфтовий блок влаштовується в торці будинку, а до квартир і до сходових кліток секцій веде галерея на рівні надбудованого поверху. В цьому випадку квартири надбудованих поверхів доцільно вирішувати в 2-х рівнях, з входом в квартиру з рівня галереї. Мешканці 4-5 поверхів також можуть користуватись ліфтами і галереєю.

Ліфтове обслуговування надбудованих поверхів можна також забезпечити, використовуючи сходово-ліфтові вузли нових 6-7-поверхових будинків-вставок між існуючими будинками (кутових, рядових, Т-подібних) і дотичні до них горизонтальні галереї надбудованих поверхів.

З позицій сьогодення житловий фонд районів 60–70 рр. має дуже обмежену палітру квартир (як правило, 1–3 кімнатні, зрідка – 4 кімнатні). Площі, планувальні якості квартир морально застаріли, а жорстка конструктивна схема крупнопанельних будинків з їх малим кроком несучих стін (2,4–3,2 м), низькими стелями, обмеженнями в пробивці нових проїомів практично паралізує всі спроби зробити з цих квартир житло, адекватне сучасним уявленням про комфортне помешкання. Це одна із причин, чому заможні мешканці даних районів їх покидають з метою придбання нової висококомфортної квартири в новобудовах. Проведені авторами соціологічні дослідження свідчать, що кількість мешканців, незадоволених квартирою в 2 і більше раз перевищують кількість незадоволених районом проживання. Відтак, зважаючи на те, що житлові райони 60–70 рр. розміщені відносно недалеко від центрів міст, часто в межах 30-хвилинної пішохідної доступності до центру, і можуть бути привабливими для сімей із високим рівнем доходів, в структурі надбудованих поверхів доцільно розміщувати переважно квартири бізнес-класу і преміум-класу з можливостями ексклюзивного розпланування та інтер'єрів. В такий спосіб можна буде покращити

структуру квартирному фонду районів без значного збільшення контингенту мешканців району.

Висновки

1. На сьогоднішній день існує проблема раціонального вибору найменш затратного, але достатньо ефективного варіанту надбудови 4-5-поверхових житлових будинків із плоскими суміщеними крівлями, зведених на основі перших серій типових проектів 60-х років. Оптимальним вибором, без відселення мешканців та без підсилення несучих стін і фундаментів існуючих будинків, є надбудова в металокаркасі 2-х поверхів переважно 2-рівневих квартир бізнес-класу і преміум-класу. Входи в нижній рівень надбудованих квартир доцільно здійснювати через влаштування горизонтальної галереї вздовж всього будинку. Доступ до галереї – з прибудованого до торця будинку блоку ліфтів або з сходово-ліфтового вузла прибудованої до торця будинку нової блок-секції, а також з нарощених сходових кліток існуючих секцій.

2. Для реалізації такої реконструкції необхідно вирішити ряд проблем організаційного і юридичного характеру. Подальші архітектурно-типологічні, соціологічні, техніко-економічні дослідження в цьому напрямку обов'язково потребуватимуть експериментального проектування і будівництва.

Література:

1. Реконструкция и модернизация пятиэтажных жилых зданий первых массовых серий типовых проектов. (1988). Методические рекомендации. ЦНИИЭП жилища, М. 52с.
2. Крашенинников А.В. (1988). Жилые кварталы. Реконструкция и модернизация зданий и комплексов. М., Высшая школа, 88 с.

3. Миловидов Н.Н., Орловский Б.Я. (1987). Жилые здания. Реконструкция и модернизация зданий и комплексов. М., Высшая школа, 152 с.
4. Гнесь І.П. (1999). Проблеми реконструкції кварталів перших масових серій індустріального житлового будівництва 60-70-х років. Вісник НУ Львівська політехніка. Архітектура №375, с. 253-256.
5. Гнесь І.П. (2001). Проблеми та перспективи еволюції масової типової житлової забудови 50-90-х років в Україні. Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура №429, с. 63-68.
6. Гнесь І.П. (2002). Новобудови серед новобудов. Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура №439, с. 63-74.
7. Гнесь І.П. (2004). Проблеми та перспективи нового будівництва в районах масової житлової забудови 60-70 років ХХ ст. в Україні. Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура №439
8. Гнесь І.П. (2008). Актуальні проблеми ущільнення кварталів житлової забудови 60-х рр. ХХ ст. Вісник Львівського державного аграрного університету. Архітектура і сільськогосподарське будівництво. №9. Львів, с. 196-201.
9. Ю.І.Захаров, П.М.Саньков, В.І.Трофімов, Н.О.Ткач, Л.О.Тьошина Особливості реконструкції житлових будинків різних конструктивних систем. <http://scinn.org.ua/sites/default/files/pdf/2019/N3/Zakharov.pdf>
10. Новосад І.Г. Специфічні прийоми реконструкції типових житлових будинків 1970-1980-х років. <http://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-26/21.pdf>

References:

1. Reconstruction and modernization of five-storey residential buildings of the first mass series of standard projects. (1988). Methodical recommendations. TsNIIER housing, M., 52p. [in Russian].

2. Krashenninnikov A.V. (1988). Residential neighborhoods. Reconstruction and modernization of buildings and complexes. M., "Higher School", 88 p. [in Russian].
3. Milovidov N.N., Orlovsky B.Ya. (1987). Residential buildings. Reconstruction and modernization of buildings and complexes. M., Higher School, 152p. [in Russian].
4. Hnes I.P. (1999). Problems of reconstruction of quarters of the first mass series of industrial housing construction of the 60-70s. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Architecture №375, p. 253-256. [in Ukrainian].
5. Hnes I.P. (2001). Problems and prospects of evolution of mass typical housing construction of 50-90s in Ukraine. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Architecture №429, 63-68. [in Ukrainian].
6. Hnes I.P. (2002). New buildings among new buildings. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Architecture №439, p.63-74. [in Ukrainian].
7. Hnes I.P. (2004). Problems and prospects of new construction in areas of mass housing construction 60-70 years of the twentieth century. in Ukraine. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Architecture №439, [in Ukrainian].
8. Hnes I.P. (2008). Actual problems of compaction of housing quarters of the 60s of the XX century. Bulletin of Lviv State Agrarian University. Architecture and agricultural construction. №9. Lviv. c. 196-201. [in Ukrainian].
9. Yu.I.Zakharov, P.M.Sankov, I.V.Trifonov, N.O.Tkach, L.O.Toshyna Osoblyvosti rekonstruktsii zhytlovykh budynkiv riznykh konstruktyvnykh system. Retrieved from:

<http://scinn.org.ua/sites/default/files/pdf/2019/N3/Zakharov.pdf>

10. Novosad I.Ie. Spetsyfichni pryomy rekonstruktsii typovykh zhytlovykh budynkiv 1970-1980-kh rokiv. Retrieved from: <http://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-26/21.pdf>

Citation: I. Hnes, A-V. Humenna (2020). FEATURES OF SUPERSTRUCTURE OF RESIDENTIAL BUILDINGS THE FIRST MASS SERIES OF TYPICAL PROJECTS. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowlege. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.3

Copyright: I. Hnes, A-V. Humenna ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

III. HUMANITARIAN SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.4

UDC 371.124

STRUCTURAL-CONTENT RELATIONSHIP OF SELF-ACTUALIZATION AND SELF-REALIZATION OF PERSONALITY

V. V. Radul, Doctor of Pedagogic, Professor

<http://orcid.org/0000-0001-5354-9142>

e-mail: valerijradul@gmail.com

R. O. Liashenko, PhD of Pedagogic

<http://orcid.org/0000-0003-3554-8861>

e-mail: r.liashenko@gmail.com

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
Kropyvnytskyi, Ukraine

In the article structural-content relationship of self-actualization and self-realization of personality has been analyzed. Approaches to self-actualization and self-realization in view of their correlation have been characterized. Self-realization has been viewed as the process providing foundation for becoming of the formed in the self-development self, one's abilities, needs, creativity, etc. Attention has been paid to self-actualization as a specific kind of integrative personal competence, ie as an integrative personal quality, which mediates all types of purposeful activity of a person, allows one to act independently and responsibly, provides for the formation of a productive algorithm of vital activity and provides for improving one's efficiency. It has been concluded that self-development of the person, manifested in the growth-development of one's subjectivity, ability and need for self-determination, self-knowledge, etc., by the very nature presupposes the need and necessity of realization of the acquired level, with the tendency to self-

realization as a condition and result not only of assessment of self and one's opportunities, but also the definition of self among others - self-realization, which assumes its belonging to the society in its effectiveness as a condition of the next self-development.

Key words: personality, individual, self-actualization, self-realization, self, development.

Introduction. The level of self-development of the individual, one's subjectivity provides the ability and possibility to self-realization at the corresponding such self-development level and is accordingly evaluated and accepted by the society.

Self-development and self-realization in the structure of ontogeny as independent, but also objectively conditioned and inseparable in its implementation processes are subject to the general laws of the development of the individual in ontogeny, including the laws of development of subjectivity of the subject, one's subjectivity and self as the basic properties of human a systemic certainty that sets it apart from everything else alive. But at the same time, both separate processes of "self-building" of human as a condition of its reproduction and development, conditions of one's existence and reproduction of the social world as a whole have their own internal peculiarities and regularities, determined by the nature of the orientation of the development of each of them – oneself in self and for oneself in one case and oneself among others for oneself through others - as the realization of oneself as not only a carrier, but also a creator of social - in another.

It is in the process of self-realization that a meeting of the expressed need of the individual to realize oneself in one's personal, individual creative impulse is carried out, in the real meaningful achievement for one and the need to accept one's achievement by others, society as the real socially significant, the socially evaluated, the need to be involved in the whole, to

participate the reproduction of the social by giving it one's self, occurring in humanity as a real carrier of the social.

But in the process of self-realization, their vertical and horizontal levels are built, due to the regularities of its deployment and implementation in ontogeny, the difference of situations of human development, its individual features, opportunities. It is self-realization that provides the foundations for the fulfillment-realization of the self-developed self, one's abilities, needs, creativity at every age stage as a whole, as well as its acceptance by the society in which it is not only able to present oneself in its creative realization, to develop and to realize instead of subjectiveness, subjectivity.

It is in the space between mine and the common that a zone of self-realization unfolds, which becomes and forms the basis of acmeological development. That is why self-realization is the basis and content of acmeological development as the development of the need and ability to be in the world in their ideas, opportunities, abilities to express themselves, express their Self in it.

Among the phenomena that realize the development of self-realization include – self-affirmation, self-expression, self-manifestation, self-projection, self-presentation, etc., which are unfolding and filled with sense content in the vertical growth and differently build the structure of space and the boundaries of self-realization in horizontal "Here and now", now and in the future at the distance of ontogeny, as well as the levels and types of its manifestation at different stages of the latter. And in this regard, the problem of linking these levels of self-realization with the conditions and principles of its realization and the degree of security of these levels is actualized.

The real possibilities of self-realization in the best possible way of its representation are opened in the period of adulthood, when its deployment occurs at a new level of realization of the person in the society as a real subject of development. A person's need for creative self-realization in

specific socially meaningful and socially valued activities, the need for creative expression and realization for oneself through the presentation of their abilities to the society and the real acceptance of such representation by others with necessity implies a real possibility of one's fulfillment. Such an opportunity is provided by the real position of an adult in a society that objectively participates in the reproduction, degree and level of its physical, psychological, social, spiritual development.

Deploying self-realization in ontogeny as an objectively meaningful structural and meaningful organization of the process of social development of an individual as an individual, subject, and personality implies a moving but definite structure of the movement-self-movement of this integral on the functional load of the process on the vertical of ontogeny. The vertical of its deployment envisages expansion of possibilities of self-realization and all its creation (self-affirmation, self-manifestation, self-presentation, self-disclosure, etc.). Expansion and complication of constructs that form self-realization is accompanied by deepening and complication of the structure of its interaction with the process of self-development and strengthening of their interdependence.

If K. Levin distinguished two levels of needs - biological and social (quasi-needs), then A. Maslow has already established a whole hierarchy, based on biological needs, and on top - spiritual. Social needs that occupy an intermediate position in this hierarchy, in real life, determine human behavior. The connection of intention and sociality is manifested in the fact that biological needs are mediated by social ones, and the possibility of actualization depends on the ability to constructively build relationships with the environment.

K. Rogers emphasized on the closer interconnection of social interaction and the desire for self-realization. He said that the opportunity to

realize oneself is closely related to the congruence of a person's ideas about oneself and the thought of one's surroundings [3].

A. Maslow defined autonomy as "relative independence from the physical and social environment" [10, p. 236], the ability to form their own impressions and judgments, to actively seek and make decisions, to be responsible for them, to pave their way in life; "Autonomy is not only independence but also self-determination, self-government, the ability to accept responsibility" [10, p. 234]. A. Maslow noted that self-actualizing people have more "free will" and less "deterministic" [10, p.235].

A. Maslow believed that the self-actualized person is not convection, extremely spontaneous in one's inner life - thoughts, desires, and through rituals of conventions and stereotypes "often passes with humor and maximum sophistication" [10, p.229], realizing that the world is full conventions. Spontaneity indicates that the self-actualizing person does not use one's behavior as a tool to influence other people, refuses to manipulate. Abandoning manipulation is the main idea in the works of E. Shostrom [20] on the problem of human actualization, where the author emphasizes the importance of spontaneity in connection with the free expression and actualization of personal potentials.

Self-realization is related to the development of criteria for the evaluation of achievements, the desire for some moral ideal, with the intention to translate in their own behavior their idea of the values of the individual. But it's really about defining oneself in the social world. "I am responsible for myself and for everyone," wrote J.-P. Sartre, "and I create an image of a person that corresponds to my idea of what a person should be [14, p.165]. The main role in the development and growth of a person is not played by the results of activity, but by their mental processing of personality, the formation of the inner world of human, when the true, necessary meaning of one's life and activity is revealed. A. Maslow wrote: "Self-realization is a

thing that you may or may not be possessed. It is an endless process similar to the Buddhist path of enlightenment. It is a way of life, a way of working and an attitude towards the world, not a single achievement [10, p.82].

The phenomenon of self-realization is actively discussed in the framework of the humanistic school, by S. Freud [17], E. Fromm [18], A. Maslow [10], and K. Rogers [12]. The theory of self-realization is also actively supplemented by the ideas of "meaning of life" by V. Frankl [16] of "actualization activity" by E. Shostrom [20].

According to E. Fromm, for example, the need for self-fulfillment is an existential need – a mental state, eternal and unchanging at its core. Social conditions can only change how we meet this need.

Exploring problems of self-actualizing personality A. Maslow [21] considers self-actualization as an indicator of personal maturity. The self-actualizing personality is characterized by the following characteristics: correct and unbiased perception of reality; acceptance of oneself and others; immediacy, simplicity and naturalness of behavior; focus on vital issues beyond immediate needs; freedom in action, regardless of physical or social environment; consistency in the implementation of certain moral and ethical norms.

The main role in the development, growth of the person is played not by the results of activity, but by their psychological processing by the person, the formation of the inner world of the person, when the true, necessary meaning of one's life and activity is revealed. A. Maslow wrote: "Self-realization is not a thing that can or may not be possessed. It is a process that has no end... It is a way of life, a way of working and relating to the world, not a single achievement" [10, p.82].

According to E. Fromm [18], the need for self-realization is an existential need – a mental state, eternal and unchanging at its core. Social conditions only change the ways in which this need is met.

The concept of self-actualization contains the basic idea expressed by A. Maslow "[10] about the desire of human to realize all one's potential capabilities and abilities. The concept of self-actualization as a category of "directiveness" is also laid down in S. Rubinstein's concept [13, p.68].

The process of self-actualization contains all spheres of life of the individual, but especially manifests oneself in professional activity. Self-actualization involves the realization of a person's abilities together with the realization of personal potential.

Professional self-realization is based on the following factors: self-actualization, self-determination and self-regulation.

At the psychological level personal qualities and specific external conditions that allow the individual to productively self-fulfill are analyzed. It explores the motivational basis of self-realization, the inverse effect of the objective and subjective effectiveness of self-realization on the personality and activity of the subject.

A new step in the study of the development of subjectivity over the course of life is outlined in the works of A. Derkach and E. Saiko [7; 8]. The authors argue that a person has an inherent basic need for self-realization, which has a social nature, predetermined by a special world created by one and a special way of existence. The manifestations of this need are related to the age-specific features of development in ontogeny: for the age of one year it is "to get", "to reach" as an expression of oneself in the ability to act, in three years it is "I myself", at seven years - a self-assertion in forming the understanding of I and others, in adolescence, it is self-expression among others on an equal footing, with a sense of adulthood, the need for self-expression in matters that are significant to others, in socially valuable actions, in adolescence it is the ability to express oneself in life choices, in maturity it is the ability and possibility to self-realize in socially important and necessary actions.

Acmeological influence (and accordingly acmeological technologies) have a difference that is related to the directiveness, the essential value code. Acmeological influence is an integrative influence that has a humanistic meaning. It aims at optimizing the personal and professional development-self-development of a person, one's self-realization.

In philosophy, "individuality" is understood as "a unique, original way of being a particular personality as a subject of independent activity, an individual form of social life. Personality is social in nature and individual in its way of being. Individuality represents the individual's own world, which in its content is determined by social conditions, and by its origin, structure and form it is of individual character. The essence of individuality is explained by the identity of a particular individual, one's ability to be oneself within the social system "[15, p.163].

Individuality - unique originality of any phenomenon, individual being, human being; the opposite of common, the typical, in social psychology – the collective (group) [5. p.446].

The very phenomenon of individuality is presented by the opportunity - a "chance", a "resource", which are embedded in the development of the humankind in its tendency to change.

This chance, or opportunity, of individualization is provided by the resource that the newborn individual possesses and which actualizes (or does not) one's personality. This is the mechanism of self-actualization, indicated by A. Maslow [9]. The idea of L. S. Vygotskyi about the higher psychological functions as "mastering" of the lower is close to this idea. Rather, it is not about the correlation of higher and lower mental functions, but about the ability of the individual to organize one's entire psyche into an individual system, which ensures its reproduction in life - on the vital path [1].

A personality is formed into a functional system in which it (as a subject) integrates itself appropriately, linking, comparing, using different levels of its

psychological organization. At the same time leading is one "system-forming" level, quality, sometimes a certain combination of them. Self-determination is the organization of personality by internal conditions.

The individuality of the personality is manifested not only in its internal "composition", in the way of integrating the whole "arsenal" of its natural, mental and personal qualities, but also in its interaction as a system with other systems.

The highest and most essential mechanism of self-realization of the individual in life is the strategy of life, that is, the alignment of the way of life with one's personality. A life strategy is an integration, a generalization in the life of what is essential to the individual, and generalization of what is in reality essentially irrelevant to it. Strategy is the realization of life as a system that has an individual character. Strategy is an interaction with life in the course of its implementation. It can be a higher vital ability of the individual as its subject, integrating vital abilities - consciousness, activity (initiative and responsibility) and organization of time. It is these higher-global life skills that are integrated into the overall strategy-building ability [2]. The strategy combines personality, individuality, subject.

The term "self-actualization" means that a person independently makes the transition from the level of possibility to the level of reality, that is, develops; and the term "self-realization" - that person embodies oneself, one's essence in a substantive form. That is, self-actualization always precedes self-realization and is a necessary prerequisite for it.

Thus, E. P. Bakseyeva [4] considers self-actualization, on the one hand, as a motive, a causative agent, the driving force of the process, on the other – as a process, a stimulant for the development of a motive.

A. A. Derkach and E. V. Saiko [8], when developing problems of acmeological development, determine the phenomenon of actualization as a need for the realization of their abilities and talents, creative potentials, etc.

In general, self-actualization should be understood: in the dynamic sense - as the process of identifying or stimulating internal contradictions of self-development, understanding and solving existential problems, which leads to the transition of individual, personal and subjective qualities of a person from a potential to the actual state, ie their self-development, and thus ensuring the beginning of a new stage of self-realization.

In terms of content – as an integrative personal quality that provides a person with the willingness and ability to overcome internal contradictions in the course of self-development, mobilize their acmeological resources for the creative implementation of life plans and programs and the effective solution of personal and professional problems.

Therefore, self-actualization can be referred to as a specific kind of integrative personal competence, ie as an integrative personal quality, which mediates all types of purposeful activity of a person, allows one to act independently and responsibly, provides for the formation of a productive algorithm of vital activity and provides for improving its efficiency. The dynamic aspect of self-actualization is its characteristics such as autonomy and spontaneity.

G. Allport distinguished two types of functional autonomy. First, it helps to keep the body in a functioning state, which is related to the mechanisms of feedback in the nervous system. The second, functional autonomy, refers to a person's acquired interests, values, attitudes and intentions: "This is the main system of motivation, which ensures the persistence of a person's desire to conform to one's inner self and to achieve a higher level of maturity and personal growth. Self-autonomy also implies that people do not need constant remuneration for not abandoning their efforts." [19, p.287].

A. Maslow defined autonomy as "relative independence from the physical and social environment" [10, p.236], the ability to form their own impressions and judgments, actively seek and make decisions, be

responsible for them, pave their way in life; "autonomy – is not only independence, but also self-determination, self-government, the ability to accept responsibility" [Ibid, p.234]. A. Maslow noted that self-actualizing people have more "free will" and less "deterministic" [Ibid, p.235].

A. Maslow believed that the self-actualized person is not convective, extremely spontaneous in one's inner life – thoughts, desires, and through rituals of conventions and stereotypes "often passes with humor and maximum sophistication" [10, p.229], realizing that the world is full conventions. Spontaneity indicates that the self-actualizing person does not use one's behavior as a tool to influence other people, refuses to manipulate. Abandoning manipulations is the main idea in the works of E. Shostrom [20] on the problem of human actualization, where the author emphasizes the importance of spontaneity in connection with the free expression and actualization of personal potentials.

According to E. Fromm, for example, the need for self-realization is the existential need – a mental state, eternal and unchanging at its core. Social conditions can only change how this need is met.

M. R. Ginzburg characterizes an important feature of the dual nature of human, concretizing one's simultaneous belonging to the spiritual and the material: "... on the one hand, human is contemporaneous with infinity, on the other - since as a biological being it is finite, one's implementation is unfolded in time - whence the constant dissatisfaction with these implementations" [6, p.43].

The main feature of a person, which determines the significant characteristics of one's nature, is the system forming unity of a special objectively defined creating activity - action and subjectivity, which contains the need, necessity, ability and possibility to change, expand, design such action, treat it as to conditions of one's existence and one's growth-development in it.

In ontogeny, not only development-maturation occurs - at the level of mastery of the completed, specialized qualities and properties of the kind, but also development with open borders – development-self-development, which implies the expansion of one's capabilities beyond biologically predetermined adulthood, and development on the basis of expansion and conditions changes in their environment and oneself in it. Self-development is initially a determining factor in the movement - growth-development of human in ontogeny, an important structure forming component of this process, the effectiveness and kind of quality of implementation of which depend on the extent to which a person becomes a real subject of their subjective development and self-development.

Conclusion. The degree and level of self-development are determined by the real manifestation of its development and the differential unfolding of the subject's effectiveness. The self-development of the subject, manifested in the growth-development of one's subjectivity, ability and need for self-determination, self-knowledge, etc., by the very nature presupposes the need and necessity of realization of the acquired level, with the tendency to self-realization as a condition and result not only of assessment of self and one's opportunities, but also the definition of self among others - self-realization, which assumes its belonging to the society in its effectiveness as a condition of the next self-development.

References:

1. Abul'hanova, K.A. (1973). *O subjekte psihicheskoj dejatel'nosti*. [On the subject of mental activity]. Moscow. Nauka.
2. Abul'hanova, K.A. (1991). *Strategija zhizni*. [The strategy of life]. – Moscow. Mysl'.
3. Ahmedov, A. B. (2010). Sinergeticheskie i holisticheskie tendencii Ja-koncepcii: teorija i jempirika. [Synergetic and holistic tendencies of the self-

- concept] [Electronic resource]. [A.B.Ahmedov, T.D.Marcinkovskaja.] *Psihologicheskie issledovanija:nauch. jelektron. zhurn*, No 3(11). Access mode: [http:// psystudy.ru/index.php/hum/2010n3-11.html](http://psystudy.ru/index.php/hum/2010n3-11.html).
4. Baksheeva, Je. P. (2002). *Pedagogicheskaja podderzhka samoaktualizacii v pedvuze: dis. ... kand. ped. nauk*. [Pedagogical support for self-actualization in an educational institution] Surgut.
5. *Bol'shoj jenciklopedicheskij slovar'*, 1997.[A large encyclopedic dictionary]. Moscow. Bol'sh. Ros. Encikl.
6. Ginzburg, M. R. (1994). Psihologicheskoe sodержanie lichnostnogo samoopredelenija. [Psychological content of personal self-determination]. *Voprosy psihologii*, No 3.
7. Derkach, A. A. (2008). Dejatel'nost' kak osnovanie akmeologicheskogo razvitija subjekta i nadsituativnaja aktivnost' subjekta kak dejstvennyj faktor ee razvitija [Activity as the basis of the acmeological development of the subject and the supersituative activity of the subject as an active factor in its development]. [A. A. Derkach, Je. V. Sajko] *Mir psihologii*, No 2. Pp. 193-200.
8. Derkach, A. A. (2007). Razvitie v akmeologii i akmeologicheskoe razvitie v strukture ontogeneza [Development in acmeology and acmeological development in the structure of ontogeny] [A. A. Derkach, Je. V. Sajko]. *Mir psihologii*, 2. Pp. 208-221.
9. Maslou, A. (2001). *Dal'nie predely psihiki*. [The far limits of the psyche]. – Moscow.
10. Maslou, A. (2001). *Motivacija i lichnost'* [Motivation and personality]. [per.s angl.A.M.Tatlybaevoy; vst.st. N.N.Chubar']. Saint Petersburg. Evrazija.
11. Radul, V.V. (2017). *Sotsialna zrilist osobystosti*. [Social maturity of the individual]. [Monograph]. Kharkiv. Machulin.
12. Rodzhers, K. R. (1994). *Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka* [A look at psychotherapy. Becoming of human]. [per. s angl.; obshh.red.i predisl.E.I.Isenina]. Moscow. Progress.

13. Rubinshtejn, S. L. (1989) *Osnovy obshhej psihologii: in 2 vols.* [Fundamentals of General Psychology]. [vol. 1] Moscow. Pedagogika.
14. Sartr, Zh.-P. (2000). *Bytie i nichto. Opyt fenomenologicheskoy ontologii.* [Being and nothing. The Experience of Phenomenological Ontology] Moscow. Progress.
15. *Filosofskij slovar', 1986.* [Philosophical Dictionary]. [pod red. I.T.Frolova]. Moscow. Izd-vo Polit.lit.
16. Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskah smysla.* [Man in search of meaning]. [pod..obshh.red.L.Ja.Gozmana,D.A.Leont'eva]. Moscow. Progress.
17. Frejd, Z. (1992). *Psihoanaliz. Religija. Kul'tura.* [Psychoanalysis. Religion. Culture]. Moscow. Progress.
18. Fromm, Je. (1992). *Chelovek dlja sebja.* [The person for oneself]. Moscow. Progress.
19. H'el, L. (1990). *Teorii lichnosti* [Theories of personality]. [L.H'el, D.Zigler]. Saint Petersburg. Piter.
20. Shostrom, Je. (2004). *Anti-Karnegi. Prihoti udachi* [Anti-Carnegie. The whims of luck]. [per. s angl. 3-e izd]. Minsk.
21. Maslow, A. H. (1970). *Motivation and Personality.* [Motivation and Personality]. [2nd ed]. New York. Harpes&Row.

Citation: V.V. Radul, R.O. Liashenko (2020). STRUCTURAL-CONTENT RELATIONSHIP OF SELF-ACTUALIZATION AND SELF-REALIZATION OF PERSONALITY. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowlege. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.4

Copyright: V.V. Radul, R.O. Liashenko ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.5

UDC 159.9

THE PHENOMENON OF LONELINESS IN THE CONTEXT OF THE ONTOLOGY OF A MODERN METROPOLIS

O. Andriyenko, PhD of Philosophy

<https://orcid.org/0000-0002-2342-2404>

e-mail: elena_andrienko8@mail.ru

Academy of Higher Education of Ukraine, Ukraine, Kiev

The article is devoted to the psychological inquiry of loneliness in the context of the ontological features of the modern urban environment. The focus has been made on the links of loneliness and life in a big city. It has been concluded that the main factors that give rise to a feeling of loneliness among residents of modern megalopolises are: 1) the dominance of information technology in all spheres of public life; 2) the introduction of the network principle of organizing life and the destruction of hierarchical connections; 3) transformation of the communicative experience under the influence of the latest technologies (the main features are anonymity, indefinite identification, fear of direct communication, superficiality, functionality, formalism); 4) destruction of traditional forms of solidarity; 5) an individualistic style of behavior and an emphasis on competition for social positions are expressed; 6) the “market character” of modern urban dwellers forcing them to move away from open communication and strive for total control over emotions. Brought to the limit individuation reveals to a person the need to seek support in social contacts.

Key words: Personality, Loneliness, Existentialism, Metropolis, Communication.

The living space of a modern city dweller is undergoing significant changes under the influence of the development of high technologies. In fact, all the material and technical achievements of modern civilization are a kind of manifestation of the “soul” of the modern information society which uses them to streamline objective reality in accordance with its essence, adapts it to fit its needs. Virtual reality is the only possible form of objectification of the abstract idea of “absolute freedom” of a person. This is the absence of any norms and rules; this is a complete rejection of any style which is replaced by vulgar disharmonious eclecticism.

The aim of this work is to identify the ontological characteristics of a modern metropolis as a factor in the actualization of the existential phenomenon of loneliness.

The problem of loneliness is not new in socio-psychological knowledge. It has been analyzed in works of M. Buber, E. Durkheim, E. Fromm, K.-G. Jung and other authors. At the same time the factor of the megalopolis as an ontological space, which has its own specificity in the aspect of actualizing the phenomenon of loneliness remains practically unexplored although the need for such studies is obvious – modern civilization is, in essence, urbanistic.

The concept of “loneliness in a big city” is gradually included in the system of social and psychological concepts. According to British scientists at Cardiff University [1, p. 105] most of all various psychological problems including the problem of loneliness were found among urban residents. Moreover, the larger the city in which the person lived, the more psychological problems he had. In smaller cities residents with psychological disorders were less common, while residents of rural areas were practically not. At first glance, in big cities, a person is involved in intense daily communication. But according to a study of the loneliness of residents of Moscow and the Moscow region [2, p. 32], almost all representatives of the

younger generation of Muscovites answered that they prefer to communicate on social networks. It is the World Wide Web that is fraught with the danger of loneliness. A young man surrounded by hundreds of friends on the Internet is in fact sitting alone with a computer. The gradual realization of this leads to feelings of apathy and melancholy. The question about the number of friends is also interesting. Many young people were expected to answer this question in the affirmative. The circle of "virtual" friends, measured in hundreds most likely indicates that in real life a person experiences loneliness. 62% of Muscovite respondents answered that they experience feelings of disappointment, apathy and loneliness with an allegedly large volume of contacts, while among the residents of the region, only 37% of respondents gave such an answer.

In a study of S. Trubnikova [3] it was concluded that there were no significant statistically significant differences in the manifestation of the types of loneliness of elderly residents of a large city and a region in two samples. Consequently, this suggests that among urban and rural residents of the elderly, the prevalence of feeling of loneliness is equal. At the same time, the author points out the presence of a specific structure of destructive loneliness in the city and in the region, as well as the fact that the urban environment creates additional factors influencing the experience of negative forms of loneliness [3, p. 89].

An essential socially-cultural factor of loneliness in a big city today is the establishment of the network principle of social life and the destruction of hierarchical structures. It may seem paradoxical but a modern person strives to megalopolises with their maximum population concentration only in order to more reliably isolate themselves from the same as he single individuals.

Information and communication technologies directly and directly affect the daily life of a person defining the specifics and quality of its work, life, leisure, lifestyle and even thinking. The development of information

technology is transforming the entire structure of human communication experience. Anonymity due to the development of mediated forms of human communication allowing ambiguous identification of objects of communication. With the development of information technology, the number of live interpersonal contacts is significantly reduced. At the same time, as noted by psychologists, for a normal state of health, a person needs constant contact with other representatives of a similar in spirit social environment [4, p. 13]. A person who spends a lot of time in cyberspace loses the habit of reality and begins to be afraid of direct communication. The individualization of society under the influence of the development of information technologies leads to the rapid legitimization of social loneliness as the most adequate embodiment of the lifestyle of an individualized personality. Partly to overcome loneliness help special clubs for communication functioning on the Internet. People with a variety of interests can use a wide range of portals such as teen chat rooms, free dating, etc.

Modern megacities have lost their traditional forms of solidarity and support only an individualistic strategy of behavior. At the same time, it is known that in periods of general uncertainty in society, the cognitive need for community increases. As I.V. Aster [5], individualism as a psychological feature of modern society is not the result of choice. This phenomenon is a direct consequence of the disappearance of the importance of collective identification and differentiation of individuals in a society of abundance when people are forced to dispose of the possibilities of the granted autonomy and their existence. The latest data from opinion polls indicate that the current 15–19-year-old youth have revised traditional human values and are ready to use any means to achieve their goals including breaking the first commandment – “Thou shalt not kill” [6, p. 302].

So, everyone is forced to take direct responsibility for creating its own identity. But finding oneself is possible in the only way – by comparing one's

own identity with others. Some people advocate whatever the cost the value of family roots and cultural principles passed down from generation to generation but these ideas do not always allow them to successfully adapt to modern realities. Others try to define their identity through playing various professional roles and social statuses. Finally, still others invest material resources in order to psychologically “get away” from solving the problem of identity. But, neither the first, nor the second, nor the third are immune from collision with an obstacle in their path – loneliness – a phenomenon of all modern megacities.

For those who have found loneliness nothing seems to be taken for granted. The family inheritance is completely useless for them to understand and create the surrounding reality. The institution of the family is considered by many to be too precarious to consider it as a place of realization of personal ambitions. Just look at the dynamics of divorce in the 20th century: at the beginning of the 20th century there was one divorce per 100 marriages, in the mid-1950s each of the 15 marriages ended in divorce; in the 1970s and 1980s – one out of three, in 1990 – one out of two, in 2000 for each marriage – almost one divorce [7].

The lack of employment does not provide an opportunity to play certain professional roles. The presence of material means does not protect against the awareness of the emptiness of one's own existence. As a result of the division of labor and the institutional separation of work from the sphere of leisure the individual is faced with the problem of organizing his free time. As a result the rules that govern society lose all meaning for the individual – isolation sets in not only as a result of the historical development of society but also because of the desire of society to renounce, get rid of some of its members. Having neither status nor social role, unable to abstract from the problem of the goal of their own life individuals fall out of an integrated society and face a choice: either to eliminate the instance that creates problems, that

is, to self-destruct or to resist society or to plunge into the very depths your inner world to achieve an understanding of your own identity [8, p. 112].

Solitude presupposes a conscious act of a person: a departure from society in which he exists in conditions of constant publicity and therefore, emotional tension as a result the need for solitude is actualized. A person “leaves” in the pursuit of self-knowledge to analyze reality, to determine the meaning of life, to gain freedom. In the cultural aspect “solitude” can be understood as a kind of technique, a way of thinking, an opportunity for creativity, concentration on one’s microcosm – an expression of the macrocosm [9, p. 169].

A separate individual finds psychological support precisely in social connections, in witnesses. It is impossible for a very long time to be someone exclusively for you. “Personality is not self-sufficient; it cannot be content with itself. It always presupposes the existence of other personalities” [10, p. 33]. The role of the witness is to carry out the task of support, to give more importance to the life events of the creator, to demonstrate to the individual that he is not only alone in his creations, but also participates in a divisible reality and therefore can consider himself to belong to human society.

Without solitude we would not be able to learn anything about communication. One cannot exist without the other. This essential unity of opposites is convincingly shown in Gestalt psychology. According to its provisions we can be aware of any object only in its relation to the contrasting background [11, p. 12]. For example, light is a light shape against a dark background. And if it were not for darkness, we would never be able to perceive light. Light and dark are two aspects of the same gestalt of perception. Likewise, we cannot perceive communication except in relation to solitude. Thus, having passed through the darkness of exile the individual receives an exceptional gift – the inner light of liberation. From now on he is able to perform acts without gaining any benefit. In search of peace of mind,

such a person no longer manipulates some, opposing them to others. Having learned to create himself, he becomes truly happy, as he can transfer his skill to others, deprived of support in the modern cruel urban reality. Communication is necessary for a person to manifest himself as a person, thereby realizing the need for social or spiritual success.

It is difficult to disagree with M. Buber who believed that two prerequisites are necessary for the possibility of dialogue – the ability to distance and to enter into a relationship. Awareness of oneself as an inner wholeness and opposing this wholeness of the world as an independent being is an act of distance. Detachment from “living relationships” only leads to alienation from oneself. Of course, at the same time a person is able to categorize, analyze and evaluate the surrounding reality, but it does not have the opportunity to enter into a dialogue since it does not immerse itself in communication in full, without a trace. For such a person others are exclusively an object of manipulation, a means of achieving some goals, a solution to personal problems, that is, they are “It”. Entering into a relationship with “It” a person leads a “monologue disguised as a dialogue” [12, p. 150].

Only going beyond the limits of object relations into the sphere of “awareness” (including one’s own essence) the dialogue “I – You” allows one to penetrate into the true being of social reality. There is no burden of tradition over modern man but he is constantly faced with the need to make a choice. As Jung noted, “a person ... does not succumb to the panicky feeling of horror that those who are just beginning to understand their consciousness succumb to, for such a person has left all fears behind. She is able to stand on her feet in an era of change, and therefore unconsciously and involuntarily becomes a leader” [13, p. 199].

A natural question arises: Why are typical representatives of megacities so afraid to be alone with themselves? Because when you find yourself face to face with yourself you are convinced that you are an empty and stupid

person filled with feelings of guilt and anxiety ”[14, p. 13]. Those who manage to muster the courage to treat themselves with criticism, realistically, identifying all the advantages and disadvantages come to terms with the inner world.

Getting the upper hand over the general social trend is a challenge which implies the need to find your only path and constantly overcome the pressure of those who are also driven from the path to ordinary sources of identity. For example, most of our contemporaries imagine happiness only together [15, p. 72]. Never before has a couple been the subject of such emotional and cultural attention as they are now. It is rather explainable: harmony, poise, sexual, intellectual and cultural communication. As a result, representatives of modern urban civilization strive not for autonomy but for closeness, for “abandonment” in the hands of another, for bodily pleasure, for a sense of fusion, common destiny and loyalty. The age of those entering into sexual relations is decreasing; young people are trying to find the reliability that they did not find in themselves. It is no coincidence that the term “loneliness together” appeared in psychology – a condition arising from love addiction.

Relationships “are now no more than a random and fragmentary character since they are based on global experience, and not on the specific perception of one subject by another”, – writes C. Lévi-Strauss, noting the mediated nature of communication in modern society (through documents, administrative apparatus) as opposed to direct communication in traditional society [16, p. 325]. Many letters on dating sites conceal the motive of self-preservation, survival, the purpose of contact is to achieve conditions that enable a woman to “live a normal life”, that is, to try to adapt to the modern aggressive environment of a large city [17, p. 225].

Having traced the mercantile motives of the search for survival tools we note that financially independent women are mostly focused on building a

family. In this context the search for a real man often becomes an end in itself, a search for an archetype, a kind of abstract “prince” [3, p. 11].

It should be noted that the language of modern Internet users has acquired atavistic features. Illiteracy, negligence and aggressiveness are a consequence of the economy of effort and the loss of traditional communication rituals. As a result, communication between people becomes simpler and ruder.

The awareness of the safety of communication in social networks and the possibility of endless variations devalues the idea of a vital need for communication. Lack of motivation for discovering social reality in all its versatility, fear of a modern person, born and raised in confined spaces, lack of need for physical, energetic, spiritual communication ensures the degradation of this natural function, thereby disrupting the natural course of the development of relations between a man and a woman [18, p. 154].

It cannot be argued that the inhabitants of megacities do not want to learn to communicate. Trainings of communicative competence, effective business communication are very popular, those wishing to master the pickup technology (dating and seducing a girl) line up. A typical representative of modern Western urban culture lays out on the counter his virtues (youth, beauty, intelligence) and in return acquires social and psychological benefits (status, friendship, authority). With the development of market relations people's attitude to the world has changed. The essence of it is alienation. Total alienation is characteristic of the industrial society of the second half of the 20th century which gave rise to a type of personality that is indifferent to the world around and does not take into account the past and the future, does not have an internal orientation, principles and is not capable of solitude. “His relations with his brothers, in each of whom he sees as a possible competitor, acquired the character of alienation and hostility; he is free – it means he is alone, isolated, he is threatened from all sides... Paradise is lost forever; the

individual stands alone, face to face with the whole world, limitless and threatening. New freedom inevitably causes the feelings of uncertainty and powerlessness, doubt, loneliness and anxiety" [18, p. 62]. But the Stoics also noted that wisdom consists in knowing what the Self can and what the Self cannot do, and only on the basis of such wisdom freedom is given to the individual.

Therefore, a modern metropolis is a socially-cultural environment that forms in its inhabitants numerous social and ontological contradictions, in particular, the contradiction between ultimate individualization, the desire for maximum autonomy, fear of communication and loneliness on the one hand, and the search for communication on the other. The main factors that give rise to a feeling of loneliness among residents of modern megalopolises are: 1) the dominance of information technology in all spheres of public life; 2) the introduction of the network principle of organizing life and the destruction of hierarchical connections; 3) transformation of the communicative experience under the influence of the latest technologies (the main features are anonymity, indefinite identification, fear of direct communication, superficiality, functionality, formalism); 4) destruction of traditional forms of solidarity; 5) an individualistic style of behavior and an emphasis on competition for social positions are expressed; 6) the "market character" of modern urban dwellers forcing them to move away from open communication and strive for total control over emotions. But individuation taken to the limit reveals to a person the need to seek support precisely in social connections (which largely explains the popularity of communication trainings and courses in big cities).

References:

1. Leontyev, A.N. (1971). *Needs, Motives, Emotions*. Moscow: Prosveshsheniye, 347. [in Russian].

2. Shitova, N.V. (2009). *Socially-psychological characteristics of Single Women*: Thesis ... candidate of sociological sciences: 19.00.05. – Voronezh, 195. [in Russian].
3. Trubnikova, S.G. (1999). *Psychology of Loneliness: Genesis, Types, Manifestations*: Thesis ... candidate of psychological sciences: 19.00.01. SPb., 195. [in Russian].
4. Varava, L.V. (2009). *Peculiarities of a Person's Experience of Loneliness in a State of Social Deprivation*: Abstract of thesis... candidate of psychological sciences: 19.00.01. Kiev, 21. [in Ukrainian].
5. Aster, I.V. (2017). The Crisis of Social Connections and the Problem of Loneliness in the Conditions of the Russian Metropolis. *Intelros*. Retrieved from http://www.intelros.ru/readroom/credo_new/-2-2010/6309-krizis-socialnyx-svyazej-i-problema-odinochestva-v-usloviyax-rossijskogo-megapolisa.html. (2018, August, 10).
6. Pokrovsky, N.Ye., Ivanchenko G.V. (2008). *The Universe of Loneliness: Sociological and Psychological Essays*. Moscow: Logos, 458. [in Russian].
7. Bashlachyov, V. (2008). *About Russian Demography*. Retrieved from <http://demograf.narod.ru/page2.htm>. (2018, August, 10).
8. Durkheim, E. *Suicide*. (1998). SPb: Soyuz, 496. [in Russian].
9. Yershov, P.M. (1972). *Directing as a Practical Psychology. (The Interaction of People in Life and on Stage)*. Moscow: Iskusstvo, 256. [in Russian].
10. Berdyayev, N.A. (1993). *Experience the Philosophy of Loneliness and Communication*. Moscow: Respublika, 425. [in Russian].
11. Tikhonov, G.M. (2005). *Loneliness: Stereotype and Reality*. Izhzhevsk: Izdatel'stvo IzhzhGTU, 376. [in Russian].
12. Buber, M. (1993). *The Human Problem*. Moscow: Vysshaya shkola, 225. [in Russian].

13. Jung, K.-G. (1995). *Conflicts of the Child's Soul*. Moscow: Kanon, 408. [in Russian].
14. Krishnamurti, J. (1991). *Freedom from the Known*. Kiev: Sofiya, 289. [in Russian].
15. Zavorotnykh Ye.N. (2005). *Socio-psychological Foundations of Loneliness as a Subjective Experience*: Thesis ... candidate of psychological sciences: 19.00.05. SPb., 254. [in Russian].
16. Lévi-Strauss, C. (1985). *Structural Anthropology*. Moscow: Nauka, 523. [in Russian].
17. Kuriatin, S.V. (1995). *Loneliness as a Social Phenomenon*: Thesis ... candidate of sociological sciences: 19.00.01. Moscow, 306. [in Russian].
18. Fromm, E. (2009). *Escape from Freedom*. Moscow: AST, 284. [in Russian].

Citation: O. Andriyenko (2020). THE PHENOMENON OF LONELINESS IN THE CONTEXT OF THE ONTOLOGY OF A MODERN METROPOLIS. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowlege. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.5

Copyright: O. Andriyenko ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.6

UDC: 159.09.07

**PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL TRAINING OF A DOCTOR
IN INSTITUTIONS OF HIGHER MEDICAL EDUCATION**

O. Lazurenko, PhD of Psychology, Assistant Professor

<https://orcid.org/0000-0002-3540-0544>

e-mail: elena.lazurenko@icloud.com

Department of General and Medical Psychology, O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

N. Smila, PhD of Psychology

<https://orcid.org/0000-0001-7376-2653>

e-mail: natalya_smelaya@merck.com

Laboratory of general psychology and history of psychology V.A. Romanets, Institute of Psychology named after Kostyuk NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

The work is devoted to the problem of formation doctor professional psychological competence. The article presents the psychological and pedagogical principles of development professional competencies of the future doctor in the field emotions in the conditions modern training in a higher medical educational institution. The content of the key competencies of the doctor, which contribute to the formation of the personality of the specialist, the formation of his professionalism, is revealed. It is shown that the development of emotional features of students is one of the factors in the process of forming emotional competence. The stages of formation of emotional competence in the process of professional training are analyzed. The components of the development of professional competencies in the field of emotions are highlighted. Conclusions are made, prospects of further researches are presented. The need to develop a special program for the

development of professional competencies of future physicians has been identified.

Key words: professional competences, emotional competence, components of emotional competence, formation of emotional competence, development of competences in the field of emotions, personality of the future doctor, professional training, modern medical education.

Лазуренко Олена, кандидат психологічних наук, доцент; Сміла Наталія, кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник, Професійна психологічна підготовка лікаря у закладах вищої медичної освіти / Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна; Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

Робота присвячена проблемі формування професійної психологічної компетентності лікаря. У статті представлено психолого-педагогічні засади розвитку професійних компетенцій майбутнього лікаря у сфері емоцій в умовах сучасної підготовки у вищому медичному навчальному закладі. Розкрито зміст ключових компетенцій лікаря, що сприяють становленню особистості фахівця, формуванню його професіоналізму. Показано, що розвиток емоційних особливостей студентів є одним із чинників процесу формування емоційної компетентності. Проаналізовано етапи формування емоційної компетентності у процесі професійної підготовки. Виділено складові компоненти розвитку професійних компетенцій у сфері емоцій. Зроблено висновки, представлено перспективи подальших досліджень. Визначено необхідність у розробці спеціальної програми розвитку професійних компетенцій майбутніх медиків.

Ключові слова: професійні компетенції, емоційна компетентність, складові емоційної компетентності, формування емоційної

компетентності, розвиток компетенцій у сфері емоцій, особистість майбутнього лікаря, професійна підготовка, сучасна медична освіта.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інтенсивного розвитку науки і техніки суспільство потребує професійно компетентних і мобільних працівників. Реформування і модернізація системи освіти у вищій школі сприяє оновленню ринку освітніх послуг та ринку праці, зміні умов і засобів праці, що в свою чергу потребує активного функціонування системи професійної орієнтації.

Мета статті – проаналізувати шляхи розвитку психологічної підготовки майбутніх лікарів в закладах вищої освіти.

Завдання статті:

1. Проаналізувати психологічний зміст вищої медичної освіти.
2. Виділити найбільш перспективні напрями розвитку вищої освіти для підвищення ефективності психологічної підготовки майбутніх лікарів.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь, практичних навичок, інших професійних компетентностей і якостей, здобутих у вищому навчальному закладі у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією [1].

Актуальність теми професійної підготовки лікарів у вищих медичних навчальних закладах країни зрозуміла, адже самі ці заклади освіти готують фахівців, які несуть велику відповідальність за життя людини, її самопочуття, не тільки лікують, а й допомагають психологічно, впливають на психіку людини, адже питання здорового життя важливе для всіх.

Професійна орієнтація – це комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особу з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик кожного індивідуума та потреб ринку праці. Вона

спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності [2].

За Я. Рейковським, цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, що починається з моменту вибору й прийняття майбутньої професії і закінчується, коли людина припиняє активну трудову діяльність, визначається як професіоналізація.

Процес професійного становлення особистості не обмежується якимось одним вузівським проміжком часу, він охоплює тривалий період онтогенезу людини і відбувається протягом усього її життя. При цьому, варто зазначити, що процеси усвідомлення, становлення й зміни рівня професійного розвитку особистості відбуваються починаючи з моменту зародження професійних інтересів людини і до моменту закінчення нею професійної діяльності.

Основні аспекти профорієнтаційної діяльності (соціально-економічний, медико-фізіологічний, психолого-педагогічний аспекти) передбачають підготовку працівника, який зможе реалізувати свою соціально-професійну діяльність, вибрати професію за потребою суспільства. Також мають значення фізичні можливості людини, її стан здоров'я. психолого-педагогічний аспект передбачає індивідуальний підхід для кожного, враховує психологічні характеристики, особливості характеру і темпераменту, інтереси та здібності особистості.

Як відомо, розвиток психологічних та особистісних новоутворень, формування позитивного внутрішнього потенціалу відбувається в процесі провідної діяльності людини. Тому однією з важливих задач вищої медичної школи є створення умов для професійного становлення особистості студента-лікаря в процесі оволодіння майбутньою професією.

Сутність та система організації професійної орієнтації завжди визначалась запитами суспільства, політико-економічними особливостями, певними досягненнями науки і техніки, становленням і особистісним розвитком людини. Тому сучасний стан зазначених факторів зумовив необхідність модернізації системи профорієнтації та професійної підготовки майбутнього фахівця, її удосконалення відповідно до запитів ринку праці, оновлення її змісту, форм та методів з метою формування фахівця з високим професійним рівнем та прагненням досягти вершин майстерності та компетентності. Цієї мети можна досягти при умові організації навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень науки, зокрема психолого-педагогічної теорії. Отже, логічно постає питання – що потрібно закласти в особистість, як виховувати її та як впливати на неї, які психологічні та педагогічні підходи можна знайти, щоб в майбутньому отримати не тільки повноцінного лікаря, а й кваліфікованого фахівця.

Професія лікаря в сучасних умовах набуває особливого значення і вимагає аналітичного мислення, хорошої пам'яті, постійного прагнення до самонавчання і самовдосконалення, вміння швидко і правильно приймати рішення і нести за них відповідальність, а також щире бажання допомагати людям. Важливим для майбутнього лікаря є не лише професійні медико-біологічні знання, вміння та навички, а й психологічні, які сприяють повноцінному формуванню особистості лікаря й розвитку у нього психологічної компетентності, виробленню навичок аналізувати психічний стан пацієнта, орієнтуватись в особливостях психіки та поведінки при різних психічних та соматичних захворюваннях, застосовувати закономірності сприймань, використовувати засоби, що сприяють привертанню, утриманню та концентрації уваги, визначати характер емоційних переживань за зовнішніми проявами (виразом обличчя, мімікою, жестами і т. д.). Все це, в свою чергу, допомагало б у

майбутньому правильно встановити діагноз, провести психодіагностичне обстеження та призначити необхідне лікування або психокорекцію [3].

Таким чином, весь дидактико-виховний процес у медичному вузі має бути спрямований на підготовку фахівців, які поєднують науковий світогляд із високим професіоналізмом, творчими здібностями і загальнолюдськими морально-етичними якостями.

Важливим моментом організації роботи вищих медичних закладів є проблема професійної спрямованості майбутнього медика на всіх етапах навчання. Правильно вибрана професія сприяє досягненню найбільш високих показників в трудовій діяльності, становленню системи «Я і професія» і ствердженню образу «Я-професіонал».

Молоді люди повинні мати якнайповніше уявлення про специфіку своєї професії – чи зможе майбутній фахівець нести людям добро, чи любить він людей, чи готовий щодня зіштовхуватися з людськими нещастями і не озлобитися при цьому.

Основою професії є, як відомо, покликання – органічне поєднання моральних якостей особистості майбутнього фахівця, зокрема рівня моральності, тактовності, уважності, спостережливості, витримки, доброти, сили волі, емпатії з його здібностями. І якщо людина обирає професію медичного працівника свідомо, у відповідності зі своїми покликанням і якостями особистості, вона не буде морально важка для неї, принесе радість і користь їй, її клієнтам і суспільству.

Студенти вищих медичних закладів на перших курсах вивчають базові загально-теоретичні дисципліни, в подальшому продовжують вивчати практичну медицину на клінічних базах.

Система підготовки медичних працівників має включати в себе розгляд спеціальних психологічних дисциплін, серед яких загальна психологія, психологія особистості, психологія спілкування, психофізіологія, медична психологія тощо. Цей комплекс дисциплін

спрямований не тільки на виховання у студентів гуманізму, високої медичної культури та етики лікаря, а й на засвоєння ними основних психологічних категорій, закономірностей психології хворої людини, психології лікаря (медичного працівника), психології повсякденного спілкування лікаря з хворим; вчення про психосоматичні та соматопсихічні впливи, про індивідуально-типологічні (темперамент, характер) та емоційно-вольові особливості; медичної деонтології, психогігієни та психопрофілактики тощо.

У вивченні психології майбутніми фахівцями не можна обійти увагою поєднання емпіричної психології і психологічної практики. У цьому контексті виділяються свої особливості та специфічні риси. Поряд з використанням основних методів та технологій психологічних досліджень у медичній (медико-психологічній) практиці використовуються і такі методи, як опитування, бесіда, тестування, експеримент, спостереження (у різних його модифікаціях) тощо. Наведене переконує, що професійна взаємодія лікаря з пацієнтом повинна спиратися на глибоке усвідомлення й розуміння індивідуально-психологічних властивостей хворого, а правильне сприйняття людини дозволить йому не тільки оптимізувати процес діагностики й об'єктивно оцінювати особистість пацієнта, а й підвищити ефективність лікувальних і психотерапевтичних стратегій і впливів.

З першого курсу важливо надати можливість студентам розкривати свій потенціал та професійні здібності.

Не можна не зауважити, що підготовка лікарів, становлення їх особистості не обмежується етапом вузівської підготовки. Втім особливе значення ці знання мають для лікарів первинної ланки охорони здоров'я: дільничних лікарів-терапевтів, педіатрів, сімейних лікарів. Можливості лікувальних закладів і якість сучасних методів діагностики і терапії часто обмежені – і це іноді призводить до конфліктних ситуацій, яких

можна уникнути тільки при наявності достатньої підготовки лікарів, у тому числі з медичної психології. Важливою є і роль лікарів-психологів у виявленні і кваліфікованому лікуванні психосоматичних захворювань. Відсутність необхідних знань приводить до зниження якості та ефективності медичної допомоги і появі важких ускладнень [4].

Специфічна побудова занять у вищій медичній школі створює умови для розвитку активної, професійно-компетентної та саморозвиваючої особистості, для становлення студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності. Цьому сприяє розвиваюче навчання у вищій школі, яке повинно базуватися та розроблятися в руслі особистісно-діяльнісного підходу, який передбачає, що всі психічні процеси, стани та властивості особистості залежать від індивідуального та суспільного буття людини. А це, в свою чергу, вимагає, щоб в центрі навчання перебували ті, хто вчиться, зі своїми мотивами, цілями, неповторністю психічного складу тощо.

Особистісний компонент навчання вимагає врахування національних, вікових, індивідуально-психологічних, статусних особливостей молодих людей. Це врахування має здійснюватися через зміст та форму самих навчальних завдань, спілкування зі студентами тощо.

Існуюча концепція особистісно-орієнтованого навчання та становлення фахівця передбачає також формування комунікативної, навчально-пізнавальної потреби у студентів, потреби в оволодінні способами та прийомами самостійної роботи. З цією метою має бути створена система умов для особистісного зростання кожного студента, для розвитку та реалізації його загальних здібностей та спеціальних здібностей в процесі навчання, для становлення його як суб'єкта самоосвітньої діяльності, що повинна бути спрямована на оволодіння майбутньою професією лікаря.

Впровадження та удосконалення психологічної підготовки в системі підготовки та перепідготовки медичних кадрів в цілому є хоча і неповним, але частково вирішенням цієї важливої проблеми. Було б доцільним при перевірці здатності молодшої людини присвятити себе медицині запровадити на початку навчання діагностику особливостей особистісної спрямованості студентів. Хоча зрозуміло, що готовність людини до майбутньої діяльності в сфері охорони здоров'я визначається організацією профорганізаційної роботи на довузівському етапі, але слід враховувати динаміку, зміну інтересів у процесі навчання студентів і в практичній діяльності лікарів. Природно припустити, що і позитивні якості особистості медичного працівника не виникають самі по собі, а мають передісторію розвитку і формування як закономірний результат цілеспрямованого навчання і виховання у вищих медичних закладах освіти. Сьогодні, на жаль, країна перенасичується лікарями, які часто зовсім не впевнені у можливості влаштуватися працювати за фахом. Як результат – зниження освітньої мотивації студентів, і відповідне загальне погіршення їх підготовки.

Професійна орієнтація студентів-медиків має свої особливості, оскільки система професійних лікарських вмінь відрізняється систематичністю, узагальненістю, вільним володінням стандартами надання медичної допомоги, вміння приймати відповідальне рішення в певних клінічних ситуаціях.

Висновки. Період навчання у вищому медичному навчальному закладі, під час якого здійснюється професійна ідентифікація та професійна адаптація майбутнього фахівця – найважливіший для розвитку особистості у будь-якій сфері діяльності. На жаль, лише незначна частина студентів першого курсу є зорієнтованою на професію медичного працівника. Такі студенти мають деякі уявлення і знання про особливості професії медика, але не мають ще достатньої впевненості у

вибраній спеціальності та необхідної готовності до сприйняття себе як майбутнього лікаря. Особистісне зростання передбачає не лише розвиток особистості, а й прагнення людини до найповнішого вияву й розвитку своїх можливостей та здібностей. Розвиток здібностей та прояви схильностей лікаря, лікаря-психолога у професійному становленні вимагають постійного поповнення знань про нові досягнення в галузі його діяльності, для розв'язання лише тих завдань, які належать до сфери його компетенції. Отже, процес професійного становлення майбутнього лікаря залежить від системи профорієнтації, рівня професійної підготовки лікаря, формування його особистості.

Література:

1. Лазуренко О.О. (2008) *Розвиток емоційної сфери особистості студента у процесі професійної підготовки*. Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім.. Г.С.Костюка АПН України, 4, 307-314.
2. Лазуренко О.О. *Проблема формування емоційної сфери майбутнього лікаря-психолога в теорії і практиці вищої освіти*. Актуальні проблеми психології, 11/6, 318-325.
3. Лазуренко О.О. *Психологія професійного здоров'я фахівця: до проблеми профілактики емоційного вигорання та формування емоційної компетентності лікаря*. International Scientific Journal Fundamental and Applied Researches In Practice of Leading Scientific Schools, 1 (13), 140-154.
4. Lazurenko Olena, Nataliya Smila *Psychological and Pedagogical Principles of Students' Emotional Sphere formation in the Process of Professional Training and Development*. Journal of Psychological Sciences, Vol. 2, No. 3, 124-129.

References:

1. Lazurenko O.O. (2008) *Rozvitok emotsiynoyi sferi osobistosti studenta u protsesi profesiynoyi pidgotovki* [Development of the emotional sphere of the student's personality in the process of professional training]. Problemi zagalnoyi ta pedagogichnoyi psihologiyi: Zb. nauk. prats In-tu psihologiyi im. G.S.Kostyuka APN Ukrayini/Za red. S.D.Maksimenka, 4, 307-314. [In Ukrainian].
2. Lazurenko O.O. (2012) *Problema formuvannya emotsiynoyi sferi maybutnogo likarya-psihologa v teorii i praktitsi vischoyi osviti* [Problems of emotional sphere formation of medical psychologist in theory and practice of higher education]. Aktualni problemi psihologiyi, 11/6, 318-325. [In Ukrainian].
3. Lazurenko O.O. (2016) *Psihologiya profesiynogo zdorov'ya fahivtsya: do problemi profilaktiki emotsiynogo vigorannya ta formuvannya emotsiynoyi kompetentnosi likarya* [Psychology of professional health: to the problem of prevention of emotional burnout and the formation of emotional competence of the doctor]. International Scientific Journal Fundamental and Applied Researches In Practice of Leading Scientific Schools, 1 (13), 140-154. [In Ukrainian].
4. Lazurenko O. & Smila N. (2016) *Psychological and Pedagogical Principles of Students' Emotional Sphere formation in the Process of Professional Training and Development*. Journal of Psychological Sciences, Vol. 2, No. 3, 124-129. [In English].

Citation: O. Lazurenko, N. Smila (2020). PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL TRAINING OF A DOCTOR IN INSTITUTIONS OF HIGHER MEDICAL EDUCATION. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.6

Copyright: O. Lazurenko, N. Smila ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.7

UDC 7.072.2 (091) (477.8) "X/XIV"

**PERCULIAR GALICIAN AND VOLHYNIAN CHURCH
ARCHITECTURE OF THE 12th-13th CENTURIES:
COMPARATIVE ASPECT**

O. Chuyko, PhD of Arts Criticism

<https://orcid.org/0000-0003-3713-5593>

e-mail: art.trivium@gmail.com

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine, Ivano-Frankivsk

The paper considers the issue of stylistic, constructive and technological similarity of temples of the Galicia-Volhynia and Vladimir-Suzdal lands of the 12th-13th centuries. Based on a comparative analysis of construction equipment, structural basis and plastic decor from both territories, as well as recent archaeological research, we make conclusions about the same guild of artisans, natives of Galician Rus, who later worked in the northeastern lands of ancient Rus.

Based on the research of scholars of different generations, tracing their dispute over the priority of a particular architectural school in the introduction of a unique style of temple construction and architectural decor of the mid-twelfth century, the author attempts to prove the antecedence of the Galician architectural tradition, which absorbed not only the significant construction experience of Kyivan Rus, but also Western European stylistic trends, including features of the Romanesque style.

Key words: construction, carving, architectural decor, tradition, style, building, Romanesque style.

Challenge Statement. The long discussion about stylistic origins of temple building of the Galicia-Volhynia and Vladimir-Suzdal lands and

determining the antecedence of one of the mentioned architectural schools in introduction of original forms and technical and technological innovations, which resulted in certain similarity (kinship) of sacred buildings of both considerably remote territories continued in connection with new discoveries in archaeological science.

In the light of current interdisciplinary knowledge, archaeological achievements, information on interstate relations and cultural interactions, the version of the priority role of Galician builders in the development of peculiar architectural stylistics, fully inspired by Western European artistic style trends and translations of this style outside the principality, is becoming increasingly convincing. Interdisciplinary level review highlights a number of factors, analogues, cultural processes that have predetermined the leading role of the Galician school, which synthesized the experience of both Byzantine and Western European construction.

The aim of this paper is to reveal the priority role of the Galicia-Volhynia architectural school of the 12th-13th centuries in the development and popularization of a unique style of structural and technological standards and decorative principles, which became the key to the connection of the antecedent Byzantine-Kyiv tradition and innovative construction experience of the Romanesque West.

Research analysis. Since the end of the 19th century, there has been a heated discussion in the research literature about who had the priority in the appearance of related monuments – Vladimir-Suzdal or Galician masters.

Mykola Artleben (1827-1882), Mykola Voronin (1904-1976) and Volodymyr Suslov (1857-1921) supported the supremacy of the Suzdal school and believed that it was Vladimir-Suzdal monuments created by foreign masters sent by Frederick I Barbarossa (1122–1190), together with their Ruthenian apprentices, that later became models for the buildings of Halych and Chelm. An important argument for proponents of this theory is the

later dating of those Chelm monuments where sculptural decoration is most actively used.

Exploring samples of architectural carvings in the Vladimir-Suzdal principality, V. Lazarev acknowledged its origin from Halych. However, he tried to separate external creative architectural and sculptural achievements – those of Galicia from local ones, which belonged to the artisans who mastered the technique of stone working, preserving the original traditions of artistic woodworking [11, p. 399–400].

Mikhailo Hrushevsky developed the hypothesis of transition of Galician masters to Prince Yuri Dolgorukiy. According to the prominent Ukrainian historian: “... Suzdal churches, very likely, were the work of the same architectural school as the Galician ones – Galician artisans. In any case, both groups have their own feautres: the foundations of the Kyiv type are modified by newer influences, undoubtedly Western ones” [4, p. 430].

This hypothesis was later reflected in the works of D. Ainalov, V. Berezhkov, M. Voronin, M. Karger, J. Pasternak, J. Pelensky and A. Chinyakov. However, the scientific challenge became especially acute after the archeological excavations in Bogolyubovo (1934–1939), which revealed many other coincidences between the two architectural schools [19, p. 29].

According to some researchers, the famous “craftsman Avdii” was allegedly an emigrant from the land of Suzdal and for some time was held captive in the Golden Horde, where he was seen in 1246 by the traveler Plono Cornini. The records of his travels do mention some famous Russian artist, but there is no reason to consider him to be Avdii, as M. Karger believed. In addition, if he really was in Tatar captivity until 1246, – the scientist logically emphasizes, – it is not necessary that he have been captured in Vladimir, because with the same probability it could have happened in Avdii’s homeland, in Galicia-Volhynia land [8, p. 21].

G. Vagner is very cautious in determining the authorship of sculptural decorations of Vladimir-Suzdal churches. In the Summary of his work on the sculpture of ancient Rus, he still admits that “all the sculptures ... express one idea, as a creative competition between the main artisan and the whole team of artists. However, he was not a local master, but a guest from Western Rus, probably from Halych. Ornamental carvings show traces of the influence of Halych” [15]. Moreover, the authoritative connoisseur of ancient Ruthenian sculpture mentions the name of the main artist of the Galician group of sculptors who worked in the Suzdal land, claiming that the characteristic complex of architectural carving of the time (St. George Cathedral in Yuryev-Polsky) is associated with the authorship of a famous artisan Bakun. He is probably a native of Galicia-Volhynia Rus, which is known to be the first to have absorbed a new cultural movement [18].

Data Presentation. Researchers defined Galician church architecture of the 12th-13th centuries as an original phenomenon of Ukrainian sacred culture. Of its many monuments, only the Church of St. Panteleimon has survived in its rebuilt form. Remains of other temples were explored during archeological excavations, which began in the 1880s and continue to this day.

Fragmentation of Rus has led to localization and, thus, multifaceted development of its culture, including architectural creative work. Stylistic unity of the architecture of Kyivan Rus was replaced by the diversity of regional stand-alone architectural schools. Along with the old schools that functioned in the Volhynia, Ryazan, Smolensk, and Chernihiv principalities, new ones began to function: in Grodno, Polotsk, Novgorod, Vladimir-Suzdal, and Galicia.

One of the interesting features of this period is that, despite the fact that the Galician lands and Volhynia were part of a united principality (13th-early 14th centuries), their architectural schools continued their independent

development. An evidence of this is considered to be the difference in construction and technical methods between Halych of the 12th-13th centuries, where monumental buildings were erected exclusively of white stone, and Volhynia, where they built using plinth bricks until the early 14th century [11, p. 139].

Another feature is that the distribution of schools did not always coincide with the borders of Galicia and Volhynia. Thus, the researcher of ancient Ruthenian architecture P. Rappoport proved that it was Galician, rather than Volhynian artisans who carried out construction work in the capital of Western Volhynia – the city of Chelm, while in the rest of Volhynia (Lutsk, Volodymyr-Volynsky, Lyuboml) there were guilds of local builders [11, p. 318].

Architectural monuments of Galicia-Volhynia Rus convincingly testify to the closest cultural ties of the western lands with Kyiv and later with Vladimir construction centers, as well as the strength of its external ties, especially with Western countries. This confirms the reasoning of M. Karger: “Meanwhile, the monuments of Galician-Volhynian architecture of the 12th-13th centuries are of exceptional interest not only for the history of culture of Western Ukraine. These monuments open a new brilliant page in the history of culture and art of the whole Rus, allowing a much deeper analysis and understanding of some of the most complex and, at the same time, extremely bright pages of this history” [8, p. 14].

Researchers of different generations noted the influences of Romanesque architecture on the architecture of Kyiv, Novgorod and especially Chernihiv. However, it was the monuments of Galicia and Vladimir-Suzdal lands that experienced the most apparent effect of the Romanesque style. The Romanesque construction technique from ashlar blocks is put into practice and the system of decorative furnishing with application of a white stone relief, and in some places, also statuary carving develops in the early

twelfth century in Galicia, and since the mid-twelfth century also in Vladimir-Suzdal architecture.

Galician, as well as Vladimir-Suzdal architecture occupies a special place in the history of culture of Kyivan Rus. Unlike other ancient Ruthenian principalities, these lands were built not in the traditional pre-Mongol architecture plinth technique with the use of cement mortar, which originated from Byzantine architecture, but with application of the Romanesque method of construction of white stone ashlar blocks. The coincidence of construction features and decor of monumental temple buildings erected in the early and middle twelfth century in quite distant from each other Galicia and Vladimir-Suzdal lands was due to certain circumstances, which we will cover below.

Among the examples of the early stage of Galician stone construction is the church of St. Ivan, built in the first quarter of the twelfth century in Przemyśl by Prince Volodar Rostyslavych (†1124) [21, p. 48–50] and a brick church built in the 1140s in Zvenyhorod, this church was excavated by an expedition led by Oleksiy Ratych (1906–1975) [14, p. 88–89].

This period also covers the building of the Church of the Savior in Halych at the beginning of Volodymyrko Volodarevych's reign [6, p. 102–109]. According to scientific studies, common features of all these architectural monuments include a distinct close-to-a-square design base, powerful, almost three meters wide foundations made of river stone with white ashlar stone on lime mortar, etc. Construction peculiarities also include the arrangement of longitudinal foundation strips under pillars, absence of fragments of ornamental sculptural carvings during the excavations, typical of later periods of Galician architecture.

White stone construction in the northeast of the Ruthenian lands began in the late 1140s, during the reign of Yuri Dolgorukiy [20, p. 107–109]. At that time, the Galician land had already developed its building tradition of constructing temples of white stone. The son of Volodymyr Monomakh,

Prince Yuri Dolgorukiy (1099–1157), who then waged steady wars to seize Kyiv and fought with almost all Ruthenian principalities, had only one ally, the Galician Prince Volodymyrko Volodarevych, a bitter rival of the great Kyivan prince Izialav Mstyslavych (1097–1154). We can assume that under such political conditions Yuri Dolgorukiy launched construction activities on the territory of his possessions, using the services of a guild of builders from the Galician principality.

All the three mentioned architectural monuments of the early stage of the Galician architectural school have common features with such monuments of the Vladimir-Suzdal land as the Transfiguration Cathedral in Pereslavl-Zalessky [1, p. 43–66] and the Church of Boris and Gleb in Kideksha near Suzdal [20, p. 67–76]. Analysis of the church foundations dating back to the reign of Yuri Dolgorukiy allowed us to state that the foundations of the Transfiguration Cathedral were built in the same technique as the foundations of the Church of the Savior in Halych, as well as the foundations of churches in Przemyśl and Zvenyhorod. The most distinctive feature of these buildings is the extraordinary strength of the foundations, whose platform width reaches 3 m (in the central apse of the cathedral in Pereslav-Zalessky the foundation is a solid platform 4-4.5 m wide). Like in the Galician churches, the monuments dating back to the reign of Yuri Dolgorukiy have the foundation strips, arranged to connect the bases of pillars with the foundations of the inter-apse walls and the western wall. This conclusion was made by O. Ioannisyan based on archeological excavations of Pereslav-Zalessky Cathedral in 1986 [7]. Studies by another archaeologist, Vladimir Glazov, proved that the Church of Boris and Gleb in Kideksha had longitudinal and transverse internal foundation strips [3, p. 81–82]. In the twelfth century, all other architectural schools of Rus considered the use of such a system of strengthening the foundations as archaic, thus, it can be traced only in the Galician and northeastern sacred buildings.

It is no coincidence that the architecture of the Vladimir-Suzdal lands dating back to the reign of Yuri Dolgorukiy is considered to immediately continue the initial stage of the history of Galician architecture. Therefore, such monuments as the Transfiguration Cathedral in Pereslav-Zalessky, the Church of Boris and Gleb in Kideksha, the Church of St. George in Vladimir, St. George Cathedral in Yuryev-Polsky should be considered monuments of the Galician architectural and construction tradition [5, p. 118].

It is noteworthy that Galician school features can be traced in North-Eastern Rus not only in the monuments of monumental (stone) architecture. Remains of wooden temples were found in several cities of the Rostov-Suzdal land, the floors of which were made of ceramic tiles, as recorded in the church architecture of Galician Rus of the twelfth century. Researchers discovered remains of such floor in Suzdal, and A. Khokhlov found remains of another, when studying the site of ancient settlement of Medved in the Tver Oblast [10, p. 112–113].

The design of ramparts of the mentioned settlement is interesting, with their internal cages which were not filled with the earth, and were used as inhabited and household premises. Such cages can be found nowhere else, but in the Galician land [13, p. 127–130]. Types of some fortresses, founded and built by Yuri Dolgorukiy (Kleshchin settlement near Pereslav-Zalessky, Dmytriv, Pereslav-Zalessky), have a certain spatial configuration, surrounded by ramparts, which is also a characteristic feature of the Galician land.

There are speculations in the historical literature that Yuri Dolgorukiy's political alliance with Volodymyrko Volodarevych was strengthened by Galician military aid. This is confirmed by the findings of typically Galician pottery at some archeological sites in North-Eastern Rus, such as the Timerevo archeological site near Yaroslavl [5, p. 118].

After a part of the prince's building guild from the Galician principality went to fulfill the order of Yuri Dolgorukiy, in Halych itself, during the reign of

Yaroslav Osmomysl, the style of stone temple construction changed. Instead of modest churches, scarcely enriched with carvings, decorative qualities of newly erected buildings come to the fore. These tendencies were best reflected in the Assumption Cathedral in Halych, in Galician rotundas and in the Church of St. Cyril.

Similar changes took place in North-Eastern Rus in the early stages of the reign of Andrey Bogolyubsky. However, despite the novelty of the architectural composition of the Assumption Cathedral in Rostov Veliky (Rostov the Great), built in 1160-1162, the arrangement nature of its foundations is indicative of the activity of the Galician guild, including, among other things, the strength of the foundations more than 3 m wide, the nature of the foundation masonry of the cathedral of round river stone on lime mortar. No wonder the Assumption Cathedral, built by Andrey Bogolyubsky in Rostov Veliky, is considered a monument of the transition period, which combines old construction and technical traditions, associated with the early-twelfth-century Galician architecture, with its new architectural and stylistic features inspired by Western European style trends.

There was a long discussion in historical science and art history about the stylistic origins of church buildings dating back to the reign of Yuri Dolgorukiy and Andrey Bogolyubsky. According to the "Bulgarian theory", which prevailed for some time, white stones were brought from Volga Bulgaria to build the temples of the Suzdal land, and artisans allegedly came from Volga Bulgaria. According to another theory, architecture advancements in the northeastern lands of Rus were caused by the activities of builders from Western Europe, invited by Andrey Bogolyubsky. The acknowledged fact is that thanks to them monuments of 1158-1165 have notable Romanesque features, in particular, specific façade finishing, carved stone surface, intricate pilasters with a half-column, finished with a carved capital, thin column belts

like in the Assumption Cathedral of Vladimir, cubic capitals, strict antique profiles of socles, etc.

Chronicle information about the thirteenth-century Chelm churches with their façade carvings and the architectural monuments discovered during excavations in the 1880 s confirm the significant similarity of the architecture of the southwest and northeast of Rus.

During the Middle Ages, many talented artists worked on the construction of temples, and their work influenced the development of early national cultures, so it is very important to find out the names of the leading architects and artists of the time. The St. George Cathedral, built in 1230-1234 in Yuryev-Polsky, opened one such opportunity for researchers. Academician B. Rybakov called this monument a “swan song” of the white-stone architecture of Ancient Rus. Some of the later researchers (D. Berezhkov, V. Suslov, F. Halle) offered and developed a suggestion that the sculpture of St. George Cathedral could have been created by the “craftsman Avdii”, mentioned in the annals and known for his work in Chelm.

Russian researcher G. Vagner managed to address the challenge of identifying the leading artisan of the probable sculptor guild. The relief Image of Edessa, in the forechurch on the right hand of St. George’s relief, gave start to the story of such disentanglement. Near the relief image of the Savior, fragments of topped down inscription “BAKU...” [16, p. 99–108], can be seen. It is suggested to be read as “Bakun”, quite a common name in ancient Rus. The inscription on the wall of the cathedral should suggest the name of the artisan who carved the above mentioned relief image. “Combination of the craftsman Bakun’s signature with Romanized features of reliefs carved by him can be indicative of the craftsman’s origin from Galicia-Volhynia Rus, which was in close contact with the West European Roman world,” G. Vagner is brave enough to state [16, p. 105].

Assessing the innovative role of the head of the building guild, G. Vagner notes that the team of artisans building the St. George Cathedral was very large. However, the main master Bakun played the leading role in it, because his works differ markedly from others by lack of Byzantinism, proximity to the Romanesque style, attempts to overcome conservative rules to reflect interest in reality. That is why Bakun can be portrayed as a European-educated artist. He probably kept in touch with advanced people of that time and was interested in new literature. There are good grounds for believing that Bakun was familiar not only with the text of “Prayer of Daniel Zatochnik”, but also with its author. According to G. Vagner, “... to characterize the changes in the old iconographic motifs of the sculpture of St. George Cathedral, we must consider them against the background of new plots. Sharply outlined profiles of mustached hawk-nosed warriors on the capitals of the cathedral appeared as novel in the Ruthenian art of the thirteenth century as profile portraits of Giotto were for Italian art” [16, p. 99–108].

Ornamental motifs of St. George Cathedral characteristic of Galician arts and crafts also suggest Galician-Volhynian origin of the craftsman Bakun. Most likely, only craftsman Bakun could have come up with an idea of decorating St. George’s shield in Yuryev-Polsky with “heraldic lion”. In the Principality of Galicia-Volhynia, “the lion as a heraldic symbol is likely to have appeared under the influence of the Western European knightly heraldry, whose imitation circulated in Eastern Europe through Hungary and Poland,” historian Yaroslav Dashkevych (1926–2010) assumed [2, p. 43–66].

The craftsman, who knew well Galician architecture ornaments, in particular those of the main cathedral of Halych, the Assumption Cathedral, could have copied frieze with human and lion masks on the walls of St. George Cathedral in Yuryev-Polsky. It could have been this erudite artist who was the chief master of carved assemblages of St. George Cathedral.

Studying mutual influences of Galicia-Volhynia and Vladimir-Suzdal architecture, scholars drew attention to their similarity features: first of all, typical of both principalities composition of a palace ensemble like Bogolyubovo (1153) (palace, passages, princely church), a number of general architectural techniques: copper and majolica floors (Cathedral in Bogolyubovo, St. John Church in Chelm, remains in the natural boundary of Stara Katedra (the Old Cathedral) and the Mstislav Church in Volodymyr-Volynskyi, the Church of the Savior in Halych); façade polychromy (Cathedral in Bogolyubovo and Assumption Cathedral in Vladimir (1158) and the Church of St. John Chrysostom in Chelm of the 13th century); introduction of circular columns functioning as pillars (Cathedral in Bogolyubovo (1158), Church of Saints Cosmas and Damian in Chelm of the 13th century), as well as the location of the water-blessing bowl in front of the western façade of the church (ciborium in Bogolyubovo (around 1165), St. Mary Church in Chelm (1260)).

Based on the results of comparative analysis, we tend to agree with the opinion of O. Ioannisyan and identify the architecture of the Vladimir-Suzdal principality in the mid-twelfth century as a direct successor of the Galician architectural tradition. It has no connection with the Golden Gate in Vladimir, which became the last work of the Galician guild, which moved to North-Eastern Rus. All the monuments built by this guild are characterized not only by the same type of temples, but also by identical proportions of church buildings and configuration of individual details.

The overall character of the culture of Galicia-Volhynia Rus, which was in close relations with Western Romanesque countries, is the main reason for determining the Galician priority in relation to sculptural decoration of temple buildings. In particular, M. Karger came to the conclusion that “introduction of Roman glass (stained glass), a Catholic water-blessing bowl coming from the Hungarian land, Romanesque portals, capitals and other features of façade

decorating of Galician and Chelm churches in the Galician land, which has long lived in the western environment, hardly needs any “Suzdal mediation”. Isn’t it more natural to consider this cultural process in the opposite direction? Instead of searching for dubious artisans of Frederick Barbarossa, presumably referred to Andrey Bogolyubsky, it is more natural to see in artisans “from all lands, who worked for Prince of Vladimir, artists who came from the western outskirts of ancient Rus and have long absorbed not only high traditions of culture of Kyivan Rus, but also enriched them to some extent by communicating with their western neighbors” [8, p. 21].

Romanesque influences at the turn of the 11th-12th centuries were noticeable in the architecture of Kyiv, Chernihiv, to some extent in Novgorod and Ryazan. However, ancient Ruthenian art had the closest ties with Romanesque architecture, especially in those schools that owe their existence to it – Galician and Vladimir-Suzdal ones. In the former school, the ties were constant and stable, and in the latter one, they contributed to the development of its individual features.

Modern science has a considerable amount of research material on the varieties of medieval architectural decoration. In addition to preserved monuments, archeological excavations of building remains (there are about 200 of them) serve as a reliable source of information. Architectural decor of temples combines ornamental and figurative reliefs, plastic elements, mosaic ornamental compositions, inlaid slate slabs, glazed ceramic tiles, etc.

Ruthenian temple decorating system was formed in the pre-state period, as evidenced by the descriptions of temples of the Baltic Slavs by Thietmar of Merseburg (975-1018). A clearer and more definite picture is provided by the archeology of Kyiv of the late 10th century, i.e. the period when a new type of monumental church architecture emerged. We can consider both tectonic and ornamental subsystems of temple decoration. The Church of the Tithes (989–

996) undoubtedly had a tectonic decor, as evidenced by fragments of a half-column and a jagged polychrome cornice [9, p. 52].

Ornamental decor often dominated in the floor mosaic. Central compositions in the altar were geometric in their nature. The combination of a large circle (omphalia) with four spheres in a symmetrical composition, apparently, was endowed with cosmological symbolism (omphalia as the “center of the earth”). Planes of glazed tiles with zoomorphic images were widely used in the side areas (ceramic parts). The method of mosaic floor decoration can be called carpet or panel, because the overall composition consisted of several different panels. Centricity and symmetry of the ornament expressed the principle of stability, harmony of the universe and preservation of stability, which corresponded to the canon of monumental style [17, p. 186].

Ornamental capitals of the Church of the Tithes are considered as being at the junction of tectonic and ornamental subsystems of architectural decor. The capitals, slabs and even columns are likely to have been brought from Chersonesos. It is more difficult to reproduce the system of figurative sculpture of the temple. Researchers rightly believe that the white stone relief of Our Lady of Hodegetria, found among the remains in the western part of the Church of the Tithes, is part of its plastic decor. G. Vagner, in particular, shares this view, arguing that the relief was installed above the western portal. The carving of the so-called sarcophagus of Volodymyr (late tenth – early eleventh century) from the excavations of the Church of the Tithes can be considered as a peculiar “model” of the architectural decor system of Kyivan Rus. Composition of the monument represents a basilica structure with a gabled roof. There is an arch in the relief technique with four-pointed crosses and cypresses in the inter-columns on the sidewalls of the sarcophagus. The arched strip is very important for understanding further evolution of architectural decoration of pre-Mongol Rus. On the lid, there is a

chain of circles connected by loops (they have rosettes and braids in the center, with four-pointed blossoming crosses with extended ends carved on the sides). M. Makarenko revealed the Greek-Italian origins of this decorative system and determined the way of its introduction into Kyiv in the late tenth century through Bulgaria [12, p. 51, 76, 79].

The system of architectural decor in Rus did not change significantly during the first half of the eleventh century. Most of the ornaments in the St. Sophia Cathedral in Kyiv are an example of a simple type of mirror symmetry. The decor on carved slate slabs (chrism monogram with crosses on both sides) is symbolic. Here the strips form diamonds, large and small circles with braids, rosettes and crosses. One of the central circles depicts a single-headed heraldic eagle with its head turned to the left.

Strict geometry of the ornamental motif imitating ribbon weaving marks the transition to the ornaments of the following periods. In this respect, the carving of slate slabs with an intricate ribbon interweaving in the form of a solid grid is ahead of the so-called "chain mail" ornament of white-stone reliefs of Vladimir-Suzdal temples.

Restoration of the floor structure of the St. Sophia Cathedral in Kyiv deserves special attention in terms of our studies – it is a bright page of archeology. D. Ainalov, M. Karger, D. Mileev, and F. Solntsev worked on this problem. Judging by the discovered remains of the ancient floor, its decoration consisted of large-scale geometric mosaic compositions. The domed space contains a large circle, possibly with a figurative composition [9, p. 204]. The circles were framed by two inscribed squares of embossing geometric borders and a grid formed by squares of different sizes.

If in the Grand Princely era the leading centers of temple construction and architectural decoration were Kyiv and Chernihiv, after 1132, when Rus split into a dozen independent principalities, it is Galicia (1141-1189) and later Galicia-Volhynia (1199 – mid-14th century) Principalities, which at that time

contributed most to state stabilization, that became the place of formation of a new architectural decor system.

Conclusions. The system of their decorative furnish with application of a relief and in some places also statuary carving is a significant feature of most monuments of Galicia-Volhynia architecture of the 12th-13th centuries. They also tend towards an extraordinary strength of their foundations (masonry strip foundations). These features indicate the influence of Romanesque architecture, and hence active contacts with the Western European Romanesque world.

The kinship of Galicia-Volhynia and Vladimir-Suzdal architecture is based on these characteristics. Their comparative analysis has led to a dispute in academic community over the priority of the two remote principalities in terms of temple sculptural decoration, as well as identification of Bakun, the leading master of a building guild, author of the best examples of relief carvings in the Vladimir-Suzdal principality.

References:

1. Chinyakov A.G. (1952). Arkhitekturnyy pamyatnik vremeni Yuriya Dolgorukogo [Architectural Monument Dating back to the Reign of Yuri Dolgorukiy]. *Architectural Heritage*. Moscow, No. 2. p. 43-66 [in Russian].
2. Dashkevych Ya. (1993). Rodovyi znak Riurykovychiv u halytskomu kniazivstvi XIII stolillia [Ancestral Sign of the Rurikoviches in the Galician Principality of the 13th Century]. *Third Scientific Heraldic Conference*. Lviv, p. 32-33 [in Ukrainian].
3. Glazov V.P. (1995). Arkheologichesskiye issledovaniya pamyatnikov XII–XIII vv. v Kidekshe i Suzdale [Archaeological Research of Monuments of the 12th-13th Centuries in Kideksha and Suzdal]. *Archaeological Discoveries of 1994*. Moscow: Nauka, p. 81–82 [in Russian].

4. Hrushevskiy M. (1993). *Istoriia Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine-Rus]. K.: Naukova Dumka, V. III. 586 p. [in Ukrainian].
5. Ioannisyan O. (1998). Galitskaya traditsiya v zodchestve Severo-Vostochnoy Rusi XII [Galician Tradition in the Architecture of North-Eastern Rus in the 12th Century]. *Halych and Galician Land in State-Building Processes of Ukraine: Reports of the International Jubilee Science Conference*. Ivano-Frankivsk: Plai, p. 116-120 [in Russian].
6. Ioannisyan O.M. (1986). Tserkov Spasa v Galiche – pamyatnik pervoy poloviny XII veka [Church of the Savior in Halych as a Monument of the First Half of the 12th Century]. *Ancient Cultural Monuments on the Territory of the USSR*. Leningrad, p. 102-109 [in Russian].
7. Ioannisyan O.M. Issledovaniya v Yaroslavle i Pereslavle-Zalesskom [Research in Yaroslavl and Pereslavl-Zalessky]. *Archaeological Discoveries of 1986*. Moscow: Nauka, 1988. 59 p. [in Russian].
8. Karger M.K. (1940). Zodchestvo Galitsko-Volynskoy Rusi v XII-XIV vekakh [Architecture of Galicia-Volhynia Rus in the 12th-14th Centuries]. *Brief Communications about Reports and Field Studies of the Institute of Material Culture of the USSR Academy of Sciences*. Moscow; Leningrad: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, No. III. p. 14-21 [in Russian].
9. Karger M.K. (1961). Drevniy Kiyev [Ancient Kyiv]. Moscow; Leningrad: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, V. 2. 661 p. [in Russian].
10. Khokhlov A.N. (1987). Raboty na gorodishche Medved [Excavations at the Site of Ancient Settlement of Medved]. *Archaeological Discoveries of 1985*. Moscow: Nauka, p. 112-113 [in Russian].

11. Lazarev V.N. (1953). Skulptura Vladimiro-Suzdalskoy Rusi [Sculpture of Vladimir-Suzdal Rus]. *History of Russian Art*. Moscow, V. I. p. 396-441 [in Russian].
12. Makarenko M.O. (1930). Skulptura i rizbiarstvo Kyivskoi Rusi pered monhol'skikh chasiv [Sculpture and Carving of Kyivan Rus in Pre-Mongolian Period]. *Kyiv Albums on History and Archeology, Daily Life and Art*. Kyiv, No. I. p. 27-96 [in Ukrainian].
13. Rappoport P.A. (1967). Voennoye zodchestvo zapadno-russkikh zemel X-XIV vv. [Military Architecture of the West Ruthenian Lands of the 10th-14th Centuries]. *Reports and Studies on Archeology of the USSR*. No. 140. P. 127-130 [in Russian].
14. Ratych O.O. Litopysnyi Zvenyhorod [Zvenyhorod Mentioned in the Annals]. *Archeology*. 1973. № 2. p. 87-94 [in Ukrainian].
15. Vagner G. K. (1966). *Skulptura Drevney Rusi. Vladimir, Bogolyubovo* [Sculpture of Ancient Rus: 12th Century. Vladimir, Bogolyubovo]. Moscow, 1966. 480 p. [in Russian].
16. Vagner G.K. (1966). O glavnom mastere Georgievskogo sobora 1234 g. v Yureve-Polskom [Studying the Issue the Main Master of St. George Cathedral of 1234 in Yuryev-Polsky]. *Soviet Archeology*. No. 3. pp. 99-108 [in Russian].
17. Vagner G.K. Vorobyeva E.V. (1997). Arkhitekturnyy dekor Rusi X–XII vekov [Architectural Decor of Rus of the 10th-12th Centuries]. *Ancient Rus. Daily Life and Culture*. Moscow: Nauka. p. 184-204 [in Russian].
18. Vagner V.G. (1953). Drevnie cherty vo vladimiro-suzdalskoy skulpture XIII veka kak elementa novogo stilya [Ancient Features in Vladimir-Suzdal Sculpture of the 13th Century as an Element of the New Style]. *Ancient Russian Art. The Art Culture of Pre-Mongol Rus*. Moscow. Vol. I [in Russian].

19. Voronin N.N. (1939). O dvore Andrey a v Bogolyubove [Studying the Issue of Andrey's Court in Bogolyubovo]. *Brief Communications about Reports and Field Studies of the Institute of Material Culture of the USSR Academy of Sciences*. M., L.: Publishing house of the USSR Academy of Sciences, V. I. p. 29 [in Russian].
20. Voronin N.N. (1961). *Zodchestvo Severo-Vostochnoy Rusi XII-XV vv.* [Architecture of North-Eastern Rus in the 12th-15th Centuries]. Moscow: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, V. I. 414 p. [in Russian].
21. Zaki A. (1969). Przemyska cerkiew księcia Wołodara w świetle źródeł pisanych i archeologicznych [Church of Prince Volodar in Przemyśl from the Perspective of Written and Archaeological Sources]. *Reports from Meetings of Academic Committees of the Polish Academy of Sciences in Kraków*, p. 48-50 [in Polish].

Citation: O. Chuyko (2020). PERCULIAR GALICIAN AND VOLHYNIAN CHURCH ARCHITECTURE OF THE 12th-13th CENTURIES: COMPARATIVE ASPECT. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowlege. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.7

Copyright: O. Chuyko ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.8

UDC 811.16-112

MISCELLANEA ETYMOLOGICA: SLAVICA. III

A.I. Iliadi, Doctor of Philology

<http://orcid.org/0000-0001-5078-8316>

e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Ukraine, Kropyvnyckiy

*The paper deals with the etymological interpretation of Slavonic dialectal words, which earlier did not become visible to other researchers or were not satisfactorily explained in special literature. Observation about the structure of mentioned words enables the author to make several conclusions. 1. Some of mentioned Slavic words show archaic features, which reveal Proto-Slavonic age of these lexemes (гѣр҃гуль, острока, ра́ма, чумі́на, я́веда, я́вида, я́па, яри́тник). 2. Vocabulary of Low Dnieper dialects retains a few Iranian words (борона́, канда́ки). 3. Analysis of several lexemes offers previously unappreciated prospects to uncover ancient isoglosses inside East Slavic areal (укр. *витушка ~ рус. диал. виту́шка; укр. ра́мень ~ рус. диал. ра́мень, ра́менье; укр. шкретóк ~ рус. диал. шкρί́тка; укр. шкремі́тки ~ рус. диал. шкремё́тка; ошкремё́ток ~ рус. диал. оскремё́ток). 4. Etymological interpretation of several words may be possibility if appeal to phonetics and word forming peculiarities of argot, jargon, in the depths of which historically attested appearance of these words was formed (бри́иді́мка, ма́ратка).*

Key words: etymology, word formation, derivative, semantics, Slavic.

доктор филологических наук, Илиади А. И. Miscellanea etymologica: Slavica. III / Центральноукраинский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, Украина, Кропивницкий

В статье предложена этимологическая интерпретация группы славянских диалектных слов, которые ранее либо не попадали в поле зрения исследователей, либо не получили удовлетворительного истолкования в профильной литературе. Наблюдение за структурой указанных лексем позволило автору прийти к нескольким выводам.

*1. Некоторые из упомянутых славянских слов обнаруживают архаичные особенности, выдающие в них единицы праславянского возраста (гергуль, острока, ра́ма, чумі́на, яведа, явида, япа, яритник). 2. Словарь говоров Нижнего Поднепровья удерживает несколько иранских лексем (борона́, канда́ки). 3. Анализ некоторых лексем открывает ранее недооцененные перспективы для выделения старых изоглосс внутри восточнославянского ареала (укр. *витушка ~ рус. диал. виту́шка; укр. ра́мень ~ рус. диал. ра́мень, ра́менье; укр. шкрето́к ~ рус. диал. шкри́тка; укр. шкремі́тки ~ рус. диал. шкреме́тка; ошкреме́ток ~ рус. диал. оскреме́ток). 4. Этимологическое истолкование нескольких лексем оказывается возможным при апелляции к фонетике и словообразовательным особенностям арг, в недрах которых был сформирован письменно засвидетельствованный облик этих слов (бри́гиді́мка, ма́ра́тка).*

Ключевые слова: этимология, словообразование, дериват, семантика, славянский.

Вступительные замечания. Этимологической разработке лексики отдельно взятого языка всегда предшествует длительная подготовка по сбору фонового материала – данных нормативных и диалектных словарей, слов, фразеологизмов, извлеченных из фольклорных источников и памятников письменности. Их предварительная оценка в сумме с уже существующими опытами этимологической, сравнительно-исторической, историко-семасиологической интерпретации лексиконов

родственных языков формирует тот фундамент, на котором возводится прочное здание современного этимологического словаря, т. е. справочника, призванного дать ответы на многочисленные вопросы. Основные из них касаются: 1) генезиса слова (исконное или заимствованное); 2) способа словопроизводства (для единиц, образованных по редким, архаичным или ареально ограниченным моделям); 3) этимологической структуры и этимона (для «окаменевших» форм – осколков более древнего грамматического состояния, лексем с затемнённой морфологией, проявляемой именно этимологическим комментарием); 4) путей формирования семантики и характера соотношения между значениями одного слова и группы однокоренных форм; 5) ближайших структурно-генетических аналогов в близкородственных и родственных языках; 6) социолингвистической интерпретации (принадлежности к социолектам, располагающим собственными ресурсами модификации структуры слов и развития их значения); 7) психолингвистической экспертизы лексем определенного структурного класса – идеофонов и онomatопов (в том числе их производных), чья фонетическая оболочка часто не подчиняется законам звукового оформления слов с «полноценной» семантикой, существуя в вариантах, корреляция между которыми неоднозначна, а подчас и вовсе не очевидна.

Но даже самый подробный из современных этимологических словарей не может дать исчерпывающие ответы на многие вопросы, интересующие пытливого читателя. И не в последнюю очередь это связано с недостаточной разработкой фонетико-словообразовательной стороны толкуемых слов или отсутствием оных в реестре этимологического словаря. Последняя из причин отражает объективные трудности сбора материала, т. к. масса слов остается вне рамок дефиниций этимологических словарей по причине недоступности

авторам многих источников лексики. И, конечно, определяющим является отбор фактажа, т.к. полнота репрезентации лексикона в словарях зависит от целей, поставленных их авторами/составителями: анализ только общеупотребительной литературной лексики или же ориентация на фронтальное толкование вокабулярия, включая диалектные, просторечные, жаргонные и устаревшие, неизвестные в современном языке, слова. Именно они здесь зачастую остаются без необходимой генетической оценки или же вовсе не попадают в словарь. Рассмотрим несколько таких случаев.

Анализ материала.

1. Диал. н.-поднепр. *борона́* 'свадебный пирог, испеченный в доме жениха для отца невесты'. В ЕСУМ слово расценено как этимологически неясное [8 (1, с. 233)]. По форме – явно праславянская лексема **borna*, но среди старой славянской лексики она изолирована, потому до введения в оборот более убедительной трактовки предлагаем считать **borna* аланским заимствованием поздней праславянской эпохи. Инфильтрация более древнего иранского **wārna-* в славянский привела бы к псл. **vorna* с ослаблением иран. *ā > a > слав. о* в структуре tort. Аланский прототип **barn[a]*, принадлежавший семантическому полю правовой лексики, сохранен осетинским словарем, ср. диг. *бæрнæ* 'ответственность', 'попечение' [22, с. 159], ир. *bærn* 'то же' – дериват с суфф. *-n* (= др.-иран. *-na-*) от *bar* 'право', 'власть', 'воля' [1 (1, с. 253)]. Таким образом, алан. **barn[a]* 'ответственность', 'попечение' в восточнославянском локально усвоено как обозначение символической гарантии (ритуального хлеба) женихом обязательства заботиться о девушке, входящей в его дом, перед её отцом.

2. Диал. н.-поднепр. *бригидумка* 'капризная, привередливая женщина' (из словаря Д. И. Яворницкого, 1920 г.). В ЕСУМ [8 (1, с. 255)] охарактеризовано как «неясное; возможно, связано с [*бригітка*]

‘монахиня из ордена бригиток’». Сомнительно как в отношении формы, так и в плане семантики. Смеем предположить, что *бригидумка* – арготизм, пришедший из бурсацкой речи, пестревшей латинизмами, и с одним из них мы имеем дело. В арго бурсаков латинские слова меняли форму и развивали новые значения: так, из лат. *frīgida* ‘холодная’, ‘равнодушная, безжизненная, вялая’ могло получиться *бригид-умк-а* ‘манерная, равнодушная девушка, женщина’, где фонетически измененная основа была наращена арготическим суффиксом-умк-, ср. рус. *мост-умк-а* – *мост*, *нов-имн-ый* – *новый* [2, с. 31]. Одним из путей пополнения диалектного вокабулярия было соприкосновение диалектов и социолектов – условных языков, потому слово закономерно задержалось в диалектной среде, выходцы из которой часто и были теми самыми бурсаками (воспитанниками духовного учебного заведения).

3. Диал. косов. *бризла* ‘умерла’ [5, с. 315]. Судя по перфекту, инфинитив, очевидно, имел форму **бри́знуги*, идентичную звукоподражательному укр. *бри́знуги* ‘брызгать’, ‘прерывисто выпускать воздух ртом’, ‘рассыпать, раскидывать что-н. мелкими частями’, ‘неожиданно прорываться смехом’ и пр. Вопреки семантике это не случай омонимии, а результат переносного употребления *бри́знуги* в значении ‘прерывисто выпускать воздух ртом’, стоящий в одном ряду с вульг. *(i)здóхнути* ‘умереть’, рус. *здóхнуть*, где также выражено понимание смерти как *последнего выдоха*, полнее всего представленное в рус. обороте *испустить дух*.

4. Диал. ю.-зап. *витутка* ‘свивалка, приспособление для сматывания пряжи в клубки’ (конец XIX в.) в ономастической литературе неудачно использовано как апеллативный аргумент, призванный объяснить рус. антропонимы *Витутин*, *Итутин* и доказать вероятность псл. действительного презентного причастия **vitōta* [23, с. 180].

Толкование *витушка* как part. act. praes. невозможно как по причине отсутствия каких-либо следов **vit-ti* (> **vis-ti*), необходимого для деривации причастия, так и в связи с неясностью функции *t*-расширения корня глагола **viti* 'вить', чье словообразовательное гнездо в славянском развивалось, зная дентальное наращение только как суффикс пассивного причастия **vi-tъ* 'витой' или формант *-тъ* в **vi-tъ* (рус., укр. диал. *вуть*, р. п. *-mu*). Скорее, можно говорить о сохранности **vito-tъka* (в первой части – **vi-tъ* 'витой', во второй – имя, соотносительное с **тъkati* в значении 'вязать', 'плести') с диалектным переходом соединительного *o* > *y*. Но более правдоподобно объяснение как некорректной фиксации слова или ошибки печати, и тогда перед нами – лексический фантом, заменивший реальное *витушка*, в точности отвечающее рус. курск., пск. *виту́шка* 'приспособление для наматывания и разматывания ниток', ср. «Надень нитки на *витушку*, скорее смотаешь», 1899 г. [20 (4, с. 302)].

Связь украинского ткацкого термина и русских имен вовсе не очевидна ввиду их этимологической и структурной неоднозначности. К тому же в случае с *Итутин* есть подозрение ошибки в записи *Ишутин*: в [23, с. 180] фамилии взяты из книг памяти, где масса неточностей, т. к. их материал – это часто плохо сохранившиеся документы с едва различимым текстом.

5. Диал. поднестр. *ѓерѓуль*, *-ля* 'большой рак' [7, с. 41] в ЕСУМ рассматривается внутри дефиниции диал. *ѓерѓель* 'гусь большой породы', *ѓерѓель* 'то же; человек с длинной шеей'. Здесь оно позиционируется как одно из значений *ѓерѓуль* 'гусь, порода гусей; неуклюжий человек с длинной шеей' с неясной этимологией (допускают, что источник всей группы – тур. *görekli* 'красивый, заметный' [8 (1, с. 498)]). По нашему мнению, семантика 'большой рак', никак не выводимая из 'гусь', 'человек с длинной шеей', сигнализирует о том, что

в словарной статье ошибочно объединены генетические омонимы. Результативность работы с *гергуль* ‘большой рак’ определяется одним важным условием: его нужно воспринимать как фонетически продвинутый рефлекс изначального **kъrkaŕь* – славянского двойника лат. *cancer* ‘рак’ < **carcer* < **car-cros*, варьирующего и.-е. **k^[h]ark^[h]ar-* ‘твердый’, ‘шероховатый’ [4 (1, с. 221; 2, с. 533)]. Славянский прототип подвергся значительным изменениям: озвончение старого *k* > *r* (черта, свойственная многим говорам, ср. *горгоші* ‘плечи’ < *коркоші* ~ рус. *за-кóрки*), диссимиляция *p* – *p* > *p* – *л* и дальнейшая перестройка исхода с -*л* по типу славянских производных на -*ул*-. Отметим, что диссимиляция затронула и латинское слово **carcer* > *cancer*. Итак, *гергуль* < **керкуль* продолжает более старое **керкар* (с реализацией **ъ* > *е* в кластере *ъrt*) < **kъr-kaŕь*. Вероятной причиной, спровоцировавшей указанные звуковые перебои, была конвергенция и совпадение **керкар* с диал. *гергеліця* ‘долгоносик амбарный, *Calandra granaria*’, *гургуліця* ‘могильный жук’ (приведены по: [8 (1, с. 498)]) на основе переноса названия рака на жука и наоборот.

6. Диал. н.-поднепр. *кандáки* ‘мелкие жучки, которые летают по степи после захода солнца’ (у Д. И. Яворницкого). В ЕСУМ: «Неясное» [8 (3, с. 362)]. Определённо, ориентализм. Морфологически сходно с иранскими названиями жучка, комара, клеща и др. «колющих», впивающихся насекомых с суфф. *-ka-*, ср. **kana-ka-* (> кл. перс. *kana* ‘клещ, клоп’, пшт. *kunáu* ‘клещ (собачий, овечий)’), **kāna-či-/kana-či-* (> язг. *kenj* ‘моль’, ‘жучок-вредитель в муке’) и др. [19 (4, с. 208)], но отличается звуком *d* в инлауте. Последнее не является помехой в отождествлении *кандáки* с этой лексической группой: в нём мы имеем вторичное причастие на *-ka-* от основы перфектного пассивного причастия **kan-ta-* к **kan-* ‘рыть’, ‘вырезать’, ‘выцарапывать’, ‘прокалывать’, ср. структурно аналогичное согд. *’γrt’k*, *’γrtk* ‘сияющий,

сверкающий, великолепный, блестящий' /*āgar(tē)?*/ (к **gar-* 'гореть, жечь') [27, с. 4; 19 (3, с. 164)] < **ā-gar-ta-ka-* наряду с **ā-gāra-ka-* > йд. *āžurγo* [19 (3, с. 164)]. Таким образом, форма **kan-ta-ka-* коррелирует с **kana-ka-*, как **ā-gar-ta-ka-* с **ā-gāra-ka-*. В целом, предлагается видеть среднеиранский (алан.?) энтомологический термин **kandak* (букв. 'жалящий') для какого-то жалящего, кусающего насекомого.

Вряд ли связано непосредственно с тюрк. *қанда́ла* (кар. к., кум., каз., ккал., тат., баш.) 'клоп', (турк.) 'слепень, овод', (турк. диал.) 'название насекомого', 'вошь', т. к. при общем сегменте *канд-/қанд-* они имеют различный исход. Более того, тюркологи допускают иранский источник *қанда́ла*, сравнивая его с осет. *хъæндил* 'жук', дарг. *къанда* 'клоп' ([26, с. 253–254]: с параллельной версией о заимствовании монг. основы **қапта* 'плоский' > **қамта* > **қанта*). Ср. ещё пам. ш. *γandāl* 'паук', пам. в. *γəndāl* 'скорпион' ([1 (2, с. 291)]: при сравнении с тюрк. *qandala* 'клоп' и морд. *ке́нд'ал* 'то же').

7. Диал. буков. *колан* 'хлопковый пояс' [5, с. 348]. В ЕСУМ [8 (2, с. 507)] дано *только* поднепр. *колáн* 'шерстяная и хлопковая повязка в виде широкой ленты' как возможное заимствование из речи сербских переселенцев, ср. серб., хорв. *ко́лан* 'женский (пестротканый) пояс'. Стало быть, буковинский пример расширяет ареал заимствования и показывает иной путь его инфильтрации в украинский диалектный словарь.

8. Диал. ив.-франк. (надворн.) *кочі́лце* 'кольцо', 'сережка' [5, с. 251]. Несмотря на формальную идентичность укр. диал. закарп. *кочі́льця* 'деревянные блочки в ткацком станке' (ср. ещё н.-поднепр. *ка́чильці* 'блок в ткацком станке'), приводимому в ряду дериватов от *коті́ти*, *катáти* 'катать, катить' [8 (3, с. 59)], никак с ним не связано. Этот омоним представляет диал. вариант с метатезой к изначальному **кольчеце*,

**кільчеце* – местному образованию с суфф. -ьс- от *кольце, кільце* ‘кольцо’ (→ ‘сережка в виде кольца’).

9. Диал. бойк. *манарі́на* ‘топор’ (судя по приведенному контексту, использовался для обрубывания сучьев) [14 (1, с. 429)]. В ЕСУМ обозначено как «неясное» [8 (3, с. 377)]. Мы бы истолковали как славянское освоение восточнороманского **mâner-ină*, производного от технического термина вроде рум. *mâner* ‘ручка, рукоятка’ (по примеру *орáс* ‘уключина’ ~ *орácină* ‘весло’; *podeá* ‘пол’, ‘половица’ ~ *ródină* ‘пол’, ‘потолок’). Топор с длинным или особой формы топорищем (рукоятью)? Оформление исхода -*ina* как -*ína* вместо ожидаемого -*úna* изредка встречается в заимствованной лексике бойковского диалекта, ср. *цапі́на*, *сапі́на* ‘инструмент для передвижения бревен при лесосплаве’ ~ нем. диал. *Zappin* [14 (2, с. 349)].

10. Диал. зап. *марáтка* зоол. ‘кальмар, Loligo’ квалифицировано как «неясное» [8 (3, с. 390)]. В силу экзотичности этого головоногого моллюска для Галичины, где его название отмечается с конца XIX в., остается предполагать заимствование, пришедшее вместе с импортным товаром. Важно знать, каким путем, из какой среды (диалектного речевого обихода или городского жаргона) оно проникло в местный лексикон. Лексема *марáтка* известна только по словарю Е. И. Желеховского [10, с. 427], куда она попала, определённо, не из народной речи, т.к. кальмар как дорогой деликатес едва ли мог появиться на столах крестьянских и рабочих семей. Зато зажиточные мещане вполне могли познакомиться с ним как объектом кулинарии, и в их употреблении греческое заимствование *καλαμαράκια* ‘кальмары’ было способно превратиться в жаргонизм *марáтка*. Обратим внимание, что источником *марáтка* была именно плюральная (не sing. *καλαμάρι* ‘кальмар’!) форма греческого слова, исход которой -*άκια* был переосмыслен как -*áтка*. Сокращение начальных слогов – явление,

которое часто сопровождает деривацию гипокористиков в жаргонах и арготизмах, ср. львов. разг. *gáčuti* 'неожиданно или намеренно перебивать кого-то вопросом' < идиш *iberhaken* 'перебивать (рассказ)' [6, с. 355].

11. Диал. ив.-франк. (надворт.) *острока* 'дырка (в ухе)' [5, с. 251]. Возможно, старое **otъ-stroka*. В ЕСУМ [8 (4, с. 229)]: зап. *остро́ки* 'дыры в постелах для волок; лоскуты из туфель; растрепанные волокна, клочки' – произв. от **stroka* 'стежок, полоска', которое сохраняется в *strokáтий*, уменьш. *стрѣчка*. И далее – к диал. *стрѣ́ка* 'ряд (?)', рус. *stroká* и пр. [8 (5, с. 448)]. Вывод о родстве *острока* с этой группой слов можно сформулировать точнее, предположив его праславянский возраст и связав его непосредственно с псл. **stroka* 'укол', ср. др.-рус. *строка* 'нарезка', 'точка' [21 (3, с. 556)], пол. ст. *stroka* 'точка'. В итоге **otъ-stroka* – *пробой, прокол*, а в терминологическом значении – дырка, через которую протягивалась лента, стежок, полоска ткани (в крестьянской обуви), часть шва на одежде.

12. Диал. *ра́ма* 'зарубка', закарп. 'морщина', зап. *рамак* 'скалка с зарубками для «катания» мокрого белья', *ра́мик* 'зарубка' и др. в ЕСУМ [8 (5, с. 21–22)] даны как неясные, тогда как в специальной литературе укр. *ра́ма, ра́мик* 'зарубка' ранее были генетически сориентированы на гнездо и.-е. основы **erə-/orə-* 'рвать, царапать', 'разделить, распарывать'. Для них уверенно восстанавливается псл. прототип **orma* < и.-е. **órH-mā* [12, с. 85]. К развитию группофонемы *ort* > *rat* в украинском ср. **orkyta* > *ракита* наряду с *рокита*.

13. Диал. *ра́мень* 'густой ельник'. В ЕСУМ: «неясное» [8 (5, с. 22)]. Лексема не изолирована в славянском словаре, в частности, её нельзя отрывать от севернорус. диал. *ра́мень, ра́менье* 'лес, соседний с полями, пашней', костр., ряз. *рамень, ра́менье* 'смешанный лес (чернолесье, ель, пихта, липа, береза, осина)', *раменье* 'граница', 'край', 'край, опушка леса', 'полоса пашни на границе с лесом', 'лес', (говоры

центральной полосы XV в., Белозерья XVI в., северо-восточные и восточные районы Московского государства XVII в.) *рамень* 'лес', 'участок хвойного леса', 'пашня/подсека, заросшая лесом', восходящих к псл. диал. **ormy*, **-мене* 'граница' = 'поле или лес' ~ и.-е. **erə-/orə-* 'рвать, царапать', 'разделить, распарывать' ([12, с. 77–86]: укр. аналог тут отсутствует). К сожалению, составители ЕСУМ не дают привязки укр. *рамень* к определенной группе говоров, но это не мешает поставить вопрос о соотношении ареалов укр. и рус. слов как первоначального ареала и территории иррадиации, допустив, что *рамень* было перенесено в Россию (и далее – на Урал) волнами переселенцев в эпоху её колонизации.

14. Диал. ив.-франк. (надворн.) *той* 'знахарь' [5, с. 232] стоит в одном ряду с бойк. *той* (местоим.) 'этот, тот' и (сущ.) 'бес', 'черт' [14 (2, с. 294)]. Местоимение, по причине табу используемое как обозначение нечистой силы (в том числе и знахаря-колдуна), чтобы не называть её своим именем. В кругу мифологической лексики карпатского ареала заменяет собой обороты с *він* (dat. *му*), *тот*, *сам* = *чорт*, ср.: «*він – цураха му*», «*він, ерщенький, [...]*», «*він, сам, коби здороў прийшоў до мене*», «*тот, шо у скалі*», «*тот – скаменів би*», «*тот – шо у трісках*», «*тот з ріжками*», «*тот – шо не вільно згадувати*», «*пек му*» [15, с. 64], ср. ещё поднепр. «*той, що греблі рве*» с той же семантикой.

15. Диал. старосамб., турч. *хабинище* 'падаль', 'дерьмо' [5, с. 211]. В ЕСУМ [8 (6, с. 146)] представлены только диал. зап. *хабіна*, *хабинюка* 'прут лозы, розга', *хабнік* 'низкий кустарник' наряду с аналогами слвц. *chabina* 'прут, розга', чеш. диал. *chabina* 'то же', слвн. диал. *habína* 'толстая розга', производимые от псл. **xabъ* 'плохой', **xabati* 'портить'. Между тем, этот семантический диалектизм точнее передает и лучше сохраняет семантику 'плохой', 'испорченный', 'негодное', 'гадкое', ожидаемую в производном слове.

16. Диал. черниг. *чумі́на*, -и ‘ручей в неглубокой балке, заросшей травой’ (?), 1973 г. (Репкинский р-н Черниговской обл.) [16]. Сюда же, видимо, *Чумина* – река, л. Цыбульника п. Днепра [11, с. 179]. След псл. диал. **šum-ina*, однокоренного с **šitъ*, ср. словин. *šit* ‘желоб’ [25 (4, с. 133)].

17. Диал. *шкремі́тки* (мн. ч.) ‘мелкие обрезки и обломки меди; медные и вообще металлические отходы’. Составители ЕСУМ ограничиваются лаконичным толкованием «образование, родственное [*крéмсáти*], *крім*» [8 (6, с. 435)], чего, на наш взгляд, недостаточно как ввиду проигнорированного более широкого семантического спектра слова *внутри* украинского диалектного ареала, так и с учетом значения близких форм *за его пределами*. Дефиниция карп. *шкремі́тки* должна включать гуц. *шкремі́ткі* ‘остатки латуни от производства инкрустированных выпуклых пуговичек, «бобриков», «копытцев» для усыпания крестов и т. д. и от спиливания шероховатостей’ [24, с. 285], (произв.) закарп. *ошкремёток* ‘маленький ребенок (уничжительное)’ [9, с. 106], а также рус. диал. псков., твер. *шкремётка* ‘черепок’, о-скреметка ‘то же’, новг. *оскремёток* ‘щепка’, *оскремётки* ‘куски льдин’, возводимые к псл. **(s)krem-etъka* (подробнее см.: [17, с. 22; 18, с. 288–289]). Древняя восточнославянская изоглосса.

18. Диал. ю.-зап. *шкретóк* ‘участок поля, оторванный от большого комплекса’ в ЕСУМ [8 (6, с. 435)] признается неясным и сравнивается с рус. диал. *шкрѹ́тка* ‘отбитый черепочек, иверень, оскреток’. «Неясность» русского слова, которое у М. Р. Фасмера снабжено пометой «темное» (деталь, упоминаемая в ЕСУМ), давно преодолена в специальном исследовании И. П. Петлевой, посвященном рус. *шкрѹ́тка*, где достоверно установлен его славянский генезис и весьма древний возраст: псл. **(s)kritъka* – дериват от страдательного причастия к глаголу **(s)kriti* ‘резать, бить’ [18, с. 288–289]. Ей осталось неизвестным укр.

слово, но праславянская этимология в равной мере верна для *шкретѡк*, и обе лексемы воспроизводят варианты прототипы **(s)krit-ъka : *(s)krit-ъкъ*. Топографическая семантика 'участок поля, оторванный от большого комплекса' = 'земляной надел' без труда объясняется из **(s)kriti* 'резать, бить' аналогично укр. *-діляти > ділянка* 'выделенный участок земли', рус. *на-делить > надел* 'участок земли'. Еще одна реликтовая русско-украинская изолекса.

19. Диал. *шкрум* 'нагар в дымаре', 'заячий жир', 'гарь, запах горелого', 'запах горелой шкуры, полотна, сукна' и пр., представленное в ЕСУМ как заимствование из румынского языка (ср. рум. *scrum* 'пепел; гарь, нагар') [8 (6, с. 425)], являет пример смешения в одной словарной статье двух гетерогенных лексем. Румынская этимология верна для обозначения гари, нагара, горелого запаха, тогда как *шкрум* 'заячий жир' – полонизм в украинском, ср. пол. *skrom* 'жир, сало', (в Варшавском словаре) *śkrom* 'заячий жир' из псл. **skormъ* [17, с. 17–18].

20. Диал. ю.-зап. *шобѡртѡти* 'скрести; рыться, копаться, искать', *шубѡртѡти* 'рыться, копаться, искать'. В ЕСУМ: «не совсем ясное; возможно, звукоподражательное образование» [8 (6, с. 450)]. Позднее словообразование от **бортѡти* 'рыть', 'долбить' (ср. с другим тематическим гласным ю.-зап. *бортѡти* 'рыть', 'толкать', 'накидать' [8 (1, с. 235)]) по регулярной в славянских диалектах модели с приставкой **ше-* (укр. *ше-*, *шо-*, *шу-*), часто придающей дериватам экспрессивный оттенок.

21. Диал. ю.-зап. *ѡведрик* 'черт', *ѡведа* 'домовой; подменыш; чудище, нелюдь', *ѡведник* 'черт', *ѡвида* 'черт' (только у С. И. Недильского) в ЕСУМ [8 (6, с. 531)] получили квалификацию «неясное; возможно, экспрессивное нерегулярное образование». Без сомнения, сюда же относятся закарп. (Иршавский р-н) *ѡведа* 'очень злой, пакостный человек', 'какая-то нечистая сила', прикарп. *ѡведа* 'домовой, черт',

которые В. В. Нимчук сравнивал с серб., хорв. *авет* 'призрак, привидение, дух', опираясь на этимологию П. Скока, согласно которой *авет* происходит от основы **aviti* 'явить', **авь* + суфф. *-et-* [13, с. 103]. Предложенное сопоставление лексем, как и объясняющая их этимология, в целом убедительны, но требуют ответа вопрос о соотношении конечных *-m/-d* в суффиксальных морфемах в *áведа*, *яведа* ~ *авет* и, как следствие, вопрос о реконструкции их исконной формы. Для восточнославянских слов с основой *явед-/явид-/авед-* приемлем прототип **avędъ* с формантом *-ędъ*. Грамматически и фонетически эта этимология оправдана: 1) флексия *-а* оказывается поздней, обусловленной влиянием формы *людина*, [нечиста] *сила*; 2) рефлекс **ę > е* – известное явление в карпатоукраинских говорах; 3) звук *и* в *я́вида* появился из-за включения деэтимологизированного слова в словообразовательное гнездо *видіти* и осмысления его как *а-вида* аналогично *при-вид* 'привидение, призрак'; 4) звук *р* в производном *я́ведрик*, видимо, представляет экспрессивную эпентезу.

Несколько сложнее выглядит ситуация с определением первоначального облика суффикса в серб., хорв. *авет*: дело в том, что суфф. *-ēt-* в сербских и хорватских именах признается вторичной (за исключением нескольких форм) модификацией исторического *-edy/-jadъ* (см. штудии Ю. С. Азарх и А. Вайяна; о них: [3, с. 181]), и такой вывод в значительной мере поддерживается устойчивой тенденцией к оглушению конечных звонких согласных в диалектной речи разных территорий Сербии и Хорватии. Учитывая это, в серб., хорв. *авет* допустимо предполагать все то же **авед < *avędъ*.

22. Диал. полес. *я́па* 'нарост на дереве; полоса на коже животного от сильного удара батога' вместе с производными полес. *я́пина* 'наросты на дереве', *я́пка* 'нарост на дереве', *я́пинува́тий* 'покрытый наростами (о дереве)' в ЕСУМ [8 (6, с. 548)] по недоразумению отнесено к неясным

образованиям. А между тем *я́па* ранее уже было удовлетворительно истолковано (О. Н. Трубачев) как рефлекс псл. **ёра* наряду с блр. диал. *я́па* ‘грыжа у скота’, *ја́ра* ‘нарост на березе, ольхе, клёне и ясене’, см. [25 (6, с. 49–50)].

23. Диал. мифол. *яритник* «Коли умре відьма або який-нибудь знахарь або *яритник*, і всякий про його зна, що він чоловік опасний, то домовину забивають жилізними гвіздками і в добавок прибивають осиковим кілком. А як прибить кришку диривяними кілками, то знахарь або колдун буде о півночі виходить з могили і ходить по силу» [5, с. 414]. Эта запись обычая русских крестьян села Шебекина Белгородского уезда Курской губернии была сделана украинским собирателем славянского фольклора П. Тарасевским в начале прошлого века. Для характеристики лица, подозреваемого в знахарстве, колдовстве, он использовал украинское слово. И хотя нам неизвестны его семантика и прямые аналоги в украинской диалектной речи, все же контекст дает представление о том, кто подразумевается под *яритник*. Речь идет о синониме к *знахарь*, *колдун*, в одном ряду с которыми упоминается *яритник* (см. выше). Упомянутая лексема – представитель словообразовательного типа на *-н-ик*, распространенного в диалектах у слов с мифологическим (и не только) значением (укр. *щезник* ‘леший’, гуц. *планетник* ‘нечистая сила’, ‘черт’ наряду с бессуфф. *пленета* ‘то же’, волын. *лахубётник* ‘оборванец’ и пр.), поэтому не составляет труда выделение производящей основы, т. е. *ярит-*. В целом имеем сохраненный в составе производной основы диалектный словообразовательный архаизм с суфф. *-ит-* **яр-ит* – коррелят к хорошо известному *ворожб-ит* ‘знахарь’, ‘колдун’. И как *ворожбит* ‘знахарь’, ‘колдун’ = ‘творящий *ворожбу*’ образовано от *ворожба*, так и **ярит* произведено от *яр* ‘зло’, ‘гнев’ = ‘злотворец’, ‘причиняющий зло (*яр*)’, ‘наводящий порчу колдовством’, ср. лат. *malefacio* ‘злые чары’,

‘насилие’, ‘вред’, *maleficum* ‘колдовство’, ‘чары’ ~ *maleficus* ‘чародей, колдун’, ‘злодей, преступник’. Не исключена праславянская древность словообразовательной пары **jarъ* > **jar-itъ*.

Некоторые выводы. Содержание предложенных выше этимологических заметок побуждает к некоторым выводам, имеющим преимущественно конкретный характер. 1. Славянские диалектные слова (даже в объеме небольшой выборки из словаря разных идиомов) обнаруживают сумму архаичных черт морфологии, которые указывают на потенциально старый, возможно, даже праславянский, возраст таких единиц, как: *гергуль*, *острока*, *рама*, *чумина*, *яведа*, *явида*, *япа*, *яритник*. 2. Словарь говоров Нижнего Поднепровья удерживает несколько иранских лексем (*борона́*, *кандáки*), предположительно, усвоенных предками современных восточных славян из аланской речи в период славяно-аланских контактов в этом регионе. 3. Сравнительный анализ дефиниций ЕСУМ, литературы по украинской ономастике на широком славянском фоне открывает ранее недооцененные перспективы для выделения старых изоглосс внутри восточнославянского ареала: укр. **витушка* ~ рус. диал. *виту́шка*; укр. *ра́мень* ~ рус. диал. *ра́мень*, *ра́менье*; укр. *шкретóк* ~ рус. диал. *шкрíтка*; укр. *шкремітки* ~ рус. диал. *шкремётка*; *ошкремёток* ~ рус. диал. *оскремёток*. Они указывают на древние терминологические связи между древнерусскими диалектами и отчасти на распространение древнерусской ремесленной и земледельческой лексики с исторических земель, относящихся к современной Украине. 4. Этимологическое истолкование нескольких лексем оказывается возможным при апелляции к фонетике и словообразовательным особенностям условных языков (арго), в недрах которых был сформирован письменно засвидетельствованный облик этих слов (*бриґидімка*, *марáтка*).

Литература:

1. Абаев, В. И. (1958–1989). *Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. I–IV*. Москва ; Ленинград, Изд-во АН СССР, Наука.
2. Бондалетов, В. Д. (1980). *Условные языки русских ремесленников и торговцев. Словопроизводство*. Рязань, Пензенская правда.
3. Варбот, Ж. Ж. (1984). *Праславянская морфонология, словообразование и этимология*. Москва, Наука.
4. Гамкрелидзе, Т. В., Иванов, Вяч. Вс. (1984). *Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Т. I–II*. Тбилиси, Изд-во Тбилисского университета.
5. Гнатюк, В. (1912). Похоронні звичаї й обряди. *Етнографічний збірник. Т. XXXI–XXXII*. Львів, Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 131–424.
6. Горбач, О. (2006). *Арго в Україні*. Львів, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
7. Дзендзелівський, Й. О. (1958). Словник специфічної лексики говірок Нижнього Подністров'я. *Лексикографічний бюлетень. Вип. 6*. Київ, Вид-во АН УРСР.
8. *Етимологічний словник української мови, 1982–2012* (за ред. О. С. Мельничука). Т. 1–6. Київ, Наукова думка.
9. Жеґуц, І., Піпаш, Ю. (2001). *Словник гуцульського говору в Закарпатті*. Мюнхен, Б. в.
10. Желеховский, Є. (1886). *Малоруско-німецький словар. Том I (А–О)*. Львів, Друкарня тов. им. Шевченка.
11. Кривульченко, А. І. (2011). *Водні об'єкти Кіровоградської області*. Кіровоград, Імекс.

12. Куркина, Л. В. (2000). Еще раз к этимологии рус. *рамень*. *Этимология*. 1997–1999. Москва, Наука, 77–87.
13. Німчук, В. В. (1989). Актуальні проблеми вивчення українсько-південнослов'янських лексичних паралелей. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови: Тези доповідей республіканської конференції (Ужгород, листопад 1989 р.)*. Ужгород, Б. в., 103–105.
14. Онишкевич, М. Й. (1984). *Словник бойківських говірок. Частина перша: А–Н*. Київ, Наукова думка.
15. Онищук, А. (1909). Матеріали до гуцульської демонології. Записані у Зелениці Надвірнянського повіту, 1907–1908. *Матеріали до української етнології. Т. XI*. Львів, Друк. Наук. Товариства ім. Шевченка, 1–139.
16. Ономастический архив Института украинского языка НАН Украины.
17. Петлева, И. П. (1976). Этимологические заметки по славянской лексике. IV (и.-е. **(s)ker-m-* в славянских языках: **skormъ/a*, **kroma*, **kъrtъ/a*, **kъrta*, **xromъ*, русск. диал. *кромы*, *коромышка*). *Этимология*. 1974. Москва, Наука, 16–31.
18. Петлева, И. П. (1982). Этимологические заметки: рус. диал. *шкритка* – праслав. **(s)kriti*. *Общеславянский лингвистический атлас*. 1980. Москва, Наука, 288–289.
19. Расторгуева, В. С., Эдельман, Д. И. (2000–2015). *Этимологический словарь иранских языков. Т. 1–5*. Москва, Восточная литература.
20. *Словарь русских народных говоров*, 1965–2016 (под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова). *Вып. 1–51*. Ленинград, Наука.
21. Срезневский, И. И. (1893). *Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т. I*. Санкт-Петербург, Типогр. Императорской АН.
22. Таказов, Ф. М. (2015). *Дигорско-русский словарь. Русско-дигорский словарь*. Владикавказ, Первая Образцовая типография.

23. Шульгач, В. П. (2008). *Нариси з праслов'янської антропонімії. Ч. I.* Київ, Довіра.
24. Шухевич, В. (1901). Гуцульщина. Друга часть. *Материяли до українсько-руської етнології. Т. IV.* Львів, Друк. Наук. Товариства ім. Шевченка, 145–318.
25. *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд, 1974–2018* (под ред. О. Н. Трубачева и А. Ф. Журавлева). Вып. 1–41. Москва, Наука.
26. *Этимологический словарь тюркских языков* (1997). *Общетюркские и межтюркские лексические основы на буквы «К», «Қ».* Москва, Наука.
27. Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English.* Tehran.

References:

1. Abaev, V. I. (1958–1989). *Istoriko-ètimologicheskii slovar' osetinskogo âzyka* [Historic-Etymological Dictionary of Ossetian Language]. Т. I–IV. Moskva; Leningrad, Izd-vo AN SSSR, Nauka [in Russian].
2. Bondaletov, V. D. (1980). *Uslovnye âzyki russkikh remeslennikov i tovgovtsev. Slovoпроизводство* [Argot of Russian craftsmen and merchants. Word formation]. R'azan', Penzenskaya pravda [in Russian].
3. Varbot, J. J. (1984). *Praslavianskaâ morfonologiâ, slovoobrazovaniê i ètimologiâ* [Proto Slavic Morphonology, Derivation and Etymology]. Moskva, Nauka [in Russian].
4. Gamkrelidze, Th. V., Ivanov, V. V. (1984). *Indoevropeyskiy âzyk i indoevropeytsi. Rekonstruktsiya i istoriko-tipologicheskii analiz praâzyka i protokul'tury* [Indo-European and the Indo-Europeans. A Reconstruction and Historical Typological Analysis of a Protolanguage and A Proto-Culture]. Part I–II. Tbilisi, Publishing House of the Tbilisi State University [in Russian].
5. Hnat'uk, V. (1912). *Pokhoronni zvychayi i obr'ady* [Funeral customs and ceremonies]. *Ethnografichny zbirnyk* [Ethnographical compilation]. Т. XXXI–

- XXXII. L'viv, Drukarn'a naukovohto tovarystva im. Shevchenka, 131–424 [in Ukrainian].
6. Horbach, O. (2006). *Argo v Ukrayini* [Argot in Ukraine]. L'viv, Institut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevicha NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
7. Dzendzelivs'ky, Y. O. (1958). Словник специфічної лексики говірок Нижнього Подністров'я [The Dictionary of Peculiar Lexics of Low Dniester Dialects]. *Lexikohraphichny b'uleten'* [Lexicographic bulletin]. Vol. 6. Kyiv, AN URSS [in Ukrainian].
8. *Etymolohichny slovnyk ukrayins'koyi movy*, 1982–2012 (za red. O. S. Mel'nychuka) [An Etymological Dictionary Of The Ukrainian Language]. T. 1–6. Kiyiv, Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Zheguts, I., Pipash, Ů. (2001). *Slovnyk hutsul's'koho hovoru v Zakarpatti* [A Dictionary of a Huzul Dialect in Transcarpathia]. München, B. v. [in Ukrainian].
10. *Želechowski, E.* (1886). *Malorusko-nimetskiy slovar* [Ruthenisch-deutsches Wörterbuch]. Band I. Lemberg, Druckerei des Szewczenko-Vereilles [in Ukrainian].
11. Krivul'chenko, A. I. (2011). *Vodni obêkty Kirovohrads'koyi oblasti* [Water Bodies of Kirovograd Region]. Kirovograd, Imeks [in Ukrainian].
12. Kurkina, L. V. (2000). *Êshche raz k ètimologii rus. раменьє* [Again to the Etymology of Rus. раменьє]. *Ètimologia* [Etymology]. 1997–1999. Moskva, Nauka, 77–87 [in Russian].
13. Nimchuk, V. V. (1989). *Aktual'ni problemy vyvchenn'a ukrayins'ko-pivdennoslov'âns'kykh leksychnykh paraleley* [Issues of Ukrainian and South Slavic Lexical Parallels Study]. *Naukovo-tekhnichna revol'utsia i suchasni protsesy rozvitku leksiki ukrayins'koyi narodno-rozmovnoyi movy* [The Scientific-Technological Revolution and Modern Processes of Ukrainian Folk-Spoken Lexics Development]. Uzhgorod, Б. в., 103–105 [in Ukrainian].

14. Onyshkevych, M. Y. (1984). *Slovnyk boykivs'kykh hovirok. Chastyna persha: A–H* [The Dictionary of Boyki's Dialects]. Kiyiv, Naukova dumka [in Ukrainian].
15. Onyshchuk, A. (1909). *Materialy do hutsul's'koyi demonolohiyi* [Contributions to Huzul Demonology]. *Materialy do ukrayins'koyi ethnolohiyi* [Contributions to Ukrainian Ethnology]. T. XI. L'viv, Drukarn'a naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1–139 [in Ukrainian].
16. *Onomasticheskiy arkhiv Instituta ukrainskogo âzyka NAN Ukrainy* [Onomastic Archive of NASU Institute of Ukrainian Language]. Kiev.
17. Petleva, I. P. (1976). *Ètimologicheskie zametki po slav'anskoy leksike* [Etymological Notes on Slavic Lexics]. IV. *Ètimologiâ* [Etymology]. 1974. Moskva, Nauka, 16–31 [in Russian].
18. Petleva, I. P. (1982). *Ètimologicheskie zametki* [Etymological Notes]. *Obshcheslav'anskiy lingvisticheskiy atlas* [The Slavic Linguistic Atlas]. 1980. Moskva, Nauka, 288–289 [in Russian].
19. Rastorgueva, V. S., Èdel'man, J. I. (2000–2015). *Ètimologicheskiy slovar' iranskikh âzykov* [Etymological Dictionary of the Iranian Languages]. T. I–V. Moskva, Vostochnaâ literatura [in Russian].
20. *Slovar' russkikh narodnykh govorov, 1965–2018 (pod red. F. P. Filina i F. P. Sorokoletova)* [Dictionary of Russian folk dialects]. Vyp. 1–51. Leningrad, Nauka [in Russian].
21. Sreznevskiy, I. I. (1912). *Materialy dl'a Slovar'a drevnerusskogo âzyka* [Contributions for the Dictionary of Old Russian Language]. T. III. Sanct-Peterburg, Tipogr. Imperatorskoy AN [in Russian].
22. Takazov, F. M. (2015). *Digorsko-russkiy slovar'. Russko-digorskiy slovar'* [Digor-Russian Dictionary. Russian-Digor Dictionary]. Vladikavkaz, Pervaâ obraztsovaâ tipografia [in Russian, Ossetian].
23. Shul'hach, V. P. (2008). *Narysy z praslov'âns'koyi anthroponimiyi* [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]. Ch. I. Kyiv, Dovira [in Ukrainian].

24. Shukhevych, V. (1901). *Hutsul'shchyna* [Huzulschyna]. *Materialy do ukrayins'koyi etnologiyi* [Contributions to Ukrainian Ethnology]. T. IV. L'viv, Drukarn'a naukovohto tovarystva im. Shevchenka, 145–318 [in Ukrainian].
25. *Ètimologicheskij slovar' slav'anskikh âzykov: Praslavianskiy leksicheskiy fond*, 1974–2018 (pod red. O. N. Trubacheva i A. F. Zhuravleva) [An Etymological Dictionary of the Slavonic Languages: Proto-Slavonic lexical stratum]. Vyp. 1–41. Moskva, Nauka [in Russian].
26. *Ètimologicheskij slovar' t'urkskikh yazykov* (1997). *Obshchet'urkskiê i mezht'urkskiê osnovy na bukvy «K», «K̡»*. [Etymological Dictionary of Turkic Languages]. Moskva, Nauka [in Russian].
27. Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran.

Citation: A.I. Iliadi (2020). MISCELLANEA ETYMOLOGICA: SLAVICA. III. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowlege. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.8

Copyright: A.I. Iliadi ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.9

UDC: 378.091.3:377.011.3-051:004

**ACTUALIZATION OF TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS BY MEANS
OF INFORMATION AND TELECOMMUNICATION SUPPORT IN
EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

V. Tymoshenko, postgraduate student

<http://orcid.org/0000-0001-6379-0204>

e-mail: tymoshenko_vi@ukr.net

National Pedagogical Drahomanov University; Ukraine, Kyiv

The pedagogical research on the relevance of professional training of future specialists by means of information and telecommunication support in educational institutions with the help of general and special theoretical methods of analysis was carried out, but among them the method of content analysis was chosen as the predominant one. Methodologically substantiated information and telecommunication support for training of future specialists of educational institutions and specified the conceptual and categorical apparatus of the research problem, systematized information and telecommunication resource base, namely decision support systems, tools, tools, platforms and resources of information and telecommunication support for professional training educational institutions.

Key words: professional training, content analysis, information and telecommunication support, resources, platforms.

аспірант, Тимошенко В. І., Актуалізація підготовки майбутніх фахівців засобами інформаційно-телекомунікаційного забезпечення у закладах освіти / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

Здійснено педагогічне дослідження щодо актуальності професійної підготовки майбутніх фахівців засобами інформаційно-

телекомунікаційного забезпечення у закладах освіти за допомогою загальних та спеціальних теоретичних методів аналізу, але серед них превалюючим було обрано метод контент-аналізу. Методологічно обґрунтовано інформаційно-телекомунікаційне забезпечення підготовки майбутніх фахівців закладів освіти та конкретизовано понятійно-категоріальний апарат проблеми дослідження, систематизовано інформаційно-телекомунікаційну ресурсну базу, а саме системи підтримки прийняття рішень, засоби, інструментарій, платформи та ресурси інформаційно-телекомунікаційного забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців в закладах освіти.

Ключові слова: професійна підготовка фахівців, контент-аналіз, інформаційно-телекомунікаційне забезпечення, ресурси, платформи.

Вступ. В законодавстві України визначено першочергові пріоритети з питань реалізації Національної програми інформатизації, у тому числі створення нормативно-правової бази інформаційно-телекомунікаційного (далі – ІТК) забезпечення включно за системою захисту авторських прав та персональних особистих даних, розроблення національних стандартів у галузі цифровізації економіки та освіти, науки та інноватики, формування ІТК-інфраструктури, мережево-платформної організації інституційної життєдіяльності насамперед з гармонізацією змішаних, мобільних і мережевих форм магістралей передачі сучасних наукових інформаційних даних, системної розбудови новітніх трансляційних каналів, волокно-оптичних і супутникових систем інтерактивного онлайн зв'язку, розбудови архітекtonіки комп'ютерно-організованої телекомунікаційної мережі системи освіти, науки й інноватики та академічної культури як загальної компоненти світової мережі науково-метричних Інтернет–ресурсів, забезпечення заходів інформаційної

безпеки соціокультурних, освітньо-наукових форм та систем, вебо-метричного та науково-метричного потенціалу академічних шкіл закладів освіти (далі – ЗО), в тому числі персонального захисту інформаційних даних особи як-то здобувача освіти та наукових сервісів, учасника освітньо-наукового процесу, зацікавлених сторін системи менеджменту якості освіти та наукового дослідництва й інших ангажованих представників професійної зайнятості впродовж життя. У контексті глобальних соціальних, економічних, технологічних та демографічних змін суспільство потребує системних і скоординованих змін у галузях культури, професійної зайнятості та розвитку технологічного забезпечення через цифрову трансформацію, які надають можливості створення новітніх та уможливають трансформацію традиційних освітніх моделей, модернізують діяльність ЗО через зміни у стратегічних напрямках та освітньо-аксіологічних пропозиціях студентоцентрованого навчання. Запровадження цифрової трансформації освітньої галузі дає можливість керувати змінами, які сприяють еволюції освітніх моделей; інноваційний підхід до впровадження ефективних методів навчання, можливостей розкриття академічного потенціалу через наслідування досвіду наукових досліджень, інтеграції освітньо-цифрових локальних та глобальних освітньо-наукових архітектур для квалітології управлінської взаємодії в ЗО на засадах сталості. Використання освітніх технологій у забезпеченні реформування освітньої галузі розглядав науковий колектив на чолі Б. Меанс (1993) у аспектах її інформатизації як превалюючої моделі викладання-навчання та ефективної передачі інформації студентам педагогами [1]. Вплив ІТК-технологій на розвиток малого та середнього бізнесу розглянуто в науковій монографії Е. Лефевр, Л. Лефевр (1996) у аспектах ІТ-забезпечення операцій роботи інформаційних систем інформатизації для бізнес управління, системного процесу прийняття стратегічних та виконавчих рішень, а

також управління інформацією [2]. Як стратегічний інструмент покращення галузевої діяльності засобами інформаційних та телекомунікаційних технологій за призначенням розглядав Д. Бухаліс (1996) [3]. Розвиток галузей інформатизації та телекомунікації у контексті міжнародної безпеки розглянуто у роботі Першого комітету ООН (1998-2012 рр.), були рекомендовані національні стратегії, політики та передовий досвід у галузі безпеки інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) та визначено заходи нарощування їх потенціалу, представники урядів наголошували на праві кожної країни захищати свої інформаційні та телекомунікаційні системи, що розкрито у короткому звіті щодо процесу кіберполітики Е. Тікк-Рінгас [4]. Методологічні питання формування системи технічного забезпечення ІТК-мереж у часописі «Системи та засоби» (2013) А. Зацарінний, Н. Буроменський та О. Гаранін описали основні поняття наукового тезаурусу; представили авторське бачення формування системи технічного забезпечення інформації та телекомунікаційних мереж як інтегрованої системної проблеми концептуального охоплення усіх сфер суспільної життєдіяльності [5]. Дослідження чинників запоруки ефективності роботи віртуальної команди в середовищі підтримки телекомунікацій презентовано у науково-метричному виданні «Телематика та інформатика» О. Саафеїн, Г. Шаукхіан (2014), які актуалізували роль адміністраторів, менеджерів як керівників віртуальних команд галузі телекомунікацій для кропіткого вибору обґрунтованого режиму роботи при функціональному розподілі командної діяльності з надійними засобами інформаційно-технологічної (далі – ІТ) підтримки, як зазначено у посиланнях авторів у часописі «Журнал освіти інформаційних систем» [6]. У періодичному виданні прикладних та перспективних досліджень К. Разиисвари (2018) зазначає, що ІКТ забезпечують доступ до сучасних інформаційних даних на всіх рівнях як офіційному, так і неформальному

засобами інформаційних мереж для підтримки та розвитку сфери освіти та науки [7]. Експериментальне дослідження щодо впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у професійну підготовку вчителя розкрито Д. Берді, І. Усембаєвою (2015), було присвячено методичному забезпеченні освітнього процесу та технологіям навчання педагогів у освоєнні компетентностей інформатизації в предметній області викладання. Зактуалізовано відповідальність ЗО у забезпеченні освітнього процесу з адекватним використанням ІТК-технологій [8]. Невирішеними аспектами у сфері підготовки майбутніх фахівців засобами ІТК-забезпечення ЗО залишаються наріжні питання: узгодженої комплектації технологічних засобів; методологічного обґрунтування їх добору, функціональних параметрів та характеристик, операційності, масштабності та синхронізації з існуючим матеріально-технічним забезпеченням ЗО; професійної компетентності як викладачів, які забезпечують підготовку майбутніх фахівців, мережових адміністраторів, модераторів, керівників ЗО, які організовують освітній процес за формами змішаного, мобільного, мережевого навчання.

Формулювання мети статті та завдань. Здійснення педагогічної розвідки щодо актуальності підготовки майбутніх фахівців засобами інформаційно-телекомунікаційного забезпечення закладів освіти. Досягненню мети сприяє вирішення завдань: методичне обґрунтування питання дослідження; контент-аналіз інформаційно-телекомунікаційного забезпечення підготовки фахівців закладів освіти та конкретизація понятійно-категоріального апарату; систематизація інформаційно-телекомунікаційної ресурсної бази.

Виклад основного матеріалу статті. Для розв'язання поставленої мети використовувалися методи: *загальні теоретичні* – теоретико-методологічний аналіз наукової літератури з проблеми встановлення актуалізації підготовки майбутніх фахівців в ЗО та застосування ІТК-

забезпечення в освітньо-науковому процесі їх професійної підготовки; систематизація засобів, інструментарію та ресурсів ІТК-забезпечення; *спеціальні теоретичні методи аналізу* – аксіологічний та інституційний; системний, портфельний та причинно-наслідковий; проблемний. Та найбільш ефективним визначено метод-контент аналізу для досліджень параметрів якісних характеристик і систематизації комунікативних характеристик джерельної бази, аксіології наповнення кількісних контентів (Б. Берельсон, П. Мэйрінг, К. Нойендорф, А. Кумар); практично-корисного досвіду застосування комп'ютерного підходу до змісту моделей аналізу (П. Дж. Стоун); методичних засад його застосування (К. Криппендорф), а також при формуванні бібліографії галузей наук та знань (М. Уайт, Е. Марш); методики діагностики наукових результатів, оцінювання текстових, аудіо-візуальних джерел (С. Стемлер); проблемно-контентного аналізу текстів при впровадженні та розгортанні комунікацій масової інформатизації (Х. Іоффе, Л. Ярдлі); планування освітньо-наукового процесу через застосування віртуальних конференцій (Ф. Анрі); дослідження суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-суб'єктних взаємин (Л. Бакстер); способів кодування аналізованих текстів (К. Карлі) та візуалізованих образів (П. Белл) у соціальній взаємодії учасників системних процесів (Б. Прасад) [10, 11]. Застосування методу контент-аналізу є найпоширенішим методичним забезпеченням прикладного вивчення теоретико-методичної джерельної бази, полягає у систематичному виділенні та ідентифікації одиниць змістовно-методологічних складових і літературних джерел, квантифікації отриманих інформаційних наукових даних та інтерпретації результатів задля оцінювання прогнозованих дій. Запити застосування полягають у низці методологічних вимог за допомогою яких обґрунтовано : узгоджену системну відповідальність виокремлених класифікаційних категорій у освітньо-політичних проблемах, ситуаціях, реаліях, які підлягали

дослідженню; емерджентну системність застосування у розлогій амплітудній інформаційній базі доступних даних з елементами цифрової інформації, яка має цільовий компонент методології дослідження та може бути використана на практиці; надійну достовірність релевантності аналізу документального походження за встановленими правилами системної аналітики.

На концептуальному рівні вирізняють *системи підтримки прийняття рішень*, що керуються через: повідомлення від групи користувачів, які працюють над виконанням спільного завдання (з англ. – Communication-Driven, DSS); отримання даних (з англ. – Data Mining) та їх маніпуляції (з англ. – Data-Driven, DSS); пошук та маніпуляції неструктурованою інформацією, заданою у різних форматах – документи (з англ. – Document-Driven, DSS); знання шляхом розв'язання проблемних завдань у вигляді фактів, правил та процедур (з англ. – Knowledge-Driven, DSS); доступ і маніпуляції математичними, статистичними, фінансовими, оптимізаційними, імітаційними моделями (з англ. – Model-Driven, DSS) у інформаційних системах та сховищах зберігання (з англ. – Data warehouse) засобами ІТ (Інтернет та Інтранет) з інтерактивним аналітичним обробленням (з англ. – Online Analytical Processing, OLAP).

Організація управління у 3О здійснюється ІТ-засобами ІТК-платформ інформаційного комплексу програмно-технічного обладнання, організаційних систем та нормативних баз, забезпечення інформаційних потоків в освітньому процесі; сукупність технічних та програмних засобів телекомунікаційної взаємодії та технологій організації адміністрування й використання розподілених інформаційних ресурсів. *Інформаційно-телекомунікаційні інструменти – для створення інтерактивного контент-діалогу зі здобувачами освіти*: Kahoot! (<https://kahoot.com/>) – глобальна платформа, що сприяє створенню віртуального навчального

середовища для створення ігор, вікторин, публікацій, презентацій для ЗО; Socrative (<https://www.socrative.com/>) – віртуальний онлайн-кабінет для діагностики навчальних досягнень здобувачів освіти; Wooclap (<https://www.wooclap.com/>) – веб-платформа з широкою функціональністю для створення інтерактивного контенту засобами мобільних пристроїв (смартфонів, планшетів); *для створення веб-сторінок*: Google sites (<https://sites.google.com/new>) – складова функціоналу Google Диску, що надає змогу презентувати доступну інформацію за допомогою технології wiki; WIX (<https://uk.wix.com/>) – конструктор повнофункціонального персоналізованого сайту.

Програмне забезпечення *платформ управління навчанням*: Moodle (<https://moodle.org>) – безкоштовне програмне забезпечення для викладачів, модераторів та здобувачів освіти (підтримується активною мережею сертифікованих партнерів для сприяння у системі академічної освіти як портал для студентів, у асинхронному та синхронному навчанні (змішаному, мобільному та електронному), розроблення дистанційних курсів, гейміфікації, відеоконференцій); Canvas (<https://www.canvas.net/>) – середовище системного управління навчанням для ЗО з адаптацією до навчально-пізнавальної діяльності, з доббором інструментів для навчання впродовж життя та професійний розвиток освітян об'єднує комплекс відкритих онлайн-курсів Canvas Network, які презентують досвідчені експерти та провідні установи; Talent (<https://www.talentlms.com>) – програмне забезпечення електронного навчання, що забезпечує підтримку та розроблення авторських курсів, відеоконференцій, гейміфікацію, масштабування профілів користувачів академічної освіти; Litmos (<https://www.litmos.com>) – мобільна онлайн-платформа з безпечним системним управлінням навчально-пізнавальної діяльності при освоєнні та розробленні навчальних курсів; Lessonly (<https://www.lessonly.com>) – програмне забезпечення управління

індивідуальним та груповим навчанням в мережі Інтернет, сприяє розробленню та впровадженню практико-орієнтованих освітніх ресурсів для обміну практично-корисним досвідом освітньо-наукового процесу організації корпоративно-мобільного навчання; Easy (<https://www.easy-lms.com>) – зрозуміла та зручна система управління навчанням для вироблення конкурентних організаційних рішень, особливостями якої є вікторини, іспити, курси та їх сертифікація; iSpring Learn (<https://www.ispringsolutions.com>) – хмаро-орієнтоване програмне забезпечення управління електронним навчанням з розширеною функціональністю у аспектах: створення облікового запису, розгортання, управління роботою користувачів та груп, брендування корпоративного навчального порталу та моніторинг результатів досягнень; Teachable (<https://teachable.com>) – онлайн-платформа для створення курсів та керування освітнім процесом, що не потребує знань з технічних налаштувань платформи; LearningStone (<https://www.learningstone.com>) – сучасне хмаро-орієнтоване програмне забезпечення управління електронним навчанням з блоковою побудовою системи; NEO (<https://www.neolms.com/>) – портативна система віртуальної організації, що призначена для використання педагогами з доступним дизайном автоматичного налаштування за типами застосованих пристроїв та обладнання з графічним каталогом, навігацією; Easygenerator (<https://www.easygenerator.com/>) – програмний редактор електронних курсів, орієнтований на швидке створення та поширення навчального контенту; Gomo learning (<https://www.gomolearning.com/>) – хмарна платформа для створення електронних навчальних курсів (відеотренінги, відеокурси).

Комплекс інструментарію для роботи над створенням освітнього контенту з ІТК-забезпеченням професійної підготовки фахівців, які систематизовані за видами : відео, аудіо, презентації, звукового контенту

та симуляції. *Інструментарій для створення електронних курсів*: Articulate 360 (<https://articulate.com/360/storyline>) – комплексна система побудови, моніторингу та управління онлайн-навчанням (індивідуальні інтерактивні курси, обробка фото-, відео – шаблонів); Articulate Rise 360 (<https://articulate.com/360/rise>) – професійні продукти з функціональним набором компонентів – блоків з кастомізованим вмістом, діалогових тренажерів масштабованих сценаріїв; поширення і обмін курсами між модераторами програми, бібліотеки шаблонів різних форматів (текст, відео, аудіо, анімація, веб-об'єкти тощо); інструменти діагностики (тестові завдання відкритого та закритого типу), укомплектування додатків курсів, оприлюднення курсу у LMS-системі управління навчанням.

Інструменти для розроблення і обробки відео-контенту: Camtasia (<https://camtasia.en.softonic.com>) – створення відеоуроків й інструктажу для користувачів блогів і дистанційних курсів (мікронавчання, вебінари, тренінги); Vyond (<https://www.vyond.com/>) – Інтернет-анімаційне програмне забезпечення для створення професійних анімованих відео, навчальних мультфільмів з використанням персонажів або анімованої графіки; Powtoon (<https://www.powtoon.com/>) – візуальна онлайн-платформа комунікацій для створення відеоуроків, професійних відеороликів з анімованими персонажами, візуальними, аудіо та відео шаблонами; Moovly (<https://www.moovly.com/>) – віртуальна платформа для створення та генерування мультимедійного контенту (анімовані відео та інформаційна графіка, відеопрезентації з графікою анімації); PlayPosit (<https://go.playposit.com/>) – освітня платформа для синхронізації контенту (інтерактивних відеоуроків, звітів, діагностика, комунікація). Важливими інструментами для освітнього контенту в електронному курсі є *сервіси для створення презентацій*: Prezi (<https://prezi.com>) – віртуальна платформа з широким функціоналом для створення презентацій за допомогою шаблонів інфографіки, тренінгів, електронних

курсів; Powerpoint (<https://office.live.com>) – програма для створення презентацій, потужний інструмент зі традиційним інтерфейсом з професійним дизайном і інтерактивними елементами прототипування; Google-презентації (<https://www.google.com>) – віртуальний інструмент для створення онлайн-презентацій з корпоративним доступом; Keynote (<https://www.apple.com/ru/keynote/>) – програма для портативного створення онлайн-презентацій з ефектами анімації та шаблонами; VoiceThread (<https://voicethread.com/>) – хмарний сервіс для створення і спільного обговорення медіаконтенту з можливістю голосового коментування та проведення відеоконференцій; *для роботи зі звуковими файлами*: Audacity (<https://www.audacityteam.org/>) – мультифункціональний аудіоредактор та рекордер з можливістю редагування, оцифрування та зміни параметрів звукових файлів, їх запису, накладення треків з ефектами.

Інформаційно-методичні ресурси науково-технічної діяльності та дослідництва у напрямках мережевої організації освітнього процесу для реалізації академічного потенціалу ЗО та удосконалення методології наукового пізнання; *програмні продукти* – Trello (<https://trello.com/uk>) – полімодусна система управління проектною діяльністю з використанням Канбан-метода; Asana (<https://asana.com>) – оперативна пошукова система синхронізованого управління колективними проектами з формуванням планів і координації їх виконання; Pyrus (<https://pyrus.com/ru>) – система для організації процесу підготовки фахівців з ІТК-забезпеченням; Microsoft Teams (<https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-365/microsoft-teams/free>) – віртуальний безкоштовний доступний центр командної діяльності в Office 365 від Microsoft, який синхронізує користувачів, інформаційний контент і комунікаційні засоби, необхідні для синергетики колективної роботи, спільний простір у хмарному сховищі (файлообмінник), чати для

онлайн-нарад та корпоративні програми; Granatum Solutions (<https://granatum.solutions/>) – поліфункціональна платформа для ефективної онлайн-взаємодії та розвитку IT-бізнесу, вирішення проектних бізнес-завдань комерціалізації освітніх і наукових проектних видів онлайн і офлайн робіт; «ТренінгСпейс» (<https://www.trainingspace.online/>) – Digital-платформа для корпоративних навчальних центрів, тренінгових, просвітницьких, дозвіллевих, рекреаційних, реабілітаційних дорадчо-консалтингового обслуговування за допомогою сучасних цифрових сервісів та інформаційної аналітики.

Корпоративна робота в освітньому процесі, прототипування, створення документів, презентацій, таблиць визначає вибір *інструментів*: Notion (<https://www.notion.so/>) – єдиний простір для нотатків, завдань, вікі-сторінок та баз даних; Google: G Suite for Education (edu.google.com/products/gsuite-for-education) – гнучкі інструменти для організації супроводу освітнього процесу (документи, таблиці, презентації) зі збереженням інформації на Гугл-диску (з англ. – Google Drive) та доступу у режимі офлайн; Confluence (<https://www.confluence.com/>) – веб-корпоративний динамічний простір для ефективної командної роботи над творчими проектами, інноваційними ідеями; Miro (<https://miro.com>) – онлайн-платформа візуального співробітництва, середовище веб-візуалізації та дизайн-планування творчих проектів; Draw.io (<https://drawar.io/>) – програмне забезпечення для створення блок-схем та онлайн-діаграм. *Інструменти для відпрацювання навичок програмування та умінь проектування програм для корпоративної діяльності*: Colaboratory (<https://colab.research.google.com>) – додаток сервісу Google, що надає доступ до графічних процесорів, документів корпоративного використання; сприяє аналізу та візуалізації даних можливостей провідних бібліотек Python; автоматизованому навчанню, Kaggle

(<https://www.kaggle.com/>) – середовище для організації розвитку наукових даних з графічними процесорами, об'ємним сховищем зберігання наукових даних з пошуковою системою і можливістю ведення діалогу. *Інструменти для створення візуально-графічного контенту*: Piktochart (<https://piktochart.com/>) – веб-інфографічний додаток для створення візуальних зображень за допомогою тематичних шаблонів (діаграми, графіки, схеми, таблиці, постери); Infogram (<https://infogram.com/>) – онлайн-інструмент візуалізації інфографіки, діаграм і інтерактивних схем; Adobe Photoshop (<https://www.adobe.com/ua/>) – графічний редактор з поліваріантним функціоналом креативної обробки зображень.

Висновки. Застосування методу контент-аналізу забезпечило імітаційне уявлення щодо об'єкту дослідження у ході безпосереднього спостереження; використано як методика інтенсивного аналізу змістовно-методологічної частини конкретно заявленої ІТК ресурсної бази; зреалізовано для пошуку оперативної інформації наукового тезаурусу, текстових документів, в тому числі радіо, телетрансляційного зв'язку; включає стандартизовані освітньо-управлінські процедури ідентифікації категорій відхилень в інтересах дослідження щодо частоти кількісно-якісних варіантів параметрального оцінювання категорій змістовних складових, які можуть бути використані в елементарних компонентах ІТК комп'ютерних програм. Здійснено методичне обґрунтування актуалізації підготовки майбутніх фахівців засобами ІТК-забезпечення ЗО. Конкретизовано напрями наукових шкіл фундаторів контент-аналізу ІТК-забезпечення ЗО. Систематизовано ІТК-ресурсну базу: системи підтримки прийняття рішень; ІТК-інструменти для створення інтерактивного контент-діалогу зі здобувачами освіти та для створення веб-сторінок; платформи управління навчанням; інструментарій для створення електронних курсів та для розроблення і обробки відео-контенту; сервіси для створення презентацій та роботи зі

звуковими файлами; інформаційно-методичні ресурси науково-технічної діяльності та дослідництва (програмні продукти); Інструменти корпоративної роботи в освітньому процесі; відпрацювання навичок програмування; створення візуально-графічного контенту.

Література:

1. Using technology to support education reform paperback (1993) by B. Means (editor), J. Blando (editor), K. Olson (editor), T. Middleton (editor). University of Michigan Library. 124 p.
2. Lefebvre E., Lefebvre L. A. (1996) Information and telecommunication technologies: the impact of their adoption on small and medium-sized enterprises. International development research centre. 132 p.
3. Buhalis D. (1996) Information and telecommunication technologies as a strategic tool for tourism enhancement at destination regions. *Information and Communication Technologies in Tourism*, pp. 131-142.
4. Tikk-Ringas E. (2012) Developments in the Field of Information and Telecommunication in the Context of International Security: Work of the UN First Committee 1998-2012. 14 p.
5. Zatsarinnyy A. A., Buromenskii N. G., Garanin A. I. (2013) Methodological questions of formation of the system technical support of information-telecommunication networks. *Sistemy i Sredstva Informatics*, Volume 23, Issue 2, C. 154–169 DOI: <https://doi.org/10.14357/08696527130211> (2020, вересень 20).
6. Saafein O., Shaykhian G. A. (2014) Factors affecting virtual team performance in telecommunication support environment. *Telematics and Informatics*, № 31, pp. 459-462.
7. Ratheeswari K. (2018) Information Communication Technology in Education. *Journal of Applied and Advanced Research*, Vol 3, Suppl. 1, S.

45–47. DOI: <http://dx.doi.org/10.21839/jaar.2018.v3iS1.169> (2020, вересень 20).

8. Berdi D., Usembayeva I., Ramankulov S., Saparbekova G., Berkinbaev M. (2015) Results of the Experimental Research on the Introduction of Information and Telecommunication Technologies in Teacher's Professional Training. *Indian Journal of Science and Technology*. Vol. 8, Issue 27, pp. 1-11. DOI: 10.17485/ijst/2015/v8i27/82620 (2020, вересень 20).

9. Deumes R. (2008) Corporate risk reporting : a content analysis of narrative risk disclosures in prospectuses. *Journal of business communication*, Vol. 45, № 2, pp. 120-157. DOI: 10.1177/0021943607313992 (2020, вересень 20).

10. Кашина Г. С. Науково-природнича підготовка педагогів у системі післядипломної освіти засобами інформаційно-технологічного забезпечення: монографія. Херсон : Вид-во «ОЛДІ–ПЛЮС», 2018. 315 с.

11. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / за ред. Ю. В. Ковбасюк. Київ: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / за ред. Ю. П. Сурмін, П. І. Надолішній, 2011. 692 с.

References:

1. Using technology to support education reform paperback (1993) by B. Means (editor), J. Blando (editor), K. Olson (editor), T. Middleton (editor). University of Michigan Library. 124 p. [in English].

2. Lefebvre E., Lefebvre L.A. (1996) Information and telecommunication technologies : the impact of their adoption on small and medium-sized enterprises. International development research centre. 132 p. [in English].

3. Buhalis D. (1996) Information and telecommunication technologies as a strategic tool for tourism enhancement at destination regions. *Information and Communication Technologies in Tourism*, pp. 131-142. [in English].

4. Tikk-Ringas E. (2012) Developments in the Field of Information and Telecommunication in the Context of International Security: Work of the UN First Committee 1998-2012. 14 p. [in English].
5. Zatsarinnyy A. A., Buromenskii N. G., Garanin A. I. (2013) Methodological questions of formation of the system technical support of information-telecommunication networks. *Sistemy i Sredstva Informatics*, Volume 23, Issue 2, C. 154–169 Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.14357/08696527130211> [in English].
6. Saafein O., Shaykhian G.A. (2014) Factors affecting virtual team performance in telecommunication support environment. *Telematics and Informatics*, № 31, pp. 459-462. [in English].
7. Ratheeswari K. (2018) Information Communication Technology in Education. *Journal of Applied and Advanced Research*, Vol 3, Suppl. 1, S. 45–47. Retrieved from DOI: <http://dx.doi.org/10.21839/jaar.2018.v3iS1.169> [in English].
8. Berdi D., Usembayeva I., Ramankulov S., Saparbekova G., Berkinbaev M. (2015) Results of the Experimental Research on the Introduction of Information and Telecommunication Technologies in Teacher's Professional Training. *Indian Journal of Science and Technology*. Vol. 8, Issue 27, pp. 1-11. Retrieved from DOI: [10.17485/ijst/2015/v8i27/82620](https://doi.org/10.17485/ijst/2015/v8i27/82620) [in English].
9. Deumes R. (2008) Corporate risk reporting : a content analysis of narrative risk disclosures in prospectuses. *Journal of business communication*, Vol. 45, № 2, pp. 120-157. Retrieved from DOI: [10.1177/0021943607313992](https://doi.org/10.1177/0021943607313992) [in English].
10. Kashyna G. S. Naukovo-pryrodnycha pidgotovka pedagogiv u systemi pislyadyplomnoyi osvity zasobamy informacijno-texnologichnogo zabezpechennya [Scientific and natural training of teachers in the system of postgraduate education by means of information and technological support]:

monografiya. Xerson: Vyd-vo «OLDI–PLYuS» [OLDI–PLYuS], 2018. 315 s. [in Ukrainian].

11. Encyklopediya derzhavnogo upravlinnya [Encyclopedia Of Public Administration]: u 8 t. / za red. Yu. V. Kovbasyuk. Kyiv: NADU [National academy for public administration under the president of Ukraine], 2011. T. 2: Metodologiya derzhavnogo upravlinnya [Methodology of Public Administration] / za red. Yu. P. Surmin, P. I. Nadolishnij, 2011. 692 s. [in Ukrainian].

Citation: V. Tymoshenko (2020). ACTUALIZATION OF TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS BY MEANS OF INFORMATION AND TELECOMMUNICATION SUPPORT IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowlege. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.9

Copyright: V. Tymoshenko ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.10

UDC: 378.091.3:78.087

**SPECIFICITY OF FORMATION OF VOCAL-PERFORMANCE
EXPERIENCE OF STUDENTS-MUSICIANS ON HERMENEUTIC
PRINCIPLES**

Elena Shevchenko

<http://orcid.org/0000-0001-7028-8888>

e-mail: <lana.choir@gmail.com>

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

The article reveals the peculiarities of the formation of vocal and performing experience of students of the faculties of arts of pedagogical universities. From the standpoint of the consolidation approach, the procedural and effective aspects of professional training and the degree of

readiness of the student for effective future practical activities are reflected. The vocal-performing experience of the future specialist in music art is presented as mastered by the individual ways of reproducing musical images in order to convey them to the audience, accumulating musical impressions and experiences, as well as musicological, interpretive and methodological competencies acquired in vocal and artistic activities. the specifics of the formation of vocal and performing experience of students of the faculties of arts of pedagogical universities are highlighted through the prism of hermeneutic ideas.

Key words: students of faculties of arts, vocal-performing experience, hermeneutics, musical art.

О. В. Шевченко, Специфіка формування вокально-виконавського досвіду студентів-музикантів на герменевтичних засадах/ Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна.

Стаття розкриває особливості формування вокально-виконавського досвіду студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів. З позицій консолідаційного підходу віддзеркаленні процесуальні та результативні аспекти професійної підготовки та ступінь готовності студента до ефективної майбутньої практичної діяльності. Вокально-виконавський досвід майбутнього фахівця з музичного мистецтва представлений як засвоєні особистістю способи відтворення музичних образів з метою донесення їх до слухацької аудиторії, що акумулюють музичні враження й переживання, а також музикознавчі, інтерпретаційні та методичні компетенції, набуті в процесі вокально-художньої діяльності. специфіку формування вокально-виконавського досвіду студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів висвітлено через призму герменевтичних ідей.

Ключові слова: студенти факультетів мистецтв, вокально-виконавський досвід, герменевтика, музичне мистецтво.

Вступ. Умови сьогодення вимагають знаходження та застосування дієвих засобів, що забезпечують підвищення ефективності підготовки фахівця, зокрема в галузі мистецтва. Зважаючи на те, що діяльність музиканта-педагога відзначається складністю та багатогранністю, врахування попередніх знань і вмінь в обраній професійній сфері з метою формування досвіду набуває вагомого значення. Опрацювання джерел з обраної проблеми свідчить про те, що підготовка майбутніх фахівців музичного мистецтва досліджується багатоаспектно й різнобічно. Проблема формування вокально-виконавського досвіду на консолідаційній основі, в якому віддзеркалюються процесуальні та результативні аспекти професійної підготовки та ступінь готовності студента до ефективної майбутньої фахової діяльності, набуває особливої пріоритетності в сучасних умовах розвитку мистецької освіти.

Консолідаційний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (О.Єременко, Г.Падалка, О.Щолокова та ін.) забезпечує взаємодію професійного, педагогіко-фахового, вокально-виконавського аспектів формування вокально-виконавського досвіду за умови збереження змісту кожного з них. Кожен із цих рівнозначущих аспектів відзначається власною специфікою та характеризується внутрішньою спорідненістю і тяжіє до взаємного доповнення, взаємозумовленості та співіснування.

Виконавська діяльність майбутніх фахівців музичного мистецтва є важливою складовою їх фахової підготовки й забезпечується розвитком необхідних вокально-виконавських умінь і навичок. З цієї позиції актуалізується завдання сформувати в студентів усвідомленні знання в галузі музичного виконавства, а також оволодіти певними вміннями й

навичками засобом сприймання, осмислення й узагальнення надбань кращих вокалістів минулого та сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музичне виконавство розглядається Е. Абдуллінім, Л. Арчажниковою, О. Рудницькою, Г. Падалкою, Г. Ципінім як фундамент успішної музично-педагогічної діяльності. Це дозволяє розкрити особливості особистості вчителя та вплинути на формування музичних смаків і вподобань духовного світу учнів. Означений процес забезпечується художньо-виконавським досвідом учителя з метою ефективного проведення занять із музичного мистецтва та мистецько-просвітницької роботи.

Питання підготовки студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва до виконавської діяльності передбачає розгляд проблеми набуття досвіду концертних виступів. Ця тематика знаходилась у сфері уваги таких музикантів-педагогів, як: Л. Баренбойм, В. Готсдінер, Г. Нейгауз та ін. Праці Н. Овчаренко віддзеркалюють питання підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності; науковий доробок В. Антонюк, Л. Василенко, Н. Гребенюк, Ю. Мережко, Ю. Юцевича присвячено проблемам вокальної діяльності.

Ретроспективний аналіз науково-методичної літератури (Ф. Бузоні, Г. Гінзбург, Й. Гофман, Г. Коган, Н. Корихалова, Б. Кременштейн, К. Мартінсен, Г. Нейгауз, Л. Оборін, А. Рубінштейн, С. Савшинський, Г. Ципін та ін.) показав, що музичне виконавство своєрідно відбиває характерні тенденції еволюції музичної культури кожної конкретної епохи, фокусує в собі специфічні риси становлення певного композиторського й виконавського стилю. У своєму розвитку воно залежало від духовно-естетичного досвіду, рівня музичного інструментарію, технічних досягнень виконавців і пов'язувалось зі стильовими змінами в музиці, з художньо-світоглядними процесами суспільної свідомості, новими етапами розвитку музичної культури.

Означена проблематика вокального виконавства в тому або іншому аспекті висвітлювалась у працях мистецтвознавців, педагогів, психологів, філософів. Так, питання визначення специфіки та загальних рис музики та її значення серед інших видів мистецтва з'ясовувались у філолофсько-науковому доробку представників західноєвропейської та вітчизняної науки, таких як: Аристотель, Ю. Борев, Г. Гегель, І. Кант, О. Лосев, С. Раппопорт та ін. з точки зору музикознавства дана проблематика досліджується в роботах Б. Асаф'єва, В. Медушевського, Є. Назайкінського, А. Сохора, Б. Яворського та ін. У працях Л. Виготського, С. Рубінштейна, П. Якобсона та ін. розглядається природа психології творчості та специфіки художніх творів.

Метою статті є висвітлення проблеми формування вокально-виконавського досвіду студентів факультетів мистецтв з позиції консолідаційного підходу. Розкриття основних наукових позицій щодо розуміння та тлумачення поняття «вокально-виконавський досвід» дозволяє виокремити трактування цього феномена, що набуває логічного, мисленнєво-послідовного тлумачення, а не лише інтуїтивно-пошукового характеру.

Виклад основного матеріалу. Розгляд дефініції «вокальне виконавство» передбачає, що виконавська творчість у галузі вокалу тлумачиться як специфічна художня діяльність, що забезпечує процес естетичного становлення особистості, зокрема в умовах сьогодення. Це змушує дослідників з'ясовувати особливості виконавської діяльності в напрямі виокремлення її закономірностей та специфічних рис, а також провідних ознак функціонування. На думку М. Кагана, виконавство є повноцінним видом художньої творчості поряд із діяльністю композитора, але воно має виразні відмінності, зумовлені сформованістю особистісних якостей музиканта як виконавця, специфічними особливостями сфери художньо-творчої діяльності, суспільною значущістю, цінністю цього виду

мистецтва [9, 148]. Доречно підкреслити, що виконавський процес передбачає з'ясування проблеми проникнення в суб'єктивний світ творця, автора художніх цінностей. Ця проблема пов'язана з усвідомленням власного творчо-евристичного досвіду, а також і досвіду попередників та різних митців свого часу.

З точки зору філософії, художня творчість здійснюється в межах філософії культури, що забезпечує визначення його ролі в розвитку людської культури, в процесі становлення особистості. У площині психології художньої творчості відбувається дослідження процесу переробки й узагальнення митцем життєвих явищ у ході створення ним власних творів [8]. У контексті естетики, яка розглядає художню творчість, відбувається концентрація уваги на цілісності й синтетичному аналізі художньої діяльності, на виявленні її загальних закономірностей, що відкриває шляхи до більш глибокого осягнення мистецтва як форми суспільної свідомості.

З метою виявлення специфіки виконавської діяльності як творчого процесу вважаємо за доцільне підкреслити, що аналіз суспільного й особистісного життя видатних майстрів дозволяє глибше зрозуміти їх як особистість, осягнути внутрішні закономірності евристичного мислення. Отже, художня актуалізація у творі власного досвіду та внутрішнього світу відбувається в контексті особистісних, інтимних та суспільних моментів життєдіяльності художника.

У виконавському процесі постать художника-професіонала є основною. Для того, щоб виконавський процес відбувся, виконавець має усвідомити закономірності та специфіку творчої індивідуальності митця-автора мистецького твору. З огляду на те, що для автора-митця вивчення історії мистецтва важливим є не тільки як абстрактно-суспільне знання досягнень світової та вітчизняної культури, але й як їх органічне усвідомлення, досвід своїх попередників має враховуватися не тільки

об'єктивно, а розглядатись у світлі тих цінностей, які найбільше відповідають індивідуальним особливостям автора та епосі. Під таким кутом зору, національна культура, національна творчість, національна основа, національні витoki мистецтва відіграють важливе аксіологічне значення. Отже, виконавець має враховувати той факт, що без постійного й багатоаспектного вивчення вітчизняного мистецтва неможливо органічно засвоїти мистецтво інших народів, аз іншого боку, - однією з умов осягнення «свої» культури є глибоке знання культури «іншої».

Необхідність комплексного дослідження питань музичного виконавства на сучасному етапі є безперечною. Реалізація позицій Е.Гуренко, дає можливість застосовуючи системний підхід, що забезпечує створення цілісної картини процесів творчості, виокремити також герменевтичний підхід, який є способом тлумачення та методом інтерпретації осмислення мистецьких дій, зокрема в сфері вокального виконавства [6].

Слід підкреслити, що «герменевтика» первинно була різновидом «інтерпретації». Вважається, що слово «герменевтика» пов'язано з ім'ям Гермеса – вісника богів у давньогрецькій міфології. Серед обов'язків Гермеса було тлумачення повідомлень від богів. Вважаємо, що герменевтика є близькою за змістом інтерпретації. Оскільки інтерпретація і музичному виконавстві – суб'єктивне різномаїття прочитання художнього змісту, що закладено в музичному тексті. Методологічно важливим є застосування герменевтичного підходу, що дозволяє розширити діапазон розуміння виконавцем музично-художньої інформації та можливості реалізації автором власних інтерпретаторських ідей.

Герменевтика як метод інтерпретації тексту або уявлень полягає в тому, щоб передати будь-яку їхню сутність з урахуванням позиції

оцінювання виконавцем. Герменевтичний підхід дозволяє завдяки особливостям стиля, мови, побудови фрази й усього твору в цілому досягнути його як виявлення автором індивідуальності образу та надати можливість виконавцеві створити творчий акт творця художнього твору. На необхідність дослідження музичного виконавства вказувало багато науковців (Л. Бочкарьов, Е.Гуренко, А. Малинковська, Б. Мейлах та ін.). Л. Бочкарьов характеризує інтерпретацію як вид художньої творчості, що поєднує особистісні естетичні переваги виконавця, його досвід, власний виконавський стиль і композиторську інтерпретацію, що реалізовано у творі [2]. А. Гольденвейзер розглядає інтерпретацію в контексті загальних проблем музичної психології, розуміє під інтерпретацією творче тлумачення музичного твору та його втілення у звучанні відповідно до естетичних принципів та індивідуальності виконавця [5]. Отже, виконавець як інтерпретатор, повинен якби то повторити шлях, що пройшов композитор. Усвідомлення музично-предметного стану твору полягає в наданні йому нового естетичного значення, того, якого не має в об'єктивно звукових характеристиках, що зумовлено баченням цілого. Видатний диригент Л. Гінзбург говорив, що виконання твору буде змістовним, якщо у сприйманні слухачів отримає сконструйований емоційний резонанс. Воно буде найбільш глибоким, якщо цей резонанс співпаде або наблизиться до спів падіння, з тим емоційним впливом, що замислив композитор або виконавець, і зрештою, воно стане видатним, якщо в результаті високого накалу впливу викличе у слухачів позитивну особистісну емоційну й естетичну реакцію [4, 119].

Велике значення має вокальна мова, а саме: смисл слів та виразів, інтонація думок і почуттів, паузи та наголоси, що засвідчує особливості втілення музичного образу. Одне із завдань музичного виконавства пов'язане з поняттям «музична інтерпретація» як художнє тлумачення співаком, інструменталістом, диригентом, камерним ансамблем

музичного твору в процесі його виконання, розкриття образного змісту музичними виразними й технічними засобами виконавського мистецтва. Виконавська інтерпретація виявляється в музичному звучанні певної версії твору [3].

Мистецтвознавці зазначають, що у випадку художньої оригінальності, естетичної самодостатності «версії», її можна тлумачити як «твір виконавця». Таким чином, В. Москаленко визначає «музичне інтерпретування» як інтелектуально організовану діяльність музичного мислення, яка спрямована на розкриття виразного потенціалу музичного твору [12, 16].

У контексті розгляду проблеми музичного виконавства вважаємо за доцільне висвітлити музичне мислення як мислення музично-образними уявленнями, засвоєними пам'яттю засобом музично-інтонаційного слухового досвіду, результати неодноразових музичних сприймань. В основі цього визначення знаходиться тезис про інтонаційність музично-слухового досвіду. Отже, вокальне виконавство стало самостійним видом музичної творчості тому, що воно має відмінності від композиторської творчості. Разом із тим його специфіка пов'язана з обдарованістю виконавця, його виконавською майстерністю, здатністю до набуття музично-інтонаційного досвіду.

Слід звернути увагу на те, що інтонаційність пов'язує музику із закономірностями вербальної мови. Під музичною інтонаційністю В. Москаленко розуміє споріднене емоційно-виразне забарвлення музичної думки під час музичного змістоутворення [12]. Для нашого дослідження вагомим значення набуває музично-інтонаційна концепція Б. Асаф'єва, який зазначав, що «інтонація, насамперед, – якісно усвідомлене вимовлення» [1, 23]. Словник з естетики тлумачить інтонацію як специфічний засіб художнього спілкування, прояву й

передачі емоційно насиченої думки за допомогою просторово-часового руху в його звуковій і зоровій (жест, міміка) формі.

Таким чином, вокальна інтонаційність полягає в, крім звукової форми», також у матеріально-пластичному, м'язово-руховому аспекті. Це робота голосових зв'язок, жестикуляції, засоби міміки й пантоміміки у виконавському апараті вокаліста. Отже, під вокальним інтонуванням розуміється сама процесуальність становлення музичної думки, яка забезпечує її перетворення в інтонації. Суб'єктивність музичного виконавства як його найбільш важливий аспект, зумовлений різнобарв'ям сприйняття художнього змісту, що закладено у творі, висуває на перший план проблему прочитання й інтерпретації виконавцем музичного тексту.

Для формування вокально-виконавського досвіду велике значення має розуміння особливостей музичного твору як самостійної музично-інтонаційної концепції, яка розкривається в суспільному функціонуванні як художнє ціле під час взаємодії її еталонних слухових уявлень і потенційної нескінченості їх інтерпретацій. Провідні орієнтири досягнення вокального твору полягають у необхідності формування в інтерпретатора еталонних звукових уявлень твору. В подальшому ці уявлення стають «основою» для створення виконавської інтерпретації.

Вищезазначене свідчить про те, що виконавсько-відтворююча спрямованість реалізації вокального твору у звучанні відбувається як процес, у якому ми зі знаків, які почуттєво надійшли ззовні, пізнаємо певний внутрішній зміст, який ми називаємо розумінням [7]. Усвідомлене досягнення тих властивостей музичного твору, які роблять його унікальним явищем у художній сфері, характеризується поняттям розуміння. Розуміння вокального виконавства передбачає врахування його специфіки. Крім специфічних ознак існують і загальні властивості, які реалізуються й у інших видах художньої творчості.

Виконавська діяльність у сфері вокалу розглядається в контексті розподілу вокального мистецтва на композиторську й виконавську творчість. Спосіб прочитання авторського тексту в різних видах мистецтва відбувається в контексті їхніх специфічних ознак. Суб'єктом виконавства є особистість. Виконавець зосереджується на особливому аспекті – творчому прочитанні авторського тексту.

Формування вокально-виконавського досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва передбачає розвиток виконавських здібностей і вмінь у контексті здійснення фахової діяльності. Бажання до постійного вдосконалення виступає складовою формування виконавського досвіду. Видатні співаки здійснюють щоденну працю як художню дію, створюючи сценічний образ, перевтілюючись у певний персонаж.

Набуття досвіду музично-слухових уявлень виступає значимою передумовою ефективності виконавської діяльності. Сприймання й переживання музики відбувається під час усвідомлення її мови, яка виступає як система виражальних засобів. У цьому процесі велику роль відіграє досвід застосування специфічних слухових асоціацій. У цьому контексті А. Сохор зазначав, що певне коло слухацьких уявлень, асоціацій, музичного слухового досвіду людини є основою для усвідомленого сприйняття музики, її розуміння з метою безпосереднього спілкування з мистецтвом [13, 72].

Слід зазначити, що досвід виконання на публіці виступає невід'ємною складовою частиною досвіду інструментального й вокального музичного виконавства. Самопочуття виконавця перед і під час виконання в багатьох випадках визначає якість передачі виконавцем замислу композитора. Для того, щоб виконання було змістовним, правдивим, цілісним, художньо досконалим необхідною є підготовка до виступу. Зважаючи на те, що виступ – результат напруженої творчої праці виконавця, який спонукає його до подальшого творчого зростання. Різні

якості внутрішнього світу виконавця, воля, інтелект, емоції, творча фантазія – це не весь перелік якостей та здібностей, які виявляються під час сценічного виступу.

Безперечно, що підготовка виконавця до сценічного виступу є одним із важливих спрямувань музичної освіти, що впливає на формування вокально-виконавського досвіду. З психологічної точки зору, дійсно, у виконавця на сцені виникає стрес, хвилювання (часте серцебиття, коливання рук і ніг, зниження уваги тощо). Сценічне хвилювання залежить від рівня перед концертної психологічної підготовки та здатності до контролювання власного стану під час виступу [11]. Емоції виконавця-вокаліста мають підпорядковуватися його волі, він не повинен втрачати контроль над собою, над своїми діями, тому що психічний стан людини рішуче впливає на його музично-виконавську діяльність на сцені. Психологи відзначають, що виконавець має володіти стійкою психікою, або володіти прийомами психологічної регуляції власного стану.

Безперечно, однією з найважливіших навичок у виконавця взагалі, й у вокаліста зокрема, є здатність до подолання нервового напруження перед виступом. Вокально-виконавське втілення та перевтілення в музичний образ у майбутнього вчителя музичного мистецтва має відбуватися таким чином, щоб захопити твором, що виконується, душі учнів. У нашому дослідженні під час підготовки до виступу слід застосовувати такі практичні засоби, як: рольові ситуації, аутотренінги, різні варіанти виступів залежно від особливостей слухацької аудиторії та ін. такі методичні винайдення, на нашу думку, мають сприяти подоланню сценічного хвилювання. З метою самооцінки важливо використовувати щоденник для роботи над помилками, які виникли під час консолідаційно-виконавського спілкування зі слухацькою аудиторією [8]. Запис на відео власного виступу також відіграє важливу роль у процесі

вдосконалення вокально-виконавського досвіду. Це дає можливість аналізувати кожний власний виступ, як успішний, так і «провальний».

Практичні надбання в галузі обраної проблеми свідчать про те, що існують фактори, які впливають на стан виконавця перед публікою, внутрішні й зовнішні. Одним із головних зовнішніх факторів є новизна ситуації, акустичні особливості залу та ін. Внутрішні фактори визначаються емоційною стабільністю, станом здоров'я виконавця, настроєм тощо. Науковці та практики-виконавці підкреслюють корисність беззвучного виконання твору з наступним прослуховуванням. Така ситуація сприяє розвитку внутрішнього слуху та психологічній стабільності вокаліста на публіці. Слід зазначити, що такий прийом уможливорює не тільки розвиток внутрішнього слуху, уяви, але й допомагати нівелювати такі зовнішні негативні фактори, як: незнайома акустика залу, погане освітлення та ін.

Опрацювання наукових джерел доводить, що велике значення має досвід усвідомлення й виконання студентом правил поведінки на сцені, що впливає на його зібраність та сконцентованість уваги. Отже, досвід самоконтролю студентів має бути спрямовано на здатність регулювати власні дії, емоції, думки під час виступу на публіці. Досвід зустрічі виконавця зі слухацькою аудиторією передбачає навчання правилам сценічної поведінки, зокрема виходу на сцену, уклін, міміка.

Під час формування вокально-виконавського досвіду виділення певних «художньо-сміслових орієнтирів» набуває особливого значення. Зосередженість на них зумовлюється логікою художньо-усвідомленого сприймання та специфікою музичного твору як художнього об'єкту. Враховуючи цю думку, слід зазначити, що «художньо-сміслові орієнтири» передбачають: інтонаційну визначеність, образну виразність, драматургічну вираженість. Це сприяє досягненню художньо-усвідомленого виконавського результату та забезпечує формування

музично-слухових уявлень. Зважаючи на вищевикреслене, доцільно звернути увагу на те, що уявний художньо-виконавський продукт, що створюється у свідомості виконавця, має виразність художніх образів, логіку змістовних процесів і цілісність. Цей уявний художньо-виконавський продукт стає «зразком» для матеріально-звукового втілення в музичному виконавстві.

Праці А. Сохора підтверджують вищевизначене в напрямі висвітлення вирішальної ролі безпосереднього спілкування з мистецтвом. Автор стверджує, що усвідомлене сприйняття музики, її розуміння й переживання існують тільки на основі визначеного кола слухацьких уявлень, асоціацій, музично-слухового досвіду людини, що вимагає збагачення її «тезаурусу» [13].

У такому контексті слід підкреслити, що для здійснення якісного аналізу вокального твору необхідний значний обсяг музичних знань. Вони створюють підґрунтя для усвідомлення й узагальнення музичних явищ, сприяють реалізації мисленнєвих операцій. Взаємозв'язок кількісного та якісного факторів у формуванні музичного мислення сприяє збагаченню досвіду емоційного сприйняття музики, а також і до розвитку досвіду інтелектуального її осягнення.

Спостереження практики доводить, що в процесі фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва набуття концертно-виконавського досвіду відбувається під час конкурсних і фестивальних заходів. Такі музичні змагання забезпечують достатні можливості для виконавського зростання й формування досвіду виконавської самореалізації. Така сприятлива ситуація уможливлюється тим, що діапазон конкурсних змагань досить широкий. Він включає довільну програму, виконання творів відповідної форми, жанру, стилю тощо.

Зважаючи на те, що концертний виступ (чи то концертно-освітня діяльність, чи участь у фестивальних, конкурсних заходах) є підсумком і

кульмінаційним аспектом роботи над музичним твором, його головне завдання вбачається в доведенні до слухача змісту музичного твору в умовах стресової ситуації. Основними засобами, які позитивно впливають на якість концертно сценічного втілення вокального образу, в нашій праці виступають такі, як: передконцертне настроювання виконавця, регуляція виконання з урахуванням акустики залу, особливості реакції слухачів на виконання; особистісний психологічний стан у екстремальній ситуації.

Аналіз наукових джерел доводить, що виступ на публіці збільшує вимоги до професійно важливих якостей музиканта, зокрема до емоційних, інтелектуальних і фізичних. У формуванні вокально-виконавського досвіду важливе значення мають підвищення вимог до надійності виконання під час концертного виступу. Під таким кутом зору пріоритетного значення набуває психологічна готовність, сформованість саморегуляції виконавця, а також його стабільність і завадостійкість. Низька надійність зумовлюється підвищеною тривожністю й нейротизмом, а також типологічними особливостями музиканта. Це є негативним фактором у концертній діяльності, що гальмує формування вокально-виконавського досвіду.

Означений підхід пов'язаний з артистизмом, який обґрунтовується в загальному розумінні як сукупність якостей, необхідних артисту. У даному контексті для формування досвіду готовності студента до сценічного виступу велике значення має здатність виконавця до сценічного перевтілення, що передбачає можливість музиканта-виконавця діяти в єдності з логікою змісту музичного образу.

Як справедливо зазначають науковці, поведінка артиста на естраді – це не тільки передавання слухачам змісту музичного твору, але й процес його спілкування з публікою. Артист презентує себе не тільки виконанням музичного твору, але й зовнішнім виглядом, поведінкою.

Тому, щоб досягти акме-вершин виконавської майстерності, слід працювати не тільки над технікою гри, артистизмом виконання, але й над презентацією себе публіці (слухачам) [10]. У зазначеному контексті розширення загального та спеціального кругозору студента, його професійного інтелекту, формування в нього музичного мислення пов'язано з виконавським репертуаром [15, 134]. Зважаючи на особливості виконавсько-освітньої діяльності вчителя музичного мистецтва, слід зазначити, що репертуар має бути широким, різноплановим, оригінальним, відповідати віковим особливостям сприймання музики.

У **висновках** доцільно зазначити, що аналіз особливостей формування вокально-виконавського досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва сприяв власному його тлумаченню як усвідомлених способів відтворення та втілення музичних образів, що акумулюють музичне враження та переживання, а також теоретико-музикознавчі, інтерпретаційно-виконавські та методико-практичні компетентності, набуті під час вокально-фахової діяльності. Пріоритетними орієнтирами його формування вважаємо: ознайомлення з різноманітним музичним (зокрема вокальним) матеріалом, набуття здатності до усвідомлення стильової різноманітності вокального мистецтва, удосконалення виконавських здібностей і вмінь, навичок самостійної роботи над вокальним твором, збагачення музично-слухових уявлень та ін.

Література:

1. Асафьев Б. (1983), Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. 2-е изд. Л. Музыка. 144 с.
2. Бочкарев Л.П. (1997), Психология музыкальной деятельности: учеб. пособ. М. Институт психологии РАН. 351 с.

3. Havrilova, L., Kozyr, A., Ishutina, O., Khvashchevska, O. & Chuhai, S. (2020), Analysis and Interpretation of Yuri Chugunov's Suite of Moods for Saxophone and Piano. OPUS ANPPOM's Eletronic Journal. Vol 26, No 1.
4. Гинзбург Л. (1981), Избранное. Дирижёры и оркестры. Вопросы теории и практики. М. Музыка. 300 с.
5. Гольденвейзер А. (1987), О музыкальном исполнительстве. Вопросы музыкально-исполнительского искусства. Сб. 2. М. Искусство. С.3-15.
6. Гуренко Е. (1995), Проблемы художественной интерпретации: философский анализ. Новосибирск. Наука. 256 с.
7. Дільтей В. (1966), Виникнення герменевтики. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. К. С. 23-60.
8. Єременко О. (2010), Теорія і методика підготовки магістрів музичного мистецтва в педагогічних університетах: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02. К. 43 с.
9. Каган М. (1996), Музыка в мире искусства / М.С. Каган. СПб. Ут. 232 с.
10. Kozyr A., Labunets V., Pankiv L., Liming W., Geyang Zh.: (2020), Methodological Aspects of Modernization of Professional Training of Future Music Teachers. Utopia y Praxis Latinoamericana. Revista Internacional de Filosofia y Teoria Social. Universidad del Zulia-Venezuela. Vol. 25. pp. 370-377.
11. Корредор Х. (1960), Беседы с Пабло Казальсом. Л. Музгиз, С. 233-253.
12. Москаленко В. (2012), Лекции по музыкальной интерпретации. К. ТОВ «Типографія «Клякса», 272 с.
13. Сохор А. (1965), Стил, метод, направление. Вопросы теории и эстетики музыки. В. 4. Л., С.11-34.
14. Станиславский К. (1985), Работа актера над собой. М. Искусство. Ч. I. Работа актера над собой в творческом процессе переживания. 472 с.

15. Цыпин Г. (1994), Психология музыкальной деятельности: проблемы, суждения, мнения: учеб. пособ. для студ. вузов, обучающ. по спец. «Муз. образов». М. Интерпракс, 373 с.

References:

1. Asafiev B. (1983). Selected articles on music education. 2nd ed. L. Music. (in Russian).
2. Bochkarev L. (1997). Psychology of musical activity: textbook. allowance. Moscow. Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences. (in Russian).
3. Havrilova, L., Kozyr, A., Ishutina, O., Khvashchevska, O. & Chuhai, S. (2020). Analysis and Interpretation of Yuri Chugunov's Suite of Moods for Saxophone and Piano. OPUS ANPPOM's Eletronic Journal. Vol 26, No 1. (in English).
4. Ginzburg L. (1981). Favorites. Conductors and orchestras. Questions of theory and practice. M. Music. (in Russian).
5. Goldenweiser A. (1987). About musical performance. Questions of music and performing arts. Sat. 2. M. Art. P.3-15. (in Russian).
6. Gurenko E. (1995). Problems of artistic interpretation: philosophical analysis. - Novosibirsk: Nauka. (in Russian).
7. Dilthey V. (1966). The emergence of hermeneutics. Modern foreign philosophy. Currents and directions. Kyiv. P. 23-60. (in Ukrainian).
8. Yeremenko O.V. (2010). Theory and methods of training masters of music art in pedagogical universities: author's ref. dis. ... Dr. ped. Science: 13.00.02. K. NPU. (in Ukrainian).
9. Kagan M. (1996). Music in the world of art. СПб. Ut. (in Russian).
10. Kozyr A., Labunets V., Pankiv L., Liming W., Geyang Zh.: (2020), Methodological Aspects of Modernization of Professional Training of Future Music Teachers. Utopia y Praxis Latinoamericana. Revista Internacional de

Filosofia y Teoria Social. Universidad del Zulia-Venezuela. Vol. 25. (in English).

11. Corridor H. (1960). Conversations with Pablo Casals. L. Muzgiz. (in Russian).

12. Moskalenko V. (2012). Lectures on musical interpretation. K. TOV "Klyaksa Printing House". (in Russian).

13. Sohor A.N. (1965). Style, method, direction. Questions of theory and aesthetics of music. Is. 4. L. P. 11-34. (in Russian).

14. Stanislavsky K. (1985). The actor's work on himself. M. Art. CHI: The actor's work on himself in the creative process of experience. (in Russian).

15. Tsypin G. (1994). Psychology of musical activity: problems, judgments, opinions: textbook. allowance. for students. universities, teaching. on special "Muse. images". M. Interpraks. (in Russian).

Citation: Elena Shevchenko (2020). SPECIFICITY OF FORMATION OF VOCAL-PERFORMANCE EXPERIENCE OF STUDENTS-MUSICIANS ON HERMENEUTIC PRINCIPLES. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.10

Copyright: Elena Shevchenko ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.11

UDC: 378.091.113.046

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE
RELEVANCE OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS
IN PUBLIC ADMINISTRATION**

D. Pavlenko, Postgraduate student

<http://orcid.org/0000-0002-1310-738X>

e-mail: pauls.10102012@gmail.com

National Pedagogical Drahomanov University, Ukraine, Kyiv

Theoretical and methodological substantiation of the relevance of professional training of future specialists in public administration, characterized the structure of professional competence of future specialists in public administration in the system triad of qualities in the components - personal as the ability to perform process-technological functions, personalized-intellectual, systematizing professional special oriented academic components of competence, business in the specialty, which is mutually consistent with the psychological and physiological characteristics of the individual and personified by the classification characteristics of their own ability to work in the criteria; the definition of "public administration specialist" is formulated in the author's interpretation.

Key words: professional training, public administration specialist, professional competence, theoretical and methodological aspects, structure, relevance.

аспірант, Павленко Д. Г. Теоретико-методичні аспекти актуальності професійної підготовки майбутніх фахівців з публічного управління/ Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

Здійснено теоретико-методичне обґрунтування актуальності професійної підготовки майбутніх фахівців з публічного управління, схарактеризовано структуру професійної компетентності майбутніх фахівців з публічного управління у системній тріаді якостей в компонентах – особистісному як спроможностей здійснювати процесно-технологічні функції, персоніфіковано-інтелектуальному, що систематизує професійні спеціальні та функціонально-орієнтовані академічні складові компетентності, діловому щодо фаху, який взаємо узгоджується з психолого-фізіологічними характеристиками особистості та персоніфікований за класифікаційними ознаками власного потенціалу працездатності у критеріях; сформульовано у авторському трактуванні дефініцію «фахівець з публічного управління».

Ключові слова: професійна підготовка, фахівець з публічного управління, професійна компетентність, теоретико-методичні аспекти, структура, актуальність.

Вступ. Актуалізація теорії та методики професійної підготовки майбутніх фахівців з публічного управління полягає в необхідності суспільних трансформацій міжнародної інтеграції академічного потенціалу України, забезпечення імплементації правового та технічного регулювання соціо-культурних форм у сфері освіти, науки й інноватики в глобальному вимірі мобільності, соціальних і правових гарантій усіх учасників освітнього процесу та зацікавлених сторін з метою ноосферної розбудови державотворення, забезпечення державного суверенітету, суспільної злагоди та гармонізації сфер життєдіяльності з необхідною якістю й безпекою громадян України на засадах стратегії освіти для сталого розвитку впродовж життя з пролонгованою зайнятістю фахівців галузі 07 Управління та адміністрування.

Теоретико-методичні аспекти концептуалізації складають адміністративно-управлінські, психолого-педагогічні, суспільно-політичні, соціально-економічні, еколого-безпекові та квалітологічні категорії методологічного обґрунтування академічної спадщини педагогічної розвідки.

Професійній підготовці фахівців з публічного управління на транскордонному рівні регулювання модернізації освітньо-наукових систем присвячені наукові праці та нормотворчі документи технічного регулювання міжнародної координації Європейського інституту публічного адміністрування (з англ. – European Institute of Public Administration, далі – EIPA (у програмах Using REACT-EU and the RRF while Implementing the New Structural Funds Programmes, 2021-2027)) [1], Європейської мережі публічного адміністрування (з англ. – European Public Administration Network, далі – EUPAN) [2] зі Стратегією (з англ. – EUPAN Strategy Paper 2019–2022) пошуку ефективних способів відбору пріоритетних тем для спільного порядку денного у XXI ст., Європейських магістерських студій (з англ. – Master of European Legal Studies (MELS online) 2021-2023) [3] з магістерськими програмами управління й адміністрування Європейського центру університетів (CEU). Їх очільники-науковці обґрунтували та розробили теоретико-методичні аспекти професійної підготовки фахівців з публічного управління за цільовим призначенням працевлаштування, а саме: М. Бернетт, П. Браун (аудиторів), Рібейро Ертель, Р. та П. Гольдшмідт (експертів генерального директорату), Вара Аррібас, Г. та Ван дер Мост, Дж. (фахівців з моніторингу та діагностики інновацій), Вара Аррібас, Г. де Бонд, А. та Б. Стейбл (фахівців компетентних у правових аспектах забезпечення економічної євроінтеграції), С. Дуке (фахівців сфери технічного регулювання впровадження стратегії зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу (далі – ЄС)). Методологічним

аспектам публічного управління присвячені доробки Г. Вара-Аррібаса, Д. Бурдіна щодо ролі регіональних парламентів, методологія інтеграції транскордонного виміру та аналізу субсидіарності; А. Хайхлінгер та Дж. Ванебо впровадженню інформаційно-телекомунікаційних технологій в державному управлінні в Європі та електронному урядуванню; Кайнч Ланге, С. та М. Кайдінг формуванню потенціалу інституційної та політичної ролі регіонів для міжінституційної співпраці; Г. Вара-Аррібаса, Б. Steible, M. Unfried розподілу повноважень ЄС : держав, регіонів та місцевої влади, моніторингу багаторівневого управління (MLG); С. Demmke, M. Bovens, T. Henökl, T. Moilanen управлінню конфліктами інтересів держслужбовців. Дослідження у сфері публічного та адміністративного управління здійснювали учені управлінці – Г. Емерсон, А. Мадера, З. Румянцева, Ф. Тейлор, А. Файоль, Г. Форд; управління: цілями – Ф. Друкер, В. Колпаков, М. Максимцов, М. Мескон; змінами – Н. Миронова, Ю. Шаров; конфліктами – А. Гірник; інноваціями – Г. Альтшуллер, В. Козинец, А. Махмудов; Г. Пигоров; результатами – А. Ігнат'єва М. Максимцов. Методологію системного управління досліджували науковці-фундатори в аспектах формування і розвитку професійних компетентностей – В. Афанасьєв, Т. Гоббс, В. Глушков, О. Богданов, І. Блауберг, В. Карташов, О. Конт, С. Кузьмін, Ю. Мраков, Р. Мертоль, М. Месарович, Т. Парсонс, Л. Петрушенко, В. Садовський, М. Сетров, Г. Спенсер, В. Спіцнедаль, Я. Такахара, В. Тяхтін, У. Черчмен, А. Уйомов, Є. Юдін [4, 5, 6].

Формулювання мети статті та завдань. Мета полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців з публічного управління. Завдання теоретично обґрунтувати актуальність педагогічної розвідки, схарактеризувати структуру професійної компетентності майбутніх фахівців з публічного

управління у системній тріаді якостей, сформулювати у авторському трактуванні дефініцію «фахівець з публічного управління».

Виклад основного матеріалу статті. Для вирішення поставлених завдань було застосовано комплекс методів дослідження: теоретичні – аксіологічний аналіз (вивчення наукового тезаурусу професійної підготовки майбутніх фахівців з публічного управління), системний та інституційний (дослідження інституційної семантики системи управління професійною підготовкою у ЗВО, розробки та перевірки ефективності методики та проектування моделі її організації); івент-аналіз (встановлення особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців для гармонізації соціально-політичних взаємин у суспільстві), інтент-аналіз (політична аналітика публічних заяв, інтерв'ю, виступів офіційного реноме інституційної інформації для встановлення контексту, який традиційно не ідентифікується).

Аргументація теоретико-методичного фактажу аналізу сприяла обґрунтуванню суспільно-політичної відповідальності системного управління ідентифікацією класифікаційних категорій освітньо-політичних проблем, встановленню складності ситуацій, прогнозуванню та моделюванню організації освітнього процесу професійної підготовки майбутніх фахівців з публічного управління у аспектах емерджентної системності їх застосування з цільовим компонентом методології педагогічного дослідження та організації навчання спеціальних дисциплін, які застосовано на практиці з надійною достовірністю релевантності аналізу документального походження за встановленими правилами системної аналітики.

Івент-аналіз як вид системного аналізу науково-методичного та інформаційно-аналітичного потенціалу фондів джерельної бази (психолого-педагогічної, філософії освіти, методології системного управління та експертного оцінювання, суспільно-політичної) дав змогу

схарактеризувати проблеми та перспективи розвитку соціо-культурних форм професійної підготовки майбутніх фахівців як системоутворюючих осередків публічного управління їх модернізацією у ЗВО для гармонізації соціально-політичних взаємин у суспільстві з метою забезпечення сталого розвитку; конкретизовано нормативно-правове та технічне регулювання сфери управління освіти, науки й інноватики галузевого призначення соціо-культурних форм організації професійної підготовки майбутніх фахів з публічного управління.

Скринінг бази інтент-аналізу складають збір, узагальнення та систематизація даних громадських рухів, виступів, страйків, мітингів, соціальних пабліків, які свідчать щодо порушення політичної рівноваги сфери освіти, науки й інноватики та сприяв : прогнозуванню циклічності хвильової активності суперечностей, протестів та невідповідностей у системі управління якістю професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО, яка впливає на соціально-політичні процеси безпеки та сталості суспільного розвитку; компаративістиці інформаційного потенціалу академічної спадщини наукових шкіл з систематизацією та тлумаченням параметрально-метричного оцінювання в часі комплекторності суб'єкт-суб'єктної взаємодії адміністративного впливу на суспільно-політичні трансформації у вигляді соціально-громадянської позиції різних категорій населення; аналітично-компаративним досягненням, які уможливають зіставлення суспільно-політичних подій громадської активності позитивного вияву з тактичним прогнозуванням та моделюванням академічної мобільності потенціалу ЗВО; ідентифікації етапів розвитку проблемних ситуацій з квалітологією освітньо-політичної модернізації національного представлення професійно-комунікативних інтересів менеджерів на глобально-транскордонному, національному регіональному та локальних рівнях з врахуванням динаміки якості організації соціокультурних форм та моніторингу зв'язків з громадськістю

зацікавлених сторін освітнього процесу професійної підготовки забезпеченням гармонізації системи освіти, науки й інноватики; встановленню освітньо-політичної активності учасників (достойних відповідати вимогам освітнього процесу професійної підготовки майбутніх фахівців) портативних освітніх та науково-пізнавальних програм та консалтингово-дорадчих сервісів; практиці систематизації інформаційного потенціалу за семантичними векторами розподілу показників параметрального оцінювання на одиниці спостереження у казуальності фактів та завдань наукового пізнання.

Схарактеризовано у теоретико-методичних аспектах задіяних методів аналізу структуру професійної компетентності фахівців з публічного управління як комплекс тріадності компонентних властивостей і якостей – особливостей спроможності майбутніх фахівця здійснювати публічне управління за призначенням у повноваженнях визначених законом; ділової особистості з високим рівнем академічної культури, дипломатичного етикету, корпоративної морально-етичної поведінки, лідерською здатністю брати відповідальність за прийняття управлінських рішень; професійного бізнес-стилю ділового спілкування та працездатності зі психокомпенсаторними компетенціями стресостійкості.

Виокремлено, *особистісний компонент* тріади якостей як спроможностей здійснювати процесно-технологічні функції включає : аналітико-пошукові (розвідки) – системного аналізу якості, рівня розвитку та стану проблем у мультисферах життєдіяльності та її забезпечення або управління ними, в цілому, чи сфери управління (адміністрування), зокрема : прогнозно-моделюючі – прогноз і моделювання динаміки та інтенсивності розвитку поліваріантності системи управління, стратегічне планування, проектування, розробка та координація інституційних програм (за масштабами поширення та на рівнях організації); законо- та

нормотворчі та технічно-регулюючі – правового, технічного забезпечення, стандартизації, розробки норм та правил, настановчих процедур упорядкування управлінських систем; фінансово-економічні – бюджетування, видатків забезпечення сфери управління, координаційно-субординаційні (організаційно-розпорядчі) – формування структурно-функціональної організаційної будови системи управління (установче призначення, комплектування, комунікація, ієрархічне підпорядкування повноважень і відповідальності) для реалізації завдань політики якості та безпеки; менеджерські – керівні управлінські або адміністративно-регулюючі (суб'єкт-суб'єктні, суб'єкт-об'єктні на рівнях, у типах, за поширенням та призначенням), загальної орієнтації та в межах норм інституційного плану розвитку; інформаційно-комунікаційно-технологічні – публічного представлення у засобах масового представлення, просвітницькі колективно-групові, індивідуально-роз'яснювальні зі забезпечення доступу громадськості, представників вищих органів управління про стан, рівні розвитку, проблем та ситуацій різних типів організації, сфери управління (інституційного, локального, громадсько-та адміністративно-територіального, національного, міжнародного); наглядові – контрольні, інспекційні, експертні щодо дотримання законодавчих, урядових, адміністративно-розпорядчих рішень у сферах управління за цільовим призначенням; адміністративно-дозвільні або запобігаючі заборонні – юрисдикційні, законодавчо-регулюючі, санкційні щодо правопорушень чи зловживань; аксіологічні та соціально-орієнтовані – забезпечення сприяння соціального виміру гарантій міжнародних і державних стандартів соцзахисту, формування соціальних традицій соціо-культурної гармонізації сфери освіти, науки й інноватики для забезпечення сталого розвитку, реалізації державної політики в умовах злагоди і примирення, самоідентичності, соцстабільності, синхронізованих інтересів і орієнтирів, синергетики соціальних,

професійних, релігійних, культурних, етнічних запитів у вікових груп мультикатегорій населення та їх належності до різних організацій; соціо-культурні – освітньо-наукові, педагогічні для професійної підготовки та забезпечення зі пролонгованою зайнятістю фахівців публічного управління та зацікавлених сторін, науково-методичні, інформаційно-аналітичні, соціальні, дозвіллеві сервіси навчально-науково-пізнавальної діяльності здобувачів освіти та споживачів послуг; обслуговуючі – підготовка, оформлення, систематизація та облік документозабезпечення, електронне врядування документообігу, нострифікації та підтвердження підпису (апостилю), нормативно-методичні, реєстраційні, консалтингово-дорадчі, оформлення процедур, протоколювання, патронату, технічно-сервісні експлуатаційні.

Конкретизовано, *персоніфіковано-інтелектуальний компонент* професійної компетентності фахівців з публічного управління, що систематизує професійні спеціальні та функціонально-орієнтовані академічні компетентності: політичні зі сталого розвитку та лігітимно-моральні щодо усвідомленого розуміння необхідності соціально-економічного, екологобезпечного розвитку суспільства й біо-соціальних систем, їх державного, публічного, інституційного, суспільно-функціонального управління та регулювання з дотриманням принципів демократії (з врахуванням політичної, соціальної, біосферної гармонізації, стратегічно-орієнтованих та провладних структур); юридичні – базово-професійно-правові за галузями права, юрисдикції практичного досвіду застосування у сфері управлінської діяльності з врахуванням тенденцій і динаміки розвитку, трансформації та модернізації правового регулювання соціо-культурної організації, законо- та нормо-творчості правового нагляду (контролю), організаційних процедур, регламентів юридичної експертизи, документозабезпечення систем управління, комунікативної взаємодії та підпорядкованої ієрархії контролюючих

органів, юридичної відповідальності за порушення та зловживання; економічні – спеціально-диференційовані спроможності компаративного аналізу концепцій економічних стратегій, методологій фінансового регулювання в сфері бюджетної і фінансової політики, макро- та мікро-економічними категоріями, моделей економіки (загалом, а також право власності, підприємництва, кредитування, фінансування, бюджетування, оподаткування), параметрів та критеріїв економічної ефективності, соціально-економічної стабільності та розвитку, специфіки професійної зайнятості та кон'юктури ринків праці з регулятивними адмінмеханізмами працезаохочення та забезпечення оплати праці, проблем і стратегій економічної інтеграції держави; соціальні – усвідомлення концептуальної архітекτονіки соціальної будови суспільства, ранжування механізмів градації соціальної направленості, суспільної диференціації моделей регулювання, соціальних і демографічних процесів, які визначають суспільно-громадські настрої та думки щодо ефективності сталого розвитку (соціально-економічного та еколого-безпечного), спрямування адміністративно-управлінського впливу через засоби масової інформації, організації соціального моніторингу, адмінрегулювання поведінкою мас через мотиваційні механізми задоволення потреб соціо-культурних норм у процесах практичної соціалізації через методи соціального пізнання (контент-аналізу інформації соціальних спостережень та експериментів); психолого-педагогічні – ефективної комунікативної взаємодії мотивації міжособистих взаємин на основі індивідуальної персоніфікації до окремих осіб і груп; управлінсько-методичні – менеджменту кадрів, управління персоналом щодо нарощення і розвитку людського потенціалу, аксіологічного регулювання мотивації праці та перспектив креативної реалізації професійної зайнятості.

Визначено, що *діловий компонент фаху* взаємо узгоджується з психолого-фізіологічними характеристиками особистості, які

персоніфіковані за класифікаційними ознаками власного потенціалу працездатності у критеріях: самокритики, самовдосконалення, самоосвіти та самоменеджменту, особистої гідності, волі самоідентифікації та самовизнання (завзяття, подолання перешкод, рішучість та наполегливість); шани і поваги, об'єктивного ставлення, емпатії, лідерства, принципової прямолінійності, корпоративності та перцептивності; відповідального ставлення до виконання посадових обов'язків, сумлінність та відданість, новаторство, справедливість, розумна достатність раціоналізму та оптимальності, цілеспрямованість обов'язків забезпечення відповідної якості виконання управлінських завдань; психологічної профілізації за типами темпераменту, класифікаційних ознак градації профайлінгу (методів оцінювання та прогнозування мотиваційної поведінки за швидкістю реакції, аксіологічних орієнтацій, інтуїтивного сприйняття дійсності); рівня освіти, який відповідає вимогам професійно-кваліфікаційної характеристики фахівців з публічного управління та адміністрування згідно посадових інструкцій та рангу повноважень в межах визначеної юрисдикції установи; професійної майстерності (фахового світогляду, професійного розвитку керівника, менеджера та підлеглих); практично-корисного досвіду робочого стажу за профілем семантики освітнього рівня та здійснення професійної діяльності цільового призначення (контрольно-аналітичної, організаційно-управлінської та інформаційно-комунікаційної).

Висновки. Обґрунтовано та систематизовано *структуру професійної компетентності фахівців з публічного управління як комплекс якостей* специфічних ознак – характеристик спроможності фахівця реалізовувати функції публічного управління та адміністрування згідно державних та інституційних повноважень сфери поширення за призначенням у відповідності кваліфікаційної атестації визначеної

законодавством; – *триадності компонентних властивостей*: особистості з діловою активністю, спрямованістю, вмотивованої комунікативної поведінки, схильністю до прийняття управлінсько-доцільних рішень; персонального інтелекту з академічністю системно-аналітичного мислення, позитивно-інтелектуального налаштування вирішення управлінського завдання; фаху ділового та вольового стилів розумово-риторичного, писемно-мовленєвого реноме, працездатності, стресо-емоційної стійкості.

Визначено, що поняття *«фахівець з публічного управління»* використовують в розлоному тлумаченні – особа, яка обіймає в установленому порядку закріпленому правовими актами посад у державних установах (органах державлади, організаціях та підприємствах) та у вузькому – особа, яка займає посаду у держпараті за рахунок державного бюджету; формулювання поняття визначається як похідне від «публічної служби», яка політично-орієнтована на вирішення державних завдань і функцій, служба в громадських рухах, об'єднаннях (в тому числі політичних, органах держапарату) і недержавних інституціях та міжнародних представництвах, організаціях, а також в структурах місцевого самоврядування та територіальних громадах. Розрізняють державних і публічних службовців, фахівців патронату, публічних управлінців і адміністраторів при виконанні політичних, господарських, соціокультурних, природоохоронних, безпекових, захисних та економічних функцій в адміністративно-політичній сфері державного та публічного управління (також регулювання) суспільної діяльності в межах повноважень з метою дотримання і захисту прав громадян.

Встановлено, що *професійна компетентність фахівців з публічного управління* залежить від сфери працевлаштування (соціальна, технологічна, урбаністична, політична, економічна, безпеки,

оборони, захисту, аграрна та природнича) і типів професійного середовища (комунікативне, конвекційне, науково-дослідне, соціальне, підприємницьке, освітнє-просвітницьке), професійних ситуацій у середовищі праці, корпоративного психо-емоційного клімату, мотивації, організаційної політики якості й безпеки, а також інноваційної стратегії розвитку установи, динаміки та інтенсивності змін сфери працевлаштування; змісту, форм і методів набуття професійних компетенцій як складових компетентності та їх відповідності професійно-кваліфікаційних характеристикам задоволення якості, потреб і вимог соціально-економічного та екологічного замовлення суспільства.

Література:

1. European Institute of Public Administration <<https://www.eipa.eu/>> (2021, жовтень, 23).
2. European Public Administration Network <<https://www.eupan.eu/>> (2021, жовтень, 23).
3. Master of European Legal Studies (MELS online) 2021-2023 <<https://www.eipa.eu/portfolio/master-of-european-legal-studies-mels-online/>> (2021, жовтень, 23).
4. Ковбасюк Ю. В. (за ред.) (2011). Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Київ: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / за ред. Ю. П. Сурмін, П. І. Надолішній.
5. Рідей Н.М., Сергієнко В.П. (за ред.) (2017) Мультимодусні засади післядипломної освіти для сталого розвитку. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.
6. Рідей Н.М. (за ред.) (2019) Управління системами післядипломної освіти для сталого розвитку. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.

7. Титова Н.М. (2018) Теоретико-методичні основи психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання: монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова.

References:

1. European Institute of Public Administration <<https://www.eipa.eu/>> (2021, october, 23).
2. European Public Administration Network <<https://www.eupan.eu/>> (2021, october, 23).
3. Master of European Legal Studies (MELS online) 2021-2023 <<https://www.eipa.eu/portfolio/master-of-european-legal-studies-mels-online/>> (2021, october, 23).
4. Kovbasiuk Yu.V. (za red.) (2011). Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. / Kyiv: NADU, 2011. T. 2: Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia / za red. Yu.P. Surmin, P.I. Nadolishnii[in Ukrainian].
5. Ridei N.M., Serhienko V.P. (za red.) (2017) Multymodusni zasady pisliadyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku. Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
6. Ridei N.M. (za red.) (2019) Upravlinnia systemamy pisliadyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku. Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
7. Tytova N.M. (2018) Teoretyko-metodychni osnovy psykhologo-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia: monohrafiia. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].

Citation: D. Pavlenko (2020). THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE RELEVANCE OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PUBLIC ADMINISTRATION. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.11

Copyright: D. Pavlenko ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.12

UDC: 378:005.51:351.746.1

**ON THE ISSUE OF NATIONAL SECURITY STRATEGY: A THESAURUS
OF CONCEPTS OF STRATEGIC PLANNING AND FORECASTING**

O. Slabetskyi, Postgraduate student

<http://orcid.org/0000-0001-7955-9904>

e-mail: ukraviatekstil@gmail.com

National Pedagogical Drahomanov University, Ukraine, Kyiv

The theoretical foundations of the national security strategy are substantiated to establish the need to introduce into the educational process the professional training of future specialists - the definitions of «strategy», «strategic planning and forecasting» of national security. The concept of «strategy» by categories of philosophical-fundamental vision and technological-semantic representation of perspective management of future development of future forecasting and planning scenarios under the guidance of specialists with professional security competencies is considered as a process of regulated sequence of planning strategies to ensure effective security policy goals. Aspects of strategic forecasting are singled out - prediction, screening of information data of system analysis of the state and perspective development with assessment of risks and dangers in the field of national security. The definition of «strategic planning» as a function of national security management in the implementation of security policy provides for the definition of strategic goals, objectives and objectives in the system of public administration measures to protect national sovereignty.

Key words: strategy, strategic planning, strategic forecasting, national security, professional training, future professionals.

аспірант, Слабецький О. М. До питання стратегії національної безпеки: тезаурус понять стратегічного планування та

прогнозування / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

Обґрунтовано теоретичні засади стратегії національної безпеки для встановлення необхідності впровадження в освітній процес професійної підготовки майбутніх фахівців – дефініцій «стратегія», «стратегічне планування та прогнозування» забезпечення національної безпеки. Розглянуто поняття «стратегія» за категоріями філософсько-фундаментального бачення та технологічно-семантичного уявлення перспективного управління спрямованого розвитку майбутніх сценаріїв прогнозування та планування під керівництвом фахівців з професійними компетентностями безпеки, як процес регульованої послідовності стратегій планування для забезпечення ефективності досягнення цілей політики безпеки. Виокремлено аспекти стратегічного прогнозування – передбачення, скринінг інформаційних даних системного аналізу стану та перспективного розвитку з оцінюванням ризиків і небезпек у сфері національної безпеки. Конкретизовано визначення «стратегічне планування» як функцію управління нацбезпекою реалізації політики безпеки передбачає визначення стратегічної мети, цілей та завдань у системі державно-управлінських заходів захисту національного суверенітету.

Ключові слова: стратегія, стратегічне планування, стратегічне прогнозування, національна безпека, професійна підготовка, майбутні фахівці.

Вступ. З урахуванням досвіду провідних країн світу варто враховувати соціальні запити на професійну підготовку фахівців для розвитку сфери освіти, науки й інноватики та забезпечення ефективного функціонування сфери національної безпеки України. Ефективність системи безпеки держави напряму залежить від професійно-

компетентних фахівців з питань національної безпеки (держави, суспільства, громадянина, біосоціальної), безпеки життєдіяльності (праці, побутової, харчової, соціального захисту), соціально-економічної безпеки (інституційної, банківської, торгової, інформаційної), екологічної безпеки (природоохоронної, природоресурсної), воєнної безпеки, безпеки інноваційного розвитку суспільства. Вищезазначене обумовило необхідність уточнення тезаурусу понять стратегічного планування та прогнозування у питаннях стратегії національної безпеки.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є теоретичне обґрунтування сентенції основних засад стратегії національної безпеки для встановлення необхідності впровадження в освітній процес професійної підготовки майбутніх фахівців. Завдання дослідження полягає у визначенні дефініції «стратегія», виокремленні семантики планування та стратегічного прогнозування забезпечення національної безпеки у сфері в освіти, науки та інноватики.

Виклад основного матеріалу статті. Тлумачення поняття «стратегія» (з грец. *στρατηγία* – «мистецтво полководця») є фундаментальним визначенням основних результатів стратегічного управління як засіб обґрунтування концепції та планування менеджменту пріоритетів футуризму управління з позитивно релевантним програмуванням достатньо доцільного розподілу обмеженості необхідних ресурсів для розвитку. Виокремлюють класифікаційні ознаки розмежування інституційної стратегії та стратегії організації як цілісної єдності методології системного управління мультивекторних сценаріїв та складності проблем перспективного розвитку систем різного рівня та цільової семантики у перспективному розвитку та часткових суб'єктів як окремих стратегічного управління, прогнозування, запобігання та їх усунення. Тлумачення генези «стратегія» розглядають від трактування категорії концептуально-фундаментального бачення до технологічно-

функціонального представлення : перспективного менеджменту керівника (лідера) з футуристичним мисленням виокремлення вектору розвитку сценаріїв майбутніх подій у прогнозованих умовах трансформації системи як об'єкту управління, за яких передбачення фахівця підтверджується (за Б. Крозбі [1]); процесу концептуального вирішення свідомо регульованої послідовності цілеспрямованих стратегій планування для вирішення інституційних цілей визначеної політики і її учасників (власників, виконавців, замовників, споживачів та соціуму) релевантної реалізації (за К. Ендрюс [2, 3, 4]); концептуально-технологічної аксіології здійснення організації – світогляду (з англ. – perspective) усвідомлених цінностей, поведінки для досягнення спільної мети, визначеної позиції (з англ. – position) інституційного реноме в соціумі як сегменту бізнес-потенціалу організації, зразків алгоритмів (з англ. – patterns) функціонування організації, балансу їх взаємоузгодження, варіювання (з англ. – ploy) маневреності конкурентноспроможності, плани (з англ. – plans) цільового управління (за Г. Мінтцбергом [5]); технологію стратегічного планування та принцип встановлення відповідності інституційної структури управління стратегії організації та інструмент зосередження організаційних ресурсів у пріоритетних векторах розвитку установи (стратегія як технологія довгострокових цілей, які обумовлюють інституційну будову управління) (за А. Чандлером [6, 7]); стратегічний підхід адміністративного персоналу до розроблення цілеспрямованих системних дій на очікуванні показники досягнення заданих параметрів ефективності системи управління (за А. Томпсоном і А. Стріклендом [8]); незалежність раціоналізації менеджменту процедур технічного регулювання неангажованої (суб'єктивно-орієнтованого ставлення управлінців) системно-управлінської діяльності (за Н. Алексєєвим [9]); нормування діяльності абстрагованої за змістом як настанови технічного

регулювання реалізації процесного та системного підходів у досягненні мети шляхом вирішення стратегічних завдань (формалізація такої діяльності забезпечує релевантність через стратегічні цілі, стиль мислення зрелізований у діях ділової поведінки у довготривалій перспективі розвитку) за О. Анісімовим [10].

Розлоге тлумачення поняття «стратегія» може бути терміноване в часовому виразі. Часовий градієнт регламентації визначається в умовах проблематики поставлених завдань, за складністю прогнозованих, передбачених та виявлених ситуацій або з метою їх запобігання та усунення, в залежності від цілепокладання та за ступенем варіабельності зовнішнього впливу навколишнього середовища та визначається в короткострокових та довгострокових перспективах обґрунтування, розроблення та впровадження з апробацією й експертним оцінюванням ефективності стратегічних планів розвитку. Її розглядають як засіб та інструмент реалізації управлінського потенціалу для запобігання ризиків і небезпек, які порушують рубежі витривалості системних пріоритетів суспільних цінностей та інституційної стабільності соціо-економічного та еколого-безпечного розвитку установи. Зосереджене бачення визначення «стратегії» дуальне як концепції, яка визначає наріжні вектори розвитку, «дерево цілей» та стратегічну мету, досягнення якої детерміноване, так і конкретизованого у механізмах, формах, засобах, методах та інструментах, її здобуття у вигляді – стратегічного плану (формалізованого документовпорядження проектного комплексу уможливлення пріоритетних стратегем реалізації місії та візії абрису стратегії розвитку території, акваторії, галузі, типу господарювання в інституційній архітектоніці ієрархії системи управління).

Поняття «стратегії» визначають за етапами її підготовки та реалізації – прогнозування, планування, управління та експертного

оцінювання. Теоретичні і методичні аспекти прогнозування у гарантуванні національних інтересів розглядають як функцію суб'єктів забезпечення національної безпеки, яка включає передбачення, ідентифікацію, системний аналіз та оцінювання невідповідностей та потенційних небезпек у сфері національної безпеки, казуальності причино-наслідкового вияву їх виникнення для розроблення стратегії запобігання. Діагностика показників та індикаторів параметрального оцінювання якості (рівня, ступеня, потенціалу, класу) загроз національної безпеки розпочинається з деструктивних чинників, масштабів розгортання конфліктів та управління ними, які перешкоджають здійсненню державної політики безпеки, обґрунтування та розроблення моделей розвитку складних, загрозливих та катастрофічних ситуацій у сфері національної безпеки, плануються можливі варіанти сценаріїв безпечного розвитку суспільства на засадах сталості, за умов яких передбачається захист – життєдіяльності людини (не лише громадян), соціальних категорій населення, суспільства та державного суверенітету України.

Наукове обґрунтування, розроблення та формування передумов проведення ефективної політики безпеки та державного регулювання національних інтересів є метою прогнозування у сфері забезпечення національної безпеки. Наріжне значення при здійсненні прогнозування динаміки зміни загроз національної безпеки має скринінг достовірності та доведеності прогнозованого інформаційного базису, який уможливорює ймовірність абриса та наповнення квалітологічного стану національної безпеки в футуристичному проектуванні майбутнього з опрацюванням стратегічних цілей та виробленням пріоритетних орієнтирів системної управлінської діяльності органів державної влади, публічного, муніципального та цивільного управління з визначенням найбільш

оптимальних варіантів ефективного функціонування системи захисту національних інтересів та безпеки держави [12, 13].

Однією з функцій управління національною безпекою є стратегічне планування реалізації політики безпеки, яка передбачає цілевстановлення досягнення стратегічної мети, завдань та системи державно-управлінських заходів для гарантування національного суверенітету, збереження національних інтересів захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз у сферах –політичній, економічній, соціальній, військовій, здоров'язбереження, екологічній, освіти, науки й інноватики, інформаційній, торговій, харчовій та безпеки життєдіяльності й досягнення на засадах сталості прогресивного суспільно-політичного, соціально-економічного та еколого-безпечного розвитку держави (в тому числі біосоціальних, геосферних систем) за дотримання умов збалансованої врівноваженості інтересів захисту та забезпечення соціальних стандартів особи, громадянина, суспільства і держави. Планування синхронізованої синергетики координаційно-субординаційних взаємин органів державної влади та місцевого самоврядування, інституцій громадянського суспільства, силових і збройних структур, які функціонують згідно з чинним законодавством (в тому числі військових угруповань, правоохоронних органів та спеціальних служб), підрозділів цивільного захисту здійснюється для цілеспрямованої координації ефективністю політики безпеки, які згідно чинного законодавства її забезпечують через заходи, механізми та інструменти політичного, правового, організаційного, воєнного, соціального, інформаційного характеру уможливлення національних інтересів (зі виявлення, прогнозування, попередження, нейтралізації, запобігання та усунення небезпек для особи, громадян, соціуму та держави в цілому), спроможності системи нацбезпеки до функціонального виконання інтеграції України до міжнародних та

регіональних систем безпеки. Пріоритетними завданнями є – підготовка обґрунтованих пропозицій щодо нарощення потенціалу ефективності політики нацбезпеки, встановлення стратегічних напрямів розвитку сфери безпеки, реалізація державної політики оборони та військового будівництва, встановлення уповноважених інституцій, які здійснюють вплив на забезпечення нацбезпеки, фінансування заходів щодо її реалізації. Структурно-логічний ланцюг процесу стратегічного планування політики нацбезпеки відповідно представлено у по-кроковій послідовності: вияв узгоджених ініціатив стратегічного планування; встановлення місії, візії, стратегії, цінностей, цілей сфери безпеки, забезпечення моніторингу та системного аналізу зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на державні інтереси задля конкретизації потенційних можливостей, ризиків та загроз, проблем, вирішення яких має основне значення для формування нацбезпеки, розроблення та удосконалення концепцій, парадигм, стратегій, керівних процедур документорегулювання з питань нацбезпеки. Стратегічне планування передбачає матеріально-фінансове забезпечення та врахування потенціалу людських ресурсів запланованих заходів модернізації та імплементації розвитку сфери безпеки (інформаційні дані системного аналізу стану та динаміки розвитку геополітичної, геоекономічної, воєнно-політичної, міжнародної, соціально-економічної та екологічної ситуацій в Україні; скринінгові результати оцінювання стану та тенденцій розвитку сфери безпеки, її завдань та мети за різних умов миру, надзвичайних ситуацій та війни; державне бюджетування). Системність регулювання в сучасних методів стратегічного планування контролюється нормативно-правовими та технічними регламентами, документопорядження (їх узгодженого в часі на рівні управлінської ієрархії за семантикою та галузевим призначенням). У межах єдиної європейської зовнішньої та політики безпеки та з урахуванням статутних

на нормотворчих положень Стратегії безпеки ЄС та Стратегічної концепції НАТО.

Нормативно-правове регулювання в Україні забезпечується – Конституцією, законами та указами Президента щодо питань національної безпеки та оборони, соціально-економічного розвитку, Стратегії нацбезпеки та Воєнної доктрини та стратегії безпеки, Стратегічно-оборонного бюлетеня, Державних програм розвитку озброєння та військової техніки, реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу.

Суб'єктами планування є ВРУ, Президент України, КМУ, Рада національної безпеки і оборони України, центральні органи виконавчої влади, які здійснюють керівництво Збройними Силами та військовими угрупованнями, Генеральний штаб Збройних Сил України, місцеві державні адміністрації та органи самоврядування. Об'єктами – компоненти системи забезпечення національної безпеки (Збройні Сили України, військові угруповання, інституції виконавчої влади, підприємства та організації, які впливають на нацбезпеку). Загалом в Україні відсутня синхронізація системного документовпорядження з обґрунтування розробки політики національної безпеки, її стратегічного прогнозування та планування з експертним оцінюванням ефективності релевантності (окрім, керівних регламентів оборонного планування). Стратегічне планування враховує моніторинг та системний аналіз сфери безпеки, але не регламентовано систему їх розроблення та функціонування; відсутня методологія та підходи, які забезпечують ефективність моніторингу (окрім, Закону України «Про організацію оборонного планування»). Ефективність державної політики національної безпеки залежить від створених умов для забезпечення сталого розвитку суспільства, що власне і є місією Стратегії національної безпеки та її прогнозування та планування [16, 17, 18, 19].

Висновки. Здійснено теоретичне обґрунтування сентенції основних засад стратегії національної безпеки для встановлення необхідності впровадження в освітній процес професійної підготовки майбутніх фахівців – дефініцій «стратегія», «стратегічне планування та прогнозування» забезпечення національної безпеки. Тлумачення поняття «стратегія» розглянуто за категоріями філософсько-фундаментального бачення та технологічно-семантичного уявлення перспективного управління спрямованого розвитку майбутніх сценаріїв прогнозування та планування під керівництвом фахівців з професійними компетентностями безпеки; як процес регульованої послідовності стратегій планування для забезпечення ефективності досягнення цілей політики організації; як система корпоративних цінностей формування світогляду, поведінки, визначено ділової та громадянської позиції, амплітуди варіабельності взірців моделей функціонування установи, забезпечення збалансованості, планування; як технологію стратегічного планування та принцип; як стратегічний підхід публічного та адміністративного менеджменту; як конструктивізм процедур менеджменту з технічним регулюванням. Виокремлено аспекти стратегічного прогнозування – передбачення, скринінг інформаційних даних системного аналізу стану та перспективного розвитку з оцінюванням ризиків і небезпек у сфері національної безпеки – як функції суб'єктів, які забезпечують національну безпеку держави за умов встановлення казуальності на засадах сталості, футуризму, інноватики та квалітології для обґрунтування та розроблення стратегії запобігання. Стратегічне планування як функція управління нацбезпекою реалізації політики безпеки передбачає визначення стратегічної мети, цілей та завдань у системі державно-управлінських заходів захисту національного суверенітету, гарантування збереження державних інтересів у сферах – політичній, економічній, соціальній, воєнній,

здоров'язбереження, екологічній, освіти, науки й інноватики, інформаційній, торговій, харчовій та безпеки життєдіяльності й їх досягнення на засадах сталості розвитку України як держави з гармонізованою позицією національної самовизначеності та партнерської співпраці на міжнародному рівні з дотриманням умов збалансованої врівноваженості інтересів захисту та забезпечення соціальних стандартів особи, громадянина, суспільства і країни.

Література:

1. Крозбі Б. (1997) Стратегічне планування та стратегічний менеджмент: чим вони відрізняються. Проект USAID «Впровадження змін в політиці».
2. Andrews Kenneth Richmond (1971) The concept of corporate strategy, Richard D. Irwin, Homewood.
3. Andrews Kenneth Richmond (1981) Replaying the board's role in formulating strategy, Harvard Business Review, vol. 59, № 3.
4. Andrews Kenneth Richmond (1984) Corporate strategy: the essential intangibles, McKinsey Quarterly, № 4.
5. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. (2000) Школы стратегий. перевод с английского /под ред. Ю.Н. Каптуревского. СПб.: Питербург.
6. Chandler A.D., Jr. (1962) Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise. M.I.T. Press: Cambridge, 1962.
7. Chandler A.D., Jr., Hagstrom P., Solvell O. (eds.) (1998) The Dynamic Firm: The Role of Technology, Strategy, Organization and Regions. Oxford University Press: Oxford; N. Y.
8. Томпсон А.А., Стрикленд А. Дж. (1998) Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учебник для пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М. И. Соколовой. Москва: Банки и биржи ЮНИТИ.
9. Алексеев Н.Г. (2003) Проектный подход к формированию рефлексивного мышления в образовании и управлении. *Рефлексивно-*

организационные проблемы формирования мышления и личности в управлении и образовании / Под ред. И.Н. Семёнова, Т.Г. Болдиной. Москва: ИРПТиГО.

10. Анисимов О.С. (1999) Стратегии и стратегическое мышление (акмеологическая версия). Москва: «АгроВестник».

11. Ковбасюк Ю.В. (за ред.) (2011). Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Київ: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / за ред. Ю.П. Сурмін, П.І. Надолішній.

12. Дзьобань О.П. (2010) Інформаційна безпека у проблемному полі соціокультурної реальності: монографія. Харків: Майдан.

13. Присенко Г.В., Равікович Є.І. (2005) Прогнозування соціально-економічних процесів: навчальний посібник. Київ: КНЕУ

14. Рідей Н.М., Сергієнко В.П. (за ред.) (2017) Мультимодусні засади післядипломної освіти для сталого розвитку. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.

15. Рідей Н.М. (за ред.) (2019) Управління системами післядипломної освіти для сталого розвитку. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.

16. Кокошин А.А. (2007) О стратегическом планировании в политике. Москва: КомКнига.

17. Семенченко А.І. (2008) Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України. Київ: НАДУ.

18. Ситник Г.П., Олуйко В. М., Вавринчук М.П. (2007) Національна безпека України: теорія і практика. Київ: Вид-во «Кондор».

19. Ситник Г.П. (2010) Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: у 3 ч. Київ: НАДУ, 2010. Ч. 3.: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки.

References:

1. Krozbi B.(1997) Stratehichne planuvannia ta stratehichniy menedzhment: chym vony vidrizniaiutsia. Proekt USAID "Vprovadzhennia zmin v politytsi" [in Ukrainian].
2. Andrews Kenneth Richmond (1971) The concept of corporate strategy, Richard D. Irwin, Homewood.
3. Andrews Kenneth Richmond (1981) Replaying the board's role in formulating strategy, Harvard Business Review, vol. 59, № 3.
4. Andrews Kenneth Richmond (1984) Corporate strategy: the essential intangibles, McKinsey Quarterly, № 4.
5. Mincberg G., Al'stend B., Lempel Dzh. (2000) SHkoly strategij. perevod s anglijskogo /pod red. YU.N. Kapturevskogo. SPb.: Piterburg [in Ukrainian].
6. Chandler A.D., Jr. (1962) Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise. M.I.T. Press: Cambridge, 1962.
7. Chandler A.D., Jr., Hagstrom P., Solvell O. (eds.) (1998) The Dynamic Firm: The Role of Technology, Strategy, Organization and Regions. Oxford University Press: Oxford; N.Y.
8. Tompson A.A., Stryklend A. Dzh. (1998) Stratehycheskyi menedzhment. Yskusstvo razrabotky y realizatsyy stratehyy: uchebnyk dlia per. s anhl. pod red. L.H. Zaitseva, M.Y. Sokolovoi. Moskva: Banky y byrzhny YuNYTY.
9. Alekseev N.H. (2003) Proektnyi podkhod k formirovaniu refleksyvnogo myshleniya v obrazovanii y upravlenii. Refleksyvo-organizatsionnye problemy formirovaniya myshleniya y lychnosti v upravlenii y obrazovanii/ Pod red. Y.N. Semënova, T.H. Boldynoi. Moskva: YRPTyHO [in Ukrainian].
10. Anysymov O.S. (1999) Stratehyy y stratehicheskoe myshlenye (akmeologicheskaya versiya). Moskva: «AhroVestnyk» [in Ukrainian].
11. Kovbasiuk Yu.V. (za red.) (2011). Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. / Kyiv: NADU 2011. T. 2: Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia / za red. Yu.P. Surmin, P. I. Nadolishnii [in Ukrainian].

12. Dz'oban' O.P. (2010) Informacijna bezpeka u problemnomu poli sociokul'turnoi real'nosti: monografiya. Harkiv: Majdan [in Ukrainian].
13. Prisenko G.V., Ravikovich E.I. (2005) Prognozuvannya social'no-ekonomichnih procesiv: navchal'nij posibnik. Kiïv: KNEU
14. Ridei N.M., Serhiienko V.P. (za red.) (2017) Multymodusni zasady pisliadyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku. Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
15. Ridei N.M. (za red.) (2019) Upravlinnia systemamy pisliadyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku. Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
16. Kokoshin A.A. (2007) O strategicheskom planirovanii v politike. Moskva: KomKniga [in Ukrainian].
17. Semenchenko A.I. (2008) Metodologiya strategichnogo planuvannya u sferi derzhavnogo upravlinnya zabezpechenniam nacional'noi bezpeky Ukrainy. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
18. Sitnik G.P., Olujko V. M., Vavrinchuk M.P. (2007) Nacional'na bezpeka Ukrainy: teoriya i praktika. Kyiv: Vyd-vo «Kondor» [in Ukrainian].
19. Sitnik G.P. (2010) Konceptual'ni zasadi zabezpechennya nacional'noi bezpeky Ukraïni: u 3 ch. Kyiv: NADU. CH. 3.: Derzhavna politika ta osnovi strategichnogo planuvannya zabezpechennya nacional'noi bezpeky [in Ukrainian].

Citation: O. Slabetskyi (2020). ON THE ISSUE OF NATIONAL SECURITY STRATEGY: A THESAURUS OF CONCEPTS OF STRATEGIC PLANNING AND FORECASTING. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.12

Copyright: O. Slabetskyi ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.13

UDC: 378.147

**THE MODEL OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION
OF FUTURE TEACHERS OF ART AND AESTHETIC CYCLE OF
PROFESSIONAL TRAINING**

Ja. Verovkina, PhD of Economic

<http://orcid.org/0000-0001-9805-0345>

e-mail: verovckinajanna@ukr.net

National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, Kyiv

The article reveals the model of professional competence formation of the future teachers of art and the aesthetic cycle of specialized training in institutions of secondary education. The integral model forms a construct with interconnected blocks: target, conceptual, substantive, procedural, and effective. The structural components of the model are established: components, principles, approaches, organizational and pedagogical conditions, criteria, and levels formation of professional competence of future teachers of art aesthetic cycle of specialized training. The most effective forms, methods and means of formation of professional competence of the future teachers of art and the aesthetic cycle of profile education are identified. The content of the artistic and aesthetic cycle of educational profiling environment is clarified.

Keywords: model, professional competence, future teacher, artistic and aesthetic cycle, specialized training.

аспірант, Верьовкіна Ж. Л. Модель формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

В статті розкрито модель формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання в закладах середньої освіти. Цілісна модель утворює конструкт з взаємопов'язаними блоками: цільового, концептуального, змістовного, процесуального та результативного. Встановлено структурні складові моделі: компоненти, принципи, підходи, організаційно-педагогічні умови, критерії та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання. Визначено найбільш ефективні форми, методи та засоби формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання. Уточнено наповнення змісту художньо-естетичного циклу профілізації освітнього середовища.

Ключові слова: модель, професійна компетентність, майбутній учитель, художньо-естетичний цикл, профільне навчання.

Вступ. Останнім часом у системі професійної підготовки майбутнього вчителя в умовах профілізації закладів середньої освіти (ЗСО) на початкових етапах його залучення до професійної діяльності існує потреба в формуванні професійної компетентності художньо-естетичного циклу з відповідною технологією орієнтації освітнього середовища. На художньо-естетичну освіту покладається завдання навчити майбутнє покоління бачити прекрасне у соціокультурному середовищі.

Концепція художньо-естетичного профілю ЗСО в умовах європейської інтеграції полягає, як зазначають вчені Давидова М.О., Захарова Л.В. [1], в сприйманні, «інтерпретації творів мистецтва», практичної реалізації в соціокультурному середовищі, «розвивати

естетичну свідомість», соціокультурну компетентність, «здатність до самореалізації», бажання художньо-естетично самовдосконалюватись.

Новий Закон “Про освіту”, який набув чинності у вересні 2017 року визначив модель ЗСО, яка направлена на профільність. Профільне навчання є одним із ключових напрямів модернізації та удосконалення системи освіти нашої держави й передбачає реальне й планомірне оновлення школи старшого ступеня з врахуванням інтересів, нахилів та здібностей, можливостей кожного учня, у тому числі з особливими освітніми потребами, у контексті соціального та професійного самовизначення у відповідності з вимогами сучасного ринку праці. Даний підхід до освітнього простору старшокласників реалізовує принцип особистісно-орієнтованого навчання та створює оптимальні умови для їх професійного самовизначення та подальшої самореалізації.

Гарантом забезпечення даних завдань може бути сучасний учитель, формування професійної компетентності якого є пріоритетом галузі освіти. Проблемою у профілізації художньо-естетичного циклу навчання у старшій школі є недостатній рівень освітніх послуг через непрофесійність кадрів.

Особливості розвитку підготовки вчителів художньо-естетичних дисциплін розглянули в роботах Коночкіної О.І. [3], Давидової М.О. [1], Захарової Л.В. [1], та ін., формування професійних компетентностей майбутніх учителів: Кононенко І.А. [10], Любарець В.В. [4], Харківська А. [7], Шапран О.І. [10], Сучасні підходи до організації художньо-естетичної освіти знайшли відображення у роботах Зязюна І.А. [2], Лузіної Л.М. [6], Ревенко І.В. [8], Сухомлинського В.А. [9]. Визначаючи творчість, як об’єктивну рису освітньої діяльності учителя, Лузіна Л. підтвердила, що формування творчої індивідуальності вчителя означає вироблення у нього особливого ставлення до професійної діяльності, як способу життя [6, с. 3].

Доречно також звернутися до педагогічної спадщини послідовника гуманістичних традицій, одного з видатних педагогів Сухомлинського В.А. Він вважав, що успіх виховання багато в чому залежить від розвитку емоційно-чуттєвої сфери [9, с. 145]. Ідеал естетики в освіті талановитий педагог бачив в особистості, яка пізнає прекрасне чим зміцнює світогляд. Адже світогляд базується не тільки на сукупності знань, але й на художньо-естетичному та емоційному світогляді особистості. Формування художньо-естетичного в світогляді молодого покоління покладається на особистість учителя, а саме «гармонійне поєднання ідеалів, принципів, переконань, поглядів, смаків вчинків, тоді розкривається виховна сила знань» [9, с. 155].

Аналіз психолого-педагогічної літератури приводить до висновку, що рівень творчої діяльності вчителя, визначається, як правило, залежно від конкретного циклу профільного навчання в освітній діяльності. Проблема формування у майбутнього учителя професійної компетентності художньо-естетичного циклу у профільному навчання сьогодні повною мірою не вирішено.

Формулювання мети статті та завдань. Мета даної статті полягає у обґрунтуванні моделі формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання. Завданням статті є розкриття особливостей здійснення керівництва освітньою діяльністю вчителем предметів художньо-естетичного профілю навчання здатного до безперервного особистісного й професійного самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу статті. Сучасні зміни в профілізації НУШ потребують в викладанні предметів художньо-естетичному циклі безпосередньо організації інновацій освітнього процесу. Вчитель з спеціальною художньо-естетичною освітою в професійній діяльності повинен застосовувати технології, що базуються на основних засадах

професійно-художньої діяльності. Тому інновація полягає у залученні стейкхолдерів соціокультурної діяльності у освітнє середовище професійної підготовки майбутніх учителів художньо-естетичного профілю.

Протиріччям у структурі особистості учителя художньо-естетичного профілю, полягає в процесі сприйняття, практичного осмислення та відтворення образів, вказують вчені Давидова М.О., Захарова Л.В. [1, с. 34].

Формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання в ЗСО пов'язане з удосконаленням освітнього процесу, спрямованого на активізацію розумової діяльності та формування професійних умінь студентів.

Для ефективнішого формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання в ЗСО пропонуємо цілісну модель формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання в закладах середньої освіти (Модель) (рис.1), що утворює конструкт з взаємопов'язаними блоками моделі: цільового, концептуального, змістовного, процесуального та результативного [4].

Цільовий блок Моделі включає в себе соціальне замовлення, яке виражається у потребі вчителів художньо-естетичного циклу профільного навчання в ЗСО, тому мета полягає в ефективності процесу формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання в ЗСО.

Конкретизуючи мету Моделі, нами було виділено *завдання*: формування мотивів художньо-естетичної спрямованості майбутніх вчителів; розвиток здібностей та художнього мислення для досягнення художньо-естетичної діяльності майбутнього вчителя; формування індивідуальної траєкторії майбутньої професійної діяльності.

Наступний концептуальний блок, який виконує системорегуюче призначення, визначає загальну стратегію й тактику проектування професійної підготовки й охоплює функції (освітню, мотиваційну, розвиваючу, науково-дослідну, світоглядну, соціокультурну); методологічні підходи (системний, діяльнісний, особистісно-розвивальний, компетентнісний, акмеологічний, культурологічний); та принципи (науковості, цілісності, синергетичності, систематичності й послідовності; природовідповідності, поліхудожності, варіативності на основі індивідуалізації, духовності, єдності художньо-естетичного виховання з соціокультурним середовищем).

Змістовий блок передбачає досягнення під час професійної підготовки майбутніх учителів художньо-естетичного циклу до профільного навчання в ЗСО комплексу показників професійної компетентності художньо-естетичного циклу: педагогічна майстерність, комунікативні якості; морально-етичні здатності; емоційність; психодинамічні характеристики; інтелект, здатностей та готовностей перетворювати їх на особистий управлінський інструментарій з використання у професійній діяльності; здібності до композиційного художнього мислення.

Предмети художньо-естетичного циклу в ЗСО спрямовані на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні. Водночас через образний зміст творів мистецтва, відкриваються широкі можливості ефективно впливати на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських цінностей.

Наповнення змісту художньо-естетичного циклу профілізації освітнього середовища ЗСО в основній школі відбувається відповідно до

Рис. 1. Модель формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання в закладах середньої освіти

наказу Міністерства від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня», і має три блоки: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво». Навчання побудовано наскрізно з логічною побудовою змісту за роками навчання з 5 по 9 класу. 10-11 класи опановують художньо-естетичний цикл відповідно до наказу Міністерства від 20.04.2018 № 408 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня». У 10 класі на рівні стандарту здійснюється через базові та вибірково-обов'язкові предмети. До вибірковоих належать навчальні предмети «Мистецтво» (освітня галузь «Мистецтво»). Учені мають обрати два предмети, які опановуватимуть впродовж навчання у старшій школі: один - в 10-му, інший - в 11-му класі, або одночасно два предмети в 10 і 11 класах (у такому разі години, передбачені на вибірково-обов'язкові предмети (факультатив), діляться між двома обраними предметами: «Театральне мистецтво», «Мистецтво»), з погодинним розподілом: 10 (або 11) клас - 3 години на тиждень; або 10-11 клас - по 1,5 години на тиждень відповідно у кожному навчальному році.

Тому змістовий блок формування художньо-естетичної професійної компетентності наповнюють дисципліни «Історія художньої культури» та «Методика викладання художньої культури». Майбутній учитель предметів художньо-естетичного циклу, який буде викладати інтегровані курси «Мистецтво», «Художню культуру», як правило, сам потребує допомоги у розумінні питань, які пов'язані з інтеграційними процесами в профільній освіті.

Майбутній учитель на профільному рівні художньо-естетичного циклу має володіти базовими освітніми художньо-естетичними компетентностями, виявляти здатність до самостійної творчої діяльності, колективної співпраці з метою розв'язання мистецьких проблем та

потребу використовувати здобутки української культури у власній творчій діяльності, пропагувати національну культурно-мистецьку спадщину, відстоювати національно-культурні пріоритети в особистісному та суспільному житті, демонструвати готовність до постійного художнього самовдосконалення, усвідомлення власної причетності до традицій і цінностей національної культури та вміння їх використовувати у культурно-творчій діяльності.

Модель містить процесуальний блок, який включає: форми (лекція, семінар, практичне заняття, самостійна та лабораторна роботи, індивідуальне заняття, наукові конференції, тренінги, вебіари, інтегровані та бінарні заняття, екскурсії та ін.); методи (словесні, наочні, практичні, проблемні, використання інформаційних технологій, інтерактивні, тестування, захист розробок); засоби (навчальні програми, рекомендації, опорні конспекти лекцій, наочні, технічні, комп'ютерні, тестові завдання, плани семінарів, комп'ютерне тестування) [5].

Результативний блок Моделі передбачав перевірку досягнення мети, а саме сформованість професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичної циклу профільного навчання в ЗСО. Досягнення результату ґрунтується на діагностиці розвитку сформованості професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичної циклу профільного навчання в ЗСО на основі критеріїв (мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, процесуально-креативного), їх рівнів (елементарний, репродуктивний, творчий) та показників сформованості розроблено діагностичний апарат, який уможливив вияви загального рівня сформованості.

Організаційно-педагогічні умови вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів художньо-естетичної циклу до профільного навчання в ЗСО спрямовано на інтеграцію та диференціацію сучасних наукових знань; відбір та запровадження інноваційних засобів, форм і

методів організації та поєднання теоретичної та практичної складових освітнього процесу у ЗВО, підтримку компетентнісного рівня учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання упродовж професійної діяльності.

У межах нашого дослідження, методика формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу включає наступні способи контролю та корекції (тестування, опитування, самоконтроль, консультації, індивідуальні завдання, співбесіди). Реалізація моделі передбачає наявність конкретних результатів у сформованості професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу до профільного навчання, перехід на більш високий рівень сформованості професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу, від елементарного до творчого. Результатом підготовки є сформованість професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу.

Висновки Розроблена Модель є ефективним інструментарієм будови професійної підготовки майбутніх учителів художньо-естетичного циклу до профільного навчання в освітньому середовищі ЗСО. Модель безперервно удосконалюється і є відкритою.

Таким чином, досліджувана модель становить собою комплексну систему взаємопов'язаних блоків. Етапи дослідження спрямовані на досягнення мети, яка полягає у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу в процесі професійної підготовки, шляхом особистісно-орієнтованого та компетентнісного навчання.

В подальшому для формування професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичного циклу профільного навчання вбачаємо необхідність вивчення особливостей впровадження в освітній процес сучасних інноваційних технологій навчання.

Література:

1. Давидова М.О., Захарова Л.В. (2011). *Формування професійної компетентності майбутнього викладача предметів художньо-естетичного циклу як педагогічна проблема*. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Вип. 14, 33-36.
2. Зязюн І.А. (2003). *Педагогічна майстерність особистості учителя*. Київ, Вища школа, 195.
3. Коночкіна, О.І. (2011) *Рівень сформованості професійної компетентності майбутніх учителів художньо-естетичних дисциплін (за результатами констатувального дослідження)*. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14: *Теорія і методика мистецької освіти*: зб. наук. праць. Київ. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, Вип. 11(16), 100-104.
4. Liubarets V.V. (2012). *Model and principles of formed professional competence of travel agents*. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 15 (250), Ч. III.
5. Любарець В.В. (2018). *Професійна підготовка майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності для індустрії гостинності: теоретичні обґрунтування: монографія*. Суми: П.Ф «Видавництво «Університетська книга», 382.
6. Лузина Л.М. (1986). *Формирование творческой индивидуальности учителя в педвузе*. Ташкент. ТГПИ, 186.
7. Харківська А. (2014). *Особливості професійної підготовки майбутніх вчителів предметів художньо-естетичного циклу*. Theory and methods of educational management No 3(14).
8. Ревенко І.В. (2011). *Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури*. Збірник наукових праць.

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. Вип.14(67) 206-213.

9. Сухомлинский В.А. (1981). *Методика воспитания коллектива*. М. Просвещение, 192.

10. Шапран О.І., Кононенко І.А. (2017). *Сутність професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів: з використанням досвіду підготовки педагогів у Франції*. Теоретична і дидактична філософія. Серія. Вип. 24, 241-249.

References:

1. Davidova M.O., Zakharova L.V. (2011). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vykladacha predmetiv khudozhno-estetychnoho tsyклу yak pedahohichna problema. [Formation of professional competence of the future teacher of subjects of art and aesthetic cycle as a pedagogical problem]. Scientific journal of NPU named after MP Drahomanov. Series 16. Tvorchyia osobystosti uchytelia: problemy teorii i praktyky [Creative personality of the teacher: problems of theory and practice.]. Vip. 14, 33-36. [in Ukrainian].

2. Zyazyun I.A. (2003). Pedahohichna maisternist osobystosti uchytelia. [Pedagogical skill of the teacher's personality]. Kyiv, Higher School, 195. [in Ukrainian].

3. Konochkina, O.I. (2011) Riven sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv khudozhno-estetychnykh dystsyplin (za rezultatamy konstatuvalnoho doslidzhennia). [The level of formation of professional competence of future teachers of artistic and aesthetic disciplines (according to the results of a statement)]. Scientific journal of the National Pedagogical University named after MP Драгоманова. Series 14: Theory and methods of art education: Coll. Science. wash. Kiev. Published by NPU named after MP Drahomanov, Issue. 11 (16), 100-104. [in Ukrainian].

4. Liubarets V.V. (2012). Model and principles of formed professional competence of travel agents. Bulletin of Taras Shevchenko Lviv National University № 15 (250), Part III. [in Ukrainian].
5. Liubarets V.V. (2018) Profesiina pidhotovka maibutnikh menedzheriv sotsiokulturnoi diialnosti dlia industrii hostynnosti: teoretychni obgruntuvannia: monohrafiia. [Professional training of future managers of socio-cultural activities for the hospitality industry: theoretical justifications: monograph]. Sumy: PF «University Book Publishing House». 382 p. [in Ukrainian].
6. Luzina L.M. (1986). Formyrovanye tvorcheskoi yndyvydualnosty uchytelia v pedvuze. [Formation of creative individuality of the teacher in pedagogical high school.]. Tashkent. TGPI, 186. [in Russian].
7. Kharkivska A. (2014) Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv predmetiv khudozhno-estetychnoho tsyклу [Features of professional training of future teachers of subjects of art and aesthetic cycle.]. Theory and methods of educational management No 3 (14) [in Ukrainian].
8. Revenko I.V. (2011). Khudozhno-estetychna kompetentnist uchytelia yak pokaznyk yoho profesiinoi kultury. [Artistic and aesthetic competence of a teacher as an indicator of his professional culture.]. Collection of scientific works. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkoli. [Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary school.]. Issue 14 (67) 206-213. [in Ukrainian].
9. Sukhomlinsky V.A. (1981). Metodyka vospytanyia kollektiva. [Methods of team education]. M. Enlightenment, 192. [in Russian].
10. Shapran OI, Kononenko I.A. (2017). Sutnist profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv-filolohiv: z vykorystanniam dosvidu pidhotovky pedahohiv u Frantsii. [The essence of professional competence of future teachers of philology: using the experience of teacher training in France.]. Theoretical and didactic philosophy. Series. Vip. 24, 241-249. [in Ukrainian].

Citation: Ja. Verovkina (2020). THE MODEL OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE TEACHERS OF ART AND AESTHETIC CYCLE OF PROFESSIONAL TRAINING. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.13

Copyright: Ja. Verovkina ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.14

UDC: 378.016:[331+62]

**THE PROBLEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS OF
LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES
IN HIGH SCHOOL ABROAD**

I. Markus, Senior Lecturer

<http://orcid.org/0000-0003-0071-9798>

e-mail: iryna.markus@gmail.com

National Pedagogical Drahomanov University, Ukraine, Kyiv

The urgency of the studied problem is due to the fact that in the system of teacher training in higher education institutions of Ukraine is still insufficiently taken into account the objective trends of modern education. At the same time, today the requirements to the level of teacher training, able to initiate the search for effective models of organization and management of educational and cognitive activities of students at school, are becoming especially important. The article, based on a comparative analysis and assessment of modern pedagogical processes and phenomena in Ukraine and Western countries, reveals the features of professional training of teachers of labor education and technology in higher education institutions.

The importance of the transition to new forms of organization of the educational process in the reform of higher education in Ukraine is pointed out. It is proved that in the process of training a teacher of labor education

and technology it is advisable to use the following methods and techniques: conducting interactive problem lectures; introduction in the course of practical classes of such forms of work as "round table", "workshop", conducting debates, discussions, analysis of pedagogical situations, video fragments of lessons; conducting workshops, master classes, training sessions; extensive use of electronic educational resources, multimedia tools; use of elements of imitation, reflection, relaxation during separate practical classes; use of new approaches to monitoring and evaluating student achievement. Based on the study and generalization of foreign and domestic experience, it was found that the training of teachers of labor training and technology should be presented within the integrative and content of curricula, personality-oriented approach, the concept of immersion in practical learning.

Keywords: innovative technologies; teacher of labor training and technology; foreign experience; integration; educational environment; personality-oriented approach; professional training.

старший викладач, Маркусь І. С. Проблема професійної підготовки учителів трудового навчання та технологій у вищій школі за кордоном/ Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена тим, що в системі підготовки педагогічних кадрів у закладах вищої освіти України досі недостатньо враховуються об'єктивні тенденції сучасної освіти. У той же час сьогодні особливої важливості набувають вимоги до рівня підготовки вчителів, здатних ініціювати пошук ефективних моделей організації і управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів в школі. У статті на основі порівняльного аналізу і оцінки сучасних педагогічних процесів і явищ в Україні і західних країнах виявляються особливості професійної підготовки вчителя трудового навчання та технологій у закладах вищої освіти.

Указано на важливість у реформуванні вищої освіти в Україні переходу до нових форм організації навчального процесу. Доводиться, що у процесі підготовки вчителя трудового навчання та технологій доцільно використовувати такі методи і прийоми: проведення інтерактивних проблемних лекцій; впровадження в ході практичних занять таких форм роботи як «круглий стіл», «майстерня», проведення диспутів, дискусій, аналіз педагогічних ситуацій, відеофрагментів уроків; проведення семінарів-практикумів, майстер-класів, тренінгових занять; широке використання електронних освітніх ресурсів, мультимедійних засобів; використання елементів імітації, рефлексії, релаксації в ході окремих практичних занять; використання нових підходів до контролю і оцінювання досягнень студентів. На основі вивчення та узагальнення закордонного і вітчизняного досвіду було виявлено, що професійна підготовка вчителів трудового навчання та технологій повинна бути представлена в рамках інтегративності і наповненості змісту навчальних програм, особистісно-орієнтованого підходу, концепції занурення практичних знань у навчання.

Ключові слова: інноваційні технології; вчитель трудового навчання та технологій; закордонний досвід; інтеграція; освітнє середовище; особистісно-орієнтований підхід; професійна підготовка.

Вступ. Перехід до нових освітніх стандартів поставив перед закладами вищої освіти України проблему нової організації навчального процесу, у тому числі і для підготовки педагогічних кадрів. Особливої уваги вимагає підготовка вчителів, здатних ініціювати пошук ефективних моделей організації та управління навчально-пізнавальної діяльності учнів. Між тим у системі підготовки педагогічних кадрів ще недостатньо практикуються тенденції сучасного навчання. Причиною цього є

відсутність зв'язку між новими цілями підготовки вчителя, її нової структури і старими формами та методами роботи зі студентами. Сьогодні необхідним стає пошук технологій підготовки вчителів, які вимагають нових ідей, інновацій, досліджень.

Саме тому, у контексті модернізації підготовки вчителів технологій у закладах вищої освіти України варто звернутися до позитивного досвіду професійної підготовки вчителів за кордоном. Сучасні тенденції розвитку закордонної школи, що характеризуються чітко визначеним переходом у відносинах між викладачами та студентами з суб'єктом-об'єкними на суб'єкт-суб'єктні, діалогічні відносини, передбачаючи максимально повну самореалізацію свого потенціалу кожного зі студентів, призводить до модернізації процесу підготовки вчителів, перегляду організаційних форм та методів навчання. Педагогічна освіта закордонних країн сьогодні спрямована на оволодіння викладачами новими методами і видами роботи, що дають більше свободи у виборі, що дозволяють полегшити організацію навчального процесу, домогтися індивідуалізації навчання.

Актуальною проблемою підготовки вчителів в провідних країнах світу є рівень і характер наукових знань з навчальних предметів, які він викладатиме в школі. Багато країн прагнуть при цьому до продуманого балансу двох основних компонентів педагогічної освіти – знань з предмету і психолого-педагогічної підготовки. У всіх країнах проводиться значна робота з модернізації змісту освіти, вводяться нові програми, навчальні посібники, що будуються на міждисциплінарній основі, що орієнтують на фундаментальні знання з гуманітарних та природничих наук, розробляються нові стандарти для підготовки вчителів.

Формулювання мети статті та завдань. Мета статті полягає у теоретичному аналізі міжнародного і вітчизняного досвіду підготовки вчителів трудового навчання та технологій. Завданнями дослідження є

здійснити порівняльний аналіз міжнародного практично-корисного досвіду підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій, виокремити особливості їх професійної підготовки у системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу статті. Аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень свідчить про значний інтерес науковців, дослідників до підготовки педагогів в інших країнах. Зокрема, висвітлення зарубіжного досвіду підготовки вчителів у різних зарубіжних країнах знайшло своє відображення в науковому доробку вітчизняних дослідників: у Великій Британії – Н. Авшенюк, О. Бялик, О. Мілютіна, Ю. Кіщенко, А. Парінов, О. Стельмахук; у Франції – Б. Вульфсон, М. Скоробогатова; у Німеччині – Т. Коваль, Г. Лук'янюк, О. Родіна; у США – І. Гавриш, Т. Капелюшна, Я. Колибаб'юк Т. Кошманова, Ю. Красильник, Р. Роман; у Польщі – К. Біницька, Р. Монько, Р. Пасічник, С. Фрейман; у Фінляндії – К. Котун, Т. Кристопчук, К. Курильчик, М. Муравйова, Н. Третьякова.

Варті уваги дослідження А. Гріна, Д. Джіларда, К. Джонес, І. Жерноклєєва, О. Локшина, В. Мадзігон, Р. Перченко, А. Сампсон, А. Сбруєва, Л. Смольської, М. Уварнок, присвячені опрацюванню зарубіжного досвіду технологічної підготовки учнів. Однак недостатня увага приділена вивченню зарубіжного досвіду підготовки вчителів трудового навчання та технологій.

Потреба у вивченні закордонної практики підготовки вчителів трудового навчання та технологій зумовлена динамічними тенденціями в розвитку галузі «Технологічної освіти» та вимогами до відповідності підготовки фахівців, здатних реалізовувати актуальні зміни в професійній діяльності.

Розв'язання проблем технологічного навчання – одна з основних умов формування всебічно розвиненої особистості, що безпосередньо пов'язане з моральним, розумовим, естетичним, фізичним вихованням.

Зазначимо, що кожна із країн підходить до аналізу цієї проблеми, зважаючи на власні національні традиції, ставлення до праці, менталітет. У європейських державах навчальні програми пропонують навчальну дисципліну «Технологія» як таку, що входить до переліку обов'язкових предметів. У процесі оволодіння курсом трудового навчання акцентують на індивідуалізації навчального процесу за допомогою спеціальних методичних і технологічних засобів. Предмет «Технології» має на меті забезпечити підготовку учнів до свідомого самостійного і вільного вибору професії та трудової діяльності у різних сферах виробництва та домашньому господарюванні; дати учням загальні відомості про основи виробництва, сучасну техніку, технології, процеси управління, основні групи професій та вимоги професії до людини; залучити учнів до основних видів проектно-конструкторських і технологічних робіт; сформувати навички розв'язання творчих практичних задач. Саме тому, стратегія сучасного освіти складає суб'єктивний розвиток та саморозвиток вчителя, здатного не лише обслуговувати належні педагогічні та соціальні технології, але і виходити за межі нормативної діяльності, здійснюючи інноваційні процеси творчості в широкому змісті.

Останні три десятиліття стали свідками зміни позиціонування педагогічної освіти на міжнародному рівні. Наднаціональні відомства, такі як Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Європейський Союз, посилюють вплив на національну та регіональну політику. Філантропічні організації, аналітичні центри та ріст освітнього бізнесу сприяли міжнародному потоку ідей, спрямованих на реформування шкільної системи та переосмислення підготовки вчителів. Салберг [12] характеризує глобальний рух за реформування освіти, який пропагував стандартизацію освіти, корпоративного управління та політики звітності на основі тестів. Потреби в інноваціях та «реалістичній

освіті вчителів», заснованих на принципі «спочатку практикуйся» [10], поєднуються в прагненні до збільшення можливостей для шкільного досвіду під час професійної підготовки вчителя. Вплив перемістився від університетів до шкіл як постачальників професійної підготовки для переоцінки взаємозв'язку між навчальною діяльністю та досвідом роботи на місцях, тобто «поворот практикуму в освіті вчителів» [11].

Підвищення інтересу до предметів технологічного напрямку сприяло введенню до навчальних планів середньої та старшої зарубіжної школи освітньої галузі «Технологія», яка представлена в кожній країні своїм переліком предметів. Наприклад, технологічне навчання у Великій Британії охоплює курс «Дизайн і технологія», у Франції – «Технологія», у Німеччині – «Технологія виробництва», «Працевзнавство», у США – «Освіта для кар'єри», «Технологія», у Японії – «Ознайомлення зі світом професій та праці», у Фінляндії – «Трудове навчання» (1 – 6 класи) та «Технічна праця», «Праця з текстилем», «Економіка домашнього господарства», «Землеробство та лісництво» (7 – 9 класи) [3].

У Великобританії у підготовці сучасного вчителя трудового навчання та технологій як професіонала посилилось увагу до педагогічної техніки, освоєння конкретних навичок ведення навчальної та навчальної роботи, які обробляються як у процесі традиційних занять – на семінарах, практикумах, лабораторних роботах, так і за допомогою застосування нових форм та методів роботи з навчанням [7]. Майбутні вчителі у Великобританії все більше орієнтуються на повагу до учня, створення умов для його самореалізації та успіху в шкільному житті. Відомий англійський педагог Дж. Уайт указує, що вчитель повинен перш за все враховувати інтереси учня – людини і громадянина [13].

Викладання предмета «Дизайн і технологія» базується на проектній технології та передбачає активне залучення учнів до дослідницької діяльності у ході проведення експериментів, вирішення проблемних

ситуацій і має інтегрований характер. Це, в свою чергу, вимагає відповідної підготовки вчителя технологій, який повинен навчати учнів не просто працювати ручним інструментом, а й виготовляти якісну продукцію, попередньо спроектувавши її та спланувавши етапи її виробництва, базуючись на розумінні взаємозв'язку технологічної, екологічної та естетичної систем. Також учень має контролювати цей процес із метою подальшої оцінки його ефективності і якості виробу. Тому однією з вимог до вчителя технологій є його готовність до педагогічної взаємодії, адже лише співпраця дозволяє залучити учнів до творчої діяльності, реалізувати індивідуальну траєкторію навчання для кожного учня, залучити до додаткових занять та заходів із предмета «Дизайн і технологія» і співпраці з позашкільним навчанням (практика на міні-підприємствах).

У Німеччині вчитель готовий до набуття ключових компетентностей: діяльнісно-орієнтованої, предметної (влаштування культурними нормами, іноземними мовами, технічними та економічними базовими знаннями та ін.), методичної (самостійне мислення, вміння творчо використовувати інформацію та ін.) та соціальної (комунікативні навички, усвідомлення відповідальності та ін.) [8].

При підготовці вчителів в західнонімецьких університетах здійснюється індивідуалізація процесу навчання, збільшуються контакти між викладачами та студентами. Основним елементом усіх форм навчання стає комп'ютеризація. Найбільше місце в організації навчального процесу надається семінарам, тренінгам, вільним груповим дискусіям, проєктній діяльності, стимулюючій самостійність та ініціативність студентів при обговоренні та дослідженні проблеми [2].

Особлива увага в підготовці вчителів Франції для масових шкіл звертається на питання шкільної адаптації, інтеграції та навчання дітей різних етнічних груп. Відповідні розділи включені в курси педагогіки за

рекомендацією Європейського союзу за освітою, в завдання якого входить розвиток співробітництва європейських країн з метою гармонізації систем освіти [5].

Варте уваги дослідження підготовки вчителів технологій у Фінляндії. Важливим є досвід відбору майбутніх студентів, які виявили бажання опанувати професію вчителя. Перевага надана тим абітурієнтам, які мають досвід роботи з дітьми, здатні до взаємодії в полікультурному середовищі, а також демонструють усвідомлене бажання й потребу бути вчителем. Під час навчання майбутній педагог готує та представляє персональне портфоліо, яке містить знання про наукове освітнє товариство й колегіальні права; знання про концептуальний простір педагогічної діяльності та результати самоусвідомлення. Персональне портфоліо слугує основою для розроблення майбутнім учителем педагогічного портфоліо, що сприятиме його кар'єрному зростанню й відображатиме професійні досягнення. До персонального портфоліо можуть входити: нагороди й відзнаки; навчальні результати (доповіді, розробки проєктів); наукові публікації; розробки плану проходження практики, програми самонавчання; оцінні листи результатів навчальної діяльності; відгуки про студента від одногрупників або викладачів; шкільна наочність, розроблена студентом під час проходження педагогічної практики; відеоматеріали тощо [4, с. 49–50]. Робота над персональним портфоліо під час навчання в університеті дає змогу студентові професійно ідентифікувати себе як учителя, сформувати власну педагогічну філософію навчання, налагодити зворотний зв'язок з іншими студентами й викладачами щодо його успіхів і невдач у педагогічній діяльності, оцінити свої досягнення.

У Норвегії педагогічна освіта орієнтована на розвиток загальної ерудиції. Педагогіка розглядається як синтез науки і мистецтва, що дозволяє студентам глибше зрозуміти духовні символи культурного

розвитку, формує ментальність норвезького суспільства. Основна мета норвезької педагогічної освіти - забезпечення професійного становлення і високого рівня майстерності педагога, здатного до творчого осмислення педагогічної ситуації та проектування власної діяльності [9].

В американській системі освіти переважають ідеї гуманізації діяльності та особистості вчителя. Представник гуманістичної педагогіки А.Комбс орієнтує вчителя на особисте знайомство зі своєю діяльністю як глибоко людської, мотивованої щирим інтересом до особистості учня, уважного до нього відношення та направленої на створення умов для самореалізації учнів у шкільному житті. Зростає значення «людських» знань вчителя, здатних розуміти людей, їх психіку та поведінку [6].

Варто зосередити увагу на інтеграції теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів технологій у США через розроблення університетами навчальних програм спільно зі студентами й представниками соціальних агенцій; підготовку керівників педагогічної практики студентів на базі університетів; комплексне оцінювання знань, умінь, навичок.

Після завершення навчання вчителі технологій, відповідно до розроблених стандартів, має володіти:

- ґрунтовними знаннями предмета, що викладає, й умінням створювати ефективне творче освітнє середовище;
- психолого-фізіологічними знаннями щодо особливостей розвитку й становлення особистості учня, уміннями створювати належні умови для всебічного та гармонійного особистісного розвитку учня;
- уміннями застосовувати особистісно орієнтований підхід у професійній діяльності;
- уміннями використовувати сучасні педагогічні та виробничі технології для підвищення ефективності технологічної підготовки учнів;

- уміннями проектувати та реалізувати технологічну підготовку учнів з урахуванням освітніх цілей на засадах співпраці учасників освітнього процесу, оцінювати результати цієї співпраці;

- уміннями діагностувати рівень особистісного розвитку учнів;

- уміннями залучати учнів до діяльності освітніх громад для підвищення якості технологічної підготовки учнів [1, с. 52–53].

Однією з плідних ідей реформування вищої освіти в Україні, на наш погляд, повинен стати перехід до нових форм організації навчального процесу. Досі у навчальному процесі ЗВО переважали лекції, практичні заняття проводилися з усією групою, контроль за самостійною роботою на заліках і іспитах був націлений на відтворення знань, на державному іспиті перевірялися не рівень сформованості професійних умінь (компетенцій), а, як правило, пам'ять і вміння відтворювати прочитане (або почуте). Ясно, що за таких умов не можна забезпечити якісну освіту вчителя, необхідне йому для роботи в сучасній школі.

Розробляючи нові підходи до підготовки педагогічних кадрів у ЗВО, необхідно впроваджувати в навчальний процес інноваційні методи навчання, які спрямовані на підвищення рівня професійної компетентності вчителя трудового навчання та технологій. У процесі підготовки вчителів трудового навчання та технологій доцільно використовувати такі методи і прийоми:

- проведення інтерактивних проблемних лекцій, а саме використання методу «питання-відповідь» упродовж всієї лекції; проведення коротких презентацій, підготовлених студентами, які розкривали б одне з питань, поставлених в даній темі та ін.;

- впровадження в ході практичних занять таких форм роботи як «круглий стіл», «майстерня», де студенти в ході обговорення вирішують важливі проблеми спеціальності на основі власних самостійних

напрацювань; проведення диспутів, дискусій, аналіз педагогічних ситуацій, відеофрагментів уроків;

- проведення семінарів-практикумів, майстер-класів, тренінгових занять, які сприяють формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання та технологій;

- широке використання електронних освітніх ресурсів, мультимедійних засобів в процесі читання лекцій і проведення практичних занять, електронних і різних видів опорних конспектів лекцій, надання студентам навчальної інформації на електронних носіях, Інтернет-пошук тощо;

- використання елементів імітації, рефлексії, релаксації в ході окремих практичних занять;

- використання нових підходів до контролю і оцінювання досягнень студентів, які забезпечують їх об'єктивність і надійність.

В аспекті вдосконалення професійної підготовки вчителя трудового навчання та технологій важливішою є проблема змісту навчальних програм. У дослідженнях останніх років дуже багато говориться про інтегративність навчальних курсів, про багатоаспектність їх змісту. Вагомим прийомом посилення зв'язків між дисциплінами, які вивчає у ЗВО майбутній учитель трудового навчання та технологій повинна стати їх професійно-педагогічна спрямованість: вивчивши предметні дисципліни студент повинен мати уявлення про зміст відповідного предмета, що вивчається в школі. У цілому, професійно-педагогічна спрямованість повинна пронизувати весь навчальний процес ЗВО, відбиватися в розроблених для студентів навчальних і методичних посібниках. Окремі розмови потребують психолого-педагогічна і соціологічна спрямованість змісту педагогічної освіти майбутніх вчителів трудового навчання та технологій.

Одним з найважливіших шляхів вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій є підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки до інноваційної діяльності в школі, яка передбачає сформованість творчого, індивідуального стилю. У зв'язку з цим особливе місце в навчально-виховному процесі ЗВО займає розвиток у студентів дослідницьких та творчих умінь. Саме ця робота дозволяє сформувати у майбутніх вчителів уміння бачити нове в теорії і практиці сучасної школи, шукати нестандартні рішення проблем, що стоять перед школою, і доводити їх до етапу реалізації. Система організації такої роботи вимагає поетапності (в силу складності дослідницьких умінь), а також зміщення акценту з формування дослідницьких умінь при написанні курсових і випускних кваліфікаційних робіт на участь студентів у дослідницькій діяльності при вивченні всіх дисциплін навчального плану, виконання науково-дослідних і творчих проєктів.

Висновки. У процесі дослідження встановлено, що вивченню актуальних проблем професійної педагогічної освіти присвячені праці провідних українських і закордонних вчених. У той же час в даних дослідженнях не розглядалися особливості підготовки вчителя трудового навчання та технологій в системі вищої професійної освіти на сучасному етапі реформування вищої освіти України. На основі вивчення та узагальнення закордонного і вітчизняного досвіду було виявлено, що професійна підготовка вчителів трудового навчання та технологій повинна бути представлена в межах інтегративності і наповненості змісту навчальних програм, особистісно-орієнтованого підходу, концепції занурення практичних знань у навчання. Можна виділити наступні особливості професійної підготовки вчителя трудового навчання та технологій у системі вищої освіти: використання інноваційних методів навчання студентів; інтегративність змісту навчальних курсів, циклів;

розробка індивідуальних програм професійно особистісного розвитку обдарованих студентів; підвищення якості самостійної роботи студентів; використання практико-орієнтованих форм навчання; реформування педагогічної практики; урахування позитивного досвіду професійної підготовки вчителя трудового навчання та технологій за кордоном.

Література:

1. Бідюк Н. (2010) Формування іншомовної професійної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в США. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*. Київ.
2. Болотова А.К., Кузема, О.В. (2001) Организация высшего педагогического образования в Германии. *Преподаватель*.
3. Котун К. В. (2013) Європейські підходи до реформування педагогічної освіти у Фінляндії. Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань,. № 7.
4. Котун К. В. (2014) Педагогічна освіта Фінляндії у контексті європейського виміру: метод. рек. Київ: Вид. Ін-ту обдарованої дитини.
5. Cedelle L. (2002) Versde «nouvellesorientations». *LeMondedeeducation*,
6. Goodland J. (1990) Teachersforournation'sschools. InCohen D., McLaughlin M.W., Talbert J., eds. Teaching for understanding: challenges for policy and practice. San Francisco, Jossey-Bass: 36.
7. Greaves D.H. (1994) The new professionalism: the synthesis of professional and institutional development. Teaching and teacher education: VoblO.
8. Hohlmeier M. (1999) Für die Zukunft unserer Jugend — Bildungsoffensive Bayern. Bayerischer Landtag. München.
9. Hove O. (1998) The system of Education in Norway. O.Hove. Oslo: The Royal Ministry of Church and Education.

10. Korthagen F.A.J., Kessels J., Koster B., Lagerwerf B., Wubbels T. (2001) Linking theory and practice: The pedagogy of realistic teacher education. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
11. Mattsson M., Eilertson, T. & Rorrison, D. (Eds.). (2011) A Practicum Turn in Teacher Education. Rotterdam, Sense.
12. Sahlberg P. (2012) Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? New York, Teachers' College Press.
13. Jandhyala B., Tilak, G. (2005) Global trends in the funding of higher education. IAU Horizons (World Higher Education News).

References:

1. Bidiuk N. (2010) Formuvannia inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti u maibutnikh vchyteliv inozemnoi movy v SShA. Profesiine stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Bolotova A.K., Kuzema, O.V. (2001) Orhanyzatsyia vysshoho pedahohycheskoho obrazovanyia v Hermanyy. Prepodavatel. [in Ukrainian].
3. Kotun K.V. (2013) Yevropeiski pidkhody do reformuvannia pedahohichnoi osvity u Finliandii. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zb. nauk. pr. Uman. derzh. ped. un-t im. P. Tychyny. Uman,. № 7. [in Ukrainian].
4. Kotun K.V. (2014) Pedahohichna osvita Finliandii u konteksti yevropeiskoho vymiru: metod. rek. Kyiv: Vyd. In-tu obdarovanoi dytyny. [in Ukrainian].
5. Cedelle L. (2002) Versde «nouvellesorientations». LeMondedeeducation.
6. Goodland J. (1990) Teachersforournationsschools. InCohen D., McLaughlin M.W., Talbert J., eds. Teaching for understanding: challenges for policy and practice. San Francisco, Jossey-Bass: 36.
7. Greaves D.H. (1994) The new professionalism: the synthesis of professional and institutional development. Teaching and teacher education: VobIO.

8. Hohlmeier M. (1999) Für die Zukunft unserer Jugend — Bildungsoffensive Bayern. Bayerischer Landtag. München.
9. Hove O. (1998) The system of Education in Norway. O.Hove. Oslo: The Royal Ministry of Church and Education.
10. Korthagen F.A.J., Kessels J., Koster B., Lagerwerf B., Wubbels T. (2001) Linking theory and practice: The pedagogy of realistic teacher education. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
11. Mattsson M., Eilertson, T. & Rorrison, D. (Eds.). (2011) A Practicum Turn in Teacher Education. Rotterdam, Sense.
12. Sahlberg P. (2012) Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? New York, Teachers College Press.
13. Jandhyala B., Tilak, G. (2005) Global trends in the funding of higher education. IAU Horizons (World Higher Education News).

Citation: I. Markus (2020). THE PROBLEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES IN HIGH SCHOOL ABROAD. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.14

Copyright: I. Markus ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.15

UDC: 391(477):392.7: [378.22:7]

**CREATIVE CONCEPTS OF FOLK COSTUME IN REGIONAL
SCHOOLS OF UKRAINE**

Y. Yurchyshyn

<https://orcid.org/0000-0001-6614-7206>

e-mail: disinjei@gmail.com

Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts of Lviv National Academy of Arts, Ukraine, Kosiv

The author of the article highlights and gives analysis of activities of the main Regional Art Schools, which study and use the folk costume in modern creative work, in clothing design, in particular. She considers the conceptual foundations of the formation of the content of educational programs, based on deep penetration into the tradition and ability to develop and apply it in creative interpretation.

The author traces the way in which a constant renewal and improvement of the educational and creative processes and the main academic foundations of art education take place, considering the development of relevant creative and methodological issues in contemporary rapidly changing socio-cultural space.

The analysis of the activities of the leading Ukrainian higher educational institutions, which systematically use folk art in educational design, is carried out: Lviv National Academy of Arts, Kyiv National University of Technology and Design and Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts of Lviv National Academy of Arts. The concepts of the clothing design departments of these Schools are assessed in historical context. The author singles out the personalities of the leading teachers, who introduce stylistics of the use of folk

cut, decoration, colour and decor in the course and diploma clothing design in a traditional way, close to the ethnographic sample.

The ways of the development of design education are proposed, aimed at a comprehensive scientific understanding and creative conceptualization of the traditions of national culture, professional art and design, methodological extension of specialized art education in Ukraine, their rapprochement with the topical issues of the world culture and the latest trends in modern clothing design.

Key words. Design education, Regional Art School, interpretation, tradition, folk costume, fashion and textile design.

Юрчишин Ю. Б., Творчі концепції народного вбрання в регіональних школах України / Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв, Україна, Косів

Виділено та проаналізовано діяльність провідних українських мистецьких шкіл, які досліджують та використовують народний стрій в сучасній творчості, зокрема, дизайні одягу. Розглянуто концептуальні засади формування контенту навчальних програм, що базуються на глибокому проникненні у традицію, вмінні її розвивати та застосовувати у творчій інтерпретації. Простежено яким чином відбувається постійне оновлення та вдосконалення системи навчально-творчого процесу, основних академічних засад мистецької освіти у зв'язку з появою актуальних творчо-методологічних проблем у сучасному швидкозмінному соціокультурному просторі.

Здійснено аналіз діяльності провідних українських вищих навчальних закладів, які системно використовують у навчальному проєктуванні народне мистецтво: Львівської національної академії мистецтв, Київського національного університету технологій та дизайну й Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ. Проаналізовано концепції кафедр дизайну одягу цих

шкіл в історичному розрізі. Виокремлено персоналії провідних педагогів, які впроваджують в курсове та дипломне проектування одягу стилістику з використанням народного крою, оздоблення, кольору та декору у традиційному руслі, близькому до етнографічного зразка.

Запропоновано шляхи розвитку дизайн-освіти спрямовані на комплексне наукове осмислення та творчу концептуалізацію традицій національної культури, професійного мистецтва й дизайну, методологічне поглиблення спеціалізованої художньої освіти України, зближення їх з актуальною проблематикою світової культури культури та новітніми тенденціями сучасного дизайну одягу.

Ключові слова: дизайн-освіта, регіональна мистецька школа, інтерпретація, традиція, народне вбрання, моделювання одягу.

Постановка проблеми. Мистецька освіта направлена та враховує специфіку конкретної професії, творчого методу, який становить синтез методів вченого, дизайнера, художника, педагога й менеджера, що скеровані на розвиток творчої особистості. Така багатогранна роль митця вимагає від фахівців володіння методами проектування, які нададуть можливість вирішувати складні проблеми, швидко та ефективно реагувати на виклики часу, в тому числі в галузі фешн-дизайну. Сучасний випускник повинен мати розвинену просторову уяву і креативне мислення, давати відповіді на непередбачувані виклики суспільства, зберігаючи при цьому природно-екологічну систему держави. Розвиток науки і технологій в галузі дизайну дозволяє реалізувати найсміливіші проекти, піднести дизайнерську думку та творчі задуми, що вимагають зміни організації проектування. Однак, поряд із сучасними тенденціями, одним із основоположних принципів формування дизайн-освіти є глибоке проникнення у традиції народного мистецтва, яке володіє невичерпним джерелом творчого натхнення в

царині етнодизайну. Вміння грамотного та глибокого аналізу народного мистецтва, його розвитку й використання у творчій інтерпретації при створенні колекцій одягу - важлива складова навчання дизайнерських шкіл.

Сучасна мистецька освіта є предметом вивчення загальної та професійної мистецької педагогіки, яка покликана вирішувати завдання підготовки особистості до аматорської та професійної мистецької діяльності, оволодіння її технікою та технологією.[3]

Формулювання цілі статті та завдань. Мистецька освіта та мода в сучасних умовах глобалізаційних процесів - проблема, яку намагаються дослідити та проаналізувати мистецтвознавці, культурологи, художники-професіонали та інші дослідники в усьому світі. І одним із ключових питань є становлення та здобутки провідних навчальних мистецьких закладів нашої країни, зокрема Київського національного університету технологій та дизайну, Львівської національної академії мистецтв та Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв, на прикладі яких можна зробити висновки про досягнення та проблеми у підготовці фахівців цього профілю в Україні. Основним завданням даної статті є дослідити регіональні мистецькі школи та встановити концептуальні підходи до інтерпретації народного вбрання

Виклад основного матеріалу. Процес розвитку та створення професійного моделювання в Україні проходив роками і нелегко було українським художникам, практично позбавленим контактів із зарубіжними колегами, часто відірваним від елементарної поінформованості з ділянки моди, утверджувати мистецтво костюма, як явище серйозне та високохудожнє. [5] У цьому процесі важливе значення відігравали традиції кравецького, художнього ремесла, що

склались історично та підживлювались багатою, розвиненою культурою Прикарпатського регіону.

Спеціалізацію моделювання костюма вперше в Україні було започатковано у Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва при кафедрі художнього текстилю в 1959 р. Формуванню львівської школи моделювання костюма сприяли багаті традиції народної спадщини Західного регіону, культурне надбання Львова, наявність вищої мистецької інституції [4]. Педагоги кафедри направили зусилля на творчу інтерпретацію народного вбрання в сучасний одяг різноманітного призначення, при цьому шукаючи його різнопланової художньої образності. У традиційному руслі, близькому до етнографічного зразка, з використанням народного крою, оздоблення, кольору, фахово зарекомендували себе В. Шелест, С. Заблоцька, Н. Яворська. В асоціативному напрямі, якому притаманний творчий відбір властивих ознак народного костюма та яскрава образність, працюють Т. Умнова, О. Коровицький, Т. Кечеджі, З. Тканко, С. Ярич, О. Миронович [4]. В цілому творчий та науково-методичний доробок кафедри засвідчує її високий професійний рівень. Серед основних здобутків можна вважати власну школу із творчою спадщиною місцевих осередків народної творчості та художнього ремесла та збереженими традиціями знаменитих європейських шкіл. Це визначає особливість та неповторність львівської школи моделювання одягу.

Косівська мистецька школа стала тим ланцюгом, який з'єднує воедино класичну художню освіту та унікальну спадщину народного мистецтва Гуцульщини та розробляє концепції розвитку сучасного мистецтва краю, при цьому керуючись принципами збереження національної самобутності та ідентичності. За майже 140 років свого існування (заклад засновано у 1882 році) цей вищий навчальний заклад випустив тисячі майстрів, художників, спеціалістів найвищого рівня, які

прославились не тільки в Україні, але й далеко за її межами. У систему методики викладання дисциплін активно впроваджується індивідуалізація навчального процесу, що дозволяє розвивати творчі здібності кожного студента та поглиблювати емоційно-образне мислення в процесі відтворення джерела творчості. Лише творче, вдумливе переосмислення традиції, уміння узагальнювати набутий досвід і його інтерпретація, грамотне застосування знань із художніх і допоміжних дисциплін, помножені на авторську експресію, створюють умови формування професійного художника. Відбувається постійне оновлення та вдосконалення системи навчально-творчого процесу, основних академічних засад мистецької освіти у зв'язку з появою нових, актуальних творчо-методологічних проблем у сучасному швидкозмінному соціокультурному просторі.

В основі діяльності школи закладено глибокий аналіз народного декоративно-прикладного мистецтва не лише Карпатського регіону, але й інших етнорегіонів України. Тому системна робота із його дослідження, вивчення та розвитку є необхідною складовою навчальних програм із історії мистецтва, композиції, роботи в матеріалі та інших фахових дисциплін. Викладачі інституту та училища тримають тісний зв'язок із народними майстрами і є авторами наукових видань, де життєвий і творчий шлях важливих персоналій гуцульського народного мистецтва. Завдяки тісній співпраці науковців мистецької школи та майстрів народного мистецтва є постійний поступ у розвитку нових технологій та художньо- композиційних прийомів у різних жанрах декоративно-прикладного мистецтва України в цілому й етнорегіонів зокрема.

У навчальному процесі закладене комплексне наукове осмислення та творча концептуалізація традицій і національних особливостей вітчизняної культури, професійного мистецтва й дизайну, методологічне поглиблення спеціалізованої художньої освіти України, зближення їх з

актуальною проблематикою світової культури культури та новітніми тенденціями сучасного мистецтва.

Відділ художньої вишивки та моделювання одягу був створений у Косівському художньо-промисловому училищі 1939 року. Багаті традиції народного ремесла Гуцульщини та Покуття створили чудову базу для розвитку спеціальності. Принципово новим напрямом для відділу стало створення унікальних композицій, проєктів вишитих виробів одягового призначення, використання прадавніх технік і новітніх виражальних засобів. Прагнення синтезу народної традиції вишивання та сучасних дизайнерських пошуків спонукає викладацький колектив до підвищення власного фахового рівня через дослідження традицій та наукового і творчого їх переосмислення.[9] В напрямі традиційного мистецтва, близького до етнографічного зразка та мудрій, правильній його інтерпретації, з використанням народного або сучасного крою, декорування, оздоблення фахово зарекомендували себе провідні науковці галузі, модельєри та майстри краю, митці-педагоги ВУЗу – Н.А. Стефюк, Л.Ю. Бович, Я.Я. Лаврентович, О.В. Швед та інші. Органічне поєднання в освітньому процесі у Косівському інституті й училищі прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ наукового вивчення і творчого розвитку самобутньої національної культури та народного мистецтва з професійними академічними засадами художньої освіти, з новітніми тенденціями українського та світового мистецтва. Яскраво виражена естетично-стильова образність і практична доцільність й функційність – це ті основні властивості, що характеризують твори народних майстрів. І саме ці риси транслують майбутні професійні митці у своїх доволі креативних творчих експериментах. Варіативні пошуки художніх образів у ескізуванні студентів закладу позначені абсолютно новими методологічними підходами. Сміливі, часом контраверсійні вирішення форм та синтезовані принципи декорування спонукають до

глибокого переосмислення спадщини традиційного мистецтва, виявляють новаторські форми адаптації усталених прототипів образотворення до актуальних вимог часу.

Ще одним, унікальним методом вивчення дисципліни «Проектування» є макетування зразків та ескізів виробів, що здійснюється за допомогою оволодіння навиками роботи з різноманітними матеріалами та техніками декоративного мистецтва. Доволі часто магістранти використовують синтез рукотворних та сучасних промислових технологій, що дозволяє задовільняти вимоги найвибагливішого дизайну. Орієнтація на екологічність матеріалів, віртуозне оперування симулякрами орнаментальних знаків та мотивів, що асоціюються з національними духовними символами, високий рівень майстерності виконання складних технічних операцій забезпечує компетентнісний підхід з урахуванням гуманістичних вимог до освіти та дає велику естетичну віддачу від процесів навчання суб'єктам освітнього процесу. Предметом досліджень стають давні автентичні технології, які викликають неабияке зацікавлення суспільства, завдяки своїй унікальній енергетиці рукотворення, виключно авторськими методами інтерпретації та ще не до кінця дослідженими властивостями впливу на формування почуття самоідентифікації та фізичне здоров'я людини.

Кращі зразки народного мистецтва та творчість провідних майстрів спонукає студентів до практикування сміливого художнього експерименту, пошуку нових шляхів мистецтва, зближення і синтез різних видів образотворчого та декоративного мистецтва, дизайну та інших видів мистецтва.

Сьогодні Косівська мистецька школа знаходиться на вершині свого розвитку. Щороку її поповнюють молоді, креативні та самобутні митці-педагоги із свіжим новаторським мисленням, новими творчими планами, що покликані продовжити та збагатити традиції народного мистецтва.

Тому що, тільки творче та вдумливе переосмислення традиції, уміння узагальнювати набутий досвід та його інтерпретація, грамотне застосування знань з мистецьких та суміжних дисциплін, помножені на авторську експресію, створюють умови існування професійного художника. Саме така концепція навчання покладена в основу Косівської мистецької школи.[8] Наукові та навчально-методичні розробки кафедри декоративного мистецтва сконцентровані навколо методів удосконалення та поглиблення шляхів пізнання процесів творення. Педагоги навчального закладу твердо переконані в актуальності народного мистецтва як унікального виду українського образотворчого мистецтва взагалі, яке пов'язане з процесами глибокого усвідомлення своєї історичної значущості, виявлення оригінальності культурних явищ, окреслення оптимістичних перспектив адаптації українських митців до світового мистецького контексту. Тому, кожна складова освітньої програми, змістовий контент якої наповнюється виходячи з потреб та реалій життя українського суспільства, забезпечується сучасними, актуальними дидактичними методами навчання, які знаходяться у безперервному розвитку та ефективно забезпечують навчально-творчу діяльність студентів.

Київський національний університет технологій та дизайну – один із найстаріших закладів України технологічного профілю. Університет є флагманом у сфері підготовки фахівців індустрії моди, художньо-технічного моделювання, легкої промисловості, дизайну, мистецтва, економіки та побутового сервісу, юриспруденції та інших технічних галузей.

Як відомо, до 1991 року підготовка фахівців в галузі художнього моделювання костюма для України здійснювалась переважно в Московському текстильному інституті ім. Косигіна та Львівській академії мистецтв, але потреби промисловості та моделюючих організацій вже не

могли бути забезпечені за рахунок існуючої кількості студентів національних закладів освіти.[1] Таким чином, виникла необхідність в розширенні напрямів та обсягу підготовки спеціалістів з художнього моделювання костюма. Крім того, фахівці, які вже працювали в цій галузі не мали достатньої профорієнтації на створення перспективних та креативних колекцій одягу, з врахуванням тенденцій світової моди та умов конкурентоспроможності. Тому кафедрою ХМК (художнього моделювання костюма) були розроблені нові навчальні плани та оновлений перелік спеціалізацій, відмінною ознакою яких була їх спрямованість на діяльність фахівця після закінчення освітнього закладу. Навчальні програми передбачали значне посилення міждисциплінарних зв'язків, стабільну художню підготовку, отримання знань з технології, мистецтвознавства, кольорознавства, проектної графіки та конструювання. Досвід підготовки та створення нових дисциплін, вдосконалення традиційних освітніх курсів, підготовка та видання навчальних посібників з урахуванням поглибленого аналізу набутого досвіду дали можливість сформувати самобутні методики викладання, закласти основи школи художнього моделювання костюма в творчих майстернях саме КНУТД. Визначені навчальні дисципліни спеціалізації «Дизайн одягу» мають бути спрямовані на формування всіх компонентів фахового дизайнерського мислення, а також на професійно-особистісні властивості, які забезпечують активізацію творчих процесів. Цілеспрямоване проектно-образне мислення дизайнерів повинно розвиватись на протязі всього терміну навчання, в практичній та теоретичній діяльності.[6] Наявність провідних науковців галузі, високодосвідчених педагогів та креативного студентства, гармонійне поєднання практичних та теоретично-методичних пошуків, активна виставкова та конкурсна діяльність дають можливість високо рівня освітнього та мистецького розвитку кафедри. Щорічний рейтинг «Топ-100

найкращих шкіл моди та дизайну у світі» не тільки свідчить про високий статус університету, а також визнає його вагомий внесок у дизайн-освіту.

Сучасна мистецька освіта спрямована на всебічне використання досягнень та можливостей комп'ютерної графіки. Вона має на меті ознайомити студентів з її основами і програмними продуктами на дизайн-проекуванні виробів декоративно-прикладного мистецтва. Зважаючи на це, важливою складовою у навчальному процесі мистецької школи, поряд із ручною авторською технікою, студенти активно користуються та оволодівають новітні засоби комп'ютерної графічної мови. Зокрема, на предметі «Комп'ютерне проектування» студенти повинні знати: основні поняття про растрову і векторну графіку; поняття кольору, палітри, кольорові моделі; формати збереження графічних файлів; програмні продукти комп'ютерного проектування (Adobe Photoshop); основні принципи організації декоративної композиції. Це дозволить їм володіти прийомами декоративно-площинного моделювання об'єкту, навичками лінійно-конструктивної побудови, принципами організації проектного матеріалу для передачі творчого задуму, прийомами роботи на комп'ютері в основних графічних програмах, прийомами роботи на плотарі та принтері для підготовки текстильних малюнків. Таким чином, наші випускники будуть повністю готові працювати на високому сучасному художньо-технічному рівні та здатні використовувати прикладне програмне забезпечення при розв'язуванні типових задач спеціальності, використовуючи методи цифрового подання та обробки графічної інформації, належним чином впроваджувати інструментальні можливості графічних редакторів.

В основу цих процесів закладені гуманістичні принципи педагогіки – колективізм і співпраця, визнання індивідуальності і неповторності, цінності для суспільства кожного, врахування інтересів учня та сприйняття його таким, який він є. Принцип одухотвореного навчання

дає повну свободу вибору шляхів розвитку особистості, забезпечує високий рівень реалізації життєвого потенціалу та спонукає до творчої ініціативи магістрантів, надає одухотвореності процесам навчання та підпорядковує дії педагога і учня вищим духовним цінностям, що у свою чергу завжди продукує ефективність результатів роботи над темою кваліфікаційного завдання.

Активне формування мистецьких шкіл на теренах Західної Країни в кінці XIX століття, яка на той час входила до Австро-Угорської імперії, було викликане гострою потребою фахівців з декоративно-ужиткового мистецтва. Як зазначається у Львівському виданні «Неділя» за 1912 рік «прогресивну інтелігенцію краю непокоїв процес невпинного занепаду народного мистецтва та дрібного ремесла. Виникла потреба закласти підвалини організованої підтримки кустарних промислів.[2]

На той час зростала роль мистецтва та ремесел у розвитку промисловості регіону, що вимагало зміни концепції у навчанні та впровадження додаткових постанов Краєвої Комісії справ промислових. Тому з 1888 до 1894 року Комісія організувала у Західній Галичині три десятки промислових «удосконалюючих» шкіл.

Основними критеріями для організації місця таких шкіл стали осередки народних художніх промислів, які традиційно розвивались на даних територіях, що давало можливість задіювати значну частину місцевого населення і наявність сировинної бази. Підвищення вимог до естетично-художніх якостей мистецької продукції стало одним із важливих чинників, які спонукали до формування перших шкіл художньо-промислової освіти. В той же час традиційне ремесло не могло надалі розвиватися у тогочасних умовах соціально-економічного розвитку регіону без підсилення їх підготовленими кадрами ремісників. Тому державне регулювання традиційного та сучасного фабричного промислу

через організацію системи художньо-промислової освіти дозволило піднести його на значно вищий якісний рівень.

Як зазначає відомий дослідник становлення і функціонування мистецько-освітніх закладів України, професор Ростислав Шмагало: «Косів... Назва цього містечка у передгір'ї Карпат символізує собою мистецтво Гуцульщини, карпатського краю, а той всієї Західної України. Косівські мистецькі вироби з кераміки, дерева, ткацтва, вишивки були піонерами і незмінними супутниками найперших заходів у напрямку популяризації та розвитку народного мистецтва: етнографічних та промислових виставок у Львові (1877, 1885, 1887, 1892), Тернополі (1884). Коломиї (1880, 1912) та інших містах не лише Галичини, а й європейських столиць. Саме багаті першоджерела усіх видів традиційного народного мистецтва і чисельні самобутні таланти звертали до Косова свою увагу фахівців від мистецтва і мистецької освіти. Приїжджаючи сюди вчити, вони, здебільшого, навчалися самі. Адже, за висловом філософа, «теорія суха, а дерево життя вічнозелене».[7] Розвитку Косівської мистецької школи наприкінці XIX століття в знай мір мірі сприяло створення 1920 року спілки «Гуцульське мистецтво», яка на базі своїх майстерень школи артистичного гуцульського промислу в різних галузях. В тісній співпраці із спілкою працював відділ вишивки, яким керувала Анна Стрийська. Всі вишивки виконувалися на основі гуцульської народної стилістики і мали вони велику популярність і збут за кордон. Генеза школи засвідчує, що у різні історичні періоди, незважаючи на хвилеподібний шлях розвитку, Косів мав усі передумови стати одним із головних осередків розвитку української мистецької освіти. Ставка національних сил на Косів робилася не випадково, хоча державну підтримку для розвитку шкільництва здобували інші регіональні осередки. З тієї причини, що художньо-промислове шкільництво в Косові базувалося на потужних

джерелах усіх видів народної творчості і за участю педагогічно-мистецької еліти Галичини, його значення вийшло далеко за межі регіонального мистецького явища. Це, та вплив на розвиток школи майстрів народного мистецтва Гуцульщини, які працювали творчо і навчали учнів школи, надало їй загальнодержавного мистецького осередку, який протягом 140-літнього часу існування зберіг тяглість розвитку кращих традицій народного мистецтва України.

У Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва при кафедрі художнього текстилю 1959 року, вперше в Україні було започатковано спеціальність моделювання костюма. Формуванню львівської школи дизайну одягу сприяли багаті традиції народної спадщини Західного регіону України і, зокрема, його центру міста Львова, та наявність вищої мистецької інституції. Вона закріпила гасло утвердження національних традицій у сучасному костюмі, успадкування ідей засновників української моди в Галичині на початку XX століття. Заснування 1972 року кафедри моделювання костюма сприяло формуванню науково-методичної і творчої бази підготовки фахівців для будинків моделей одягу, підприємств легкої промисловості й мистецьких осередків України. Протягом 1979-1988 років кафедру очолювала Т.Кузьмінська - досвідчений виробничник, організатор навчально-експериментального процесу. Завдяки її вмілому керівництву зміцнювалася співпраця з підприємствами України, вдосконалювалися навчальні практики, формувалося творчо-стильове скерування кафедри в напрямі інтерпретації національних джерел.

1988 року кафедру очолив досвідчений художник та практик О.Коровицький, під керівництвом якого розширюється творча співпраця викладача і студента, збагачується новими методичними підходами робота над джерельною базою, удосконалюється виражальна графічна мова проектів, шліфується індивідуальна стилістика дизайнерів. 2009

року після перейменування кафедри на «Дизайн костюма», її розвиток наближений до принципів гуманізації та глобалізації освіти, взаємопроникнення дисциплін, мобільності методик, активізації різних напрямів моделювання й орієнтації на художника-творця. Спрямовання на творчу трансформацію народного костюма в сучасний одяг різного призначення із пошуком багатоваріативності художньої образності та в традиційному руслі, наближеному до етнографічного зразка із використанням зразків традиційного народного строю - його оздоблення, кольорової гами. Цей напрям властивий творчості В.Шелест, С.Заблоцькій, Н.Яворській. В жанрі яскраво вираженого асоціативного вирішення костюму з творчим відбором властивих ознак народного вбрання працюють Т.Уманова, О.Коровицький, Т.Кечеджі, З.Тканко, О.Миронович, С.Ярич. Львівська школа відома синтезом збереженням традицій дизайну європейських шкіл та творчою спадщиною місцевих осередків художнього ремесла і народної творчості. Саме це визначає особливість і неповторність школи дизайну Львівської національної академії мистецтв.

Висновки. Сьогодні, вимоги до професійної компетентності фахівців мистецького напрямку виявляють потребу інноваційних підходів до сутності освіти, врахуванні традицій при оновленні її змісту, досвіду та надбань минулих поколінь, а також культурного, гуманістичного та естетичного розвитку особистості. Необхідність формування культури та креативності методологічного мислення педагогів, стимулювання їх творчої та пізнавальної активності стає домінантною рисою цього часу.

Підвищення ефективності навчального процесу можливе лише за умови панування у мистецькій школі атмосфери активного пошуку нових ідей, застосування сучасних і класичних технологічних методів, володіння засобами композиції, які дозволять дизайнеру створювати унікальні зразки сучасного вбрання з елементами народного строю.

Література:

1. Грищенко І. М., Колосніченко М. В., Ніколаєва Т. В. (2018) Науково-практичні засади формування фахових компетентностей дизайнерів костюма (до 30-річчя відкриття спеціальності «Дизайн» та 25-річчя кафедри художнього моделювання костюма). *Art and Design*, 2, 9-17.
2. Лукіянович Д. (1912) Замітки про ведення музейної і виставкової справи для підняття інтересу до художнього промислу, ширшого розповсюдження його виробів серед нашого загалу. *Неділя*, 42-54.
3. Отич О. М. (2008) Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти. Чернівці, Зелена Буковина, 455.
4. Про кафедру дизайну костюму <https://lnam.edu.ua/uk/costume/about.html> (2021).
5. Тканко З., Коровицький О. (2000) Моделювання костюма в Україні ХХ століття: Навч. посіб., Львів, Брати Сиротинські, 93.
6. Фурса О. І. (2004) Особистісний підхід до професіонального розвитку майбутнього дизайнера. *Педагогіка: психологія професійної освіти*, 6, 101-106.
7. Шмагало Р. (2002) Косівська мистецька школа в художньо-промисловій освіті Галичини в кінці ХІХ-початку ХХ ст., *Вісник ЛНАМ*, 13, 5-21.
8. Юрчишин Г. (2010) Регіональне мистецтво та архітектура Прикарпаття. Частина 1. Творчий доробок художника Василя Дутки: навч. Посібник. Івано-Франківськ, Місто НВ, 180.
9. Юрчишин Г., Юрчишин Ю. (2018) Традиції та новаторство в методології викладання фахових дисциплін Косівської мистецької школи. *Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції*, ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 247-254.

References:

1. Hryshchenko I. M., Kolosnichenko M. V., Nikolaieva T. V. (2018) Naukovo-praktychni zasady formuvannia fakhovykh kompetentnosti dyzaineriv kostiuma (do 30-richchia vidkryttia spetsialnosti «Dyzain» ta 25-richchia kafedry khudozhnoho modeliuvannia kostiuma). Art and Design, 2, 9-17.
2. Lukiiianovych D. (1912) Zamitky pro vedennia muzeinoi i vystavkovoï spravy dlia pidniattia interesu do khudozhnoho promyslu, shyrshoho rozpovsiudzhennia yoho vyrobiv sered nashoho zahalu. Nedilia, 42-54.
3. Otych O. M. (2008) Mystetstvo u rozvytku individualnosti pedahoha: istorychnyi i metodolohichnyi aspekty. Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 455.
4. Pro kafedru dyzainu kostiumu <https://lnam.edu.ua/uk/costume/about.html> (2021).
5. Tkanko Z., Korovytskyi O. (2000) Modeliuvannia kostiuma v Ukraini KhKh stolittia: Navch. posib., Lviv, Braty Syrotynski, 93.
6. Fursa O. I. (2004) Osobystisnyi pidkhid do profesionalnogo rozvytku maibutnoho dyzainera. Pedahohika: psykholohiia profesiinoi osvity, 6, 101-106.
7. Shmahalo R. (2002) Kosivska mystetska shkola v khudozhno-promyslovii osviti Halychyny v kintsi KhKh-pochatku KhKh st., Visnyk LNAM, 13, 5-21.
8. Iurchyshyn H. (2010) Rehionalne mystetstvo ta arkhitektura Prykarpattia. Chastyna 1. Tvorchyi dorobok khudozhnyka Vasylia Dutky: navch. Posibnyk. Ivano-Frankivsk, Misto NV, 180.
9. Iurchyshyn H., Yurchyshyn Yu. (2018) Tradytsii ta novatorstvo v metodolohii vykladannia fakhovykh dystsyplin Kosivskoi mystetskoi shkoly. Etnodyzain u konteksti ukrainskoho natsionalnogo vidrodzhennia ta yevropeiskoi intehtratsii, PNPu im. V.H. Korolenka, 247-254.

Citation: Y. Yurchyshyn (2020). CREATIVE CONCEPTS OF FOLK COSTUME IN REGIONAL SCHOOLS OF UKRAINE. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.15

Copyright: Y. Yurchyshyn ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.16

UDC: 378.147:015. 502/504.

**BASIC ASPECTS OF DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE
OF FUTURE TEACHERS
OF TECHNOLOGICAL EDUCATIONAL INDUSTRY**

L. Chystiakova, PhD of Pedagogical Sciences

<https://orcid.org/0000-0002-9076-2484>

e-mail: LChist@ukr.net

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Ukraine, Kropyvnytskyi

The article outlines the main provisions of the system of formation and development of ecological culture of future teachers of labor education and technology. It is determined that environmentally friendly activities are one of the main subject-transforming practices that are implemented in the lessons of labor training in high school and technology lessons in high school. The specifics of the professional activity of teachers who provide teaching of these subjects, provides a synthesis of psychological and pedagogical, methodological, educational and production and technical and technological activities. In addition, such a teacher must have a high level of environmental culture, as environmental orientation provides values in relation to the

environment, conscious choice of activities based on environmental patterns and harmonious relations "man - nature", involving students in such activities.

Key words: ecological culture, ecological education, teacher of labor training, teacher of technologies, principles, methods.

кандидат педагогічних наук, Чистякова Л. О. Заса́дничі аспекти розвитку екологічної культури майбутніх учителів технологічної освітньої галузі / Центральноукраїнський державний педагогічний університету імені Володимира Винниченка, Україна, Кропивницький.

У статті окреслено основні положення системи формування та розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій. Визначено, що екологозбережувальна діяльність є однією із основних предметно-перетворювальних практик, які реалізуються на уроках трудового навчання в середній школі та уроках технологій у старшій школі. Специфіка професійної діяльності вчителів, які забезпечують викладання цих предметів, передбачає синтез психолого-педагогічної, методичної, навчально-виробничої та техніко-технологічної діяльності. Крім того, такий вчитель повинен мати високий рівень екологічної культури, оскільки екологічна спрямованість передбачає ціннісні орієнтири у ставленні до навколишнього середовища, усвідомлений вибір способів діяльності з урахуванням екологічних закономірностей та гармонійних відносин «людина – природа», залучення учнів до такої діяльності.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, вчитель трудового навчання, вчитель технологій, принципи, методи.

Постановка проблеми. Актуальним питанням педагогічної освіти технологічної освітньої галузі сьогодні є підготовка креативних, творчих, екологічно грамотних, висококваліфікованих спеціалістів. Серед основних умінь, якими повинен володіти майбутній вчитель трудового

навчання та технологій, є екологічні уміння, які передбачають наявність сформованої здатності володіти системою екологічних технологій взаємодії з різними об'єктами в процесі професійної еколого-практичної діяльності.

Екологічна спрямованість діяльності майбутнього вчителя трудового навчання та технологій, на нашу думку, передбачає пошук індивідуального стилю поведінки у навколишньому середовищі, ціннісні орієнтири у бік безпечної життєдіяльності, відповідальність до розв'язання різних екологічних ситуацій, усвідомлений вибір способів діяльності з урахуванням екологічних закономірностей та гармонійних відносин «людина – природа» та залучення учнів до такої діяльності.

Трудове навчання у середній школі та технології у старшій школі – два навчальних предмета, які інтегрують в собі знання інших предметів, що вивчаються у закладах загальної середньої освіти, які формують технологічно грамотну особистість в процесі проектно-технологічної діяльності. Оскільки технологічна діяльність тісно пов'язана з дотриманням екологічних норм, важливою є екологічна підготовка вчителів цієї галузі та формування у них високого рівня екологічної культури.

Питання формування та розвитку екологічної культури майбутніх фахівців висвітлені у роботах В. Бойчука, Г. Глухової, В. Гончарука, Л. Курняк, В. Крисаченка, Л. Лук'янової, С. Совіри, А. Суравегіної. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій висвітлені у дослідженнях А. Гедзика, Л. Гриценко, О. Коберника, М. Корця, Л. Савченко, В. Сидоренка, В. Стешенка, Г. Терещука, В. Титаренко, А. Цини, С. Ящука та ін.

Незважаючи на достатню кількість праць щодо фахової підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, їх теоретичної та практичної підготовки, залишаються відкритими питання екологічної

компетентності майбутніх фахівців та розвитку їхньої екологічної культури.

Мета статті – охарактеризувати засадничі аспекти розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

Виклад основного матеріалу. Екологічна освіта наразі усе більше стає пріоритетним напрямком у силу своєї інтеґративності не тільки в суміжні галузі науки, але й у цілому в освітній простір. Головним завданням постає формування компетентного фахівця, з високим рівнем теоретичних знань та практичних умінь, сформованою культурологічною компетентністю. Перш за все, потрібно в цілому розглянути, як формується культурологічна компетентність у студентів закладів вищої освіти. Незважаючи на абстрактність даного поняття, деякі риси, характерні йому, все ж можна виділити. За В. Гончаруком [1], визначальними складовими культурологічної компетентності можуть вважатись володіння рідною мовою на високому рівні, суб'єктивне відчуття приналежності до власного етносу, усвідомлення особливостей, які властиві ментальності, характеру та психології свого етносу, що обумовлюються середовищем, в якому проживає індивід, а також розуміння культурних відмінностей свого етносу від інших. У дану парадигму глибинне розуміння екологічної культури вписується найкращим чином.

Також потрібно зважати на те, що в процесі навчання студенти мають навчитись не лише обґрунтовувати власні світоглядні позиції, але й користуватись здобутими знаннями у повсякденному житті. Виходячи з цього, світоглядний та прагматичний аспекти пов'язані значно щільніше, ніж здавалося раніше. І саме цей взаємозв'язок формує основний зміст екологічної освіти на сучасному етапі. Наразі формування екологічної культури серед студентів ЗВО має полягати не тільки у наданні

теоретичних знань, але й у формуванні екологічного стилю мислення, вивчення правил доцільної поведінки та веденні здорового способу життя.

Прищеплення екологічних імперативів має відбуватись наскрізно, не тільки через надання знань, але й через безпосередню екологізацію самого змісту навчальних предметів. Крім цього, виховання екологічно культурної особистості передбачає фундаментальні зміни у мисленні та поведінці. Враховуючи, що наразі в освіті панує ідея гуманізму та гуманітаризації, на перший план виходить виховання, де також формується екологічна культура студента. Важливим є усвідомлення того, що природне довкілля – це не просто середовище існування, це ціла екосистема, в якій і відбувається повноцінне формування особистості.

Вважаємо, що на формування екологічної культури не тільки як професійної, але і особистісної риси, також впливає форма опанування навчального матеріалу. Для всеосяжного усвідомлення свого місця як людини у всесвіті, науковий матеріал повинен подаватись максимально наочно. Дослідження взаємозв'язків між екологією та усіма сферами людського життя дозволяє на конкретних прикладах пояснити її значимість таким чином, щоб сформувати основу екологічної культури. Не менш важливо, що екологічна сфера в цілому може бути легко вписана у формування загальної культурної компетенції студентства. А це, своєю чергою, дозволяє активно експериментувати з процесом організації навчальної діяльності та зі способом викладу матеріалу.

Поняття екологічної культури ґрунтується на знаннях та вміннях екологічного характеру, екологічній свідомості та екологічному мисленні й поведінці, що проєктуються і на професійну діяльність. Оскільки Україна претендує на активну інтеграцію у європейське освітнє середовище, то і розвиток вищої освіти на рівні держави потрібно

розглядати саме у даному контексті. Наразі актуальні процеси в освітній сфері представляють собою лише формування новітньої державної моделі врегулювання цієї галузі.

Погоджуємося з В. Ковальчук, яка наголошує, що «навчання у вузі повинно бути адекватним сучасним стратегіям професійної освіти – навчальний процес здійснювати на основі технологій, що розвивають критичне мислення майбутнього вчителя, сприяють розвитку умінь і навичок самостійного пошуку інформації з використанням різних інформаційних ресурсів, стимулюють можливості взаємонавчання студентів, участь їх у різних проектах, спрямованих на оволодіння професійними компетентностями та ін.» [2, с. 266]. Ці завдання можливо зреалізувати, використовуючи інноваційні технології, які в умовах сучасного освітнього процесу уможливають ефективне навчання студентів, які мають навчитись не лише обґрунтовувати власні світоглядні позиції, але й користуватись здобутими знаннями у повсякденному житті.

Пріоритетним напрямом освітньої політики в Україні є його екологізація. Нині освіта орієнтована на досягнення цілей сталого розвитку, в основі яких є сприяння процвітання і захисту планети. Зміна поглядів на роль освіти у розв'язанні проблем екологічного характеру, нові вимоги до професійної діяльності вчителів в умовах сталого розвитку актуалізують проблему підготовки майбутніх фахівців у контексті екологічної освіти.

Усвідомлення цінностей сталого розвитку суспільства, до яких відносимо і екологічну культуру, яка формується в процесі здобуття освіти, ставить питання якісного оновлення системи екологічної підготовки та розвитку екологічної культури майбутніх учителів, зокрема, вчителів трудового навчання та технологій, здатних реалізовувати екологічну освіту учнівської молоді.

Науковці, досліджуючи різні аспекти екологічної освіти, наголошують що:

1) для того, щоб розкрити весь свій потенціал, екологічна освіта повинна розглядатися не як розрізнена дисципліна, а інтегрована, повинна застосовуватися в інших дисциплінах та повсякденному житті;

2) важливим чинником запобігання дезінформації та розвитку хибних уявлень з екологічних питань є спілкування між науковою спільнотою та практиками освіти, яке є ключовим для екологічної освіти;

3) екологічні знання сприяють формуванню здорового екологічного мислення та свідомості, а також призводить до змін у поведінці та формуванню екологічно відповідальних спільнот [3].

Екологізація освітнього процесу – один із визначальних напрямів формування стратегії розвитку освіти на сучасному етапі. У контексті її реалізації актуальною постає проблема формування готовності майбутніх учителів трудового навчання та технологій до екологозбережувальної діяльності, оскільки вона є однією із основних предметно-перетворювальних практик, які реалізуються на уроках трудового навчання в середній школі та уроках технологій у старшій школі. Специфіка професійної діяльності вчителів, які забезпечують викладання цих предметів, передбачає синтез психолого-педагогічної, методичної, навчально-виробничої та техніко-технологічної діяльності.

Як зазначають О. Дубасенюк і О. Вознюк, «Професійно підготовлений фахівець – це особистість, громадянин з високим рівнем культури, морально-духовними цінностями. Суспільно неконтрольований розвиток техніки й технології, упровадження масштабних технічних проектів спричинили глобальну кризу цивілізації. Вихід з кризи можливий лише шляхом здійснення освітньо-інтелектуальної, освітньо-виховної модернізації в системі освіти, й передусім у професійній освіті» [4, с. 118–119]. Погоджуємося з цим твердженням, при цьому наголошуємо,

що у професійній підготовці фахівця технологічної освітньої галузі важливим є розвиток екологічної культури.

Основними принципами, на яких ґрунтується процес розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій, відносимо загальнодидактичні (науковості, наступності, систематичності, свідомості і активності, зв'язку навчання з життям) та специфічні (технологічності, природовідповідності, культуровідповідності, неперервності, інтердисциплінарності, принцип єдності змісту екологічної освіти і виховання).

У розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій, формування готовності у них упроваджувати екологічну освіту і виховання учнів в освітньому процесі здійснюється завдяки реалізації змістового компонента. Враховуючи особливості професійної діяльності майбутніх фахівців, виокремлюємо у змісті теоретичну, практичну й методичну підготовку, що на різних рівнях вищої освіти є відмінною.

Теоретична підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій виявляється у формуванні системи знань основних ідей і характеру взаємодії природи і суспільства, глобальних екологічних проблем і способів їхнього розв'язання у майбутній професійній діяльності; спонукає до здобуття методичних і методологічних знань, які дозволять організувати професійну діяльність екологічної спрямованості, розуміння змісту, сутнісних ознак і технології педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток екологічної культури учнів.

Практична підготовка забезпечує практичне застосування екологічних знань і умінь; передбачає наявність компетентностей учителів застосувати в еколого-перетворювальній діяльності педагогічні інновації, новітні інформаційно-комунікаційні та комп'ютерні технології, активні методи і прийоми; уміння застосовувати технології оцінювання

стану довкілля й розробляти чітку програму природозбережувальних заходів.

Методична підготовка формує методичні вміння реалізації екологічної освіти й екологічної активності з освоєння навколишнього середовища у професійній діяльності; вміння реалізувати пошуково-дослідницьку й науково-технологічну екологічну діяльність.

У розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій використовуються такі педагогічні технології: проектна, кейс-стаді, інформаційно-комунікаційну та STEAM-технології.

До основних форм, що сприяють розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій відносимо: аудиторні, позааудиторні, самостійну роботу, дослідницьку діяльність.

У розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій використовуються традиційні, інноваційні, методи проектно-технологічної діяльності.

Важливу роль у розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій виконують курси за вибором: за першим (бакалаврським) рівнем – «Екологічна переробка матеріалів» (ознайомлення студентів із засадами екологічної культури в єдності її теоретичних і практичних вимірів, зі способами вторинної переробки текстильних та інших конструкційних матеріалів) і другим (магістерським) рівнем вищої освіти – «Екокультура у технологічній освіті» (формування усвідомлення значущості екологічної культури в розвитку суспільства в цілому та у житті кожної людини зокрема; формування екокультурної компетентності майбутнього педагога як особистісного цілісного інтегративного утворення, що відображає здатність і підготовленість спеціаліста до професійної екокультурної педагогічної діяльності в закладах освіти).

Курс «Екологічна переробка матеріалів» ставить за мету ознайомлення студентів із засадами екологічної культури в єдності її теоретичних і практичних вимірів, зі способами вторинної переробки текстильних та інших конструкційних матеріалів. Сприяє розвиткові творчих та проектно-технологічних компетентностей студентів в умовах сталого розвитку.

Опанування курсу спрямоване на засвоєння основних соціально-екологічних понять, а також законів існування і розвитку соціоприродних систем;

загальних питань взаємодії людини з навколишнім середовищем; принципів раціонального природокористування; формування навичок системного аналізу екологічних ситуацій, комплексного підходу до вирішення проблем довкілля та їх реалізації в ході своєї професійної діяльності; опанування технологій екологічної переробки конструкційних матеріалів та технологій вторинної переробки матеріалів.

Метою курсу «Екокультура у технологічній освіті» є донесення до свідомості майбутніх фахівців технологічної освіти значущості екологічної культури в розвитку суспільства в цілому та у житті кожної людини зокрема; формування екокультурної компетентності майбутнього педагога як особистісного цілісного інтегративного утворення, що відображає здатність і підготовленість спеціаліста до професійної екокультурної педагогічної діяльності в закладах освіти.

Опанування курсу сприяє розвитку екологічної культури майбутнього фахівця та спрямоване на засвоєння:

- знань із основ екології, педагогіки, психології, методики екологічної освіти та виховання у технологічній освіті;
- знань про сутність екологічної культури, закономірності та принципи її формування у дітей, підлітків, молоді, можливостей впровадження у процесі неперервної освіти впродовж життя;

- знань про сутність і специфіку еколого-педагогічної, еколого-збережувальної та еколого-перетворювальної діяльності в закладах освіти.

Процес розвитку екологічної культури майбутніх фахівців технологічної освітньої галузі буде максимально ефективним завдяки реалізації комплексу організаційно-педагогічних умов. У дослідженні нами виокремлено такі:

1. Забезпечення позитивної мотивації студентів до реалізації екологічної діяльності.

2. Активізація квазіпрофесійної еколого-перетворювальної діяльності студентів.

3. Набуття майбутніми учителями досвіду еколого-збережувальної та еколого-перетворювальної діяльності в процесі підготовки в закладах вищої освіти.

4. Взаємозв'язок новітніх форм організації освітнього процесу та розвитку екологічної культури особистості.

5. Актуалізація інтерактивних форм та інноваційних педагогічних технологій еколого-технологічної діяльності студентів в умовах університетської освіти.

У контексті розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій нами виділено чотири компоненти, до яких відносимо: аксіологічний, знаннявий, діяльнісний і рефлексивний .

Аксіологічний компонент віддзеркалює глибокий стійкий інтерес до екологічної освіти, зацікавленість студентів до вивчення стану навколишнього середовища та розв'язання екологічних проблем; виявляє усвідомлення майбутніми вчителями значущості та специфіки майбутньої еколого-перетворювальної діяльності, бажання її реалізовувати; наявність домінантного типу мотивації до професійної діяльності, спрямованої на формування екологічної культури учнів.

Знаннєвий компонент виявляється у сформованості системи знань основних ідей і характеру взаємодії природи і суспільства, глобальних екологічних проблем і способів їхнього розв'язання у майбутній професійній діяльності; спонукає до здобуття методичних і методологічних знань, які дозволять організувати професійну діяльність екологічної спрямованості, розуміння змісту, сутнісних ознак і технології педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток екологічної культури учнів.

Діяльнісний компонент полягає у практичному застосуванні екологічних і методичних знань; формує методичні вміння реалізації екологічної освіти й екологічної активності з освоєння навколишнього середовища у професійній діяльності; передбачає наявність компетентностей учителів застосувати в еколого-перетворювальній діяльності педагогічні інновації, новітні інформаційно-комунікаційні та комп'ютерні технології, активні методи і прийоми; вміння реалізувати пошуково-дослідницьку й науково-технологічну екологічну діяльність; уміння застосовувати технології оцінювання стану довкілля й розробляти чітку програму природозбережувальних заходів.

Рефлексивний компонент поєднує здатність здійснювати самооцінку й самоконтроль професійної активності, спрямованої на розвиток екологічної культури учнів; вміння аналізувати власну предметно-перетворювальну діяльність; рефлексивність; збагачення досвіду еколого-педагогічного самовиявлення та еколого-творчої самореалізації під час професійної підготовки, здатність до саморозвитку [5, с. 205–206].

Професійна діяльність вчителя трудового навчання та технологій ґрунтується на високому рівні психолого-педагогічної майстерності, глибоких знаннях із основ сучасного виробництва, матеріалознавства, машинознавства; уміннях реалізовувати найсучасніші технології обробки

різних матеріалів. При цьому майбутньому вчителю необхідно мати мотивацію, адже навіть висока кваліфікація не матиме високих результатів професійної діяльності, якщо не буде узгоджена з мотиваційною функцією самого процесу цієї діяльності. При цьому, на оволодіння студентами екологічною культурою потрібно дивитись ширше, оскільки навіть якщо вони й опановують її на належному рівні, після випуску із ЗВО перед ними буде стояти важливіше завдання – привити екологічні імперативи підростаючому поколінню.

Висновки. Системний підхід до розв'язання масштабних світових проблем, пов'язаних із екологічною кризою, у останні роки все більше модернізується відповідно до нових викликів часу. Перш за все, екологічні проблеми не мають швидких рішень, а значить, їх розв'язання повинно стати довгостроковою стратегією людства на подальші десятиріччя. Саме тому фокус у подоланні екологічної кризи все більше спрямовується на вироблення нового глобального способу мислення та поведінки, внесення змін у суспільну свідомість та продукування абсолютно нової всеохоплюючої системи цінностей. Подібний підхід також робить актуальними питання впровадження новітньої системи екологічної освіти, що буде мати на меті виховання юних поколінь із належним рівнем екологічної культури. У цьому процесі важливу місію покладено на вчителя трудового навчання і технологій, який, особисто маючи високий рівень екологічної культури, формуватиме її у своїх учнів.

Література:

1. Гончарук, В. В. (2019) Формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький.

2. Дубасенюк, О. А. (2011) Упровадження освітніх інновацій у вищій освіті. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка.
3. Ковальчук, В. А. (2016) Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем: дис....д-ра пед. наук: 13.00.04 / Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир.
4. Öllerer, K. (2015) Environmental education – the bumpy road from childhood foraging to literacy and active responsibility. *Journal of Integrative Environmental Sciences*. 12 (3), P. 205–216. DOI: 10.1080/1943815X.2015.1081952.
5. Чистякова, Л. О. (2020) Компонентно-структурний аналіз екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії і перспективи*. Київ, Вип. 75. Т. 1. С. 204–208.

References:

1. Honcharuk, V. V. (2019) Formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv pryrodnychkykh spetsialnostei u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of ecological culture of future teachers of natural specialties in the process of professional training]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Khmelnyts. nats. un-t. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
2. Dubaseniuk, O. A. (2011) Uprovadzhennia osvitnikh innovatsii u vyshchii osviti. Innovatsii u vyshchii osviti: problemy, dosvid, perspektyvy [Introduction of educational innovations in higher education. Innovations in higher education: problems, experience, prospects]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
3. Kovalchuk, V. A. (2016) Teoretychni ta metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv do roboty v umovakh variatyvnosti osvitno-

vykhovnykh system [Theoretical and methodological bases of professional training of future teachers to work in the conditions of variability of educational systems]: dys....d-ra ped. nauk: 13.00.04 / Zhytomyrskyi derzh. un-t im. Ivana Franka. Zhytomyr [in Ukrainian].

4. Öllerer, K. (2015) Environmental education – the bumpy road from childhood foraging to literacy and active responsibility. *Journal of Integrative Environmental Sciences*. 12 (3), P. 205–216. DOI: 10.1080/1943815X.2015.1081952 [in English].

5. Chystiakova, L. O. (2020) Komponentno-strukturnyi analiz ekolohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia ta tekhnolohii [Component-structural analysis of the ecological culture of future teachers of labor education and technology]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5: Pedahohichni nauky: realii i perspektyvy*. Kyiv, Vyp. 75. T. 1. C. 204–208 [in Ukrainian].

Citation: L. Chystiakova (2020). BASIC ASPECTS OF DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGICAL EDUCATIONAL INDUSTRY. Frankfurt. TK Meganom LLC. *Paradigm of knowledge*. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.16

Copyright: L. Chystiakova ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.17

UDC: 7.01:1.072.3 (477)

THE IDENTITY AS AN ART PHENOMENON

A. Zinenko, Graduate student

<https://orcid.org/0000-0001-9840-9370>

e-mail: alizin21@gmail.com

Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

The research subject is the study of the Phenomenon of identity and its reflection in contemporary Ukrainian art. The purpose of the work is to investigate the specifics of the Phenomenon's reflection of identity in contemporary Ukrainian art. The work methodology is based on chronological and scientific comprehensiveness, art history, historical, philosophical, and culturological approaches, ontological, axiological, hermeneutic, phenomenological, cross-cultural, and method of art analysis. The work results allow us to understand the evolution of researchers' views in various fields on the Phenomenon of identity and its application in contemporary art approaches. The results' scope is today's artistic practices, history, art theory, and art criticism, teaching activities for students and graduate students of creative specialties. Findings. The Phenomenon of identity in contemporary art means that problem of its reflection in the art exists and begins to be understandable. Some conclusions about the correctness of the direction of practices and patterns to a new search identity approach can be made considering foreign experience. Simultaneously, a society that interacts with contemporary art in the latest cultural projects and what principles of such participation should be taken into account in organizational, design, exhibition, and interpretive activities. The proof that modern contemporary art in its various manifestations is deeply rooted in the socio-cultural process,

and therefore has different forms of identity, is closely connected with the past and present of Ukraine. Appeal to the past in art - preserving memory, rethinks symbols and signs, gives new life to archaic images and techniques; art is turned to the present, reflecting on reality. Presenting society's moods and problems accumulate the achievements of Ukraine as an independent country.

Keywords: contemporary art, identity, Ukraine, the beginning of XXI century.

Здобувач аспірантури Зіненко А. В. Феномен ідентичності у сучасному мистецтві / Інститут проблем сучасного мистецтва, Україна, м. Київ

Предметом дослідження є дослідження феномену ідентичності та відображення його у сучасному українському мистецтві. Мета роботи – дослідити специфіку відображення феномену ідентичності у контемпорарній українській образотворчості. Методологія проведення роботи базується на сукупності хронологічного принципу і принципу наукової всебічності; мистецтвознавчого, історичного, філософського та культурологічного підходів; онтологічного, аксіологічного, феноменологічного, крос-культурного і методу мистецтвознавчого аналізу. Результати роботи дозволяють зрозуміти еволюцію поглядів науковців різних галузей стосовно феномена ідентичності та застосування його у підходах до сучасного мистецтва. Сфера застосування результатів – мистецькі практики сьогодення, історія, теорія мистецтва та мистецька критика, викладацька діяльність для студентів і аспірантів творчих спеціальностей. З'ясовано, що Феномен ідентичності у контемпорарній образотворчості означає, що проблема відображення ідентичності у мистецтві назріла і тільки починає осмислюватися. Певні висновки щодо правильності самого напрямку практик та закономірностей, на шляху становлення нового

підходу до пошуків ідентичності, можна зробити, беручи до уваги закордонний досвід. Паралельно із цим, суспільство, яке взаємодіє із контемпорарним мистецтвом у новітніх культурних проектах, повинно використовувати принципи такої взаємодії і брати до уваги ці принципи в організаційній, проектній, виставковій та інтерпретаційній діяльності. Доведення того, що сучасне контемпорарне мистецтво в різних своїх проявах глибоко вкорінене у соціокультурний процес, а отже має різні форми ідентичності, тісно пов'язане з вивченням минулого і сучасного України. Звернення до минулого у мистецтві – зберігає пам'ять, переосмислює символи й знаки, надає нового життя архаїчним зображенням і технікам. Мистецтво звернене до сучасності – апелює до реальності, демонструє настрої та проблеми суспільства, акумулює в собі здобутки України, як незалежної держави.

Ключові слова: сучасне мистецтво, ідентичність, Україна, початок ХХІ століття.

Вступ. Перед сучасним українським мистецтвом стоять проблеми і завдання, для вирішення яких потрібно узагальнити теоретичні та практичні напрацювання у сфері відображення різних проявів ідентичності у творах сучасних українських митців, які позиціонуються як представники контемпорарного мистецького напрямку, та на ґрунті цього виробити єдиний підхід до вивчення сучасної образотворчості та особливих характеристик проявів у ній ідентичності.

Термін «контемпорарний» за своєю сутністю більше належить до категорій глобальних, і тому питання пошуку особливостей у творчості митців є незаперечно цікавим. Проблема пошуку ідентичності у творах сучасного образотворчого мистецтва передбачає єднання контемпорарного мистецтва з класичним традиційним, що підтверджено

на конкретних прикладах суспільно-мистецької контемпорарної діяльності.

Питання ідентичності відносяться до числа найскладніших та комплексних проблем гуманітарних наук загалом. Розгляд поняття ідентичності не можливий без розгляду певних психологічних, історичних, соціокультурних, географічних, етнологічних та інших аспектів. Постановка питання «ідентичності» у сучасному мистецтві «загалом» містить у собі небезпеку надмірної ідеологізації. А з іншого боку, не маючи чітких наукових обґрунтувань і узагальнень, важко зрозуміти і досліджувати сутність кризи самосвідомості та багатоманіття форм, які ця самосвідомість здатна набувати у сучасному образотворчому мистецтві. До невирішених досі проблем належить аналіз наявних у сьогоdnішньому мистецькому житті явищ «зіткнення ідентичностей». Ця проблема лежить у площині обґрунтування сильної культурної ідентичності, яка б дозволяла зберігати «єдність різноманітності».

Формулювання мети статті та завдань. Мета – окреслити сутність феномену ідентичності у сучасному українському мистецтві. Завдання – узагальнити теоретичні аспекти дослідження даного явища ідентичності у науковій літературі.

Виклад основного матеріалу статті. Феномен ідентичності є досить популярним у сучасному науковому світі. Його широко застосовують різноманітні галузі знань: історія, політологія, культурологія, психологія, педагогіка. У сфері українського мистецтвознавства, навіть за існування низки спеціальних досліджень різних проявів ідентичності у сфері сучасного мистецтва, фактичний матеріал стосовно України оприлюднюється до певної міри хаотично, безсистемно, а комплексного дослідження проблеми досі не зроблено.

Для завдань узагальнення та наукового аналізу реалізованих мистецьких проектів в Україні, аналізу ознак ідентичності у творчості конкретних художників, потрібне з'ясування теоретичних ознак феномену ідентичності. Такий шлях збереження, систематизації й узагальнення наявного фактажу, дає можливість осмислення і переосмислення феномену ідентичності з історико-культурологічної та мистецтвознавчої точок зору.

Особливе місце у з'ясуванні феномена ідентичності у сучасному мистецтві належить структуруванню, термінологічним означенням та типології ідентичностей, що включає в себе: культурну ідентичність (ментальність, мова, писемність, звичаї, традиції, обряди, семантика орнаментів тощо – як підстава для визначення національної ідентичності); релігійну ідентичність як феномен. Останнім часом спостерігається стійка тенденція до поступового «вимивання» чинника релігійної ідентичності із поля образотворчості.

У наукових джерелах превалює думка, що будь-яка особа, у своєму житті прагне до належності. Наприклад, Е. Еріксон вказував на принципову важливість для людини потреби у визнанні й належності до чогось, вважаючи, що ідентичність – умова психічного здоров'я: якщо вона не складеться, людина не знаходить себе, свого місця в суспільстві, виявляється «втраченою». Так само відбувається у художній творчості. Поняття ідентичності у своєму широкому сенсі, робить усі мистецькі твори та об'єкти національно-ідентичними, адже вони, за визначенням за Е. Хобсбаума, створені в умовах «кровного права» чи «права території».

В культурологічно-мистецтвознавчому контексті актуальним постає дослідження саме художніх особливостей ідентичностей в межах загальної системи сучасного мистецтва. Сучасні українські художники свідомо чи підсвідомо звертаються до тем, образів, способів пов'язаних з регіональним походженням, мистецькою школою, символами культури,

архаїкою, політичними умовами. Тобто в сучасному українському мистецтві можливо виділити окремі категорії ідентичності. Філософ В. Даренська виділяє наступні типи ідентичності: 1) архаїчний (протонаціональний); 2) романтичний; 3) модерний; 4) постмодерний [3]. Даний підхід є абсолютно логічним і для дослідження ідентичності у сучасному мистецтві.

У даному контексті важливими джерелами є праці фахівців з історії і теорії мистецтва. Аналіз існуючої літератури свідчить, що, не зважаючи на певну зацікавленість дослідників проблематикою феномену ідентичності, зазначена ідентичність - важлива для мистецтвознавства і культурології галузь, не була вивчена у належний спосіб. Не зафіксовано і не оприлюднено факти видозмін мистецьких процесів у контексті втручання контемпорарної образотворчості у музейне середовище, а також участі національних сучасних мистецьких експозицій у світовому культурному просторі. Дослідження задекларованої теми – за усієї очевидності її наукової актуальності, упродовж 2000 – 2021-х рр. велося недостатньо. Це пояснюється не лише тим, що усталена радянська методологія певний час ще утримувала деяких науковців, журналістів і мистецтвознавців у межах надмірно консервативного мислення, що не дозволяло зробити належну оцінку проявів ідентичності, притаманних невинним мистецьким процесам – в повній мірі не вдалося, хоча масштаби ознак ідентичності були достатніми. Це призвело до відсутності у мистецтвознавстві зазначеного періоду необхідної теоретично-методологічної бази, (яка лише починає формуватися), та відсутності належного рівня володіння аналізом новітніх мистецьких явищ.

Поняття «ідентичність» стало активно застосовуватися у вітчизняній науковій літературі відносно недавно. У середовищі українського мистецтвознавства, цей термін і на сьогоднішній день є досить

маловживаним. Частіше це поняття застосовують такі науки як філософія, політологія, соціологія й інші. Водночас, у західному світі проблемам ідентичності у мистецтві відводиться дуже важлива роль.

Важливу роль у з'ясуванні феномену ідентичності належить мистецьким подіям: виставкам, інтерв'ю кураторів мистецьких проектів, конкретним мистецьким творам та працям, присвяченим ідентичності як феномену.

Теоретичні засади розуміння ідентичності у мистецтві заклав відомий італійський мистецтвознавець Акілле Боніто Олива. Цій проблемі присвячено декілька його спеціальних праць [1-2].

Проблемі означення феномену ідентичності присвячені дослідження з соціології, політології, українознавства, психології, педагогіки, культурології. Ці дослідження дають визначення дефініцій, понять, основних ознак, джерел ідентичності (ідентитетів нації). До них слід віднести роботи українських істориків М. Степико, О. Картунова, І. Кресіної, Л. Нагорної, Ю. Римаренка, Л.Шкляра, М. Шульги, філософів: О. Титар, О. Сушій, О. Сапожник [16; 15; 14]. На думку О. Удода, національна ідентичність є динамічною категорією (в історичному та соціальному сенсі), перебуваючи у процесі змін, адаптації й формування [12], що дає можливість автору проводити аналіз хронологічного, регіонального, соціально-економічного впливу на контемпорарне мистецтво. У працях політолога М. Степико [10], переосмислено роль феномену ідентичності у національнотворчих і політичних процесах. Українська дослідниця Н. Дем'янова у статті «Пошук етнокультурної ідентичності в творчості українських художників», наголошує на тому, що у сучасному українському мистецтві активізується процес «художньої археології»: повертаються із забуття імена, твори, мистецькі стилі [4].

Розуміння причин динаміки впливів ідентичностей на стан сучасного візуального процесу у творах мистецтва, насправді стала об'єктом

ґрунтовного вивчення в існуючих межах культурологічної науки лише нещодавно. На нашу думку, це свідчить про нагальну потребу історико-теоретичного вивчення зазначеної проблеми й зумовлює актуальність обраного напрямку дослідження. В українській мистецтвознавчій науці названі проблеми перебувають у полі наукових студій В. Сидоренка, О. Петрової, Л. Смирної, Г. Вишеславського, К. Станіславської, О. Сидора, З. Чегусової [13], О. Роготченка, О. Голубця, В. Хижинського, А. Зіненко [5, 6, 7] та інших, які працюють над формуванням теоретичних підходів до визначення ролі й місця творів контемпорарного мистецтва у сучасному культурному просторі. Основні тенденції репрезентації можна також прослідкувати на прикладі каталогів крупних художніх проєктів останніх років.

Велика роль в аналізі теми ідентичності у сучасному мистецтві належить кураторам-практикам – О. Баршиновій, К. Ботановій, В. Бурлаці, О. Островській-Лютій, О. Соловйову, Н. Заболотній, Н. Шпітковській, Т. Литвиненко, П. Гудімову, М. Гончар та іншим, які працюють над формуванням теоретичних підходів до визначення ролі й місця у сучасному мистецькому просторі творів контемпорарного мистецтва загалом, та відображенні у ньому ознак ідентичності зокрема. Слід зазначити, що наукова література, присвячена проблемам ідентичності саме у мистецтві, в основному англomовна.

На сьогодні існує нагальна необхідність змін у підходах до контемпорарної образотворчої з позицій феномену ідентичності. Зараз контемпорарне мистецтво є важливим чинником взаємодії із суспільством, віддзеркаленням його зацікавленості сучасною візуальністю, оскільки суспільство швидше реагує на докорінні суспільні зміни. Аналізуючи нові спрямування у сучасному мистецтві, потрібно виробити також і критерії для відбору та репрезентації сучасних творів у експозиціях та на виставках. Та головне – змінити світоглядну парадигму

ставлення до контемпорарної образотворчості. Пошук ідентичності у середовищі контемпорарного образотворчого мистецтва висвітлює питання соціальної ізоляції та активності, дозволяє краще розуміти інші культури і способів життя, культурного збагачення сучасного українського мистецтва.

Достатня кількість реалізованих мистецьких проектів і велика кількість робіт сучасних українських художників, що репрезентують різні ознаки ідентичності, та недостатня кількість теоретичних досліджень феномену ідентичності у сучасному мистецтві, піднімають проблему відповідності мистецьких практик та закономірностей новому підходу до пошуків ідентичності. Значну роль у цьому процесі відіграє закордонний досвід, де пошук ідентичності у сучасних мистецьких творах відіграє колосальну роль. Інтерактивні арт-проекти, виставки, перформанси, інсталяції – в основі яких лежать одні з базових паракатегорій контемпорарного мистецтва: комунікація, ідентифікація та пошук власного місця в світі, вже давно взяті на озброєння провідними Центрами сучасного мистецтва світу, такими, як: Музей Тейт-Модерн (Лондон), Замок Уяздовський (Варшава), Арс-Електроніка (Лінц), МоМА (США) та ін.

Дуже важко говорити про справжню ідентичність або досліджувати різні підходи до її презентації, що представлена по-різному у творчості багатьох художників. Питання про різноманітність вихідних точок та механізмів, що використовуються для дослідження ідентичності, потребують окремого розгляду. Адже вся історія мистецтва, аж до сучасності, складається з певних пошуків, коли художники досліджували себе через живопис, малюнок, інсталяцію, фотографію та мистецтво перформансу. Екзистенційні питання, базовані на пошуку ідентичності, завжди формуватимуть і штовхатимуть дух художника вперед. У той же

час, будь-яке наукове дослідження, в першу чергу має, не «потонути» в галузях, дотичних до нього.

Ідентичність українського сучасного мистецтва, саме через призму мистецтвознавства – це наша мета. Загалом поняття ідентичності достатньо широке, пов'язане з багатьма галузями і науками: психологією, соціологією, філософією, політологією. Дана робота фокусується на мистецтвознавстві, перетинаючись, але не заглиблюючись в інші дисципліни. У англійській мові – посвідчення особи називається ID card (тобто ідентифікаційна карта), яка ідентифікує особу, вказує дані про конкретну людину. Так само, за нашим переконанням, кожен мистецький твір має свою ефемерну «ID card», завдяки якій можна побачити не тільки ідею чи емоційну складову твору, а набагато більше: ідентифікувати твір як «український». Серед таких проектів творчість українських художників Сергія Радька, Оксани Мась, Андрія Хіра, Антона Логова, Валентини Бєро, Романа Мініна та інших, які були детально розглянуті у попередніх роботах автора статті [5, 6, 7]. Тому дослідженням ознак ідентичності у мистецтві є певною мірою пошуком свого місця в сучасному глобалізованому та фрагментованому світі.

Висновки: Таким чином, пошук ідентичності у середовищі контемпорарного образотворчого мистецтва порушує питання соціальної ізоляції та активності, кращого розуміння інших культур і способів життя, культурного збагачення тощо. Феномен ідентичності у контемпорарній образотворчості означає, що проблема відображення її у мистецтві назріла і тільки починає осмислюватися. Досвід інших країн презентує значні здобутки у цій сфері, які варто вивчати. Паралельно із цим, суспільство, яке теж має свою ідентичність і взаємодіє з контемпорарним мистецтвом у новітніх культурних проектах, повинно визначити, які принципи «взаємодії ідентичностей» повинні братися до уваги в організаційній, проектній, виставковій і репрезентативній діяльності.

Не підлягає сумніву той факт, що сучасне контемпорарне мистецтво, в різних своїх проявах, глибоко вкорінене в соціокультурний процес, а одже має різні форми ідентичності і тісно пов'язане з минулим і сучасним України. Звернення до минулого у мистецтві – зберігає пам'ять, переосмислює символи й знаки, надає нового життя архаїчним зображенням і технікам. Мистецтво звернене до сучасності – рефлексує до реальності, демонструє настрої та проблеми суспільства, акумулює в собі здобутки України, як незалежної держави. Феномен ідентичності у сучасному мистецтві – це своєрідний синтетичний об'єкт, що інтегрує у собі різні аспекти творчої свідомості митця

Разом з тим, все сучасне українське мистецтво має значний вплив на майбутнє. Художники – в певній мірі ідеологи, які продовжують формувати і змінювати ідентичність, позасвідомо впливають на те, якими шляхами буде розвиватися нація, і яке майбутнє її чекає. У той же час, трансформації, притаманні розвитку сучасного мистецтва, накладають на вагому, в розумінні поняття ідентичності, національну складову суттєвий полікультурний інтернаціональний пласт.

Процеси глобалізації стирають межі між культурами, постмодерністські підходи дозволяють вільно оперувати понятійними категоріями простору і часу, але саме наявність національної сутності, не «шароварної» і «зовнішньо гламурної», а справжньої, робить українське мистецтво унікальним та цікавим для світу.

Отже, дослідження феномену ідентичності у сучасному мистецтві є проблемою фундаментальною, а аналіз окремих її проявів і ознак у конкретних творах українських митців, покликаний відкрити нові грані підходів до вирішення цієї фундаментальної проблеми.

Література:

1. Bonito Oliva, Achille (2010). Russell, Harriet. Art in Process. *Corraini Editore*, 144 [in English].
2. Бонито Олива, Акилле (2003). *Искусство на исходе второго тысячелетия, Москва, Художественный журнал*, 217 [in Russian].
3. Даренська В. (2008). Історичні типи рефлексії національної ідентичності. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*, № 2, 121–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2008_2_30 (2021, березень 17) [in Ukrainian].
4. Дем'янова Н. (2013). Пошук етнокультурної ідентичності в творчості українських художників. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія Культурологія*, 12(2), 15–160 [in Ukrainian].
5. Зіненко А. (2015). «Вістря етновідчуттів» у малярстві Сергія Радька. *Сучасне мистецтво: наук. зб. ІПСМ НАМ України; Київ: Фенікс, випуск XI*, 117–122 [in Ukrainian].
6. Зіненко А. (2017). Ідентичність як образ у проектах Оксани Мась. *Мистецтвознавство України: зб. наук. праць Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України, Київ, ІПСМ НАМ України, випуск. 17*, 79–85 [in Ukrainian].
7. Зіненко А. (2017). «Наративні історії» як пошук ідентичності у сучасній образотворчості (на прикладі творчості Андрія Хіра. *Сучасне мистецтво: наук. зб. Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України, Київ, Фенікс, випуск XIII*, 81–90 [in Ukrainian].
8. Касьян Т. (2018). Роль мистецтва у формуванні національної ідентичності. *Вісник Черкаського університету*, 6, *Серія Педагогічні науки*, URL: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2571/2719> (2021, березень 17) [in Ukrainian].
9. Сапожник О. (2019). Культурологічний зміст поняття ідентичності. *Мистецтвознавчі записки, випуск 35*, 27–33 [in Ukrainian].

10. Степико М. (2020). Українська ідентичність у глобалізованому світі. *Харків, Майдан*, 258 [in Ukrainian].
11. The Identity Art. (2021). URL: <https://www.widewalls.ch/magazine/identity-art> (2021, March 17) [in English].
12. Удод О. (2015). Образ «іншого» в становленні української ідентичності. *Харківський історіографічний збірник, 2015, випуск 14*, 54–75, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/khiz_2015_14_9 (2021, березень 17) [in Ukrainian].
13. Чегусова З. (2008). Роль символу, знака, міфу в професійному декоративному мистецтві України на межі ХХ–ХХІ століть. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: зб. наук. праць. Київ, випуск 8*, 146–151 [in Ukrainian].

References:

1. Bonito Oliva, Achille (2010). Russell, Harriet. Art in Process. Corraini Editore, 144 [in English].
2. Bonyto Olyva, Akylle (2003). Iskusstvo na ishode vtorogo tisiacheletiya [Art at The End of the second millennium], *Moskva, Khudozhestvennyi zhurnal* [Moscow, Art Magazine], 217 [in Russian].
3. Darenska V. (2008). Istorychni typy refleksii natsionalnoi identychnosti. [Historical types of reflection on national identity], *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofiia. Kulturolohiia, Volum 2*, [Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Culturology, № 2], 121–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2008_2_30 (2021, March 17) [in Ukrainian].
4. Demianova N. (2013). Poshuk etnokulturnoi identychnosti v tvorchosti ukrainskykh khudozhnykiv. [Search for ethnocultural identity in the works of Ukrainian artists], *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», seriia Kulturolohiia, 12(2)*, [Scientific Notes of the National

University «Ostrog Academy», series Culturology, 12 (2)], 15–160 [in Ukrainian].

5. Zinenko A. (2015). «Vistria etnovidchuttiv» u maliarstvi Serhiia Radka [«The tip of ethnic feelings» in the painting of Sergei Radko], *Suchasne mystetstvo: Nauk. zb. IPSM NAM Ukrainy; Kyiv, Feniks, Vol. XI*, [Contemporary art: Science. coll. MARI Ukraine; Kyiv: Phoenix, Volum XI], 117–122 [in Ukrainian].

6. Zinenko A. (2017). Identychnist yak obraz u proektakh Oksany Mas [Identity as an image in Oksana Mas' projects], *Mystetstvoznavstvo Ukrainy: zb. nauk. prats In-t problem suchas. mystets. NAM Ukrainy, Kyiv, IPSM NAM Ukrainy, Volum 17*, [Art History of Ukraine. Science Coll works Modern art research institite, Ukraine, Kyiv, IPSM US Ukraine, Volum 17], 79–85 [in Ukrainian].

7. Zinenko A. (2017). «Naratyvni istorii» yak poshuk identychnosti u suchasni obrazotvorchosti (na prykladi tvorchosti Andriia Khira [«Narrative stories» as a search for identity in modern art (on the example of the work of Andrew Hear)] *Suchasne mystetstvo: nauk. zb. In-t problem suchas. mystets. NAM Ukrainy, Kyiv, Feniks, Volum XIII*, [Contemporary art: science coll. MARI NAofA of Ukraine, Kyiv, Phoenix, vol. XIII], 81–90 [in Ukrainian].

8. Kasian T. (2018). Rol mystetstva u formuvanni natsionalnoi identychnosti [The Role of Art in the formation of national identity], *Visnyk Cherkaskoho universytetu, 6, Serii Pedagogichni nauky*, [Bulletin of Cherkasy University, 6, Pedagogical Sciences Series]. URL: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2571/2719>, (2021, March 17) [in Ukrainian].

9. Sapozhnik O. (2019). Kulturolohichniy zmist poniattia identychnosti [The Role of Art in the formation of national identity], *Mystetstvoznavchi zapysky*. [Art notes]. Volum 35, 27–33 [in Ukrainian].

10. Stepyko M. (2020). Ukrainska identychnist u hlobalizovanomu sviti [Ukrainian identity in a globalized world], *Kharkiv, Maidan*, 258. [in Ukrainian].

11. The Identity Art. (2021). URL: [https://www.widewalls.ch/magazine/identity-art\(2021, March 17\)](https://www.widewalls.ch/magazine/identity-art(2021, March 17) [in English].) [in English].
12. Udod O. (2015). Obraz «inshoho» v stanovlenni ukraïnskoï identychnosti [The image of the «other» in the formation of Ukrainian identity], *Kharkivskyi istoriohrafichnyi zbirnyk, 2015, Volum 14*, [Kharkiv historiographical collection, 2015, volum 14], 54–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/khiz_2015_14_9 (2021, March 17) [in Ukrainian].
13. Chehusova Z. (2008). Rol symvolu, znaka, mifu v profesiinomu dekoratyvnomu mystetstvi Ukrainy na mezhi XX–XXI stolit. [The role of symbol, sign, myth in the professional decorative art of Ukraine at the turn of the XX–XXI centuries], *Ukrainske mystetstvoznavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii: zb. nauk. prats. Kyiv, 2008. Volum. 8*, [Ukrainian art history: materials, research, reviews: coll. Science, Kyiv, 2008, Volum 8], 146–151 [in Ukrainian].

Citation: A. Zinenko (2020). THE IDENTITY AS AN ART PHENOMENON. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.17

Copyright: A. Zinenko ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.18

UDC: 7.03 : 7.06 : 130.2 (477)"20"

**AUTONOMY OF APPROACH TO THE FORMATION OF ART
CRITICISM TERMINOLOGY IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE OF
UKRAINE**

N. Mandra, Postgraduate student

<https://orcid.org/0000-0002-9839-9405>

E-mail: natalia.mandra.mail@gmail.com

Modern art research institute National academy of arts of Ukraine, Ukraine,
Kyiv

The subject of the research is the features of the autonomous art criticism approach of the period of independence of Ukraine, which arose as a result of the collapse of the USSR and had a specific influence on the formation of art criticism terminology. The goal is to define and designate the factors that influenced the formation of art criticism terminology during the period of independence of Ukraine. The methodology of the work is based on a combination of chronological, cultural and historical-comparative methods. Among the factors that influenced the autonomy of the approach in the formation of art criticism terminology in the first time after the independence of Ukraine, singled out as the most significant socio-cultural and worldview factors. The sociocultural factor is divided into two aspects: economic and social. The economic aspect influenced the existence of art history publications as platforms for the publication of art criticism texts, and also led to the almost complete absence of works of contemporary art of the 1991-2000s in the collections of art institutions, in particular state museums, which made it difficult to access such works for analysis by art historians. The social aspect is related to the economic and reflects a limited number of authors writing about art on a regular basis, and, accordingly, a limited number of

views and concepts with the help of which contemporary art has been described and analyzed.

Key words: terminology, art history, art criticism, socio-cultural aspect, XX century

аспірантка, Мандра Н. Б., Автономність підходу до формування мистецтвознавчої термінології у період Незалежності України / Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України, Україна, м. Київ

Предметом дослідження є особливості автономного мистецтвознавчого підходу періоду Незалежності України, що виникли внаслідок розпаду СРСР та мали специфічний вплив на формування мистецтвознавчої термінології. Мета – визначити та окреслити фактори, що впливали на формування мистецтвознавчої термінології у період незалежності України. Методологія проведення роботи базується на сукупності хронологічного, культурологічного та історико-порівняльного методів. Серед факторів, що впливали на автономність підходу у формуванні мистецтвознавчої термінології у перший час після здобуття Незалежності Україною, виокремлено як найбільш суттєві соціокультурний та світоглядний фактори. Соціокультурний фактор розподілено на два аспекти: економічний та соціальний. Економічний аспект впливав на існування мистецтвознавчих видань як майданчиків для оприлюднення мистецтвознавчих текстів, а також зумовив майже цілковиту відсутність творів сучасного мистецтва 1991-2000-х років в колекціях мистецьких інституцій, зокрема державних музеїв, що значно ускладнило доступність таких творів для аналізу мистецтвознавцями. Соціальний аспект пов'язаний з економічним і відображає обмежену кількість авторів, що писали про мистецтво на регулярній основі, і відповідно, обмежену кількість поглядів та

концепцій, за допомогою яких описувалося та аналізувалося новітнє мистецтво.

Ключові слова: термінологія, мистецтвознавство, мистецтвознавчі поняття, соціокультурний аспект, XX століття

Вступ. Мистецтвознавство як галузь науки має притаманну йому систему взаємопов'язаних та взаємозумовлених понять і категорій, які утворюють понятійно-категоріальний апарат дисципліни. Мистецтвознавчі поняття відображають певний зріз знань у галузі вивчення мистецьких явищ, закономірностей їх розвитку та існування, а також вказують на логіко-семантичну організацію цих знань.

Мистецтвознавчу понятійну систему вивчали такі дослідники як О. Анісімова, С. Кезіна, О. Ковальова, Н. Овчиннікова, О.Н. Алієва, Я. Ланьлань та ін. Їхні роботи показали, що для термінів гуманітарних наук в цілому, і мистецтвознавчих зокрема, є властивою єдність денотативного та емотивного аспектів значення, іншими словами, значення терміну може залежати від індивідуальності автора, його системи поглядів [14, с. 47].

Поняття виникають у вигляді слів (як мовної форми в широкому значенні) і знаходять своє закріплення в термінах та дефініціях. Мистецтвознавчі поняття, що відображають появу новаційних мистецьких феноменів, в силу своєї новизни не мають однозначного закріплення в терміносистемі. Найбільш систематизованою спробою окреслити діапазон такого роду мистецтвознавчих понять, вживаних у період 1991–2009 рр. є видання «Термінологія сучасного мистецтва» мистецтвознавців Г. Вишеславського та О. Сидор-Гібелінди [3]. Тексти для цього видання створювали впродовж 2007–2009 рр.

Автори визначають жанр видання як словник, а критична стаття 2012-го року характеризує його як «безпрецедентну спробу самоопису культурної ситуації пострадянського часу у сфері візуального мистецтва.

Всі тексти насичено "живим" матеріалом культурного процесу другої половини XX – початку XXI століття, активними учасниками якого були й самі автори <...>. Втім, термінологічну невизначеність постмодерної теорії, притаманну сучасній культурології (як і загалом науці), автори й не намагаються розв'язати» [8]. Згодом О. Сидор-Гібелинда публікував доповнення до словника окремими статтями [10; 11; 12]. У словнику містяться короткі нариси з відсилками до того матеріалу, звідки було взято (цитовано) слово, якому дається трактування.

Формулювання мети статті та завдань. Мета – визначити та окреслити фактори, що впливали на формування мистецтвознавчої термінології у період незалежності України. Завдання – прослідкувати впливи на формування мистецтвознавчої термінології у період незалежності України.

Виклад основного матеріалу статті. З прийняттям незалежності у 1991 році в Україні розпочався масштабний процес трансформації всіх державних інститутів та значні соціально-економічні зміни, які супроводжувалися проблемами фінансування мистецтва, і ще більше – мистецтвознавства. Економічний фактор мав дуже велике значення, оскільки академічні збірки видавалися коштом держави, не мали комерційного розповсюдження, і прочитати їх можна було тільки в бібліотеках.

Через це академічних мистецтвознавчих видань, які виходили в Україні у першій половині 1990-х, існувала дуже невелика кількість: це науковий збірник «Українська академія мистецтва» Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (виходить щороку з 1994 р.), збірник «Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського (виходить тричі на рік з 1993 р.) та видання «Народна творчість та етнографія» (засноване у 1925 р. під назвою

«Етнографічний вісник», з 2011 р. має назву на «Народна творчість та етнологія») цього ж закладу; видання «Народознавчі зошити» Інституту народознавства НАН України (заснований 1995 р. у м. Львів), «Вісник ЛНАМ» Львівської національної академії мистецтв (виходить щорічно з 1990 р.), «Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство» Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (виходить щороку з 1995 р.), збірник «Культура України» Харківської державної академії культури (виходить двічі на рік з 1993 р.), та мистецтвознавчий часопис «Образотворче мистецтво», який був заснований у 1934 році, а з 1991 року став офіційним виданням Національної Спілки Художників України.

Мистецтвознавець С. Яринич підкреслював вплив економічного чинника на ситуацію, що склалася на початку 90-х у мистецтвознавстві, зауважуючи: «Тінізація і стагнація економіки взагалі та мистецького ринку і неприбуткового сектору зокрема в прямому сенсі б'є по критиці і мистецтвознавству. <...> Чи може бути хтось зацікавлений у створенні комерційного фахового видання у наших умовах? Поки що обходимося газетами та сурогатом критики у дорогих глянцевиx журналах. Але ж кілька років тому не було і їх» [15].

Таким чином, кількість публікацій та якість обговорення мистецьких проблем у періодичних виданнях часто знаходились у прямій залежності від фінансування галузі, хоча, як свідчить О. Сидор-Гібелінда, в перші роки незалежності власний часопис, присвячений образотворчому мистецтву, хотів видавати «ледь не кожен культуртрегер» [13], найчастіше галерист або представник малого чи середнього бізнесу. Серед цих видань варто відзначити видання «Art-Line», «Академия», «Looks», «Загал», «Кур'єр муз», «Ситуація» і «Новий рок-н-ролл», який також писав про візуальне мистецтво. Постійна арт-рубрика була у часопису «Стиль и Дом», деякі тексти друкували у «Данкору» чи

«Євромаркету». На початковій стадії зупинилися «Inshi» Цаголова-Пригодич (на базі галереї «Бланк-арт») [13].

Серед приватних ініціатив, що намагалися дати раду ситуації першої половини 1990-х, варто відзначити мистецький журнал «Артанія» (заснований у 1995 р.), часопис «Art-Line» (видавався протягом 1995–1999 рр.), незалежний журнал для молоді «Нова генерація» (видавався протягом 1991–1992 рр.), часопис з питань нового візуального мистецтва «Terra Incognita» (виходив протягом 1994–2001 рр.) та часопис «Мистецькі студії», заснований у 1991 р. Клубом українських митців (КУМ) – об'єднанням, альтернативним офіційній Спілці художників. Частково кошти меценатів залучав також журнал «Українська культура» (до 1991 р. мав назву «Соціалістична культура»; видається з 1921 року).

Окремо варто наголосити на значенні «Terra Incognita», як першого українського часопису, що був повністю присвячений проблемам сучасного мистецтва та виражав дух часу – розвідки на незвіданих землях: «Цей вибір – залишатися на позиціях беззубого салонного пострадянського академізму чи колонізувати незвідані території сучасного мистецтва – робив <...> кожен український художник. Симптоматично, що мистецький часопис 1990-х, що його редагував художник Гліб Вишеславський, називався "Terra Incognita"» [6, с. 271].

Академічні фахові видання опинилися у досить важкій ситуації, як фінансовій, так і концептуальній: потрібно було виходити з-під вантажу заідеологізованих визначень, вирішувати одночасно питання переосмислення історичної спадщини та впровадження нових арт-практик і галерейної діяльності, що формувала арт-ринок. Не-академічні мистецькі видання були більш концептуально рухливі, але, оскільки їх кількість дуже невелика, цінність для дослідження цього історичного періоду мають також кураторські тексти, супровідні тексти до виставок та загалом тексти, що оперативно реагували на зміну мистецької ситуації.

Мистецтвознавиця О. Баршинова характеризує цю дослідницьку ситуацію наступним чином: «1990-ті – це "темні століття" українського мистецтвознавства, що майже не доносять до нас друкованого критичного тексту, який адекватно висвітлює ту чи іншу мистецьку подію (окрім вступів до каталогів та анотацій). <...> Парадоксальна для України ХХ століття ситуація полягає в тому, що необхідною інформацією для створення повноцінної історії мистецтва 1990-х володіють тільки учасники і відвідувачі-завсідники виставок, вони можуть відновити канву подій, а "непосвяченим" це недоступно» [2].

А. Ложкіна включає у «темні століття» не лише 1990-ті, але й 2000-ні: «1990-ті й 2000-ні – часи, коли в Україні майже не виходять книжки про сучасне мистецтво, а дослідження актуальних процесів мають спонтанний і несистемний характер. Арт-критика з'являється на сторінках поодиноких профільних видань, а також час від часу в масових неспеціалізованих ЗМІ. <...> У 1999–2011 роках на базі галереї «Soviart» з'являються 44 випуски журналу «Галерея». У найактивніший період, на початку нульових, виданням займається мистецтвознавець і куратор Олексій Титаренко. Після закриття журналу "Terra Incognita" "Галерея" якийсь час залишалася єдиним у країні спеціалізованим виданням про сучасне мистецтво» [6, с. 391]; «Цінний документ доби – київський журнал «Парта», два випуски якого за редакцією критика й куратора Олександра Соловйова вийшли у 1996–1997 роках. Один із майданчиків для розмови про український художній процес цього періоду – «Художественный журнал», що його видавав у Москві Віктор Мізіано. Тут публікують провідних критиків – О. Соловйова, В. Бурлаку, О. Сидора-Гібелінду, а пізніше й перші програмні статті про художників, які прийшли на сцену вже у 2000-х» [6, с. 392].

Мистецтвознавиця Богдана Пінчевська зазначає, що для журналу «Галерея» одним з орієнтирів та партнерів також був «Художественный

журнал» Віктора Мізіано [9]. Характеризуючи київські мистецькі видання незалежної України 1991–2008 рр., Б. Пінчевська зауважує, що вони мають «особливості, які балансують на грані недоліків». До таких особливостей авторка зараховує, зокрема, «обмежене коло авторів та туманні концепції, які дозволяють скласти уявлення не про певний напрям в мистецтві, а швидше про коло особистих знайомств редакції» [9].

Економічну складність післярадянської ситуації відображає і той факт, що «після здобуття Україною незалежності держава майже перестала купувати твори мистецтва. Внаслідок цього навіть у найголовнішому зібранні країни – Національному художньому музеї – утворилася лакуна завдовжки в три десятиліття. <...> Епоха змін не сприяє зміцненню механізмів пам'яті. Історія сучасного мистецтва в Україні досі (мається на увазі 2019 рік – прим. Н.М.) – великою мірою апокриф, який передають із вуст у уста художники, куратори, мистецтвознавці-ентузіаста та очевидці нещодавніх подій» [6, с. 270–271].

Завдання мистецтвознавців, окрім важкої економічної ситуації, ускладнилося тим, що разом з СРСР як політичним утворенням у 1991 році розпався і «великий наратив» його ідеології, що пронизував усі сфери життя в радянському суспільстві. У мистецтвознавчих публікаціях одразу з'явилося місце для багатьох «маленьких наративів», «-ізмів» XX століття, чие існування почали подавати просто як факт, без ярликів на кшталт «буржуазні реакційні ворожі течії». Так, характеристика «сучасного мистецтва» мистецтвознавицею М. Мудрак у другому числі «Образотворчого мистецтва» (1992 р.) виглядає актуальною і через майже 30 років після публікації: «Сучасне мистецтво – це котел безлічі «ізмів» і проти-«ізмів», розмаїтих стилів, матерії і понять про мистецтво» [7, с. 15].

Ця «безліч розмаїтості» художньої практики супроводжувалася відмовою від універсалістських претензій теорії на всезагальну чинність тверджень, натомість з'явилися ряд теорій, обмежених до певної художньої течії чи різновиду дискурсу. Такі мистецтвознавчі або, ширше, культурологічні теорії подекуди використовувалися у період СРСР в академічних дослідженнях (Ю. Лотман, О. Лосєв, М. Каган та ін.), проте, у мистецтвознавчу думку в Україні більш широко проникли саме з розпадом СРСР. Це означало залучення таких (на той момент вже сталих за кордоном) визначень, як «перформенс» (яке визначалося як «художні покази») [7, с. 15], «інсталяція», «постмодернізм» тощо.

Як зазначає Г. Вишеславський, «усталені за часів СРСР зв'язки митців та мистецтвознавців традиційно залишалися міцними й після оголошення Незалежності» [4, с. 14–15]. Але чим більше минало часу від падіння залізної завіси, тим більше зростала циркуляція інформації між українськими художниками, мистецтвознавцями та їхніми закордонними колегами з Заходу. Таким чином українські митці, які намагалися займатися новітнім мистецтвом, переорієнтовувалися безпосередньо на Захід та норми його арт-ринку.

Це внесло остаточне сум'яття у пострадянську мистецьку ситуацію, оскільки мистецтвознавці, окрім тих, хто швидко перепрофілювався у куратори (куратор – теж поняття, що проникло з західного арт-процесу), опинилися ніби в повітрі. Бо якщо різноманітні стилі та течії ще могли лишатися в межах усталеної морфології мистецтв і навіть могли лишатися «картиноцентричними» [4, с. 23], то поширення тез на кшталт «все є мистецтвом» вибивало ґрунт з-під ніг теоретиків.

Через це, як пише Г. Вишеславський, спочатку нові арт-практики навіть «не помічали» та не писали про них: поза увагою мистецтвознавців залишалися такі тенденції, як «розвиток концептуалізму, акціонізму, часопросторові пошуки митців» [4, с. 22].

Така вибірковість була обумовлена серед іншого й тим, що авторам неясно було, як про це писати, не вистачало теоретичного багажу та «надивленості» (рос. «насмотренности») у світових музеях та галереях. Відповідно, мистецтвознавці дописували до тієї невеликої кількості мистецьких видань, які ще продовжували існування на початку 1990-х в Україні та у Москві, і орієнтувалися при цьому переважно на усталену морфологію мистецтва.

Загалом у тих дослідженнях, що стосуються українського мистецтва періоду незалежності, автори розглядають окремі мистецтвознавчі поняття. Деякі поняття візуального мистецтва розглянуті у докторській дисертації З. Алфьорової «Візуальне мистецтво кінця XX – початку XXI століття» [1]. Важливий внесок у розбудову мистецтвознавчого дискурсу робить дисертація Є. С. Герман «Кураторська практика в сучасному мистецтві. Світовий досвід та український контекст» [5], у якій подано інформацію щодо становлення основних понять та професійної термінології кураторства. У додатку до дисертації авторка наводить невеликий словник основних понять [5, с. 213–215]. Монографія О. Чепелик «Взаємодія архітектурних просторів, сучасного мистецтва та новітніх технологій, або Мультимедійна утопія» фокусується на мистецьких практиках, і хоча мистецтвознавчі поняття, що відображають новітні мистецькі феномени, не пояснюються розгорнуто, проте докладний опис практик дає досить повне уявлення про змістовне наповнення понять.

У дисертаціях та монографіях, присвячених українському мистецтву після 1991-го року, не було здійснено комплексного наукового розгляду мистецтвознавчих понять, які відображають появу новаційних мистецьких феноменів. У науковій періодиці так само розглядаються окремі мистецтвознавчі поняття. Значна концентрація мистецтвознавчих понять, які відображають появу новаційних мистецьких феноменів,

міститься у періодичних виданнях ІПСМ НАМ України «Мистецтвознавство України», «Сучасне мистецтво» та «Художня культура. Актуальні проблеми», окремі статі такого ґатунку зустрічаються у збірниках наукових праць «Міст».

Проте, автори цих статей зазвичай вживають такі поняття побіжно, інколи розкривають зміст поняття в одному або кількох абзацах, і лише зрідка статті присвячені всебічному аналізу певних мистецтвознавчих понять. У науковій періодиці інших закладів сучасному мистецтву присвячений менший відсоток статей, але манера вживання понять подібна. Такими, що відносяться виключно до поняттєвої проблематики мистецтвознавства є статті «Модерне, сучасне і новітнє мистецтво. Спроба осмислення понять авторів Л. Смирної, В. Хаматова, А. Пучкова; «Термінологічні ігри щодо візуальних мистецтв» З. Алфьорової; «"Сучасне мистецтво", "сучасний художник": трансформація понять» Д. Скринник-Миської; «Сучасне мистецтво, актуальне мистецтво, Modern art, Contemporary art» Г. Вишеславського; «О, tempora! Або знову до проблеми термінології сучасних мистецьких процесів» А. Зіненко; «Сучасне / актуальне мистецтво в художній критиці Києва початку ХХІ століття» О. Собкович тощо.

Завдання, які були поставлені авторами у цих працях – синхронізувати поняття українського мистецтвознавчого дискурсу з західноєвропейським зокрема та англomовним мистецтвознавчим дискурсом загалом. Тому дослідники, на яких автори посилаються у цих своїх наукових розвідках, – такі теоретики, як Р. Барт, М. Бланшо, Ж. Бодріяр, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, М. Мерло-Понті, М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотар, В. Бенямін, М. Маклюен, Р. Краусс, А. Данто, Е. Гомбрих та інші.

Висновки. Серед факторів, що впливали на автономність підходу у формуванні мистецтвознавчої термінології у перший час після здобуття Незалежності Україною, виокремлено як найбільш суттєві

соціокультурний та світоглядний фактори. Соціокультурний фактор розподілено на два аспекти: економічний та соціальний. Економічний аспект впливав на існування мистецтвознавчих видань як майданчиків для оприлюднення мистецтвознавчих текстів, а також зумовив майже цілковиту відсутність творів сучасного мистецтва 1991-2000-х років в колекціях мистецьких інституцій, зокрема державних музеїв, що значно ускладнило доступність таких творів для аналізу та каталогізації мистецтвознавцями; відповідно, мистецтвознавці переважно опрацьовували наявні твори, послуговуючись усталеною морфологією та термінологією. Нова мистецтвознавча термінологія виникала там, де з'являвся ресурс для опрацювання творів сучасного мистецтва. Соціальний аспект пов'язаний з економічним і відображає обмежену кількість авторів, що писали про мистецтво на регулярній основі, і відповідно, поглядів та концепцій, за допомогою яких описувалося та аналізувалося новітнє мистецтво. Через малу кількість публікацій у перше десятиріччя Незалежності України відновити хід подій можуть передусім учасники цих подій, що впливає на ангажованість у висвітленні нещодавньої історії арт-процесу. Світоглядний фактор пов'язаний з інерцією поглядів авторів на арт-процес. Світоглядний фактор впливав на опис мистецької практики початку 1990-х, представляючи її «картиноцентричною» та породжував ігнорування таких тенденцій, як розвиток концептуалізму, акціонізму, часопросторові пошуки митців. При цьому мистецтвознавчі поняття як самостійний предмет дослідження вивчалися вибірково та поодинокі час від часу. Загальну підбірку новітніх понять містить лише одна тематична праця.

Література:

1. Алфьорова З. І. (2008). Візуальне мистецтво кінця XX – початку XXI століття, *дисертація д-ра мистецтвознавства: 26.00.01*, Харківська держ. академія культури, Харків, 500 [in Ukrainian].
2. Баршинова О. (n.d.). *Актуальное искусство Украины: из 1980-х в 2000*. http://www.tsekh.com.ua/?page_uid=1284020416&page_lang_id=1 (2020, березень 20). [in Russian].
3. Вишеславський Г., Сидор-Гібелинда О. (2010). *Термінологія сучасного мистецтва. Означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України*. Париж-Київ, Éd. Terra Incognita, 416 [in Ukrainian].
4. Вишеславський Г. (2014). «Нова хвиля» у візуальному мистецтві України кінця 1980-х – початку 1990-х (соціокультурний аспект), *дисертація канд. мистецтвознавства: 26.00.01*, Інститут проблем сучасного мистецтва НАМУ, Київ, 189 [in Ukrainian].
5. Герман Є. С. (2016). Кураторська практика в сучасному мистецтві. Світовий досвід та український контекст, *дисертація канд. мистецтвознавства: 17.00.05*, НАОМА, Київ, 309 [in Ukrainian].
6. Ложкіна А. (2019). *Перманентна революція. Мистецтво України XX – початку XXI століття*. Київ, ArtHuss, 544 [in Ukrainian].
7. Мудрак. М. (1992). Що чути про нас світові? *Образотворче мистецтво*, 2, 15-16 [in Ukrainian].
8. Нечипоренко А. (2012). Рецензія. *Критика*, 1–2 (171–172). <https://krytyka.com/ua/reviews/terminolohiya-suchasnoho-mystetstva-oznachennya-neolohizmy-zharhonizmy-suchasnoho-vizualnoho> (2020, березень 20). [in Ukrainian].
9. Пинчевская Д. (2008). *Арт-издания Киева. Июнь 2008*. <https://proza.ru/2009/12/11/786> (2020, березень 20). [in Russian].
10. Сидор-Гібелинда О. (2012). Доповнення до словника термінів сучасного мистецтва. *Сучасне мистецтво*, 8, 304–308 [in Ukrainian].

11. Сидор-Гібелінда О. (2012). Наступні 25: Доповнення до «Термінології сучасного мистецтва». *Сучасне мистецтво*, 8, 295-303 [in Ukrainian].
12. Сидор-Гібелінда О. (2013). Доповнення до словника термінів сучасного мистецтва. *Сучасне мистецтво*, 9, 135–142 [in Ukrainian].
13. Сидор-Гібелінда О. (2019). Запис розмови 17.10.2019 року. З приватного архіву Мандри Н. Б. [in Ukrainian].
14. Янь Ланьлань. (2014). Терминология живописи в русском языке (структурный и функциональный аспекты), *диссертация канд. филол. наук: 10.02.01*, МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, 333 [in Russian].
15. Яринич С. (1998). Державна та недержавна підтримка образотворчого мистецтва у перехідний період. Постулати і реалії. *Доповідь на симпозіумі «Культура, мистецтво України ХХ століття» (м. Київ, червень 1998 р.)*. <http://artmedium.com.ua/archives/643> (2020, березень 20). [in Ukrainian].

References:

1. Alfjorova Z. I. (2008). *Vizualjne mystectvo kincja XX – pochatku XXI stolittja* [Visual art of the late XX – early XXI century]. *D. Sc. Thesis*, Kharkivsjka derzh. akademija kuljтуры, Kharkiv, 500 [in Ukrainian].
2. Barshinova O. (n.d.). *Aktualnoe iskusstvo Ukrainy: iz 1980-h v 2000* [Contemporary art of Ukraine: from the 1980s to 2000]. Retrieved from http://www.tsekh.com.ua/?page_uid=1284020416&page_lang_id=1 (2020, March 20) [in Russian].
3. Vysheslavs'kyj Gh., Sydor-Ghibelynda O. (2010). *Terminologhija suchasnogho mystectva. Oznachennja, neologhizmy, zharghonizmy suchasnogho vizualjnogho mystectva Ukrajiny* [Terminology of contemporary art. Definition, neologisms, jargon of contemporary visual art of Ukraine]. Paryzh-Kyiv, Éd. Terra Incognita, 416 [in Ukrainian].
4. Vysheslavs'kyj Gh. (2014). *«Nova khvylja» u vizualjnomu mystectvi Ukrajiny kincja 1980-kh – pochatku 1990-kh (sociokuljturnyj aspekt)* [«New

Wave» in the visual art of Ukraine in the late 1980s – early 1990s (socio-cultural aspect)]. *Ph.D. Thesis*, Instytut problem suchasnogho mystectva NAMU, Kyiv, 189 [in Ukrainian].

5. Gherman Je. S. (2016). *Kuratorsjka praktyka v suchasnomu mystectvi. Svitovyj dosvid ta ukrajinsjkyj kontekst* [Curatorial practice in contemporary art. World experience and Ukrainian context]. *Ph.D. Thesis*, Naoma, Kyiv, 309 [in Ukrainian].

6. Lozhkina A. (2019). *Permanentna revoljucija. Mystectvo Ukrajiny XX – pochatku XXI stolittja* [Permanent revolution. Ukrainian art of the XX – early XXI century]. Kyiv, ArtHuss, 544 [in Ukrainian].

7. Mudrak. M. (1992). *Shho chuty pro nas svitovi?* [What does the world hear about us?]. *Obrazotvorche mystectvo*, 2, 15–16 [in Ukrainian].

8. Nechyporenko A. (2012). *Recenzija* [Review]. *Krytyka*, 1–2 (171–172). Retrieved from <https://krytyka.com/ua/reviews/terminolohiya-suchasnoho-mystetstva-oznachennya-neolohizmy-zharhonizmy-suchasnoho-vizualnoho> (2020, March 20). [in Ukrainian].

9. Pinchevskaya D. (2008). *Art-izdaniya Kieva. Iyun 2008* [Art publications in Kyiv. June 2008]. Retrieved from <https://proza.ru/2009/12/11/786> (2020, March 20). [in Russian].

10. Sydor-Ghibelynda O. (2012). *Dopovnennja do slovnyka terminiv suchasnogho mystectva* [Supplement to the Dictionary of Contemporary Art Terms]. *Suchasne mystectvo*, 8, 304–308 [in Ukrainian].

11. Sydor-Ghibelynda O. (2012). *Nastupni 25: Dopovnennja do "Terminologhiji suchasnogho mystectva"* [Next 25: Supplement to "Terminology of Contemporary Art"]. *Suchasne mystectvo*, 8, 295–303 [in Ukrainian].

12. Sydor-Ghibelynda O. (2013). *Dopovnennja do slovnyka terminiv suchasnogho mystectva* [Supplement to the Dictionary of Contemporary Art Terms]. *Suchasne mystectvo*, 9, 135–142 [in Ukrainian].

13. Sydor-Ghibelynda O. (2019). Record of the conversation on October 17, 2019. *From the private archive of Mandra N. B.* [in Ukrainian].
14. Yan Lanlan. (2014). *Terminologiya zhivopisi v russkom yazyke (strukturnyj i funkcionalnyj aspekty)* [Terminology of painting in Russian (structural and functional aspects)]. *Ph.D. Thesis*, MGU im. M. V. Lomonosova, Moskva, 333 [in Russian].
15. Jarynych S. (1998). *Derzhavna ta nederzhavna pidtrymka obrazotvorchogho mystectva u perekhidnyj period. Postulaty i realiji* [State and non-state support of the fine arts during the transition period. Postulates and realities]. *Dopovidj na sympoziumi «Kuljtura, mystectvo Ukrajiny KhKh stolittja»* (m. Kyiv, chervenj 1998 r.). Retrieved from <http://artmedium.com.ua/archives/643> (2020, March 20). [in Ukrainian].

Citation: N. Mandra (2020). AUTONOMY OF APPROACH TO THE FORMATION OF ART CRITICISM TERMINOLOGY IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE OF UKRAINE. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.18

Copyright: N. Mandra ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.19

UDC: 7.074 "16–17"

**DEVELOPMENT OF ART COLLECTING IN UKRAINE: HISTORICAL,
CULTURAL AND SOCIAL PRECONDITIONS DURING XVII–XVIII
CENTURIES**

N. Shpytkovska, Postgraduate student

<https://orcid.org/0000-0002-7126-2505>

e-mail: Natalia@artcult.org.ua

Modern Art Research Institute at the National Academy of Arts of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

The scientific article is dedicated to the study of the origins and features of the art collecting at the territory of modern Ukraine. Socio-cultural, geo-political and historical preconditions of the XVII–XVIII centuries became subject for consideration while making conclusions as to why and when art collecting became widespread among the ruling elites and noble families of the region.

The article examines the history of such collections, their main characteristics and components at the time when Ukraine was divided into Left-bank and Right-bank.

The research identifies main types of artistic practices widespread at that time in Ukraine, which served as the source of collectibles for private and primary institutional collections. The article considers differences of art collecting phenomenon caused by geographical context (Right-bank, Left-bank Ukraine) and by changes in political and religious factors, all having impact on the behaviour and preferences of collectors. The research covers names of well-known art collectors and demonstrates examples of collections, which laid the foundation for the transformation of collecting from

the individual accumulation and preservation of cultural values to the formation of museum-level collections of national and worldwide importance.

Keywords: collecting, art collecting, collectors, the phenomenon of art collecting, the history of art collecting.

аспірант, Шпитковська Н. Д., Розвиток мистецького колекціонування в Україні: історичні, культурні та соціальні передумови кінця XVII–XVIII століття / Інститут Проблем Сучасного Мистецтва НАМУ, Україна, м. Київ

Наукова стаття присвячена вивченню витоків та особливостей становлення та розвитку мистецького колекціонування на території сучасної України. Розглядаються соціокультурні, геополітичні та історичні особливості періоду XVII–XVIII століття, коли мистецьке колекціонування набуло значного поширення серед правлячих еліт та знатних родів регіону.

На прикладі окремих тогочасних приватних колекцій на території Правобережної та Лівобережної України, у статті досліджено історію створення, характерні особливості та основні складові таких колекцій. Виявлені історичні особливості мистецьких практик, поширених на території України, що були джерелом колекційних предметів для формування приватних та тогочасних інституційних колекцій. Розглянуті відмінності розвитку та поширення феномену мистецького колекціонування у географічному розрізі (Правобережна, Лівобережна Україна) та проаналізовано вплив змін політичних та релігійних чинників на поведінку та вподобання колекціонерів. Належна увага приділяється окремим особистостям, та конкретним прикладам тогочасних колекцій, що заклали фундамент для трансформації колекціонування від окремого накопичення та збереження культурних цінностей до формування колекцій музейного рівня, загальнонаціонального та світового значення.

Ключові слова: колекціонування, мистецьке колекціонування, колекціонери, феномен колекціонування, історія колекціонування.

Вступ. Становлення і розвиток мистецького колекціонування тісно пов'язане з цивілізаційною еволюцією, про що свідчить, зокрема, європейський досвід. Яким чином виникли і формувалися колекційні практики в Україні? Наскільки вони наслідували процеси, що мали поширення в країнах-сусідах, і якою мірою мали власний ідентичний шлях, зумовлений унікальними історичними, географічними, економічними та культурно-соціальними передумовами? Дослідження стану сучасного мистецького колекціонування неможливе без розгляду витоків, особливостей та складу перших відомих колекцій, що існували на території сучасної України. Такі дані важливі для ідентифікації архетипу вітчизняних колекціонерів та визначення їх ціннісних та традиційних орієнтирів, що мають безпосередній вплив на рівні свідомого та підсвідомого прийняття рішень щодо колекціонування.

Однак, до цього часу не існує комплексних та об'ємних наукових праць, які б узагальнили наявні архівні та документальні матеріали, та надали макро-картину еволюції мистецького колекціонування в Україні.

Що стосується вивчення дослідниками, теоретиками та науковцями супутніх дослідженню тем, окремі свідчення про наявність портретних галерей та мистецьких колекцій періоду XVI–XVIII ст. на території України, дійшли завдяки пошукам дослідників: В. Александровича, М. Перетца, П. Жолтовського, С. Томковича, О. Лазаревського, Г. Лукомського, В. Лукомського, В. Маценко, Я. Марковича, О. Марковича, П. Дорошенко, В. Мозалевського та інших. Спираючись на перегляд та вивчення архівів етнограф та письменник В. Горленко (1853–1907) опублікував «Краткий очерк малороссийского коллекционерства».

Генеалогічні, історичні та мистецтвознавчі дослідження періоду XVII–XIX ст. активізувалися також у другій половині XX ст. в роботах науковців: В. Овсійчук, П. Жолтовського, П. Білецького, Т. Яблонської, Л. Зінгер, С. Мордвінової, О. Суховарова-Жорнової та інші.

Вивчення архівів польської, української, російської знаті набуло поширення у XVIII–XIX столітті, що надало цінні данні про склад мистецьких колекцій Вишневецьких і Мнишеків – у м. Вишнівці, Острозьких – в Острозі, Потоцьких – у Тульчині, Сангушків – у Славуті та інших. До числа цінних сучасних джерел про генеалогію та статки багатьох впливових родин та особистостей, що мали мистецькі колекції, відносимо праці: Чуманської І., Литовченко А., Тесленко І., Яковенко Н., Чубіної Т., Сабодаш Т., Наумової В. та інших науковців.

Формулювання мети статті та завдань. Мета даної статті – розглянути витоки зародження та розвитку мистецького колекціонування на території України. На прикладі колекційних практик окремих впливових родів XVII–XVIII століття, виявити загально-світові та унікальні тенденції, з урахуванням історичних, політико-економічних та соціокультурних особливостей регіону.

Виклад основного матеріалу статті. Дослідження сучасних мистецьких колекцій неможливе без фундаментального розгляду історії виникнення та поширення даного феномену в Україні.

Родові й династичні колекції, насамперед – портретні, з'явилися на теренах України у XVII столітті, як наслідування традицій польської шляхти. Мода на цей тип використання статків прийшла до магнатів Речі Посполитої з Заходу, після короткочасного перебування на престолі французьких королів, зокрема – Генріха III Валуа, сина Катерини Медичі [1, с. 233-271]. Флорентійські меценати та колекціонери започаткували «ціннісне» відношення до мистецтва, та увійшли в історію як патрони

таких титанів Ренесансу як Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Сандро Ботічеллі, Мікеланджело Буонарроті.

До XVII століття головними художніми практиками в Україні були ікономалярство та книжкова графіка. На протидію активній культурній експансії католицької церкви, нечисленні православні українські магнати ще в XVI столітті починають приділяти активну увагу поширенню та розвитку православної культури. Серед них: князь Юрій Слуцький, Григорій Ходкевич, Андрій Курбський та князь Костянтин Острозький [2]. Вони ініціювали та підтримували спорудження церков, організацію православних братств та освітніх закладів, видання книжок старослов'янською мовою, які поширювалися серед простого люду та стали опорою для національної єдності. Так меценатство дало поштовх розвитку книгодруку та графічної художньої майстерності.

Наприкінці XVI – початку XVII ст. культурними осередками були братства в Києві (1615), Луцьку (1617), Острозі (кінець XVI ст.), Перемишлі (1592), Тернополі (1560), які вели просвітницьку діяльність, ініціювали відкриття шкіл, що заклали фундамент для колегіумів, вищих навчальних закладів (Києво-Могилянської колегії, Чернігівського, Харківського та Переяславського Колегіуму). Саме християнські братства давали замовлення православним художникам, які не могли створити свої «законні» малярські цехи, дозволені лише художникам-католикам [3, с. 57]. Важливе значення мала діяльність друкарень, які часто виникали при православних братствах, що мали значення не тільки для українського народу, а й для розвитку графічного мистецтва [4]. Зростає майстерність українських граверів (П. Беринда, Н. Зубрицький, Олександр і Леонтій Тарасевич, Григорій Левицький, Іван Мігура, І. Щирський, А. Козачківський, Д. Галяховський) [5].

Іншою мистецькою практикою того часу був іконопис – передвісник портретного мистецтва в Україні. Навчання художніх майстрів велося

при церквах та в малярських цехах. Існують дані про малярів у Львові, Стародубі, Ніжині, Києві у XVIII сторіччі [4, с. 62]. У Києво-Печерській лаврі – осередку іконопису і малярства з часів Київської Русі – навчалися техніці іконопису, фрески, мозаїки, гравюри, живопису. Про високу майстерність іконописців свідчать іконостаси: Успенський (Львів, 1638), Святодухівський (Рогатин, 1650), П'ятницький (Львів, 1645) та ікономалярство Федора Сеньковича [6, с. 64].

У Наддніпрянській Україні найбільші збірки іконопису та книг, портретів, нагромаджувались у монастирях та резиденціях митрополитів, як свідчать описи Духівської Церкви у Межигірському монастирі (1776 р.), опис, згаданий М. Перетцем про малярні Києво-Печерської лаври (1761 р.) [7], де була значна портретна добірка портретів монархів, гетьманів та вищого духівництва [3, с. 89].

Перші спроби портретних зображень з'явилися в іконописному мистецтві ще за часів Київської Русі на фресках соборів (Софійського, Михайлівського) та зображували князів та їх родини.

Тип ікони-портрету з'явився в середньовіччі та набув розквіту в добу Відродження, коли знатна людина (меценат, дарувальник, захисник) возвеличувалася до рівня Бога. В образах святих, крім донаторів та ктиторів, зображувалися діячі-гетьмани, просвітники (наприклад: «Розп'яття» з зображенням лубенського полковника І. Свічки (кінець XVII ст.), «Покрови» – з портретом гетьмана Б. Хмельницького (кінець XVII – початок XVIII ст.) [8, с. 133].

Створення світських портретів на території Речі Посполитої, до складу якої, більшою частиною, тоді входила територія сучасної України, входить у моду з часу правління Стефана Баторії [9]. Портрет монарха, виконаний львівським цеховим майстром Войцехом Стефановичем близько 1578 року (Львівський історичний музей), вважають одним із показових портретів тієї доби [10; 11, с. 308].

Наприкінці XVI ст. на землях Правобережної України в середовищі княжих еліт під впливом Польщі спостерігається перейняття культурної традиції західного зразка. Поширена у XIV–XV ст. замкова архітектура, що виконувала захисну та житлову функцію (наприклад: Олеський, Острозький, Дубенський, Невицький замки), у XVI–XVII – перебудовувалася, нові архітектурні рішення зрівнювали захисні та представницькі функції.

Замки-палаці поступово втрачають свої оборонні функції та перетворюються на палацові комплекси у стилі бароко з угіддями та портретними галереями (маєтки магнатських родів з українським походженням: Заславські, Збараські, Вишневецькі, Корецькі, Четвертинські, Чарторийські, Сангушки, Порицькі, Пронські, які задля збереження привілеїв поступилися віросповіданням та асимілювалися з культурною традицією Речі Посполитої).

Так вкорінюється традиція європейської світської портретної іконографії, де головну роль відігравали смаки та мода середовища королівського двору та наближених еліт. Наприклад, королю Яну Собеському, який мав свою резиденцію у м. Жовква, належала значна мистецька колекція згідно даних інвентаря 1690 року [3, с. 85]. Серед живопису, більша частина була місцевого походження, а також роботи голландських, французьких і польських майстрів. В інвентарі 1727 року [3, с. 86], наведено дані про збірку у 300 портретів королів та відомих феодалів, велику групу жанрових картин різних етапів епохи Ренесансу.

Колекції західноукраїнських вельможних помешкань являли собою поєднання італійського, французького, голландського і місцевого мистецтва. У покоях уміщували сюжетний, міфологічний та релігійний живопис, нерідко – натюрморти, баталії, пейзажі. У бібліотеках, окрім книг і стародруків, зберігали альбоми графіки, мап, архіви. З'являються

збірки бронзи та порцеляни. Чільне місце належало портретам, які формували цілі галереї.

О. Суховорова-Жорнова вказувала на наявність відмінності у художніх практиках Лівобережної та Правобережної України у XVII ст., про що свідчили світські портрети. Так, у Західній Україні був поширений сарматський портрет, у Лівобережній та Центральній Україні – портрет парсунного типу.

До найкращих перших світських портретів сарматського типу відносять портрети знатних родів Речі Посполитої – Острозьких та Любомирських, Ганни Жевуської, Казимира Сапеги.

У Лівобережній Україні козацька старшина та вище духовництво возвеличувалися в парсунному живописі через абстрагування від буденності, тим самим підкреслювалася велич постаті. Портрети часто створювалися в іконописних майстернях або малярських цехах, що наслідували канони релігійної іконографії. До парсунних портретів відносять ктиторські та донаторські портрети козацької старшини (Данило Єфремов [8, с. 159], Михайло Миклашевський [8, с. 158]). До парсунного живопису відносяться також поясні портрети гетьманів (Хмельницький Юрій та Богдан [8, с. 160]), полковників (Степан Родзянка [8, с. 168], Семен Сулима [8, с. 164]), які носили родинно-меморіальне призначення.

У XVII ст. барокове мистецтво західного зразка було поширене на українських територіях, підконтрольних Речі Посполитій. Прикладом колекції була збірка відомої «волинської гілки» роду Радзивіллів, яка формувалася впродовж XVII ст. з графічних творів, здебільшого портретів (офорт, ксилографія, літографія, пастель), і живописних полотен (натюрморт, міфологічні сцени, побутовий жанр голландських і французьких майстрів XVII ст.). Невелика частина колекції із палацу в м. Олика (нині обласна психічна лікарня № 2), заснованого Миколою

Радзивіллою «Чорним» 1564 р., нині зберігається у художньому відділі Волинського краєзнавчого музею [12].

Радзивілли господарювали в Олиці більше трьох століть. Саме Микола Радзивілл «Чорний» у 1564 р. заснував Олеський замок. Його нащадки займали різні керівні посади, розбудовували замок, та збільшували мистецьку колекцію. За інвентарем 1755 року, портретна галерея в замку Радзивіллів нараховувала 34 портрети, і збірку малярства (73 картини і 27 краєвидів), що було порівняно небагато на той час. Можливо, більша частина знаходилася у їх родовому гнізді Несвіжі (нині – місто в Білорусії) [12].

До наших часів дійшли дані про мистецьку колекцію іншого шляхетного роду – Вишневецьких. Свого часу Ярема-Михайло Вишневецький, племінник Петра Могили, був одним із найбагатших вельмож, який будував замки, який модернізував і Вишневецький замок. У 1730–1740-х рр. князь Міхал-Сервацій Вишневецький, відновив фамільний замок і був «замовником» портретної галереї. Пізніше, замок перейшов у власність до князів Мнішеків, які надали йому королівського блиску.

Останній власник з роду Мнішек – Андрій Єжи вивіз до Франції найцінніші реліквії сімейної колекції: книги, картини, архіви. Колекція Мнішеків налічувала одних портретів близько 600 (три збірки портретів Вишневецьких (30), Мнішеків (72), Тарлів (34)). Крім того – 200 портретів князів Острозьких, Лещинських, Замойських, Чарторийських, Потоцьких, Понятовських, також близько 40 батальних, пейзажних картин, які зараз зберігаються у Московському історичному музеї. Збірка поповнювалась за рахунок перевезення до палацу колекцій з інших маєтків [3, с. 86]. Литовченко А. згадує про багатство замку, де була й двохтисячна приватна колекція картин визначних майстрів доби Середньовіччя.

Дослідники мистецьких статків Вишневецьких у світі вважають, що твори з їх колекцій зберігаються майже у всіх видатних світових колекціях. В Україні спадок роду зберігається у Вишневецькому палаці, Національному музеї історії України, Львівському історичному музеї, Національному музеї українського народного декоративного мистецтва, книги – у Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського, архіви – у Центральному державному історичному архіві України в м. Києві.

Формування колекції видатного роду Потоцьких у Галичині починається у місті Кристинопіль (Червоноград), де київський і волинський воєвода Францішек Салезій Потоцький влаштував у Кристинопільському палаці портретну галерею, яку оглядали гості – від Джакомо Казанови до австрійського цісаря Йозефа II. Найбільша збірка портретів Потоцьких зберігається у Львівській галереї мистецтв у Палаці Потоцьких, чимало експонується в Олеську, а Тульчинський палац (який частково зайнятий Тульчинським коледжем культури) віднесено до пам'яток архітектури, що підлягає реставрації.

Велика живописна збірка прикрашала Бережанський замок (Тернопільська обл.), що більше 200 років був головною резиденцією Сенявських. Тут бували Іван Мазепа, Петро I, Август II. 1762 року збірка розташовувалася у 14 залах, покоях та бібліотеці. Великий зал прикрашали 48 портретів королів Польщі; у «віденському» залі – портрети Петра I та королеви Ядвіги, в інших приміщеннях – портрети родинні, А. Потоцького, інших коронних гетьманів. Нині окремі твори зберігаються у Львівській національній галереї мистецтв, Національному музеї у Львові ім. Андрея Шептицького, Національному художньому музеї України [3].

«Замкова колекція» була утворена у Підгірцях (Львівська область), що був побудований за Станіслава Конєцпольського. За різних часів замок належав Якубу Собєєському III-му, Жевуським і Сангушкам. У XVIII

ст. замок був взірцем пізнього бароко та вміщував близько 100 портретів та 200 картин. Родові портрети належали Жевуським, Собеським та спорідненим сім'ям [12].

Про мистецькі експонати замку свідчать інвентарі 1768, 1812, 1858/59, 1887, 1939 рр. Підгорецька збірка мала історичні полотна, серед яких були представлені: «Станіслав Жолкевський представляє Зигмунту III і королевичу Владиславу полонених царів Шуйських» Томаса Далабелла, «Станіслав Конецпольський в битві під Смоленськом в 1611 р.» і «Посли шведські перед Владиславом IV» голландського художника Яна де Баана. Нині ці полотна належать Львівському історичному музею. В колекції були твори голландського митця Яна Бокехорста, Якоба Йорданса, Мельхіора Хондекутера, Яна Венікса.

Особливого розквітнув палац за гетьмана Вацлава Жевуського, який зібрав унікальну бібліотеку, і перетворив свій маєток в центр науки, культури і мистецтва. Для декорування інтер'єрів палацу він запрошував відомих живописців (Гіацинт Олексінський, Симон Чехович, останній створив більше 100 полотен релігійного і портретного живопису) [3, с. 85].

У Лівобережній Україні розквіт культуротворчої діяльності відбувається за гетьманства І. Мазепи. В середині XVII ст. Ренесанс в Україні набуває рис українського бароко, яке називають ще козацьким або мазепинським бароко. Мазепа був першим українським гетьманом, який приділяв увагу розвитку та розбудові національних культурних, релігійних та освітніх осередків. Його коштом будувалися корпуси Києво-Могилянської академії та Чернігівського колегіуму, які пізніше також були збагачені сучасними на той час бібліотеками й рідкісними рукописами [6, с. 78].

За 22 роки правління коштом Мазепи було збудовано, реставровано та оздоблено велику кількість церковних споруд. Відомо, що гетьман

отримав освіту за кордоном, мав витончений смак та вплив на формування мистецьких смаків Петра I, В. Кочубея. На жаль, не зберіглося даних про його мистецькі активи у гетьманській резиденції. Після пожежі 1708 року вченим лише вдалося встановити розміри приміщень у Батурині та Гончарівці, де була приватна садиба Мазепи.

Зі свідчень Жана де Балюза, надзвичайного посла короля Франції Людовіка XIV, який у 1704 р. зупинявся в Батурині, можна зробити висновки щодо розкішного облаштування батуринського палацу гетьмана Мазепи, який окрім покоїв містив бібліотеку, музей зброї, історичних реліквій і коштовностей, галереєю історичних портретів. Можливо, палац будували й оздоблювали італійські майстри, яких згадує де Балюз.

Певна політична і економічна стабільність створює умови для зростання заможності козацької старшини та міщан, які формують попит на створення родових мистецьких колекцій. Родоначальниками старшинських фамілій були прості козаки, побут яких був скромним. Прагнення до колекціонування відзнак шляхетності роду сформувалося за декілька поколінь. Окрім характерних ознак портретів-парсун, в домівках Лівобережної України зберігалися портрети гетьманів та російських монархів. Так, у Якіма Семеновича Сулими, за реєстром 1776 року, окрім родових портретів, були портрет гетьмана Б. Хмельницького та конклюдія з зображення Єлизавети.

Про наявність мистецьких колекцій у представників козацької старшини свідчили архіви Александровичів, Галаганів, Ханенків, Кочубеїв, Дараганів. З середини XVIII ст. українська козацька старшина отримала дворянство та привілеї, утворилися портретні галереї Родзянків, Забіл, Полуботків, Войцеховичів, Скоропадських, Сулим, Безбородьків, Трощинського, Капністів.

Після анафеми гетьмана Мазепи, правління І. Скоропадського відбувається під контрольованим протекторатом Москви. Значну частину українських земель колонізовано Російською Імперією. Відбувається русифікація та асиміляція українського народу. В цей час історія приватного колекціонування тісно пов'язана з Росією. Відлік виникнення цього феномену в Росії ведуть з часів Петра І, хоча є свідчення про мистецькі колекції бояр А.С. Матвеева та В.В. Голіцина.

З середини XVIII ст. великі колекції створювалися державними діячами, серед яких: К. Г. Розумовський, М. І. Воронцов, І. І. Шувалов. Колекція гетьмана Розумовського після його смерті була розділена між маєтками і досліджувалася Ф. Ернстом, П.Т. Мягковим, В. Георгієвським, О. Васильчиковим. Детально описала частину колекції гетьмана у його палаці на р. Мойка у Санкт-Петербурзі В. Наумова, яка також посиляється на записи Я. Штеліна (науковця, мемуариста, сучасника гетьмана), який називав збірку Розумовського високохудожньою, й згадував значну її частину у м. Яготин в Україні.

За даними опису колекції Розумовського 1787 р., в його маєтку у Санкт-Петербурзі налічувалось близько 350 творів італійських, французьких, голландських, фламандських, німецьких та російських художників XVI–XVIII ст. Переважав європейський живопис (70 творів авторства італійців, голландців і французів – по 40 одиниць, а також фламандські, німецькі та російські художники).

Після зречення булави Розумовським, за час свого правління Катерина II повністю знищила Запорізьку січ, приєднала до імперії Крим, ліквідувала гетьманщину, провела територіальні реформи з трансформацією козацтва у дворянство та ввела кріпацтво. У церквах, освітніх закладах та друкарнях була заборонена українська мова. Всього дев'ять родин входили до вищого керівництва козацтва, яке погоджувало свої кроки з президентом Малоросійської колегії Г. Потьомкіним. До цих

родин належали Кочубеї, Журмани, Дублянські, Туманські, Жоравки, Скоропадські, Апостоли, Тарновські і Закревські.

Придворний та дипломат, українець О. А. Безбородько став одним з найбагатших вельмож імперії та зібрав значну художню колекцію. Ряд полотен походив з колекцій французьких аристократів, в тому числі герцога Орлеанського, що опинилася на ринку після подій Великої французької революції. У колекції Безбородька були шедеври: «Христос в терновому вінці» Рубенса, «Бобовий король» Йорданса. К.В. Дерябіна зазначає наявність також двох великих панно Гюбера Робера.

Рукописний каталог збірки князя Безбородька склав І. Гауф, що служив в Ермітажі. Цей каталог, що включав 330 полотен, вважався втраченим, але петербурзьким дослідником О.Я. Неверовим був виявлений опис полотна з цього каталогу. Фортечний бібліотекар В. Вороблевський склав в 1796 році повний каталог мальовничої колекції (оригінал не виявлено), і каталог мюнцкабінета Шереметьєвих. Про велич збірки у резиденції князя на Поштамській, що була перетворена у палац завдяки італійському художнику і архітектору Джакомо Кваренгі, дізнаємося з вражень короля Станіслава Августа Понятовського, який відвідав дім Безбородька у 1797. Колекція О. А. Безбородька була більшою мірою розпорошена. 400 картин і 29 скульптур були заповідані ним Російській Академії Мистецтв. В Ермітажі зберігається близько 85 творів голландської, бельгійської, німецької та французької живописних шкіл, до якого збірка потрапила у 1920 році.

Висновки. Характеризуючи ознаки процесу колекціонування кінця XVII-го – XVIII століття, слід відзначити, що:

1. Активна просвітницька та культуротворча діяльність православної української знаті свідчить, що колекціонування було одним із засобів збереження історії роду та самоідентифікації наступних поколінь щодо своєї шляхетності та високої місії. Культурна меценатська діяльність,

накопичення рідких артефактів, замовлення архітектурних, малярських та книжкових робіт, розвиток культурної інфраструктури були інструментами геополітичного впливу та здобуття народного визнання.

2. До ряду першого різновиду інституційних колекцій в Україні відносимо мистецькі зібрання на релігійну тематику, що належали церквам, монастирям, християнським братствам та навчальним закладам, що були тогочасними центрами освіти та малярства.

3. Україна зазнала впливу культурних традицій держав-завойовниць (Речі Посполитої та Росії), які були інтегровані в процесі становлення мистецьких практик та колекцій. Значний вплив мали релігійні зміни. Культура та мистецтво Ренесансу, спершу не були бажані для Православної церкви в Україні, а Католицька церква вбачала в мистецтві важливу ідеологічну складову для поширення свого впливу. Відмінності світогляду демонструють мистецькі колекції XVI–XVII ст. у Лівобережній і Правобережній Україні.

4. Розвиток мистецького колекціонування на територіях України, у складі Речі Посполитої, йшов шляхом подібним до європейського досвіду, у тісному зв'язку з економічними, політичними та культурними умовами. Родові маєтки XVI–XVII ст. полонізованої української знаті у Правобережній Україні являли собою приклад поширених у Польщі шляхетських зібрань, які окрім портретних галерей, включали живопис передових художників із різних країн Європи.

5. Мистецькі збірки починалися зі створення родових портретних галерей та портретів правлячої еліти. В подальшому охоплювали твори сакрального (релігійного) та міфологічного мистецтва, пейзажі, натюрморти, історичні та батальні сцени. Такі збірки виникають в Україні дещо пізніше (XVI–XVII ст.), в той час, як у Європі набувають поширення наприкінці XIV–XV ст.

6. На території Лівобережної України традиції колекціонування виникли пізніше, лише в кінці XVII ст., коли сформувалися заможні верстви козацької верхівки.
7. Відмінності у світогляді та релігійних вподобаннях демонструють малярські канони в іконографії та портретних зображеннях, поширених у Правобережній та Лівобережній Україні.
8. Активний визвольно-національний рух за Б. Хмельницького та І. Мазепи активізував поширення культурного та релігійного меценатства на землях Лівобережної та Центральної України, як фундаменту для національної ідентифікації та єдності.
9. За Петра І-го колекціонування стає одним із державних пріоритетів імперії. В Україні, що ввійшла до Російської імперії, малярська майстерність та існуючі колекції європейського зразка свідчили про значно вищий культурний розвиток, що, в подальшому, було запозичено та використано імперією.
10. У XVIII ст. мистецьке колекціонування в Україні існувало в умовах постійної мовної та культурної експансії з боку Росії. Столиця імперії акумулює найкращі інтелектуальні кола та центрує передових мислителів. Більшість українських дворян, представників творчої інтелігенції, здобувають освіту та реалізують свою кар'єру в Росії. Відбувається національна асиміляція, що характеризує колекції, які на той час носили здебільшого прозахідний характер.

Література:

1. Марта Уокер Фреер (1888). Генрих III, король Франции и Польши: его суд и времена. Henry III, King of France and Poland: his court and times. From numerous unpublished sources, including ms. documents in the Bibliothèque Impériale, and the archives of France and Italy, etc. *In three volumes. Vol. I. New York: Dodd, Mead and company* [in English].

2. Субтельний О. (1993). Україна: Історія: уч. пос. 3-тє вид., перероб. і доп. *Київ: Либідь*, 720 с. [in Ukrainian].
3. Жолтовський П.М. (1978). Український живопис XVII–XVIII ст. *Київ*, 328 с. [in Ukrainian].
4. Ісаєвич Я.Д. (2001). Виникнення та розвиток друкарства в Україні // Історія української культури: у п'яти томах. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століття / ред. В. А. Смолій. *Київ: Наук. думка*, 848 с. [in Ukrainian].
5. Підкова І. та Шуст Р. (1993). Довідник з історії України / за ред. І. Підкови та Р. Шуста. *Київ: Генеза*. [in Ukrainian].
6. Лукань В.Г. (2012). Історія українського мистецтва. Конспект курсу лекцій Богдан. МОНМС України, Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. *Тернопіль: Навчальна книга – Богдан*, 192 с. [in Ukrainian].
7. Перетц М. (1905). Былая старина Межигорского монастыря. *Археологическая летопись Южной России, 1905, № ½. с. 32–40* [in Russian].
8. Мельник А., Лагутенко О. (2003). Національний художній музей України. Альбом. *Київ: Артания Нова* [in Ukrainian].
9. Мицик Ю.А. (1967). Стефан Баторій. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій. *Київ: Наукова думка, 1967 р., т.2* [in Ukrainian].
10. Портрет Стефана Баторії. Прадідівська слава. Українські пам'ятки. URL: https://www.pslava.info/LvivM_RynokPI_Bud6_308,221271.html (2020, травень 14). [in Ukrainian].
11. Бажан М.П. (1967). Історія українського мистецтва / за ред. Бажан М.П., Нельговський Ю.П., Калениченко Л.П., Марченко М.І. *Київ: Наукова думка, т. 2* [in Ukrainian].
12. Школьна О.В. (2018). Великосвітські Мануфактури князів Радзивіллів XVIII-XIX століть на теренах Східної Європи. Монографія. *Київ: Ліра-К*, 192 с. [in Ukrainian].

References:

1. Martha Walker Freer (1888). Henry III, King of France and Poland: his court and times. From numerous unpublished sources, including ms. documents in the Bibliothèque Impériale, and the archives of France and Italy, etc. *In three volumes. Vol. I. New York: Dodd, Mead and company* [in English].
2. Subtelnyi O. (1993). *Ukraina: Istoriya: uch. pos. 3-te vyd., pererob. i dop.* [Ukraine: a history: training manual, 3rd edition]. *Kyiv: Lybid', 720 p.* [in Ukrainian].
3. Zholtovs'kyi P.M. (1978). *Ukrayins'kyi zhyvopys XVII–XVIII st.* [Ukrainian painting of 17th –18th centuries]. *Kyiv: Naukova dumka, 328 p.* [in Ukrainian].
4. Isayevych Ya. D. (2001). *Vynyknennya ta rozvytok drukarstva v Ukrayini. Istoriya ukrayins'koyi kul'tury: u p'yaty tomax. T. 2. Ukrayins'ka kul'tura XIII – pershoi polovyny XVII stolittya* [Origin and development of printing in Ukraine. History of Ukrainian culture in five vol. Vol. 2. Ukrainian culture of the 13th – the first half 14th century]. V. A. Smolij (ed.), *Kyiv: Naukova dumka, 848 p.* [in Ukrainian].
5. Pidkova I., Shust R. (1993). *Dovidnyk z istoriyi Ukrayiny.* [Historical dictionary of Ukraine]. *Kyiv: Geneza.* [in Ukrainian].
6. Lukan' V.G. (2012). *Istoriya ukrayins'kogo mystetstva. Konspekt kursu lekciy.* [History of Ukrainian art. Course of lectures]. *Ternopil: Bogdan, 192 s.* [in Ukrainian].
7. Perets M. (1905). *Bylaya staryna Mezhygorskogo monastyrya* [Former antiquity of the Mezhygorsky monastery]. *Arxeologicheskaya letopys' Yuzhnoj Rossii, No. ½. p. 32–40* [in Russian].
8. Mel'nyk A., Lagutenko O. (2003). *Natsional'nyi Khudozhniy Muzey Ukrayiny. Al'bom.* [National Art museum of Ukraine. Albom]. *Kyiv: Artaniya Nova* [in Ukrainian].

9. Mycyk Yu.A. (1967). Stefan Batoriy / Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t. [Encyclopedia of History of Ukraine: in 10 vol.]. Smolij V. A. (ed.), Kyiv: *Naukova dumka*, t. 2. [in Ukrainian].
10. Portret Stefana Batoriya. Pradidivska slava. Ukrayinski pamyatky [Great-grandfather glory. Ukrainian sights]. Retrived from: https://www.pslava.info/LvivM_RynokPI_Bud6_308,221271.html (2020, may 14) [in Ukrainian].
11. Bazhan M.P. (1967). Istoriya ukrayinskoho mystetstva [The history of Ukrainian art]. Bazhan M.P., Nelhovskiy Yu.P., Kalenytschenko L.P., Marchenko M.I. (ed.) Kyiv: *Naukova dumka*, t. 2. [in Ukrainian].
12. Школьна О.В. (2018). *Velykosvitski Manufaktury kniaziv Radzyvilliv XVIII–XIX stolit na terenakh Skhidnoi Yevropy. Monohrafiia*. [Great Secular Manufactories of the Radziwill princes of the XVIII–XIX centuries in Eastern Europe. Monograph]. Kyiv: *Lira-K*, 192 p. [in Ukrainian].

Citation: N. Shpytkovska (2020). DEVELOPMENT OF ART COLLECTING IN UKRAINE: HISTORICAL, CULTURAL AND SOCIAL PRECONDITIONS DURING XVII–XVIII CENTURIES. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.19

Copyright: N. Shpytkovska ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.20

UDC: 7.01:7.05/7.075(477)"20"

FEATURES OF THE ARTISTIC LANGUAGE OF THE SIXTIES IN EASEL GRAPHICS

M. Shevchenko, Postgraduate student

<https://orcid.org/0000-0002-4243-024X>

e-mail: myroshe@gmail.com

Modern art research institute National academy of arts of Ukraine, Ukraine,
Kyiv

The study highlights the features of the artistic language of artists of the sixties in easel graphics of the second half of the XX century in Ukraine. The influences of the artists' worldview principles formation and works of graphic art on the example of several artists of the sixties, namely A. Gors'ka, A. Zubko, Y. Logvin, and others are characterized. We made a reappraisal of the factors and origins of the art formation that differ from socialist realism, and the circle of like-minded people who formed Ukrainian culture in their worldview. The period of the sixties of the last century in Ukraine can be described as a nationwide rise of national self-consciousness, the development of new visions and views. Artists sought to embody ideas, to realize their visions on canvases already departing from the ideological guidelines of the ruling regime. However, this path was often thorny for the artist. It worth noting that during the so-called "thaw" the works of individual artists and their position had a duty to reveal the essence of what was happening in culture, art, society, and the state as a whole.

The purpose of the study is to identify and trace the features of the artistic language of the artists of the sixties in easel graphics.

Keywords: Artists of the sixties, artistic language, Ukrainian culture, graphics, XX century.

аспірантка, Шевченко М. Є., Особливості художньої мови художників-шістдесятників у станковій графіці / Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України, Україна, місто Київ

У дослідженні висвітлено особливості художньої мови художників-шістдесятників у станковій графіці другої половини ХХ ст. в Україні. Охарактеризовано впливи формування світоглядних засад художників та творів графічного мистецтва на прикладі декількох митців-шістдесятників, а саме А. Горської, А. Зубка, Ю. Логвина та інших. Викладено аналіз факторів та першопричин формування відмінного від соціалістичного реалізму мистецтва, та кола однодумців, які формували українську культуру у власному світоглядному ключі.

Період шістдесятих років минулого століття в Україні можна описати, як всенародне піднесення національної самосвідомості, розвиток нових бачень та поглядів. Художники прагнули втілювати ідеї, реалізовувати власні бачення на полотнах вже відходячи від ідеологічних настанов правлячого режиму. Проте цей шлях був часто тернистий для митця. Варто відмітити, що в період, так званої, «відлиги» твори окремих митців та їхня позиція несли в собі обов'язок розкрити суть того, що відбувалося в культурі, мистецтві, суспільстві і державі загалом.

Ключові слова. Художники-шістдесятники, художня мова, українська культура, графіка, ХХ ст.

Постановка проблеми. Художній твір осмислюється як специфічний вид реальності, як особлива форма духовного надбання людини. Митець надає власно створеним образам переконливого внутрішнього життя, втілюючи думки, ідеї та почуття у матерію мистецтва через форму, зміст, манеру, техніку, колір.

Якщо проаналізувати окремо біографії художників, то можна сказати, що жорстка протидія режимові далеко не масове явище серед художників і митців інших галузей, а навпаки досить рідкісні випадки «у більшості ж художники (втім, як і багато громадян СРСР), хоч і ставилися критично до того, що відбувалося в країні, хоч і розуміли безвихідність соцреалістичного мистецтва, вели швидше подвійне існування: працювали у видавництвах, в Худфонді і т.д., а в майстерні, “для себе”, писали те, що відповідало їх таланту і прагненням». Були і окремі когорти митців, об’єднані спільними ідеями і світобаченням. «Сьогоднішня мода робити з усіх “борців з режимом” не тільки не відповідає дійсності, але для мене є неповага до самих цих художників» зазначає дослідниця Г. Скляренко. Не можна назвати цей період, кін. 50-х – 60-ті рр., і позначити його узагальненим терміном, бо не всі могли пристосуватися і погодитися з законами того устрою [6, с.1]. Відповідно кожен митець мав обирати шлях реалізації творчого потенціалу. Хтось проявив себе в мистецтві андеграунд, неофіційному, соцреалістичному. А носії ідеї відродження української культури, безпосередньо проявляли ці засади у творчості та громадянській позиції.

Звісно, жорстокого тоталітаризму, як це було в 1930-х роках того ж століття вже не було, але цензура та ідеологічне гноблення все ж не давало попуску новому поколінню культурної інтелігенції. Художник напяму залежав від держави, і тоді треба було обирати, чи виконувати настанови і жити за правилами соцреалістичних ідей, по суті бути не вільним, чи ж іти проти системи. І тоді відбувся умовний розподіл між митцями. В зазначений період з’явилася, хоч і не на довго і умовна можливість на відкриття нових, раніше заборонених імен, так звані «повернуті імена» першої половини минулого століття, дискусії, обговорення, література зарубіжна, яка досі була недоступна. Але це тривало не довго і часто закінчувалося обставинами, де митець мав

постраждати за своє волевиявлення. Були абсолютно різні мистецькі долі, але вони були об'єднані однією епохою, тому треба розглядати ці долі кожного індивідуально, щоб зрозуміти цю епоху.

Метою дослідження є виявлення та простеження особливостей художньої мови художників-шістдесятників у станковій графіці.

Об'єктом дослідження Станкова графіка представників художників-шістдесятників у колекціях музеїв та приватних зібраннях, репродукції у друкованих виданнях.

Предметом дослідження особливості художньої мови художників-шістдесятників у станковій графіці.

Публікації фахівців, від сучасників вказаного періоду і дотепер, свідчать, що проблематика шістдесятництва досі не розкрита цілісно, і є актуальною. У працях вітчизняних науковців Г. Скляренко, О. Федорука, Л. Тарнашинської, О. Лагутенко, Л. Смирної, С. Білоконя, О. Роготченко, О. Авраменко, М. Юр та інших, розглянуто та досліджено період другої половини ХХ століття, проте особливості художньої мови художників періоду відлиги, розглянуто дотично без поглибленого аналізу. Тому в даному дослідженні зосереджена увага на аналізі художньої мови в творах та епістолярній спадщині шістдесятників, оскільки саме першоджерело може дозволити дати максимально об'єктивну оцінку.

Непересічна особистість українського образотворчого мистецтва другої половини ХХ століття А. Горська була однією з ключових постатей в мистецтві супротиву. 1962 рік спонукав А. Горську створювати такі твори як «Дума» Т. Шевченко (Образ до вистави «Ніж у сонці» за поемою І. Драча), інтерпретувавши два графічні аркуші пророка подібним трактуванням. Збереглися ескіз до твору та два майже ідентичних графічних аркуші. Експресивне зображення Т. Шевченка за рахунок побудови композиції, ламаних, грубих ліній, різких, контрастних

кольорів. Фігура без особливих деталей, але з акцентом на навмисно збільшені, грубі руки та стопи фігури.

Алла Горська за словами Л. Танюка, «була з тих жінок, що йдуть проти течії. І вона йшла не тільки проти течії звичного буття, а й проти системи, яка після незначного послаблення знову почала душити все живе, що кинулось до свободи, національної культури, до своїх витоків і традицій» [1, с. 68]. А. Горська, як і культурні діячі «розстріляного відродження», опиралася на народне мистецтво, на мистецтво символів. Вона, як і її однодумці, вбачали в ньому істинне, чисте обличчя свого народу, вони були ті, «хто був не байдужий, хто шукав витоків та сучасних напрямів, аби виявити своє українське лице серед культур народів світу» [3, с. 63].

Епістолярна спадщина майстрині вказує на те, що А. Горська працювала, щоб мистецтво було сучасне, українське, яке представляє свій народ. Вона прагнула надати мистецтву суто індивідуального характеру, черпаючи натхнення з витоків української культури [2, с. 84]. Навіть інтер'єр майстерні був заповнений книгами та артефактами народного мистецтва, як згадує син А. Горської та В. Зарецького – О. Зарецький: «на стелажах – мала скульптура: полив'яні бички, гуцульські коники з сиру, писанки, рушники, гуцульське інкрустоване дерево, глиняні фігурки». Саме середовище, яке художники собі формували формувало і їхнє художнє бачення. [3, с. 116].

Серед художників-шістдесятників, які зображали бандуристів, кобзарів та лірників був і А. Зубок, який своєю експресивною манерою зобразив бандуриста у творі під назвою «Заспів» виконаний в техніці деревориту, 1962 року. Фігура тісно та згруповано розташована на графічному аркуші. Замислений кобзар строгим поглядом ніби застерігає свій народ, своїм заспівом хоче щось донести до тих хто слухає і тих хто не чує закликів бути свідомим.

Кобзарі були носіями та передавачами традиції у формі історичних пісень, дум, казок, релігійних співів, що супроводжувалося грою на кобзі, лірі, бандурі. Кобзарство було унікальними всеукраїнським явищем, у своїй творчості кобзарі утверджували український дух, дух народу. Тому художники-шістдесятники, в важкий для української культури період, зверталися до носіїв української самосвідомості, часто зображуючи їх, як своєрідний заклик. Грубі, рвані лінії виражають експресивність твору, тим самим загострюючи посил твору.

А. Горська через свою позицію, громадську активність, та творчість була двічі виключена з спілки художників. Її роботи часто не приймали, і вона розуміла чому, в листі до батька писала «я подивилася на взяті роботи, і зрозуміла, що я стаю на шлях справжнього мистецтва, а не салону». Вона бачила своє мистецтво абсолютно іншим від соцреалізму, вона хотіла йти далі у мистецьких пошуках. [3, с. 41].

Оскільки шістдесятники мали свою ідею, перш за все, вони реалізовували цю ідею, і на ідею нашаровували форму, стилістику, часто через експресію. А. Горська у творі «Гнівний Тарас» художніми засобами виразила, особливості його особистості (Т. Шевченка) у незгоді з певними процесами. В цій незгоді закодовані переважно всі вірші Т. Шевченка. Культурологічний контекст – це його літературна творчість, яка в свою чергу, була його світобаченням, свідомістю.

Світогляд Т. Шевченка через його сприйняття тих реалій, вираз його внутрішнього супротиву. А. Горська намагалася віднайти художню формулу, образ, який би кожним художнім смислом міг виражати світогляд, супротив, протидії та несприйняття реалій, в яких він жив. А художниця ставила перед собою завдання, трансформувати цю ідею в сучасний час, тому і прочитується зв'язок часу, проте чітко видно, що образ створений сучасною мовою. В картині, художниця не бере культурне тло часу Т. Шевченка, не бере культурне тло свого часу, вона

його композиційно «обрізає», виводячи глядачу лише образ пророка, і веде з ним діалог. Відбувається реконструкція часового діалогу, де вона його моделює, проявляє в свій час. Але проявляє його так, щоб її співвітчизники змогли його прочитати, по-новому і зрозуміти. Вона робить його образ протилежним до тих, які створювали художники підкорені радянською системою.

Форма і порожнеча – рівнозначні речі, адже порожнеча це також форма, яка виконує свою роль у побудові композиції. Художниця підсилює ідею кольорами глухих тонів. Відповідно чорна форма порожнечі, матерія в картині «провалюється», але в той же час проявляється лик образу. Образ Т. Шевченка виражає певне нерозуміння та гнів, чому люди не змінюють світ, за такий світ, який він боровся, ніби доносячи, що ця боротьба триває, боротьба за існування, за принципи та гідність. Цей зістарений образ Кобзаря вказує на певну віддаленість часу, тяглість, тоді як він повертається до нас з тими ж думками та закликами, які він продукував свого часу. Але смисловими образами передає свої думки та посилює: гіперболізовані руки, вирізані різцем у ламаній, гострій формі, очі провалюються у глухий чорний колір, що робить їх великими від здивування та занепокоєння, лоб зморщений та напружений, вуса – підкреслюють гостроту образу. Окремим важливим символом у творі, є образ домовини, з якої, власне, і звертається до нас Кобзар. Світоглядні засади і життєва позиція це і є основним в реалізації ідеї художниці-шістдесятниці.

Виводить автор не прямий, а дискретний погляд. Центр композиції у А. Горської – це ідея. В цій ідеї закладений глибокий культурологічний смисл. З токи зору ідеї та контексту, ця ідея реалізовується на ті погляди, які були в час А. Горської, контекст А. Горської – це соцреалізм і опозиція – відродження української культури, це два «табори» які протистояли

один одному. Але важливим є те, що вона в таких формах шукала твердження своєї позиції.

Образ Т. Шевченка виконаний в експресивній манері. Гострі, неоднорідні, грубі лінії характеризують експресію у зображенні. Білий колір стає домінантним за рахунок гостроти малюнку, рваних ліній, в той час як чорний надає глибину і виділяє, підкреслює основне. Варто зазначити, що роботи шістдесятниці є маніфестом до пануючої системи.

До постаті Т. Шевченка зверталися художники шістдесятих років, серед яких В. Кравченко «Портрет Т. Шевченка», Ф. Глушук «Т. Шевченко», О. Бабкова «Пам'ятник Шевченку». Використовували у своїх творах і образи з поетичного спадку Т. Шевченка, обігруючи постать «Катерини» з Кобзаря – Г. Гаврилюку вдається зобразити канонічний образ у своїй особистій манері, що відображала його сприйняття та бачення. Сюжет цієї картини досить поширений і до 1960-х років вважався канонічним в мистецтвознавстві. Проте художник вносить свої корективи в зображення цього сюжету, позбавляючи фігуру будь-яких деталей у вигляді декору.

Одяг зображений без вишивки та інших додаткових елементів, які зображав Т. Шевченко, загалом художник спрощує зовнішній вигляд Катерини. Проте другий план художник динамізує за рахунок ліній, геометризації простору створюючи активний простір за спиною головної героїні. Описуючи твір, мистецтвознавиця Діана Клочко, підкреслює, що «художнику вдалося знайти новий, світлий образ, в якому ми бачимо і сучасність – монументальну, лаконічну, стриману, і одночасно цей образ може бути перекладений на мову високої ренесансної поезії» [7, с. 1].

Ще один важливий для розуміння художньої мови художників-шістдесятників є твір авторства А. Горської «Козак Мамай» створений 1960 році. Незламний дух прочитується у багатьох творах художниці. Якщо взяти до розгляду твори «забороненого» на той час характеру, то

домінуюча риса творів – ідейне, експресивне, емоційне вираження. Ідеєю твору «Козак Мамай» є інтерпретація та тлумачення мисткинею засад українського буття. «Мамай» А. Горської – це не той класичний «Мамай», якого звикли зображати художники-попередники. Цей образ містить в собі унікальне трактування портрету відомого українського сюжету.

А. Горська поєднала в одне ціле зображення Козака Мамаю і бандуру – духовний символ українців, з одного образу промальовує інший – невід’ємний символ. Бандура – є невіддільною символікою української культури. Тим самим авторка показує нерозривний зв’язок з українськими думами, фольклором – етносимволами українського народу. Проте, що не так з «Мамаєм», твором художниці-шістдесятниці? Де головна атрибутика цієї постаті? Адже семіотичної значимості цьому сюжетові надає як образ Мамаю так і предмети, які супроводжують його козацьку долю. Кінь, нерозлучна шабля, люлька, дерево та інші образи – в ці символи та знаки, втілено сукупність морально-етичних норм українського народу. Проте А. Горська позбавляє Мамаю цих символів, відповідно акцентуючи на тому, що люди позбавлені цих норм, позбавлені духовності і тим самим привертає увагу глядача, закликає задуматись чому композиція не містить важливих для сюжету елементів.

Побутував цей образ протягом кількох століть, проте художниця в свій час, свідомо позбуває атрибутики та дає зрозуміти, відбувається нестача чи нехтування духовністю, канонів української традиційної культури.

Козак Мамай – не просто образ козацтва, козаків, а закодований символ світоглядних засад українців. Це ті теми, які турбували мисткиню, не давали їй творчого спокою. Інтерпретація образу виконана стилістично в індивідуальній манері художниці, де вона брала за основу експресіонізм та декоративність зображення. В більшості робіт, зокрема

ранніх, прочитується наслідування академічним нормам побудови форми та композиції, вдаючись до стилізації певних елементів композиції. Твір «Козак Мамай», де стилізовано з відголосом авангардного стилю, площинно, однією пластичною лінією зав'язується композиція; урізноманітнюється графічна будова за рахунок зміни товщини лінії та її пластики. Лінія та площинне геометричне тло, постає головним виразником у зображенні фігури Мамає.

Авторка хотіла зобразити лаконічність заокругленої лінії, і в той же час акцентувати на зображенні іншою стилістичною мовою - рук Козака Мамає, їхня гіперболізація. Погляд його зосереджений, висловлює певну тривогу. Декоративне, площинне, кольорове тло вибудовує геометричні площини, що підкреслюють динаміку композиції. В пластичному вираженні Мамає видніють стилістичні особливості плакатного мистецтва.

Ще однією досить поширеною темою характерною для художників тієї доби, була тема українського селянства. До цієї теми в 1960- ті роки звертався Ю. Логвин, з творами «Старий хлібороб» 1964 року, «Мої діди» 1966 року, «Толока» 1966 року, «без назви» (воли), «Спогади про Бучач» 1968 року. Кожен з графічних аркушів розкриває буденний, і в той же час важливий для художника стиль його життя, говорячи вустами чи не кожного селянина.

Твір Ф. Глущука «Петрусь» уособлює життя хлопчика-селянина. Графічна композиція передає настрій буденності сільського життя: пасовисько, на горизонті видніють сільські хати, на передньому плані хлопчик пасе свійську худобу. Ритміка штриха створює простір в композиції, а пластичність лінії надає предметам об'ємності. До українського фольклору, обрядовості, народного мистецтва та орнаментики зверталася також Л. Панченко, у своїй роботі «Посилала мене мати зелене жито жати» 1965 рік. До повісті М. Коцюбинського «Тіні

забутих предків» 1965 року, композиція глибоконародна, з використанням зображень давніх солярних знаків.

Ю. Логвин також звертався у своїй творчості до історичної тематики «Пісня про гайдамака Швачку». В ліногравюрі підкреслено дух Коліївського повстання. Ритмічно зображені фігури козаків, повстанців зі зброєю в руках, за рахунок вирізаних різцем ліній, які створюють відчуття об'єму.

Висновки. Отже, в дослідженні проаналізовано графічні твори, розглянуто принципи художньої мови окремих художників, зокрема А. Горської, А. Зубка, Ю. Логвина, Л. Панченко, Ф. Глущука.

Культура – це безперервний діалог, переоцінка та переосмислення минулого. Тому саме переосмислення було важливою складовою у творчості цих художників. З огляду на тлумачення поняття терміну, існує думка, що «шістдесятництво - не течія, і тим паче - не “школа”. Це був рух опору інтелігенції, дух бунтарства, що об'єднував абсолютно різних - і за манерою віршування і за жанром, і навіть за родом діяльності – людей. Але, безперечно, основою шістдесятництва був пошук нового: нових виражальних засобів і нового світогляду» [4, с. 123]. Вони намагалися надати нового життя, в їхньому сучасному світі важливим темам, звертаючись до витоків, першоджерел. Теми, до яких зверталися митці мають певну спільність, об'єднує цих художників прагнення висвітлити процеси, які їх турбували, які не давали їм творчого спокою.

Дослідниця зазначеного періоду О. Пахльовська пише, що «шістдесяті роки, їхня пам'ять, їхня філософія, їхній спадок, їхня еволюція є палючою магматичною основою української сучасності. Тому так непросто зрозуміти суть цих років, проаналізувати їхню генеалогію, окреслити їхній контекст, простежити їхню еволютивну парадигму» [5, с. 65]. Підсумовуючи розгляд творчого спадку української графіки 1960-х років, варто сказати, що цей пласт мистецтва та культури наповнений

прізвищами митців, які лишили за собою важливу культуротворчу складову, проте даний сегмент потребує надалі ретельного дослідження та аналізу.

Література:

1. Авраменко О. (2006). *Терези долі Віктора Зарецького*. Інститут проблем сучасного мистецтва АМУ. Київ. 2006. Інтертехнологія, С. 68. [in Ukrainian].
2. Горська А. (2015). *Душа українського шістдесятництва*. Упор. Л. Огнєва. Смолоскип. Київ. С. 84. [in Ukrainian].
3. Горська А. (1996). *Червона тінь калини: листи, спогади, статті*. ред. та упоряд. О. Зарецький, М. Маричевський. Київ. Спалах ЛТД, С. 41. [in Ukrainian].
4. Жиленко І. (2011) *Homo feriens*. Київ. Смолоскип. С. 123. [in Ukrainian].
5. Пахльовська О. (2000). *Українські шістдесятники: філософія бунту*. Київ. Сучасність, С. 65. [in Ukrainian].
6. Скляренко Г. (2018). Художники, про яких я пишу, вже стали явищем нашої культури і мистецтва. *Art Ukraine* (6 червня). Київ, вип. 4, С. 1. [in Russian].
7. Чадюк М. (2020). Мелодійна нота руху у гравюрі. *День* (4 червня). Київ. С. 1. [in Russian].

References:

1. Avramenko O. (2006). *Terezy doli Viktora Zareckjogho* [Libra of the fate of Victor Zaretsky]. Kyiv. Instytut problem suchasnogho mystectva AMU. Intertekhnologhija. P. 68. [in Ukrainian].
2. Ghorsjka A. (2015). *Dusha ukrajinsjkogho shistdesjatnyctva* [The soul of the Ukrainian sixties] Upor. L. Oghnjeva. Kyiv. Smoloskyp. P. 84. [in Ukrainian].

3. Ghorsjka A. (1996). *Chervona tinj kalyny: lysty, spoghady, staty* [Red shadow of viburnum: letters, memories, articles]. red. ta uporjad. O. Zareckyj, M. Marychevsjkyj. Kyiv, Spalakh LTD. P. 41. [in Ukrainian].
4. Zhylenko I. (2011) *Homo feriens* [Sequitur percutiens hominem]. Kyiv, Smoloskyp. P. 123. [in Ukrainian].
5. Pakhljovsjka O. (2000). *Ukrajinsjki shistdesjatnyky: filosofija buntu* [Ukrainian sixties: philosophy of rebellion]. Kyiv, Suchasnistj. P. 65. [in Ukrainian].
6. Skljarenko Gh. (2018). *Khudozhnyky, pro jakykh ja pyshu, vzhe staly javyshhem nashoji kuljтуры i mystectva* [The artists I am writing about have already become a phenomenon of our culture and art]. *Art Ukraine* (6 chervnja). Kyiv. no.4. P. 1. [in Russian].
7. Chadjuk M. (2020). *Melodijna nota rukhu u ghravjuri* [Melodic note of movement in engraving]. Denj (4 chervnja). Kyiv, P. 1. [in Russian].

Citation: M. Shevchenko (2020). FEATURES OF THE ARTISTIC LANGUAGE OF THE SIXTIES IN EASEL GRAPHICS. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.20

Copyright: M. Shevchenko ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.21

UDC: 75.02Кашшай:7.036(477.8)"19"(043.3)

**THE TRANSCARPATHIAN ART SCHOOL: ARTISTIC, AND
CULTURAL CREATIVE VALUE**

Olena Kashshay, Senior Lecturer

<https://orcid.org/0000-0002-4546-7590>

e-mail: elenakashshai@gmail.com

Borys Grinchenko Kyiv University, Art Institute, Ukraine, Kyiv

The article is dedicated to the study of artistic and cultural value of the Transcarpathian Art School as a significant cultural phenomenon that has gained considerable weight in the modern visual context. The relevance of the study for modern art space is highlighted.

Emphasis is placed on the need to determine the artistic value of the works of representatives of the Transcarpathian Art School, as their widespread recognition in the modern Ukrainian artistic context is associated with high professionalism, unique creativity and emotional musical melody.

General scientific, systematic, and art research methods are used. The object of research is Transcarpathian Art School and its founding artists. The subject of research is the cultural and artistic value of the Transcarpathian Art School in the context of modern Ukrainian art space.

Socio-cultural aspects of the formation of the Transcarpathian art school in 1920s-1950s, the stages of formation of art education that preceded the formation of the painting movement are covered. The importance of each of the masters included in the cultural circle of the regional circle is emphasized. The special sound of works of Transcarpathians against the general background of art development in the USSR is noted.

The dominant artistic and aesthetic qualities of their work are considered. The main features and peculiarities are emphasized. Such artistic features as a high level of professionalism and skill, the use of principles inherent in folk

art, special attention to the color scheme, creative energy inherent in the best paintings of school representatives.

Key words: Transcarpathian Art School, Transcarpathian Art, Anton Kashshay, Art of Ukraine, Art of the 20th century.

старший викладач, Кашшай Олена, Закарпатська художня школа: мистецька і культуротворча цінність / Київський університет імені Бориса Грінченка, Інститут мистецтва, Україна, м. Київ

Стаття присвячена дослідженню мистецької і культуротворчої цінності «Закарпатської художньої школи» як значного культурницького явища, що отримало значний авторитет у сучасному образотворчому контексті. Унаочнено актуальність дослідження для сучасного арт-простору. Акцентовано на необхідності визначення мистецької цінності творів представників «Закарпатської художньої школи», оскільки їх широка впізнаваність у сучасному українському художньому контексті пов'язана з високим професіоналізмом, своєрідною образотворчістю й емоційною музичною мелодикою.

Застосовується загальнонауковий, системний і мистецтвознавчий методи дослідження. Об'єкт дослідження – «Закарпатська художня школа» та її основоположні художники. Предмет дослідження – культуротворча і мистецька цінність «Закарпатської художньої школи» у контексті сучасного українського арт-простору. Висвітлюються соціально-культурні аспекти формування Закарпатської художньої школи у 1920–1950-х рр., етапи становлення мистецької освіти, що передували формуванню живописного руху. Акцентовано значення кожного з майстрів, що увійшли до культуротворчого регіонального кола. Відзначено особливе звучання творів закарпатців на загальному тлі розвитку мистецтва в СРСР.

Розглянуто домінуючі художньо-естетичні якості їхньої творчості. Акцентовано головні риси й особливості. Простежено такі мистецькі особливості, як високий рівень професіоналізму та майстерності, використання принципів, властивих народному образотворчому мистецтву, особлива увага до питань кольоробудови, колористики, творча енергія, притаманна кращим полотнам представників школи.

Ключові слова: Закарпатська художня школа, закарпатське мистецтво, Антон Кашшай, мистецтво України, мистецтво XX ст.

Вступ. За свою довгу історію українське образотворче мистецтво являло світові не одну яскраву сторінку розквіту творчої особистості чи групи креативних одностудійців, що здійснювали прорив у різних культурно-мистецьких сферах. Такий потужний злет духу та інтелекту часто призводить до зміни свідомості усього суспільства, а накопичений раніше потенціал прокладає дорогу в майбутнє. Виникнення у першій третині XX ст. на колишніх територіях Угорщини та Чехословаччини такого феномену, як «Закарпатська художня школа» можна сміливо віднести до одного із визначних відкриттів в європейському, а згодом українському культурному просторі.

«Закарпатська школа живопису» – поняття, що застосовується науковцями до культурно-мистецького явища в образотворчому мистецтві Закарпаття, що охопило першу третину – другу половину XX ст. і проявилось у творчості декількох поколінь видатних художників. Серед визначних імен, зокрема, Адальберт Ерделі (1891–1955), Йосип Бокшай (1891–1975), Омелян Грабовський (1892–1955), Золтан Шолтес (1909–1990), Федор Манайло (1910–1978), Адальберт Борецький (1911–1990), Андрій Коцка (1911–1987), Ернест Контратович (1912–2009),

Гаврило Глюк (1912–1983), Антон Кашшай (1921–1991) та інші відомі нині майстри [1, 222–226].

Мріючи у міжвоєнний період про розвиток на Закарпатті свого, національного мистецтва, група професійних художників на чолі з А. Ерделі та Й. Бокшаєм організувала в Ужгороді у 1931 р. «Товариство діячів образотворчого мистецтва Підкарпатської Русі» і об'єдналося навколо ідеї створення у краї прогресивного мистецького осередку і навчального закладу для обдарованої молоді [2, 30–31]. Реалізація цих ідей дала життя одному з найяскравіших і неординарних художніх явищ в Україні – «Закарпатської школи живопису», яка втілилася у творчості кількох поколінь художників, що отримали величезну популярність у сучасному арт-середовищі.

Сформувалося художнє явище у культурному просторі Закарпаття наприкінці 1920-х років, і проіснувало, як цілісна традиція, фактично до кінця 1980-х – початку 1990-х, поки були живі останні з її основоположників. Нове покоління творчої інтелігенції й донині знаходить джерела натхнення у доробку представників «золотої доби» закарпатської мистецької традиції.

У широкому полі наукових досліджень про закарпатський мистецький феномен, що був здійснений упродовж останніх десятиліть, відкрито багато нових фактів, висвітлено значне коло подій, що окреслюють головні питання виникнення і формування школи [3, 4]. Доведено вплив на творчість закарпатських художників різних течій модернізму [5, 6]. Розкрито прогресивні у той час методи викладання мистецьких дисциплін, що сприяли становленню декількох поколінь професійних митців [2].

Розвиток художньої освіти Закарпатті ХХ століття ґрунтовно досліджено І. Небесником у дисертації, присвяченій актуальним питанням становлення, змісту і характеру системи художньої підготовки

митців, що є важливим у системі вивчення феномену Закарпатської школи живопису [7]. Мистецько-педагогічна діяльність А. Ерделі та Й. Бокшая розкривається у дослідженні В. Штець крізь призму становлення художника З. Шолтеса [8]. Комплексні питання орієнтації системи художньої освіти Закарпатського регіону на принципи народного мистецтва досліджує А. Волощук [9]. Детальний аналіз соціально-культурний ситуації у Закарпатському регіоні здійснила Т. Лупак [10].

Але досі залишається відкритим питання мистецької у культурної значущості Закарпатської мистецької школи, визначення її цінності у сучасному образотворчому контексті.

Актуальність дослідження полягає у необхідності визначити мистецькі якості кращих представників Закарпатської художньої школи, виокремити специфічні ціннісні риси власне самої живописної традиції. Адже її значна популярність у сучасному арт-контексті пов'язана, перш за все, з її широкою впізнаваністю, високим професіоналізмом і своєрідною емоційною мелодикою.

Формулювання мети статі та завдань. Мета статті – окреслити мистецьку цінність «Закарпатської живописної школи», визначити її головні художні відмінності.

Відповідно до мети, сформульовано наступні **завдання** статті: охарактеризувати творчість основоположних представників Закарпатської художньої школи; визначити головні ціннісні якості «Закарпатської художньої школи», як явища; висвітлити сучасні пріоритети в оцінці мистецьких якостей школи.

Об'єкт дослідження – «Закарпатська художня школа» та її основоположні художники.

Предмет дослідження – культуротворча і мистецька цінність «Закарпатської художньої школи» у контексті сучасного українського арт-простору.

Виклад основного матеріалу статті. Зародження своєрідного феномену закарпатського мистецтва має безпосереднє відношення до створення першої на Закарпатті художньої студії, яка з'явилася завдяки видатним майстрам, випускникам Будапештській академії мистецтв Йосипу Бокшаю й Адальберту Ерделі. Натхнені ідеєю розвитку на Батьківщині справді національного мистецтва, означені художники стали ідейними лідерами зародження і формування його традицій. Під їх керівництвом у 1927 році в Ужгороді відкрилася Публічна школа рисунка, де майстри збирали біля себе талановиту молодь, стали вчителями та наставниками, «духовними батьками» для кількох поколінь художників [7; с. 28]

Й. Бокшай писав про те, що перед очима у них був приклад багатьох європейських країн, де в кінці XIX – початку XX століть йшов активний процес зміцнення своїх національних мистецьких шкіл, зокрема Надьбанської школи [11, с. 5]. Зазначав він і про позитивний вплив національної по суті творчості двох видатних угорських художників того часу – Міхая Мункачі та Імре Ревеса [Там же, с. 6].

Окрім цього, варто відмітити можливість вільного переміщення у довоєнному Закарпатті між містами Європи та її мистецькими центрами, навчання у Будапештській академії мистецтв, наявність широких творчих контактів, що було важливо для культурного розвитку.

Професійне мистецтво стало фундаментальною основою цієї школи. Художня індивідуальність майбутніх митців розвивалася на основі обов'язкової фахової підготовки. Учні глибоко і детально опановували основи малюнка, композиції та живопису, вивчали світове мистецтво [7, с. 28]. Вони ходили на спільні з учителями пленери, де під безпосереднім керівництвом великих художників вчилися працювати на натурі [9].

Як покаже час, пленер, як одна з основ підготовки учнів, стане істотною перевагою Закарпатської школи, її традицією. Завдяки

неоціненному досвіду роботи на пленерах полотна майстрів-закарпатців відрізняються живою безпосередністю, свіжістю сприйняття, достовірністю, в них відсутні академізм і салонність.

Багато відомих у майбутньому закарпатські живописців пройшли навчання під керівництвом Й. Бокшая та А. Ерделі. Серед таких Антон Кашшай, який навчався у Й. Бокшая в Ужгородській реальній гімназії у довоєнні роки, а вже у 1950-ті роки став одним з найбільш визнаних майстрів Закарпатського краю [3, с. 135]. Також і Ернест Кондратович, який пройшов навчання в Публічній школі малювання, і незабаром став одним з корифеїв закарпатського регіону.

Таким чином, в кінці 1920-х років у довоєнному Закарпатті виник творчий союз однодумців, які своєю активною освітньою і культурницькою діяльністю вплинули на зростання рівня мистецтва у краї. Ядро першого покоління художників, які приєдналися до Й. Бокшая та А. Ерделі, склали митці Андрій Коцка, Золтан Шолтес, Адальберт Борецький, Шандор Петки та ін. Згодом приєдналися Омелян Грабовський і Федір Манайло. Разом вони стали тим духовним центром, на основі якого почав своє формування закарпатський живописний феномен [11, с. 5].

Кожен з майстрів, що включилися у процес культуротворення, був яскравим і неординарним живописцем. Зокрема, головна постать Закарпатської школи Йосип Бокшай (1891–1975) – видатний художник і талановитий педагог, який доклав чимало зусиль для впровадження у мистецьку освіту принципів високого професіоналізму і майстерності. Блискучий живописець, він був вимогливий і уважний до молодих, захищаючи їх від «любительщини» [Там же, с. 6]. В історії мистецтва отримали популярність його епічні пейзажні твори, великі жанрові композиції і портрети, виконані в імпресіоністичній манері. Також

майстре працював над монументальними розписами храмів [Там же, с. 1–11].

Сподвижника Й. Бокшая – видатного Адальберта Ерделі (1891–1955) прийнято вважати художником-експериментатором. Майстер був один з тих у краї, хто не з чуток був знайомий з європейськими центрами мистецтва і особисто знав багатьох видатних художників свого часу. Він об'їздив Європу, навчався, крім Будапештській академії мистецтв, в Мюнхені та Парижі. Неординарний художник, новатор, він був знайомий з кращими досягненнями сучасного європейського мистецтва, і впроваджував їх у своїй творчості. Разом з ним учні та гімназисти проходили досвід творчого експериментування, розширювали межі своєї індивідуальності [3, с. 113].

Однодумець Йосипа Бокшая Омелян Грабовський (1892–1955) був визнаним майстром академічного напрямку, який підтримував принципи якісної мистецької освіти серед учнів, вважав її важливою базою для розвитку власного художнього бачення. О. Грабовський – автор ліричних і тонких реалістичних пейзажів, які суттєво вплинули на розвиток закарпатського мистецтва завдяки тонким емоційним ладам, широкій колірній гаммі.

Натомість, Адальберт Борецький (1911–1990) славився епічними багатофігурними жанровими композиціями, що вирізнялися тонким, вишуканим живописом і багатими колірними нюансами. Писав він також і романтичні натюрморти.

Золтан Шолтес (1909–1990) – визнаний майстер великих епічних пейзажів, що вражають віртуозністю. Його твори вони наповнені світлом і сонцем, затишні й теплі за настроєм. Писав також полотна на побутові теми. Його мистецтво – гармонійне, світле, урочисте – робить його одним із значних художників Закарпатської школи і є бажаним у найкращих збірках.

Андрій Коцка (1911–1987) широко відомий жіночими портретами закарпатських «мадон», виконаними в етнографічній стилістиці. За радянських часів його жіночі образи отримали визнання. Писав він також тонкі за настроєм, м'які пейзажі, в яких з глибокою емоційністю передавав вечірні або сутінкові стани. Його роботи сьогодні надзвичайно цінуються серед колекціонерів, особливо пейзажі, які зустрічаються нечасто.

Ернест Контратович (1912–2009) є один із старожилів закарпатського мистецтва, що набув широкої популярності завдяки пейзажам на етнографічну тематику. Він відтворює у них цілий світ, масштабний та епічний. Жанрові багатофігурні композиції зображені як феєричне дійство, що несе глибокий містичний і філософський зміст.

Творчість Федора Манайла (1910–1978) виділятися серед інших закарпатців новаторським духом і мальовничими експериментами. Його роботи вирізняє темпераментна експресія й узагальненість мальовничих засобів, в них присутній крайній ступінь почуттів – чи горя, чи радості. Твори майстра були надзвичайно популярні за радянських часів через любов художника до соціально-побутових тем, до життєвої правдивості. Значна їх художня цінність і сьогодні.

Наприкінці 1950-х років до старших художників долучилися майстри молодшого покоління. Серед них Антон Кашшай й Гаврило Глюк, які влилися у художній процес краю в післявоєнні роки [3, с. 6]. Антон Кашшай (1921–1991) – блискучий пейзажист, один з нинішніх класиків українського образотворчого мистецтва. Він не тільки увібрав все краще, що дали йому вчителі, але продовжив розвиток живописної традиції, інтегрувавши до неї свій власний яскравий художній темперамент, індивідуальну манеру письма. Життєрадісні, світлоносні пейзажі майстра принесли йому справжню славу в 1960–1980-х роках. 1961 р. митець очолив Закарпатське відділення Спілки художників України, й упродовж

багатьох десятиліть підтримував розвиток мистецького простору в краї, допомагав відбутися молодим майстрам.

Гаврило Глюк (1912–1983) – ще одна значна постать на Закарпатті, доля якої унікальна. Адже майстер приїхав до краю 1947 року цілком сформованим і самобутнім майстром. Творчі принципи його мистецтва виявилися настільки органічні закарпатській художній традиції, що він природно влився до кола її представників. Долучивши до напрацювань школи свій власний досвід і досягнення, він також став одним з корифеїв краю.

Картини закарпатців завжди помітно виділялися на загальному тлі розвитку мистецтва в СРСР, особливо у 1950–1960-х рр. Влившись після Другої Світової війни у річище радянського художнього процесу, Закарпаття представило генерацію самобутніх професійних митців, що сформувалися в умовах європейських цінностей. Натомість, у нових умовах тотального ідеологічного контролю вони змогли вистояти і не розчинилися у загальному культурному «котлі». Вони увібрали все краще від художнього обміну і знайшли джерело розвитку у радянські часи [1, с. 223].

Інтерес до картин закарпатців у СРСР з часом тільки зростав – художники познайомили радянське суспільство з дещо іншою, незвичною для тих років культурою живопису, продемонстрували високий професійний рівень. Їхні твори були відзначені нагородами та дипломами на перших же післявоєнних виставках в Києві та Москві. На початку 1950-х років Третьяковська галерея зробила ряд закупівель картин закарпатських художників для своїх фондів.

Ідея Й. Бокшая й А. Ерделі про існування на Закарпатті свого власного навчального закладу знайшла втілення у відкритті в Ужгороді 1946 р. художнього училища [2, с. 46-47]. У його класах почали своє творче життя відомі закарпатські художники – В. Габда,

В. Звенигородський, В. Микита, Ю. Герц, І. Шуттєв, В. Бурч, Є. Кремницька та багато інших майстрів, які сьогодні створюють славу Закарпатської школи живопису. Витончені, немов муарові, полотна В. Габди (1925–2003), сяючі, світлоносні святкові картини Ю. Герца (1931–2012), живописні витончені поезії І. Шуттєва (1933–2019), а також монументальні твори В. Микити (1931 р. н.) є предметом колекціонування.

Полотна художників-закарпатців – радісні, сонячні, колоритні, наповнені характерним національним духом. Вони справляють сильне враження на них, хто бачить їх вперше. У живописі кращих представників напрямку гармонійно з'єднується, на перший погляд, непокєднуване: професійна, фундаментальна реалістична основа і «світлоносний» іскрометний живопис, сакральна урочистість фольклорного мистецтва і живописна колористика.

Життєрадісні, колоритні полотна закарпатських майстрів відрізняються європейської світськістю і високою культурою живопису, несуть в собі яскравий відбиток національного духу. Питання про те, у чому ж унікальність закарпатської живописної традиції, тієї самобутньої національної школи, за створення якої ратували великі художники, знаходить відповідь у системі підготовки художників, закладеній на початковому етапі становлення мистецької освіти краю.

У першу чергу, слід зазначити надзвичайно високий рівень професіоналізму і майстерності – як в полотнах реалістичного напрямку, так і декоративного. По-друге, використання принципів, властивих народному образотворчому мистецтву – узагальнення, сплюснення просторового середовища тощо. По-третє – особлива увага до питань кольоробудови та колористики, у чому представники Закарпатської школи досягли небувалої майстерності. І, наостанок, незвичайна

життєстверджуюча енергія, притаманна кращим полотнам представників школи.

У середовищі колекціонерів і знавців мистецтва картини художників Закарпатської школи живопису мають високий рейтинг. Полотна основоположників напрямку давно мають статус колекційних, переміщення творів між фондами приватних колекцій контрольоване, ними також ведеться планомірний пошук картин для придбання. Наявність в колекції якісних, оригінальних творів Й. Бокшая, А. Ерделі, А. Кашшая, Ф. Манайло, Г. Глюка, З. Шолтеса, А. Коцки та інших прізвищ є великою удачею, поєднаною з вигідним вкладенням капіталу. Жодне серйозне зібрання сучасного українського мистецтва не обходиться без полотен художників Закарпатської школи. Навіть початківці-колекціонери прагнуть придбати їх для своїх зібрань.

Вартість картин досить висока, і має тенденцію до впевненого зростання. На цьому тлі вбачаються актуальними подальші дослідження про специфіку та особливості Закарпатської школи живопису, про ті ціннісні фактори, які роблять твори художників школи унікальними, постійно піднімаючи їх в ціні.

Сьогодні, на жаль, прийнято змішувати поняття «Закарпатська художня школа» і «закарпатські художники», через що сучасні колекції часто дробляться. Зокрема, в них поряд з першокласними творами з'являються і свідомо неякісні роботи. Як і раніше, нагальним залишається питання визначення характерних рис Закарпатської школи – адже далеко не всі закарпатські художники є представниками Закарпатської школи у живописі. Досить часто цінителі мистецтва нехтують цим знанням і несвідомо придбають у свої колекції роботи заниженої мистецької якості. Або ж навпаки, прагнучи роздобути роботи гарантованого статусу, позбавляють свої зібрання першокласних творів художників, про яких знають мало.

Висновки. Отже, багато чинників сьогодні роблять Закарпатську художню школу життєздатною, її окремих майстрів – відомими, їх спадок – національним надбанням українського образотворчого мистецтва. Творчі надбання закарпатської живописної традиції вплинули на розвиток усього мистецтва України, значно розширивши межі творчого світобачення художників різних регіонів. Відкриття художників краю у сфері образотворення, моделювання об'ємів, експериментування з кольором, фактурами, виявилися цікавими та переконливими.

Література:

1. Скляренко Г. (2017). Закарпатська школа живопису в контексті українського мистецтва другої половини ХХ ст. *Мистецтвознавство України: зб. наук. праць* / Ін-т. пробл. суч. мист. НАМУ. Київ: Інтертехнологія. Вип. 17, 220–229 [in Ukrainian].
2. Небесник І. І. (2000). Розвиток художньої освіти у Закарпатті у ХХ столітті: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 180 с. [in Ukrainian].
3. Островський Г. С. (1974). Образотворче мистецтво Закарпаття. Київ: Мистецтво, 151–154 [in Russian].
4. Федорук О. (2006). Художники закарпатської малярської школи. *Перетин знаку: вибрані мистецтвознавчі ст.: у 3 кн. Кн. І: Історія та теорія мистецтва. Постаті. Народна творчість* / Ін-т. пробл. суч. мист. НАМУ. Київ: Вид. дім А+С. 127–144 [in Ukrainian].
5. Павельчук І. А. (2020). Постімпресіонізм в українському живописі ХХ – початку ХХІ ст.: історичні витоки, джерела інспірацій, специфіка розвитку : Дис. ... докт. мист: 17.00.05 / Львівська національна академія мистецтв. Львів, 614 с. [in Ukrainian].
6. Плахта С. Л. (2012). Тенденції імпресіонізму у мистецтві закарпатської школи живопису. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи*

розвитку. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет. Вип. 18(1), 109–114 [in Ukrainian].

7. Небесник І. (2000). Художня освіта на Закарпатті у XX столітті: історико-педагогічний аспект: монографія. Ужгород: Закарпаття. 168 с. [in Ukrainian].

8. Штець В. Р. (2018). Творчість Золтана Шолтеса у контексті розвитку образотворчого мистецтва Закарпаття XX століття: Дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.05 / Львівська національна академія мистецтв. Львів, 369 с. [in Ukrainian].

9. Волощук А. В. (2012). Система художньої освіти школярів у спадщині Золтана Баконія (1946–1989 рр.) [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А. В. Волощук. Київ: Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, 278 с. [in Ukrainian].

10. Лупак Т. І. (2013). Особливості соціокультурної ситуації в Закарпатському регіоні України у другій половині XX століття. *Філософія науки: традиція та інновації*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. № 2, 249–261 [in Ukrainian].

11. Изобразительное искусство Закарпатья. Живопись. Скульптура. Графика. Монументальное искусство (1973) / Авт. текста И. И. Бокшай. Москва: Советский художник, 145 с. [in Russian].

References:

1. Skliarenko H. (2017). Zakarpatska shkola zhyvopysu v konteksti ukrainskoho mystetstva druhoi polovyny XX st. [Transcarpathian school of painting in the context of the Ukrainian art of the second half of the twentieth century], *Mystetstvoznavstvo Ukrainy* [Art Studies of Ukraine], Instytut problem suchasnoho mystetstva Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy. Kyiv : Intertekhnolohiia [Modern Art Research Institute, Intertekhnologia, Kyiv, Ukraine], Vol. 17, pp. 220–229 [in Ukrainian].

2. Nebesnyk I. I. (2000). Rozvytok khudozhnoi osvity u Zakarpatti u XX stolitti [Development of art education in Transcarpathia in the twentieth century], Dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.01 [Ph.D. Thesis, 13.00.01], Drohobyskyi derzh. pedahohichnyi un t im. Ivana Franka. Drohobych [Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University], Drohobych, Ukraine, 180 p. [in Ukrainian].
3. Ostrovskyi H. S. (1974). *Obrazotvorche mystetstvo Zakarpattia* [Fine Art of Transcarpathia], Kyiv: Mystetstvo [Art, Kyiv, Ukraine], 200 p. [in Russian].
4. Fedoruk O. (2006). Khudozhnyky zakarpatskoi maliarskoi shkoly [Artists of the Transcarpathian Painter School], *Peretyn znaku: vybrani mystetstvoznavchi statyi* [Time crossing: selected art study's articles], Instytut problem suchasnoho mystetstva Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy. Kyiv: Vyd. dim A+S [Modern Art Research Institute, Publishing house A+C, Kyiv, Ukraine], part. I, pp. 127–144 [in Ukrainian].
5. Pavelchuk I. A. (2012). Postimpresionizm v ukrainskomu zhyvopysi XX – pochatku XXI st.: istorychni vytoky, dzherela inspiratsii, spetsyfika rozvytku [Post-impressionism in Ukrainian painting of the XX – beginning of XXI centuries: historical origins, sources of inspirations, specifics of development], Dys. ... dok myst: 17.00.05 [D. Sc. Thesis, 17.00.050, Lvivska natsionalna akademiia mystetstv. Lviv, Lviv National Academy of Arts, Lviv, Ukraine], 614 p. [in Ukrainian].
6. Plakhta S. L. (2012). Tendentsii impresionizmu u mystetstvi zakarpatskoi shkoly zhyvopysu [Trends in Impressionism in the art of the Transcarpathian school of painting], *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku* [Ukrainian culture: past, contemporary, development ways.], Rivne: Rivnenskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet [Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine], Vol. 18(1), pp. 109–114 [in Ukrainian].
7. Nebesnyk I. (2000). Khudozhnia osvita na Zakarpatti u XX stolitti: istoryko-pedahohichnyi aspekt: monohrafiia [Art education in Transcarpathia in

Twentieth century: historical and pedagogical aspect: Monograph], Uzhhorod: Zakarpattia [Transcarpathia, Uzhhorod, Ukraine], 168 p. [in Ukrainian].

8. Shtets V. R. (2018). *Tvorchist Zoltana Sholtesa u konteksti rozvytku obrazotvorchoho mystetstva Zakarpattia XX stolittia* [Zoltan Scholte's creativity in a context of the Transcarpathia fine art of the twentieth century], Dys. ... kand. mystetstvoznavstva: 17.00.05 [Ph.D. Thesis, 17.00.05], Lvivska natsionalna akademiia mystetstv. Lviv [Lviv National Academy of Arts, Lviv, Ukraine], 369 p. [in Ukrainian].

9. Voloshchuk A. V. (2012). *Systema khudozhnoi osvity shkolariv u spadshchyni Zoltona Bakoniia (1946–1989)* [The System of art education of schoolchildren in the legacy of Zolton Baconi (1946-1989)], Dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 [Ph.D. Thesis, 13.00.01], Natsionalna akademiia pedahohichnyi nauk Ukrainy, Instytut pedahohichnoi osvity i osvity dlia doroslykh [Ivan Ziazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine], 278 p. [in Ukrainian].

10. Lupak T. I. (2013). *Osoblyvosti sotsiokulturnoi sytuatsii v Zakarpatskomu rehioni Ukrainy u druhii polovyni XX stolittia* [Features of the Socio-cultural Situation in the Transcarpathian region of Ukraine in the Second Half of the Twentieth century], *Filosofiia nauky: tradytsiia ta innovatsii* [Philosophy of science: traditions and innovations], Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni A. S. Makarenka. Sumy [Sumy State Pedagogical University A. S. Makarenko, Sumy, Ukraine], no 2, pp. 249–261 [in Ukrainian].

11. *Yzobrazytelnoe yskusstvo Zakarpattia. Zhyvopys. Skulptura. Hrafyka. Monumentalnoe yskusstvo* (1973) [Fine Art of Transcarpathia. Paint. Sculpture. Graphics. Monumental art], Moskva: Sovetskyi khudozhnyk [Soviet artist, Moscow, USSR], 145 p. [in Russian].

Citation: Olena Kashshay (2020). THE TRANSCARPATHIAN ART SCHOOL: ARTISTIC, AND CULTURAL CREATIVE VALUE. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.21

Copyright: Olena Kashshay ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

DOI 10.26886/2520-7474.5(43)2020.22

UDC: 159.922:316.62

**SOCIO-PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE
POLITICAL ACTIVITY OF YOUTH MOVEMENTS IN THE WEST
IN 1960-1970: HISTORIOGRAPHY**

A. N. Fedorkov, PhD of Psychology

<http://orcid.org/0000-0001-9096-082X>

e-mail: aspirants3221@gmail.com

Ukraine, Kiev

The development of civil society in Ukraine requires an active political position on the part of all subjects of public relations; active creative and positive orientation of actions. The basis of this process is political activity and political participation. The problem of studying the political activity of young people - from 18 to 35 years old - is especially relevant. In this regard, it is important to highlight the socio-psychological factors of active political activity, and especially the individual psychological characteristics and psychological characteristics of the microenvironment. As an object of the article, the realities of the political and socio-cultural life of the West in the 1960s and 1970s, when these factors were manifested against the background of the general activity of the youth of the West, were summarized. It is the political activity and participation of young people in various movements and

associations that have determined the configuration of political and social processes. Then came the end of the Cold War, the collapse of the USSR, and this story became a general activity of the world's youth, including the youth of Ukraine. Retrospection and historiography make it possible to assess the place of psychology, political psychology in the study of these processes. Psychological science has been enriched with such achievements that they can be used as an example of solving broader problems - as a study of the phenomenon of political and socio-cultural participation of young people in solving urgent everyday problems, especially in modern crises and challenges.

Keywords: psychology, political psychology, political activity and political participation, the West in the 1960s and 1970s.

кандидат психологічних наук, Федорков О. М. Соціально-психологічні підходи до оцінки політичної активності молодіжних рухів на заході в 1960-1970 рр.: історіографія / Україна, Київ

Розбудова громадянського суспільства в Україні вимагає активної політичної позиції з боку всіх суб'єктів суспільних відносин; активної творчої та позитивної спрямованості дій. Основою цього процесу є політична активність та політична участь. Особливо актуальною є проблема вивчення політичної активності молоді – з 18 до 35 років. У цьому зв'язку є важливим виділення соціально-психологічних чинників активної політичної діяльності, а, особливо, індивідуально-психологічних характеристик й психологічних особливостей мікросередовища. В якості об'єкту статті тезисно проаналізовано реалії політичного та соціокультурного життя Заходу, в 1960-70-і рр., коли ці чинники були проявлені на фоні загальної активності молоді Заходу. Саме політична активність та участь молоді в різного роду рухах, об'єднаннях зумовили конфігурацію політичних та соціальних процесів. Далі постало закінчення «холодної війни», стався розпад

СРСР, й ця історія набула характеру загальної активності молоді світу, включаючи молодь України. Ретроспекція та історіографія дають змогу оцінити місце психології, політичної психології у вивченні цих процесів. Психологічна наука збагатилася такими надбаннями, що їх можна використати в якості прикладу вирішення більш широких проблем – як дослідження феномену політичної та соціокультурної участі молоді в вирішенні нагальних питань повсякдення, особливо під час сучасних криз та викликів.

Ключові слова: психологія, політична психологія, політична активність та політична участь, Захід у 1960-1970-і рр.

Актуальність теми виходить з необхідності вивчення соціально-психологічних чинників, які визначили політичну участь та політичну активність молоді на Заході, в 1960-1970-і рр. Ця активність була зумовлена складними суспільними процесами. По-перше, людство знаходилося в стані «холодної війни», Молоді люди – як від «капіталістичної» частини світу, так й від «соціалістичної», змагались на полях жорстких постколоніальних регіональних конфліктів – від Америки, через Африку, й до Тихого океану. Особливо гострим був В'єтнамський конфлікт.

З іншого боку, вояки з країн Варшавського договору, на чолі з СРСР, брали участь в регіональних конфліктах цих часів, подавляли суспільні рухи в Європі. Ця молодь, в основному, була в лавах ВЛКСМ; на 1991 рік ВЛКСМ нараховувала бл. 37 000 000 молодих людей. Більшість цієї молоді були свідомими захисниками ідей КПРС; були свідомо навантажені вимогами відносно ставлення до виконання т.зв. «інтернаціонального долгу», аж до Афганістану. Тобто ці молоді люди були заангажовані ідеями комунізму й їхнім розповсюдженням по світу.

Це все закінчилося з падінням Берлінської стіни, у зв'язку з розпадом СРСР.

Стосовно молоді Заходу, особливо, в США й Західній Європі, слід зазначити, що вона взяла активну участь як у військових діях проти молоді з Варшавського договору, так і в антивоєнних рухах. Крім того, в США молодь була розколота відносно участі в «кольорових» рухах. Для Європи, в основному для Великобританії, Франції й Італії, це були як лівацькі рухи, так й «праві». Піку ці події досягли в 1968 році, коли студентська молодь з країн НАТО вступила у відкриту боротьбу з капіталістичним режимом.

Активне поширення в ці часи мав рух «бітників», «хіпі», різного роду лівацьких та анархічних організацій та об'єднань. Ширилася також «секс-революція», яка, в тому числі, сприяла руйнації усталених підвалин буржуазного способу буття. Ці рухи вивільнили психічну енергію молодих людей. Саме на ці роки прийшлися революційні зрушення в свідомості молодих людей, які соціалізувалися на ґрунті постмодерних явищ, як у соціокультурному житті, так і в політиці. Розквітла «гендерна революція», яка захопила в свої обійми молодь обох статей. У 1970-і рр., у зв'язку з технологічною кризою на Заході, з'явилися «зелені».

Ці події позначилися на психологічному портреті молоді, на Заході, який був відзначений певним схвилюванням, розбурханістю, тривогою, пограничними станами; підсилений вживанням різного роду наркотиків – від табакопаління, через алкоголь, до ЛСД. Постмодерна культура в цей покликала до життя дух бунтарства, абсурду, насилля, в вигляді рок-культури. Саме в цей час виникли андеграунд, різноманітні форми субкультур, антикультура. Ця культура, в цілому, дуже розбурхала психіку західної молоді, аж до крайніх форм у вигляді випадків суїциду, терору, навіть клінічних форм психіки.

Ці роки визначили нове обличчя Заходу, викликаючи необхідність досліджень в галузі психології, політичної психології, соціопсихології, й психолінгвістики. Зокрема, психоаналітичні розвідки стали перейшли на рейки пост біхевіоризму, пост фрейдизму, пост структуралізму, пост психології й антропології. На Заході запрацювали різного роду фундації, які, вивчивши досвід 1960-1970-и их рр., розгорнули найновіші дослідження, вже на ґрунті глобалізму та антиглобалізму, пост колоніалізму та його антиподу, расизму та його антиподу; у напрямі гендерних досліджень, у галузі пост культури.

Стан розробки проблеми виходить з досягнень психології, соціології, когнітології, соціальної філософії, культурології та політології. Різноманітні аспекти політичної активності особистості розглядаються в працях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Серед вітчизняних науковців, які розкривають психологічний зміст феномену політичної активності особистості, слід назвати М. Білик, І. Білоус, О. Боришпольця, С. Грабовську, Н. Дембицьку, І. Жадан, Л. Кияшко, А. Краснякову, Б. Мар'єнка; серед зарубіжних науковців – Г. Дилигенського, Д. Ольшанського, В. Трошихіна, О. Юр'єва.

Проблема психологічних чинників політичної активності особистості знайшласвоє відображення як у політичній психології, так і в соціології та політології. Г. Алмонд, І. Білоконь, С. Верб, М. Дідух, М. Добрускін, Р. Карковська, Б. Мар'єнко, О. Петрунко, Т. Поснова тощо, розкривають зміст політичної культури особистості як внутрішньої передумови її політичної активності. В. Васютинський, М. Гнатко, М. Слюсаревський, Н. Хазратова, та ін., підкреслюють значення масової політичної свідомості у залученості особистості до політичного життя. В. Бобахо, Д. Гончаров, І. Гоптарева, С. Левкова, Т. Яблонська, тощо, визначають особливості мікросередовища, впливаючі на рівень політичної активності особистості. О. Беляєва, Н. Ганіна, Т. Жулковська, І. Корнієнко, Г. Лактіонова, С.

Максименко, М. Назаров, А. Студенікін, М. Харитонов, Г. Циганенко, тощо, визначають індивідуально-психологічні характеристики особистості, зумовлюючи її залученість до політичних процесів.

Також є важливим звернення до визначення психологічного змісту поняття „активність особистості”, в працях: К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, О. Асмолова, А. Брушлинського, С. Максименка, В. Татенка, В. Хайкіна, що в них активність особистості визначається як: функціонально-динамічна якість особистості, яка інтегрує й регулює особистісну структуру; як показник розвитку особистості - суб'єкта життєдіяльності, який, включаючись у систему суспільних відносин, узгоджує індивідуальну активність з вимогами суспільства, демонструє соціальну та особистісну зрілість; як показник рівня дієздатності особистості, що проявляється в її соціальній адаптації, в результативності та інтенсивності перетворювальної діяльності.

Політична активність особистості виявляє конкретні прояви активності особистості в сфері політичних відносин. Фахівцями виділяються підходи щодо її розуміння. В рамках одного підходу поняття „політична активність особистості” є більш загальним відносно понять „політична діяльність” і „політична поведінка”. Кожне з цих понять має ознаки політичної активності особистості - в випадку, коли це політична діяльність – це є прояв вищих форм політичної поведінки, як усвідомлена активність; у випадку вияву нижчих форм політичної поведінки – це спонтанна, стихійна активність. Відповідно до другого підходу, політична активність особистості є динамічною характеристикою політичної діяльності (політичної поведінки). На думку фахівців, цей підхід є прийнятним в царині дослідження політичної активності особистості, оскільки він ґрунтується на відносно об'єктивних критеріях, що їх можливо емпірично виявляти.

Ці підходи пов'язані з політологією й політичною психологією. Потужний вплив на становлення методології і проблематики психологічної політології мали ідеї З. Фрейда[1]. З. Фрейд звернув увагу на роль несвідомих імпульсів у детермінації політичних явищ. Він пояснював лідерство прагненням індивіда панувати над іншими; виділив дві категорії індивідів за критерієм їх ставлення до лідерства: ті, хто прагнуть до влади, і ті, хто відчувають внутрішню потребу у підпорядкуванні, чиємусь покровительстві.

Стосовно врахування впливу психоаналізу в політології були сформовані напрями, які вивчають політичну поведінку, спонукальні причини прагнення до влади. Значний внесок у справі ствердження в політології методів психоаналізу й експериментальної психології внесли Ч. Мерріам[2] й М. Лассуелл [3]. Саме в межах Чиказької школи, політичну поведінку було визнано основою політичної реальності, що підлягає емпіричній фіксації, за допомогою, насамперед, методів природничих наук. Біхевіоризм, з одного боку, відкинув ідеологічну тенденційність у поясненні політики, а з іншого боку він відмовляв політології в постановці проблем, спрямованих на соціальне реформування суспільства.

З 70-х рр. XX ст. постала «постбіхевіористська революція». Було відроджено інтерес до різних дослідницьких підходів: до історико-порівняльного методу, до марксизму і неомарксизму, зокрема до ідей представників Франкфуртської школи: Т. Адорно[4], Г. Маркузе[5], Ю. Хабермаса[6], Е. Фромма[7]. На думку Е. Фромма та Т. Адорно, індивіди, для яких влада є внутрішньою інстинктивною потребою, у певних соціальних умовах перетворюються у авторитарних вождів; вони формуються найчастіше у суспільствах, що охоплені системною кризою, у результаті якої є атмосфера масового відчаю та неспокою.

Також стався потужний розвиток політичної психології, яка досліджує роль настанов, переконань, мотивів і підсвідомих чинників на політичну поведінку; розглядає масові форми участі в політичних процесах[8]; вивчає психологічні компоненти й феномени (ціннісні орієнтації, судження, пов'язані з політикою; погляди, настрої, почуття, волю, певні риси характеру, потреби, мотиви, традиції та ін.), що формуються у людей в результаті соціально-політичних відносин і реалізуються в політичних діях індивідів та колективів; оцінює роль психологічних чинників, що вони допомагають визначити політичну поведінку[9].

Головною метою розвитку політичних знань в США, особливо в ХХ ст., стало пояснення мотивів та чинників, що впливають на політичну поведінку людей. Політична психологія є предметом розвідок: Б. Гледа, Ф. Грінстайна, А. Джорджа, Р. Крісті, Дж. Поста, Р. Сігела, М. Германн, А. Ашкеназі, Г. Ледерера, Х.-Г. Мозера, П. Шмідта, А. Дорна, С. Московічі, А. Першерона, М. Біллінга, А. Семюеля, Х. Гаета та ін.

Психоаналітичний напрям - К. Юнг, Е. Фромм, Е. Еріксон, приділяє увагу вивченню несвідомих мотивів політичної діяльності (формам політичного протесту, контркультурної поведінки), розуміючи політичну соціалізацію як прихований процес політизації почуттів і уявлень. На думку К. Юнга соціум очікує від людини визначеної для неї ролі; вона (роль) орієнтована на «середню» людину.

Психологічні трактування політичної поведінки, участі, діяльності, виводять владу, як суспільний й соціальний феномен, з психології людини, з волі до влади. Психоаналітична традиція виводить прагнення до влади із підсвідомих імпульсів. Їхнє трактування варіюється по-різному. У послідовників З. Фрейда ними є прагнення здійснити лібідо або агресивний потяг. Підпорядкування інших індивідів визначається бажанням останніх бути в служінні, потребою приєднання до більш сильної волі. Відповідним є також підхід А. Адлера[10]. За Е. Канетті[11],

джерелом влади є страх кожного окремого індивіда, породжуваний погрозою насильницького позбавлення життя. Він змушує людей об'єднуватися в масу.

За Т. Парсонсом, підсистема соціалізації (культурна) дозволяє включити людину в існуючу культурну систему [12].

Відповідно до Г. Лебона[13], лідери можуть все, достатньо тільки їм навчитися володіти психологією маси. Г. Лебон намагався знайти універсальний соціально-психологічний закон, пояснюючий тенденцію зростання ірраціональності поведінки індивіда в масі; дослідник особливо відзначав заразливість колективних форм поведінки, сугестивність мас, можливість втрати особистості своєї індивідуальності в юрбі. Лебон пояснював ірраціональність масових рухів рухливістю настроїв й форм поведінки, що народжуються у скупченнях людей.

Розглядаючи наслідування як універсальне соціальне явище, аналогічне спадковості в біології, Г. Тард пояснював за допомогою наслідування суть громадського життя. Аналізуючи психологію юрби, Г. Тард проводив лінію між несвідомою юрбою, спонукуваною силою темних і руйнівних імпульсів, й свідомою публікою, що створює суспільну думку. Юрбу Г. Тард визначає як сукупність осіб, що зібралися в той самий час у визначеному місці, поєднаних почуттям, вірою і дією.

Термін «політична соціалізація» був введений у науковий обіг Ф. Гідденсом. Існує дек. основних її трактувань: «Теорія підтримки» (Д. Істон та Дж. Денніс). У Рольовій теорії політики (Коен, Раппопорт) роль учасника політичного процесу зводиться до адаптації громадянина до політичної системи, до пасивного засвоєння ним наявних зразків. «Гуманістична психологія» (А. Маслоу, К. Роджерс) є опонентом «Теорії підтримки» стосовно сутності політичної соціалізації. У ній фундаментальними є: уявлення про особистість, яка вільно розвивається психологічно; акцентація емоційно – афективного

компоненту в якості визначального фактора соціального розвитку. Головними висновками з цього напрямку, є: 1. політичний розвиток особистості підкоряється загальним закономірностям процесу самоактуалізації, розвиваючись під впливом «внутрішньої» природи людини; 2. потреби участі в політичному житті виникають після задоволення нижчих потреб (життя, безпека, засоби до існування, любов). Процес політичної соціалізації зводиться цими авторами до своєрідного «розкручування» закладених усередині індивіда можливостей. С. Реншон[14] виходив з того, що система, яка задовольняє базові людські потреби, може ефективно залучати в політичну активність громадян.

Однією з потреб, важливою щодо розвитку демократії, є потреба людини в участі, що на психологічному рівні виражається як встановлення особистого контролю над ситуацією.

Автори, що працювали в рідній теорії «плюралізму» (Р. Даль, В. Харт), теорії «конфлікту» (Г. Моска, У. Гуд), виводили сутність соціалізації із взаємодії влади й індивіда. Індивід, на їхню думку, не є пасивним об'єктом впливу політичної системи: його активність і взаємодія з владою обумовлені інтересами, здатністю діяти усвідомлено, підтримкою етносу, класу, політичної партії.

Біхевіористський підхід (М. Шериф, Д. Кемпбелл) розглядає процес ідентифікації як необхідний наслідок міжгрупового конфлікту.

Когнітивістський підхід (Г.Таджфел) здійснив розробку «теорії соціальної ідентичності»: було визначено, що в межах соціальної групи існує потреба створення позитивно оцінюваних відмінностей від інших груп з метою забезпечення учасникам групи позитивні самооцінки.

У символічному інтеракціонізмі (Дж. Мід, Ю. Хабермас) акцент робиться на тому, що людська ідентичність виникає як результат соціального досвіду, взаємодії з іншими. У цьому аспекті велике

значення приділяється символічній комунікації, вербальній і невербальній.

Виклад матеріалу

У 1960-1970-і рр. на Заході загострилися кризи: в політиці, економіці та соціокультурному житті. У політиці вони були пов'язані з протиборством капіталізму й соціалізму; з переформатуванням західної політичної системи в бік більшої демократії; з руйнацією колоніальної системи. У соціокультурному житті особистість на Заході опинилася на роздоріжжі: малися на увазі кризи як суто культурного характеру, як переорієнтування митців та літераторів, філософів та психологів на культуру Постмодерну. Виникли багаточисельні субкультури, культури андеграундні, та, в більшості, маргінальні.

У США виник рух «Бітників» (з англ. Beatniks або The Beats), стереотипізований мас-медіа, у 1950-х-1960-х рр., для позначення представників біт-покоління, охарактеризованого в роботах Джека Керуака[15]. Образ бітника, бунтаря, асоціала, був сформований в американському суспільстві як комплексне уявлення щодо типового, для середини ХХ століття, соціального шару молоді, який характеризувався асоціальною поведінкою і неприйняттям традиційних культурних цінностей нації[16]. Спочатку термін «бітник» не ніс позитивне забарвлення; був поняттям зневажливим; так у США називали необізнаних конформістів, тих, чий пихатий бунт був ширмою для модної антиамериканської дурості. А вже згодом термін зазнав значних змін, й згодом, мався на увазі цілий культурний пласт молодих людей, які демонстрували слабкий інтерес до життя «американською мрією»[17]. Психологія «бітництва» полягала в запереченні «ситого» способу життя пересічної людини в США. Більшість дослідників бітників розглядають цей рух в тісному симбіозі з менш презентованою культурою – хіпстерством, зараховуючи ці рухи до загального терміну «Розбите

покоління» [18]. Однак істотні відмінності між цими рухами були – хіпстери були частиною люмпен-класу, афроамериканськими інноваторами бібоп-джазу. Психологи розподіляють як бітників, так й хіпстерів на «спокійних» і «палких».

На нашу думку, цей розподіл виходить з основних підходів щодо детермінації соціально-політичного вибору:

1. Ситуаційний підхід, що в ньому соціально-політична орієнтація є реакцією на конкретно-історичну ситуацію;
2. Соціологічний підхід, що припускає аналіз взаємозалежності між індивідуальним і груповим вибором відповідно до соціально-політичних обставин, що склалися в конкретному суспільстві;
3. Маніпуляційний підхід стверджує, що люди роблять свій вибір у результаті психолого-політичної обробки їхньої свідомості;
4. Індивідуально-психологічний підхід припускає, в основі вибору лежать особистісні психологічні риси і якості. Як «спокійні», так і «палкі», бітники та хіпстери, керувалися, перш за все, цінностями, які висловлювали ці групи.

Переслідувалася цінність як несприйняття американського способу життя. Вона проявлялася в музиці – як джаз, в одязі, в літературі й масовому кінематографі, який продукував саме такий спосіб життя.

Стосовно ж прояву форм соціальної активності, у царині психології, фахівці, стверджують, перш за все, вияви раціональних дій, як раціональне усвідомлення ситуації. В якості ж мотивуючого чинника, стосовно ситуації в молодіжному середовищі в США, було зовнішнє конфліктне середовище, що воно посиляло месиджі активної поведінки.

Далі, у 1960-1970-і рр., у США, потужно проявив себе комплекс громадянського неспротиву – в ньому взяли участь, перш за все, афроамериканці, разом з латиносами. «Кольорова» молодь перейшла

до рішучих політичних дій після вбивства доктора Мартіна Лютера Кінга. Назустріч цій молоді вийшли расисти.

У цей самий час в США стався масовий антивоєнний рух. Головною ударною силою тут, знов-таки, стала молодь, вмотивована участю США й союзників у В'єтнамській війні.

З точки зору психології, ці молодіжні дії пояснюються наступними типами політичної дії:

1. Раціональним, коли його агент має чітке уявлення про цілі, яких він має досягти; коли є розуміння адекватних цілям методи; коли є чітка вмотивованість ефективно застосовувати ці методи, встановлювати систему пріоритетів;

2. Ірраціональним, який є ґрунтом політичних ілюзій, здатних стимулювати рух широких мас. У цих рухах – у США й Європі, на нашу думку, поєднувалися обидва цих типи.

Більше того, до характеристики цих молодіжних рухів можливо застосувати й тлумачення феномену «політична участь», що є реальним відображенням й вираженням процесу політичної соціалізації.

Саме американська молодь – від підліцтва, у віці – 18- й далі, років, взяла активну участь в цих подіях.

Особливу активність виявили ветерани війни – як «білі», так і «кольорові».

З точки зору політичної психології, в цей час у США був реалізований комплекс мотивів політичної участі:

А. Мотив інтересу і привабливості політики як сфери діяльності;

Б. Пізнавальні мотиви;

В. Мотив влади над людьми;

Г. Ідеологічні мотиви, що вони є заснованими на збігу цінностей людини, її ідейних позицій, з ідеологічними цінностями політичної системи.

На нашу думку, якраз у США стався незбіг ідеологічних мотивів – між істеблїшментом та народними масами.

Г. Мотиви перетворення світу, що виражають розуміння недосконалості світу і бажання перетворити його.

Також, з позиції Єжі Вятра, можливо виділити наступні типи особистості:

1. Активісти, для яких влада є цінністю;
2. Компетентні спостерігачі, які цікавляться політикою, розуміють її закони, але не прагнуть брати в ній участь;
3. Компетентні критики, які відрізняються від інших негативним відношенням до політики;
4. Пасивні громадяни, які ставляться негативно або нейтрально до влади, хоча бувають і добре інформовані про стан політичного процесу і системи;
5. Аполітичні і відчужені.

У випадку з США на перше місце вийшли «активісти», які прагнули не стільки до влади, скільки, в цілому, до перетворення суспільства. Ба більше, в США в цей період соціально-групова психологія набула форми елементарно інстинктивної політичної психології великих соціальних груп.

На рівні масових політичних рухів сталася поява і функціонування політичних сил, що намагались змінити існуючі умови життя в суспільстві - або закріпити їх шляхом впливу на політичні інститути, або - реалізувати шлях широкої боротьби за владу.

Особливо сильно, в цей час, у США й Європі, проявили себе ліворадикальні рухи, які вбачали перспективи в досягненні нових, більш високих домагань, спрямувавши політичну активність на заперечення минулого і руйнацію існуючого порядку. Вони проявилися як масові

настрої, які формують суб'єкт політичного поводження особливого роду – як суб'єкт нового політичного порядку.

З іншого боку, в цей час проявилися також праві радикальні рухи, що в їхній основі знаходилися настрої крайнього невдоволення реальною ситуацією й позитивною оцінкою ситуації, що була пов'язана з реставрацією старих, традиційних і апробованих домагань і випробуваних можливостей щодо їхнього досягнення.

Для Європи ці рухи стали реакцією на злам колоніальної системи. Молодь налаштувалася по обидві боки барикад – як захисники «нації», так і як борці за новий постколоніальний порядок.

З точки зору політичної психології, масове насильство стало основним фоном цих рухів.

Психологи виокремлюють типи цього насильства:

1. Колективне неструктуроване насильство: повстання, бунти, інші масові дії;

2. Індивідуальне структуроване насильство.

3. Індивідуальне неструктуроване насильство, що виражається в формі індивідуального терору або окремих спалахах індивідуальної агресії, вмотивованої певними політичними подіями.

Звідси й витікає поняття «радикалізм» - як психологічний механізм якісного перетворення політичних процесів, що допускає рішучі й безкомпромісні дії щодо досягнення цілей.

Саме молодіжні рухи 1960-1970- их рр. на Заході стали вираженням цих дій.

В цілому, слід виокремити психологічні чинники політичної активності особистості, що діють на рівнях: на макросоціальному, на мікросоціальному, на індивідуально-психологічному.

Чинники макросоціального рівня - це вияви особливостей політичної культури суспільства, зумовлені типом політичного устрою держави; це

стан масової політичної свідомості; це уявлення щодо здійснення чоловічих та жіночих політичних ролей; це відчуття належності до великої соціальної групи, що визначає як соціальний статус, так і психологічні властивості особистості.

Чинники мікросоціального рівня - це особливості сімейної соціалізації; особливості спілкування в первинних соціальних групах, виражені у вигляді особливостей соціалізації в безпосередньому соціальному оточенні.

Чинники індивідуально-психологічного рівня - це індивідуально-типологічні характеристики; інтелектуальні здібності; особливості самосвідомості; це вияви певного рівня усвідомлення власних потреб і бажань; це високий рівень життєвої активності; це - сила „Я”; це - вищий за середній рівень духовної та емоційної зрілості; це – комплекс психологічних характеристик людини, взятих на рівні повсякденності та ін.

Висновок

В цілому, можна стверджувати, що політична активність особистості є, насамперед, результатом взаємодії чинників індивідуально-психологічного і мікросоціального рівнів.

У свою чергу, психологічні чинники мікросоціального рівня пов'язані з психологічними чинниками макросоціального рівня, представляючи собою передавальну ланку між особистістю та великими соціальними спільнотами.

На матеріалі молодіжних рухів на Заході, в 1960-1970-і рр., можна стверджувати, що в матеріалі статті були тезово оцінені вікові та соціальні особливості розвитку особистості в період молодості; конкретизовані індивідуально-психологічні та соціально-психологічні чинники політичної активності.

Було також стверджено, що політична активність молоді визначається, в першу чергу, такими індивідуально-психологічними чинниками, як цінності, смисложиттєві орієнтації, мотиви політичної поведінки.

В аналізі соціально-психологічних чинників молодіжних рухів 1960-1970-их рр., на Заході, були охарактеризовані:

1. особливості сімейної соціалізації;

2. особливості спілкування в первинних соціальних групах (рівень політизації мікросередовища та його вплив на політичні орієнтації особистості);

3. вплив ЗМІ, загальної культури суспільства, субкультур, й т.п.

Наш матеріал вимагає подальшої розробки в напрямі повноцінної характеристики співвідношення політики, політичної культури та психології як науки, яка детально розсліджує найважливіші глибинні лакуни свідомості – як індивідуальної, так і суспільної, колективно-соціальної.

Література:

1. Хьелл, Ларри Л.; Зиглер, Дэниел Дж. (2003). Теории личности. СПб.: Питер. 608 с.
2. The Making of Citizens: A Comparative Study of Methods of Civic Training. Chicago: University of Chicago Press, 1931; Civic Education in the United States. New York: Scribner, 1934.
3. Лассуэлл Г. Д. (2005). Психопатология и политика: Монография / Пер. с англ. Т. Н. Самсоновой, Н. В. Коротковой. М.: Издательство РАГС. 352 с. (Антология зарубежной и отечественной мысли).
4. Адорно Теодор. (2001). Исследование авторитарной личности. М.: Серебряные нити. 416 с.

5. Баталов Э. Я. (1973). Философия бунта. (Критика идеологии левого радикализма). М.: Политиздат. 222 с.
6. Дабосин П. С. (2001). «Критическая» теория общества и государства Ю. Хабермаса: Методол. Аспект. Удмурт. гос. ун-т. Ижевск: Изд-во Удмурт. гос. ун-та.
7. Ерік Фромм. (1996). Революція надії [уривки]. Пер. з англ. В. Курганський. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. Київ: «Либідь». Стор. 135-192;
8. Юрій М. Ф. (2006). Політологія: Навчальний посібник. К.: Дакор, КНТ, 416 с.;
9. Політична психологія (курс лекцій) (2006). Одеса. Автор: Ю. Хорошилов. Міністерство освіти і науки України Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. Інститут соціальних наук. Кафедра політології.
10. А. Адлер. (2002). Очерки по индивидуальной психологии. М.: Когито-Центр; О стремлении к превосходству (2017). СПб.: Астер-Х; Индивидуальная психология и развитие ребёнка (2017). М.: Институт общегуманитарных исследований.
11. Э. Канетти. (1962). Масса и власть (Masse und Macht).
12. Ковалёв А. Д. (1997). Формирование теории действия Тэлкотта Парсонса. История теоретической социологии. В 4-х тт. Т.3. М.: Канон, с.150-179.
13. Stanley Renshon. The Handbook of Political Socialization: Theory and Research (Free Press); Psychological Needs and Political Behavior (Free Press).
14. Edward J. Rielly. (2003). The 1960s. Greenwood Publishing Group. P. 145. - 285 p.

15. Roy Kotynek, John Cohassey. (2008). American cultural rebels: avant-garde and bohemian artists, writers and musicians from the 1850s through the 1960s. McFarland, P. 175. - 254 p.

16. Ann Charters. (2001). Beat down to your soul: what was the Beat generation? Penguin Books. 663 p.

References:

1. H'ell, Larri L.; Zigler, Djenijel Dzh. (2003) Teorii lichnosti. SPb.: Piter, 608 s.

2. The Making of Citizens: A Comparative Study of Methods of Civic Training. Chicago: University of Chicago Press, 1931; Civic Education in the United States. New York: Scribner, 1934.

3. Lassujell G. D. (2005) Psihopatologija i politika: Monografija. Per. s angl. T. N. Samsonovoj, N. V. Korotkovoij. M.: Izdatel'stvo RAGS, 352 s.

4. Adorno Teodor. (2001) Issledovanie avtoritarnoj lichnosti. M.: Serebrjanye niti, 416 s.

5. Batalov Je. Ja. (1973) Filosofija bunta. (Kritika ideologii levogo radikalizma). M.: Politizdat, 222 s.

6. Dabosin P. S. (2001) «Kriticheskaja» teorija obshhestva i gosudarstva Ju. Habermasa: Metodol. Aspect. Udmurt. gos. un-t. Izhevsk: Izd-vo Udmurt. gos. un-ta

7. Erik Fromm (1996). Revolyutsiya nadiyi [Revolution of hope]. Per. z anhl. V. Kurhans'kyj. Suchasna zarubizhna sotsial'na filosofiya: Khrestomatiya. Kyiv: «Lybid», Stor. 135-192;

8. Yuriy M. F. (2006). Politolohiya: Navchal'nyy posibnyk [Political Science: Textbook]. K.: Dakor, KNT, 416 c.;

9. Politychna psykholohiya (kurs lektsiy) [Political psychology (course of lectures)]. Odesa 2006. Avtor: Yu. Khoroshylov. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy Odes'kyy natsional'nyy universytet im. I.I. Mechnykova. Instytut sotsial'nykh nauk. Kafedra politolohiyi.

10. A. Adler. (2002). Ocherki po individual'noj psihologii. M.: Kogito-Centr.
11. Je. Kanetti. (1962). Massa i vlast' (Masse und Macht).
12. Kovaljov A. D. (1997). Formirovanie teorii dejstvija Tjelkotta Parsonsa. Istorija teoreticheskoj sociologii. V 4-h tt. T.3. M.: Kanon, s.150-179.
13. Stanley Renshon. The Handbook of Political Socialization: Theory and Research (Free Press); Psychological Needs and Political Behavior (Free Press).
14. Edward J. Rielly. (2003). The 1960s. Greenwood Publishing Group. P. 145. - 285 p.
15. Roy Kotynek, John Cohassey (2008). American cultural rebels: avant-garde and bohemian artists, writers and musicians from the 1850s through the 1960s. McFarland, P. 175. - 254 p.
16. Ann Charters (2001). Beat down to your soul: what was the Beat generation? Penguin Books, 663 p.

Citation: A. N. Fedorkov (2020). SOCIO-PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE POLITICAL ACTIVITY OF YOUTH MOVEMENTS IN THE WEST IN 1960-1970: HISTORIOGRAPHY. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 5(43). doi: 10.26886/2520-7474.5(43)2020.22

Copyright: A. N. Fedorkov ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

CONTENT

I. ECONOMIC AND AGRICULTURE

PROMISING AREAS OF THE STATE REGULATION IMPROVEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN CONSTRUCTION	5
---	----------

L. Zgalat-Lozynska, PhD of Economic

PATHOLOGICAL PROCESS OF ROOT SPONGE OF PINE IN THE CONDITIONS OF FOREST EDATOPS AND CLIMATE CHANGE STATE ENTERPRISE «ZARICHANSKE FORESTRY»	24
---	-----------

V. Levchenko PhD of Agriculture, Associate Professor

G. Martenuk, PhD of Agriculture, Associate Professor

I. Pasichnyk, PhD of Agriculture

T. Maksymova, teacher of the highest category

II. ARCHITECTURE

FEATURES OF SUPERSTRUCTURE OF RESIDENTIAL BUILDINGS THE FIRST MASS SERIES OF TYPICAL PROJECTS	46
--	-----------

I. Hnes, Doctor of Architecture,

A-V. Humenna

III. HUMANITARIAN SCIENCES

STRUCTURAL-CONTENT RELATIONSHIP OF SELF- ACTUALIZATION AND SELF-REALIZATION OF PERSONALITY	60
---	-----------

V. V. Radul, Doctor of Pedagogic, Professor

R. O. Liashenko, PhD of Pedagogic

THE PHENOMENON OF LONELINESS IN THE CONTEXT OF THE ONTOLOGY OF A MODERN METROPOLIS	74
<i>O. Andriyenko, PhD of Philosophy</i>	
PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL TRAINING OF A DOCTOR IN INSTITUTIONS OF HIGHER MEDICAL EDUCATION	86
<i>O. Lazurenko, PhD of Psychology, Assistant Professor</i>	
<i>N. Smila, PhD of Psychology</i>	
PERCULIAR GALICIAN AND VOLHYNIAN CHURCH ARCHITECTURE OF THE 12th-13th CENTURIES: COMPARATIVE ASPECT	97
<i>O. Chuyko, PhD of Arts Criticism</i>	
MISCELLANEA ETYMOLOGICA: SLAVICA. III	116
<i>A.I. Iliadi, Doctor of Philology</i>	
ACTUALIZATION OF TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS BY MEANS OF INFORMATION AND TELECOMMUNICATION SUPPORT IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS	138
<i>V. Tymoshenko, Postgraduate student</i>	
SPECIFICITY OF FORMATION OF VOCAL-PERFORMANCE EXPERIENCE OF STUDENTS-MUSICIANS ON HERMENEUTIC PRINCIPLES	154
<i>E. Shevchenko</i>	

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE RELEVANCE OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PUBLIC ADMINISTRATION	173
--	------------

D. Pavlenko, Postgraduate student

ON THE ISSUE OF NATIONAL SECURITY STRATEGY: A THESAURUS OF CONCEPTS OF STRATEGIC PLANNING AND FORECASTING	187
--	------------

O. Slabetskyi, Postgraduate student

THE MODEL OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE TEACHERS OF ART AND AESTHETIC CYCLE OF PROFESSIONAL TRAINING	201
--	------------

Ja. Verovkina, PhD of Economic

THE PROBLEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES IN HIGH SCHOOL ABROAD	214
---	------------

I. Markus

CREATIVE CONCEPTS OF FOLK COSTUME IN REGIONAL SCHOOLS OF UKRAINE	230
---	------------

Y. Yurchyshyn

BASIC ASPECTS OF DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGICAL EDUCATIONAL INDUSTRY	247
--	------------

L. Chystiakova, PhD of Pedagogical Sciences

THE IDENTITY AS AN ART PHENOMENON **262**

A. Zinenko, Graduate student

**AUTONOMY OF APPROACH TO THE FORMATION OF ART
CRITICISM TERMINOLOGY IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE
OF UKRAINE** **277**

N. Mandra, Postgraduate student

**DEVELOPMENT OF ART COLLECTING IN UKRAINE:
HISTORICAL, CULTURAL AND SOCIAL PRECONDITIONS
DURING XVII–XVIII CENTURIES** **293**

N. Shpytkovska, Postgraduate student

**FEATURES OF THE ARTISTIC LANGUAGE OF THE SIXTIES IN
EASEL GRAPHICS** **312**

M. Shevchenko, Postgraduate student

**THE TRANSCARPATHIAN ART SCHOOL: ARTISTIC, AND
CULTURAL CREATIVE VALUE** **325**

Olena Kashshay, Senior Lecturer

**SOCIO-PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE
POLITICAL ACTIVITY OF YOUTH MOVEMENTS IN THE WEST
IN 1960-1970: HISTORIOGRAPHY** **341**

A. N. Fedorkov, PhD of Psychology